

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ДЕВ'ЯТИ ВСЕУКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ С. І. ЮРІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

17 листопада 2023 року

*Шлях до успіху – це щоденна
наполеглива праця, помножена на
чіткий стратегічний план, орієнтацію
на передовий світовий досвід,
відкритість для співпраці з
вітчизняними та зарубіжними
партнерами.*

Сергій Юрій

Тернопіль
2023

УДК 336

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Дев'яти Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія

17 листопада 2023 року

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрій Крисоватий – завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ, д. е. н., професор.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Ольга Кириленко – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Володимир Горин – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Василь Дем'янишин – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Вікторія Булавинець – к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Михайло Крупка – д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Петро Нікіфоров – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Олена Стацук – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, Волинський національний університет ім. Лесі Українки.

*Збірник наукових праць розглянуто та рекомендовано до друку на
засіданні кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ
(протокол № 8 від 5 грудня 2023 р.)*

*Дев'яти Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць
(м. Тернопіль, 17 листопада 2023 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 233 с.*

У збірнику наукових праць висвітлено наукові погляди українського педагога і вченого-економіста С. І. Юрія, а також обґрунтовано власні думки щодо актуальних питань фінансової теорії та практики. Представлені матеріали заслуговують на увагу науковців, викладачів, студентів і фахівців-практиків.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК:

Володимир Горин – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

За редакцію та достовірність матеріалів, розміщених у збірнику наукових праць, несуть відповідальність автори.

УДК 336
© ЗУНУ, 2023

ЗМІСТ

<i>Бей Сніжана</i> ФОРМУВАННЯ ДОХОДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	8
<i>Бондаренко Євген</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКСПОРТУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ СТАБІЛІЗАЦІЇ Й РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ.....	13
<i>Булавинець Вікторія, Шикеринець Роман</i> ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	17
<i>Валігура Володимир, Валігура Тетяна</i> ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ НЕФОРМАЛЬНИХ ФІСКАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ.....	24
<i>Вітко Андрій</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	28
<i>Гарбарець Ірина</i> ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	31
<i>Герчаківський Святослав</i> ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ NCTS В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	35
<i>Глухова Валентина, Кравченко Христина</i> МІЖБЮДЖЕТНІ ТРАНСФЕРТИ В СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	39
<i>Годнюк Ірина</i> СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА МЕТОДИ ВИМІРУ.....	42
<i>Головай Надія, Томишин Віктор</i> ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ВІД ФІСКАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	45
<i>Горин Володимир, Здирко Тарас</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ.....	48
<i>Гуменюк Ірина, Олег Гаврушко</i> УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	53

<i>Дем'янишин Василь, Дем'янишин Василь</i> СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ.....	56
<i>Десятнюк Оксана</i> ПРЕВЕНТИВНІ ФІНАНСОВІ РІШЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ФІСКАЛЬНИХ РОЗРИВІВ І ДИСБАЛАНСІВ.....	60
<i>Дзюблюк Олександр</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН.....	64
<i>Дмитрів Володимир</i> ФІСКАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВТРАТИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ....	69
<i>Загірняк Денис, Кищик Дар'я</i> ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ НА РОЗВИТОК НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	75
<i>Загірняк Денис, Клименко Анжела</i> CASHLESS-ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	80
<i>Іванова Анна</i> АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ КОМПОНЕНТИ НА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	83
<i>Квасниця Оксана, Шикеринець Михайло</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ У СФЕРІ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ І ВИРІШЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПРОБЛЕМИ.....	87
<i>Кириленко Ольга</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ І СТРУКТУРУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	93
<i>Кізіма Андрій, Гурин Руслан, Черняк Роман, Комаринець Олександр</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ.....	97
<i>Кізіма Тетяна, Клімов Ілля, Охотницький Юрій</i> МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БОРГОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ.....	100
<i>Коваль Світлана, Пономаренко Сергій</i> ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	104

<i>Коломийчук Наталія</i> ФІНАНСОВИЙ ПАТРІОТИЗМ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	107
<i>Коркушко Олег, Охотська Анастасія</i> НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ.....	110
<i>Крисовата Катерина</i> ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА З УКРАЇНИ: ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	115
<i>Крисоватий Андрій</i> СУСПІЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ.....	118
<i>Круп'як Ірина, Коваль Олег</i> ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ.....	123
<i>Кушнір Людмила, Галкін Максим</i> ОСОБЛИВОСТІ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗРАЗКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	126
<i>Лободіна Зоряна, Лушней Юрій, Вітківський Павло, Хом'як Василь</i> КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЗДІЙСНЕННЯ.....	129
<i>Малиняк Богдан</i> ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМИ ВИДАТКАМИ.....	135
<i>Онищенко Оксана, Чоботарьова Анжеліка</i> ПОШИРЕННЯ ІНДУСТРІЇ 5.0 У ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ.....	140
<i>Петрушка Олена, Кашицька Мар'яна</i> ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	145
<i>Руденко Вікторія</i> РОЛЬ МИТНОГО КОМПЛАЄНСУ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗЕД.....	149
<i>Русін Віктор, Данильчук Альона</i> КАЗНАЧЕЙСЬКЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ РОЗПОРЯДНИКІВ КОШТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	154
<i>Савчук Світлана, Нагулик Діана</i> РЕЗЕРВИ ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГІВ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	159

<i>Сидор Ірина, Сидор Тарас, Зінченко Ілона</i> ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ БЮДЖЕТІВ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ.....	164
<i>Сидор Галина, Савків Уляна</i> МИТНО-ТАРИФНІ ТА НЕТАРИФНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	169
<i>Сідляр Вікторія</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВА ВІЙНИ.....	175
<i>Слободян Володимир, Слободян Дмитро</i> ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	183
<i>Смагло Ольга</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИТИ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	186
<i>Тимків Андрій</i> ІНКЛЮЗИВНА ЕКОНОМІКА ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ НАУКИ.....	190
<i>Титор Володимир, Кекіш Ігор</i> ПРОЦЕДУРА СПІЛЬНОГО ТРАНЗИТУ: ВЗАЄМНА ДОПОМОГА ПРИ СТЯГНЕННІ ВИМОГ.....	196
<i>Ткачик Федір</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ SWOT-АНАЛІЗУ У СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	199
<i>Шевчук Антон, Угрин Володимир</i> УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ.....	202
<i>Шевчук Наталія, Білик Марія</i> ВПЛИВ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	210
<i>Штефан Людмила</i> ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	214
<i>Шулюк Богдана</i> ІНВЕСТИЦІЙНА УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	218
<i>Ярова Юлія</i> СУТНІСТЬ, МЕТА ТА ЦІЛІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	221

**Дев'ятий Всеукраїнський конкурс студентських наукових есе
приурочений пам'яті С. І. Юрія**

Результати конкурсу (Переможці та номінати).....	225
<i>Пацан Юлія</i> ДОРОГАМИ ХЕРСОНЩИНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО БЮДЖЕТНІ ПРІОРИТЕТИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	227
<i>Кузьменко Олександр</i> ФІНАНСОВА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – МАЯК СВОБОДИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	229
<i>Врубель Юлія</i> РОЗДУМИ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСИСТА.....	231

Сніжана Бей

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ФОРМУВАННЯ ДОХОДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Роль та значення доходів бюджету надзвичайно важко переоцінити, так як завдяки доходам держава виконує покладені на неї завдання і функції на належному рівні та підвищується ефективність її функціонування. Тому надзвичайно актуальним питанням на сьогоднішній день є оцінка формування доходної частини Державного бюджету України.

Основне призначення бюджету полягає у мобілізації до основного централізованого фонду грошових коштів держави такого обсягу фінансових ресурсів і у такі терміни, які дали б їй можливість у повному обсязі та своєчасно профінансувати усі заходи, пов'язані з якісним виконанням своїх функцій [1].

У вітчизняній та світовій науці існує чимало підходів до визначення поняття «доходи», проте єдиного немає.

На думку С. Юрія та В. Федосова, дохід бюджету – це об'єктивне економічне явище, пов'язане з сукупністю економічних відносин з приводу розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави. За своєю сутністю доходи бюджету, з одного боку, є результатом розподільних процесів, а з іншого – об'єктом подальшого розподілу на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави [2].

Пасічник Ю. вважає, що доходи Державного бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій. Доходи бюджету відображають економічні відносини держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі стягнення бюджетних платежів[3].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, «доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [4].

Отже, доходи бюджету – це фінансові ресурси, які надходять до органів державної влади на безповоротній основі для успішного виконання поставлених перед ними завдань і функцій відповідно до чинного законодавства.

Згідно з Бюджетним кодексом України, доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій із капіталом; трансферти [4].

На рівень доходів бюджету впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники (економічні, соціальні, політичні). До внутрішніх чинників відносять обсяг валового внутрішнього продукту, рівень внутрішнього державного боргу, рівень податкових ставок, стабільність курсу національної валюти та рівня інфляції. До зовнішніх чинників належать: рівень цін на енергоносії, обсяг зовнішнього державного боргу, рівень інтеграції у зовнішньоекономічний простір, рівень зовнішньої фінансової допомоги від іноземних держав та міжнародних фінансових організацій [5].

На сьогоднішній день важливою проблемою є формування достатнього обсягу доходів бюджету для забезпечення ефективного функціонування держави, адже недоліки в законодавстві, використання застарілих та неефективних методів щодо оптимізації джерел надходжень до бюджету уповільнюють темпи наповнення бюджету.

Щодо ефективності формування доходної частини бюджету, то розглянемо склад та динаміку доходів Державного бюджету України протягом 2018-2022 років (табл.1, рис. 1).

Таблиця 1

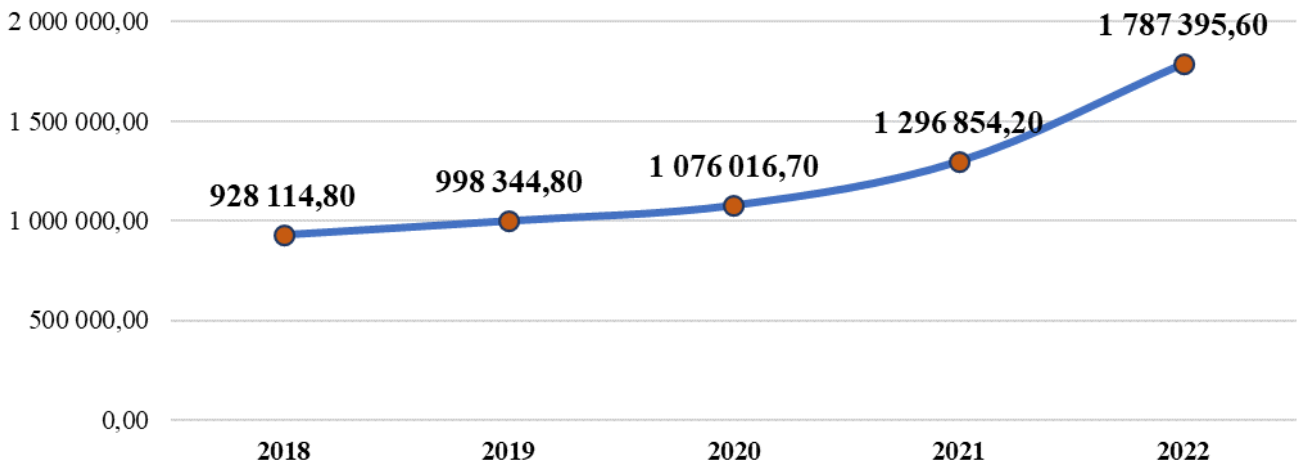
**Структура доходної частини Державного бюджету України
протягом 2018-2022 рр., млн грн**

Доходи	2018	2019	2020	2021	2022
Податкові надходження	753 815,60	799 776,0	851 115,6	1 107 090,99	949 764,39
Неподаткові надходження	164 683,10	186 750,10	212 947,0	175 358,07	346 327,7
Доходи від операцій з капіталом	657,5	183,0	79,4	329,77	610,9
Від органів державного управління	7 306,30	8 725,00	10 658,00	12 576,11	9 465,6
Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1 464,80	1 139,90	1 029,7	1 289,86	481 090,72
Цільові фонди	187,5	1 770,8	187,0	209,4	136,1
Всього доходів	928 114,8	998 344,8	1 076 016,7	1 296 854,2	1 787 395,6

Джерело: складено на основі [6].

Відповідно до статистичних даних бачимо, що протягом 2018-2022 рр. загальна сума надходжень до Державного бюджету зростає з року в рік: 2018 по 2021 спостерігається помірне зростання, а в 2022 році – суттєвий ривок у збільшенні доходів Держбюджету. Протягом досліджуваних років найбільша частка доходів до бюджету держави надходить саме від податкових надходжень. Стосовно податкових надходжень, то з 2018 року по 2021 рік їх сума

збільшується, а от в 2022 році прослідковується тенденція до їх зменшення, що в свою чергу пов'язано з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України, яке відповідним чином негативно вплинуло на формування показників Держбюджету 2022 року. Збільшилась також і сума неподаткових надходжень у 2022 році порівняно з попередніми роками.

Рис. 1. Динаміка доходів Державного бюджету України протягом 2018-2022 рр., млн грн

За період з 2018 по 2022 роки, найбільше надходжень від міжнародних установ та організацій простежується саме в 2022 році, і це зрозуміло, адже, насамперед, завдячуючи допомозі міжнародних партнерів, доходну частину бюджету було виконано на прийнятному рівні. Отже, у 2022 році «найбільшу питому вагу в загальному обсязі надходжень до Державного бюджету України становили податкові надходження 53,1%, неподаткові надходження – 19,4% від загальної суми доходів державного бюджету і 26,9% – допомога від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ» (рис. 2) [7].

Рис. 2. Питома вага надходжень в доходах Державного бюджету України в 2022 році, %

Державний бюджет України формується в основному за допомогою податкових надходжень, причому непрямі податки випереджають темпи росту прямих, і найбільша частка надходжень припадає на податок на додану вартість та на акцизний податок (табл. 2.).

Таблиця 2

**Частка податкових надходжень в доходах Державного бюджету України
протягом 2018-2022 років, %**

Податкові надходження	2018	2019	2020	2021	2022
Податок на додану вартість	40,4	37,9	37,2	41,3	26,1
Акцизний податок	12,8	12,4	12,9	12,7	5,7
Податок та збір на доходи фізичних осіб	9,9	11,0	10,9	10,5	8,3
Податок на прибуток підприємств	10,4	10,7	10,1	12,6	6,5
Рентна плата за користування надрами	4,9	4,1	4,4	4,0	4,5

Джерело: складено на основі [7].

Що стосується показників 2022 року, то слід зауважити, що в умовах війни доходна частина Державного бюджету пережила чималих втрат, але бюджетні показники було виконано відповідно до звітнього розпису, завдяки надходженню грантової допомоги. Не зважаючи на те, що частка податкових надходжень до Державного бюджету зменшилась у 2022 році порівняно з 2021 роком, проте їх роль залишається дуже вагомою, і тому результативність виконання державою своїх функцій і завдань, а також добробут населення в основному залежать від розміру сплачених податків.

Формування достатнього обсягу доходної частини Державного бюджету України в умовах війни є надзвичайно актуальним і складним завданням, і кожен із розділів доходів є важливим джерелом наповнення Державного бюджету України.

Список використаних джерел:

1. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. *Світ фінансів*. 2010. № 4. С. 7-27.
2. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і доповн. К.: Знання, 2012. 687 с.
3. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: навч. посібн. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2008. 670 с.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-17>.
5. Гребеник К. В. Доходи бюджету у системі фінансово-економічних відносин. *Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25–26 травня 2018 р.* Київ:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 96-98.

6. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2018&budgetType=NATIONAL>
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/overview-340>

Євген Бондаренко

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКСПОРТУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ СТАБІЛІЗАЦІЇ Й РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

За оцінками Всесвітньої організації торгівлі, близько 77% зростання експорту у світовій економіці в середньому за останні десять років відбулося завдяки розширенню обсягів торгівлі на засадах існуючих експортних потоків і, відповідно, 28% зростання експорту – у результаті торгівлі новими товарами. Проте наголошується, що співвідношення кількісних змін в експорті, що відбуваються в результаті зростання обсягів існуючих експортних потоків, і якісних змін в експорті, які відбуваються на основі збільшення товарного і географічного розмаїття, істотно різняться для різних країн і макрорегіонів та зумовлюють різні темпи економічного зростання [1, с. 38].

Кількісне зростання експорту визначає можливість використовувати економію від масштабу виробництва для фірм-експортерів, а також збільшувати продуктивність існуючих чинників виробництва.

Якісне зростання експорту або зміна товарного і географічного розмаїття визначає перерозподіл ресурсів між галузями, впровадження нових чинників виробництва, у тому числі машин і устаткування, людського капіталу нового типу, що необхідно для виробництва інноваційних товарів і конкуренції на нових ринках. Отже, оцінки впливу зростання експорту на економічний розвиток вимагають урахувати кількісні та якісні зміни в експорті, оскільки останні пов'язані з різними за типом змінами в структурі і характері виробництва.

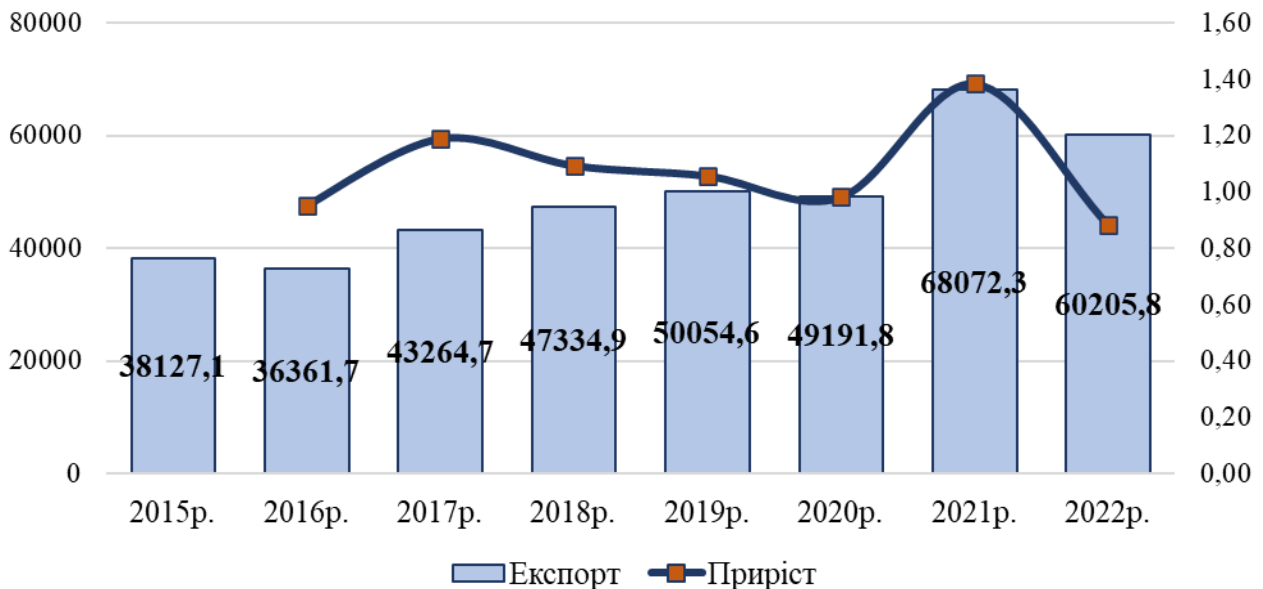
У дослідженнях тенденцій світової економіки вчені виділяють два основні типи зростання експорту:

- 1) ефекти впливу зростання експорту, що виникають унаслідок збільшення обсягів і вартості торгівлі в рамках наявних експортних потоків;
- 2) ефекти впливу зростання експорту, що виникають унаслідок процесу експортної диверсифікації та виникнення нових експортних товарів і експортних ринків під впливом структурних змін в економіці [2].

Як свідчать оперативні дані Державної митної служби України, останнім часом стрімко зростає постачання вітчизняної сільськогосподарської та промислової сировини на азійський ринок. Якщо в нашому експорті до країн ЄС частка сировини впродовж останніх років стабільно зменшується на користь товарів із більшою доданою вартістю, то в торгівлі з країнами Азії спостерігається дедалі виразніший тренд на посилення сировинної спеціалізації. Першість тут утримує Китай.

Незважаючи на загальний негативний тренд, у 2017 р. спостерігалось зростання експорту, в тому числі і на сільськогосподарську продукцію. За 2017 р. загальний експорт продукції склав 43,3 млрд дол. США, що на 19%

більше ніж за 2016 р. А за результатами 2018 р. загальний експорт продукції з України становив 47,3 млрд дол. США, що на 9,2% більше порівняно з 2017 р., у 2019 р. становив 50,1 млн дол., що на 5,8 % більше ніж у 2018 р. У 2020 р. загальний експорт України становив 49,3 млрд дол. та він скоротився на 1,7%. В період запровадження воєнного стану в Україні в 2022 році динаміка експорту мала спадний характер, показник зменшився в 1,12 рази у порівнянні з 2021 роком (див. рис. 1).

Рис. 1. Динаміка експорту по Україні, млн дол. [3]

Слід відзначити необхідність розробки програми щодо підвищення відсотка високотехнологічної продукції в загальному обсязі в Україні (за прогнозами попит на цю групу товарів значно зростає). В Україні частка продукції високого рівня наукоємності складає 1,6%.

Більшу частину експорту України становить продукція з низьким ступенем переробки, а продукції більш високого ступеня переробки, насамперед машин та устаткування, - незначна.

На сьогодні уряд в умовах воєнного стану встановив нові правила експорту низки сільськогосподарських товарів. Встановлені заборони щодо експорту таких товарів: вівса; просо; гречки; жита; цукру; солі; живої худоби, м'яса та м'ясних субпродуктів м'яса з великої рогатої худоби [4]. Уряд обмежив експорт з використанням інструменту декларованого ліцензування, а саме ліцензуванню підлягає: пшениця і суміш пшениці та жита (меслин); кукурудза; м'ясо курей свійських; яйця курей свійських; олія соняшникова. Це означає дозвіл експорту з відповідним інформуванням уряду та видачею безоплатної ліцензії протягом доби. Для отримання ліцензії виробникам необхідно подати до Міністерства економіки в електронному вигляді: заявку на видачу безоплатної ліцензії, лист-звернення щодо оформлення ліцензії (лист довільної форми, з проханням видати ліцензію); будь-який наявний документ, що підтверджує поставку (контракт тощо).

Кабмін вводить заборону на експорт добрив з України у зв'язку з воєнним станом для збереження рівноваги на внутрішньому ринку значущих мінеральних добрив. Так, запроваджується нульова квота для їх експорту, тобто, фактична заборона на вивіз добрив із України [5].

Слід відзначити, що більшу частину експорту України становить продукція з низьким ступенем переробки, а продукції більш високого ступеня переробки, насамперед машин та устаткування, незначна. За січень-березень 2021 р. порівняно з аналогічним періодом 2020 р. імпорт товарів в Україні збільшився на 11,0%, до 15,02 млрд дол., експорт – на 12,0%, до 13,71 млрд дол. Найбільш популярними є п'ять експортних позицій української продукції:

1. Агропромисловий комплекс і харчова промисловість: 42% продукції у складі загального експорту за перше півріччя 2017 р. (40,8% за аналогічний період минулого року). В лідерах – олія як продукт переробки, зернові культури – пшениця, кукурудза тощо, цукор, кондитерські вироби, овочі і фрукти, борошномельна продукція). Зростання відбувається по всіх продуктах аграрної галузі.

2. Металургійний комплекс. Експорт цієї продукції за перше півріччя склав майже 5 млрд дол. США – це майже на 23% більше за аналогічний період минулого року [6].

3. Машинобудування (11,4% продукції в структурі експорту). Україна постачає до Канади спецтехніку, яка використовується у засніжених зимових умовах, до країн ЄС відбувається постачання риболовецьких суден, запчастин до вагонів і локомотивів.

4. Мінеральні продукти, хімічна промисловість.

5. Деревообробна і легка промисловість. Деревообробна промисловість є одним з лідерів зростання експорту до Європейського союзу.

Ефективна політика стимулювання експорту повинна базуватись на принципах комплементарності, тобто взаємоузгодженості (передусім з державною промисловою політикою), мати чітко визначені пріоритети, цілі та завдання.

Список використаної літератури:

1. Платонова І. О. Експорт як чинник економічного зростання України в умовах міжнародної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24 (3). С. 37-41.
2. Тарлопов І. О. Еволюція теорії зовнішньоекономічної діяльності: середина XV ст. – початок XX ст. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 2 (22). С. 34-37.
3. Ярмач О. В., Черняєва А. О. Сучасні тенденції розвитку міжнародної торгівлі та глобалізації. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 35-38.
4. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/ztt/arh_ztt2022.html

5. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Осадча Н. В. Стратегічні напрями формування експортної стратегії України в умовах відновлення економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 1 (67). С. 16–27.
6. Порівняльний аналіз системи та механізмів підтримки розвитку експорту агропродовольчої продукції в Україні та ЄС. Київ: Агроторгівля України, 2021. 71 с. URL: https://export.gov.ua/storage/PDF/Export_support_Study-UA_final.pdf.

Вікторія Булавинець

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Роман Шикеринець

студент гр. ФФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Формування бюджетних ресурсів є одним із важливих завдань бюджетного механізму, оскільки від повноти забезпечення потреби органів влади у ресурсах на здійснення їхніх повноважень значною мірою залежить ефективність роботи усієї системи публічного управління. Доходи бюджетної системи є фінансовою базою діяльності держави, їхні обсяги та структура тісно пов'язані із реалізацією відповідного напрямку бюджетної політики. Розглядаючи бюджетний механізм з позицій формування бюджетних ресурсів, вчені зазвичай акцентують увагу на тому, що він є сукупністю методів, важелів та інструментів, за допомогою яких держава наповнює свої централізовані фонди фінансових ресурсів, щоб надалі спрямувати ці кошти на реалізацію покладених на неї функцій щодо оборони території країни, забезпечення охорони правопорядку, надання послуг духовно-культурного і просвітницького призначення, соціального захисту населення та ін. [7, с. 94]. Однак, такий погляд на призначення бюджетного механізму неповний, адже в рамках процесу формування бюджетних ресурсів реалізується також потенціал бюджету як інструмента регулювання макроекономічного розвитку.

Формування бюджетних ресурсів відбувається з різних джерел, які серед наукової спільноти прийнято розмежувати на внутрішні та зовнішні. Перша група джерел доходів бюджету представлена валовим внутрішнім продуктом країни та її національним багатством, які в процесі кількох стадій розподільчих відносин забезпечують формування доходів бюджету від податкових платежів, господарського використання майна і ресурсів, в тому числі їх продажу. Щодо другої групи джерел формування бюджетних ресурсів, її представляють різні види зовнішніх надходжень у формі грантової допомоги, кредитів та інших трансфертів з-за кордону. В основі надходження таких бюджетних ресурсів, на думку В. Опаріна, лежить міжнародний розподіл доходів та фінансових ресурсів [10, с. 123].

У країнах з розвиненою ринковою економікою та усталеними традиціями демократичного урядування головну роль у формуванні бюджетних ресурсів відіграють податки, збори та інші фіскальні платежі. У такій структурі доходів бюджету реалізуються положення концепції фіскального обміну, відповідно до якої між державою і суспільством діє негласний договір про те, що громадяни будуть чесно сплачувати податки, а держава повертатиме їх у формі суспільних благ. За таких умов немає необхідності в існуванні значного державного

сектору, який зазвичай показує значно гірші показники функціонування, ніж приватний. Отож, формування бюджетних ресурсів є, значною мірою, наслідком реалізації податкової політики, адже від складу системи оподаткування, елементів усіх фіскальних платежів, ефективності їхнього адміністрування залежать обсяги та структура доходів бюджетів усіх рівнів.

Крім традиційної фіскальної функції, яка полягає у забезпеченні держави необхідним обсягом фінансових ресурсів, податкова політика реалізує також функцію регулювання – через фіскальні інструменти уряд може стимулювати чи стримувати зростання економіки в цілому або окремих галузях, в залежності від цілей соціально-економічного розвитку на конкретному етапі розвитку держави. Однак, регуляторний потенціал податкової політики нерідко ігнорується, а вся увага органів влади зосереджена на тому, щоб цілі функціонування податкової системи передбачали мобілізацію максимального обсягу бюджетних ресурсів. Такий підхід до реалізації податкової політики може негативно позначатись на економічній активності, стимулювати збільшення тіньового сегменту економіки, спотворювати кон'юнктуру ринку, збільшувати безробіття тощо. Таким чином руйнується зв'язок між політикою формування доходів бюджету та політикою економічного розвитку, цілі яких розходяться.

Особливої ваги проведення продуманої політики формування бюджетних ресурсів набуває в умовах війни та післявоєнного відновлення держави, коли з одного боку, через необхідність значних вкладень у відбудовчі проекти держава буде прагнути до консолідації фінансових ресурсів економіки, а з іншого боку, – така політика може руйнівним чином впливати на постраждалий від війни реальний сектор економіки, звести економічне зростання до мінімуму. Отож, податкову політику, як основу політики формування бюджетних ресурсів, слід вибудовувати так, щоб забезпечити реалізацію фіскальної функції податків та повноцінно виконувати видаткові зобов'язання держави, але й зберегти стимули для господарської діяльності, зростання інвестицій у різні сектори економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

Практичним результатом реалізації податкової політики є встановлення у країні певного рівня податкового навантаження. Він відображає частку ресурсів економіки, яку держава централізує у бюджетних та позабюджетних соціальних фондах за допомогою фіскальних платежів. Рівень податкового навантаження є найбільш об'єктивним індикатором того, чи є податкова система інструментом забезпечення фінансових потреб держави, чи фактором ризику її економічній безпеці.

Аналітичні дослідження останнього часу переконливо демонструють, що надмірний рівень податкового навантаження негативно впливає на темпи росту економіки. Як резюмують фахівці Українського інституту майбутнього, «піки економічного зростання більшості країн припадали якраз на періоди, коли вони знижували податки, а не навпаки» [11]. Зокрема, підвищення рівня податкового тиску на прибутки корпорацій у США у 1913-1921 рр. з 7% до 73% призвело до того, що середній темп економічного зростання знизився до «мінус» 3%, тобто

до рецесії. Натомість, зниження податкової ставки на корпоративні прибутки до 25% у 1929 році відновило позитивну динаміку економічного росту до 6% на рік. Подібні тенденції характерні для інших країн, зокрема Китаю, де з підвищенням рівня перерозподілу ВВП темпи економічного росту поступально падають. При цьому, в окремих сегментах китайської економіки податкове навантаження сягає 35%, що є причиною їхньої довгострокової рецесії. «Ці приклади підтверджують неокласичну економічну точку зору, згідно з якою дохід та багатство повинні спочатку бути вироблені, а вже потім спожиті» [11].

У макроекономічному контексті, регулювання податкового навантаження можна ототожнити із квазі-видатками, адже знижуючи рівень податкового тиску, держава залишає недоотриманий обсяг бюджетних ресурсів в економіці. Таким чином, замість прямого фінансування бюджетних програм, частина з яких має економічне спрямування, уряд задіює ринкові механізми бюджетної підтримки економічного зростання через зменшення масштабів перерозподілу ВВП.

Важливим з погляду використання фіскальних інструментів для підтримки економічного зростання є рівень податкового навантаження у розрізі факторів суспільного відтворення – праці й капіталу. Водночас, на думку З. Лободіної, при функціонуванні бюджетного механізму, поряд із введенням нових податків та зборів, у вітчизняній практиці регулювання економічного розвитку «здебільшого використовують такі фінансові важелі, як розширення переліку об'єктів і баз оподаткування за окремими податками (зборами), зміну податкових ставок, умов їх застосування» [8]. Найбільш гнучким із елементів фіскальних платежів, який змінює дію фіскального інструменту, є його ставка, яка визначається як розмір податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування. На відміну від специфічних ставок податків, які встановлюють у фіксованій величині до кожної одиниці виміру бази оподаткування, більший регуляторний вплив мають адвалерні ставки податків – у процентному відношенні до одиниці вартісного виміру бази оподаткування.

За оцінками В. Майкбрайді, найбільший дестимулюючий вплив на темпи економічного зростання здійснюють податки на фактори виробництва (праця та капітал). Вони зменшують стимули до інвестування коштів, збільшення капіталу та підвищення рівня оплати праці. Падіння інвестицій негативно впливає на показники продуктивності праці, що спричиняє зниження стимулів до праці [2]. Особливо шкідливим для економічного зростання, на думку В. Макбрайді, є прогресія податкових ставок: при оподаткуванні праці, коли при вищих доходах застосовують вищі ставки податку, це зменшує віддачу від освіти (оскільки у ринковій економіці з вищим рівнем освіти пов'язані вищі доходи); щодо оподаткування капіталу, то прогресія ставок знижує вкладення в інновації, адже найбільша частка таких вкладень припадає на осіб з високими доходами [2].

На підставі цих міркувань, А. Алесіна та С. Ардагна роблять висновок, що для прискорення економічного росту більш ефективними є фіскальні стимули, пов'язані із зниженням рівня оподаткування, ніж із збільшенням

бюджетних витрат [1]. За їхніми розрахунками, зменшення витрат держави на 1% практично не позначається на темпах економічного зростання, натомість, приріст рівня податкового навантаження на 1% спричиняє зменшення ВВП на 1,3% через два роки. За оцінками Д. Ромера і К. Ромер, негативний вплив підвищення податків на темпи росту економіки ще більший, при зростанні податкового тиску на 1% реальний ВВП у середньостроковому горизонті зменшується на 3% [3].

При оцінюванні впливу фіскального навантаження на темпи розвитку економіки важливою є не тільки його загальна величина, але й навантаження у розрізі окремих факторів виробництва. На думку вчених Українського інституту майбутнього, з цих позицій найбільш деструктивними є податки на капітал, менший негативний ефект на економічну активність створюють податки на працю і споживання, а мінімально залежить економічне зростання від податків на власність, які сплачують домогосподарства [11]. Розрахунок рівня податкового навантаження в Україні у розрізі факторів виробництва показує, що найменше фіскальних зобов'язань покладено на капітал, тоді як половину рівня податкового тиску припадає на працю (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень податкового навантаження загалом та в розрізі факторів
виробництва в Україні у 2016-2022 рр.**

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	32,0	33,9	32,0	29,1	29,8	33,3	25,9
ВВП реальний (в цінах попереднього року)	2034,4	2445,5	3083,4	3675,7	3818,4	4363,5	5191,0
Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд грн	650,7	828,1	986,3	1070,3	1136,6	1453,8	1343,2
Рівень податкового навантаження на працю, %	13,2	15,1	15,0	15,6	16,7	17,2	17,2
ПДФО, млрд грн	138,7	185,6	229,9	297,8	319,0	378,3	420,7
ЄСВ, млрд грн	111,7	158,9	202,0	241,7	281,7	327,0	425,3
Єдиний податок, млрд грн	17,1	24,0	29,5	35,2	38,0	46,2	47,2
Рівень податкового навантаження на капітал, %	5,3	5,1	5,1	4,6	4,6	5,8	4,3
Податок на прибуток, млрд грн	60,2	73,3	106,1	117,3	118,4	163,8	130,6
Рента, млрд грн	46,6	51,1	50,0	52,0	57,1	89,3	94,1
Рівень податкового навантаження на споживання, %	17,8	19,0	17,3	14,8	15,3	17,2	11,6
ПДВ, млрд грн	235,5	313,9	374,5	378,6	400,6	536,4	467,0
Мито, млрд грн	20,3	24,5	27,0	30,0	30,4	38,1	26,2
Акцизний податок, млрд грн	101,7	121,4	126,7	130,7	146,6	172,0	105,2
Інші, млрд грн	4,9	4,7	4,9	6,0	5,3	5,3	4,9
Коефіцієнт податкового навантаження загальний, %	37,5	40,4	38,5	35,7	37,1	40,8	34,1

Джерело: побудовано за даними [11; 4].

Показники таблиці 1 дають можливість зробити певні висновки: по-перше, відзначити постійне коливання рівня податкового навантаження з року в рік, що свідчить про відсутність стратегічного бачення розвитку фіскальної сфери; по-друге, високий рівень податкового навантаження як для країни, що розвивається. За показником податкового тиску Україна перебуває на рівні розвинених країн, де домінують індустрії 3.0 та 4.0, натомість в нашій державі утвердилась сировинна модель економіки. Вітчизняна фіскальна система прагне до постійного підвищення рівня податкового навантаження, тоді як багато країн сусідів України (Польща, Чехія, Естонія та ін.) почали поступальне зниження податкового тиску. Завдяки цьому вони в останні роки демонструють кращі показники економічного зростання порівняно з іншими державами ЄС.

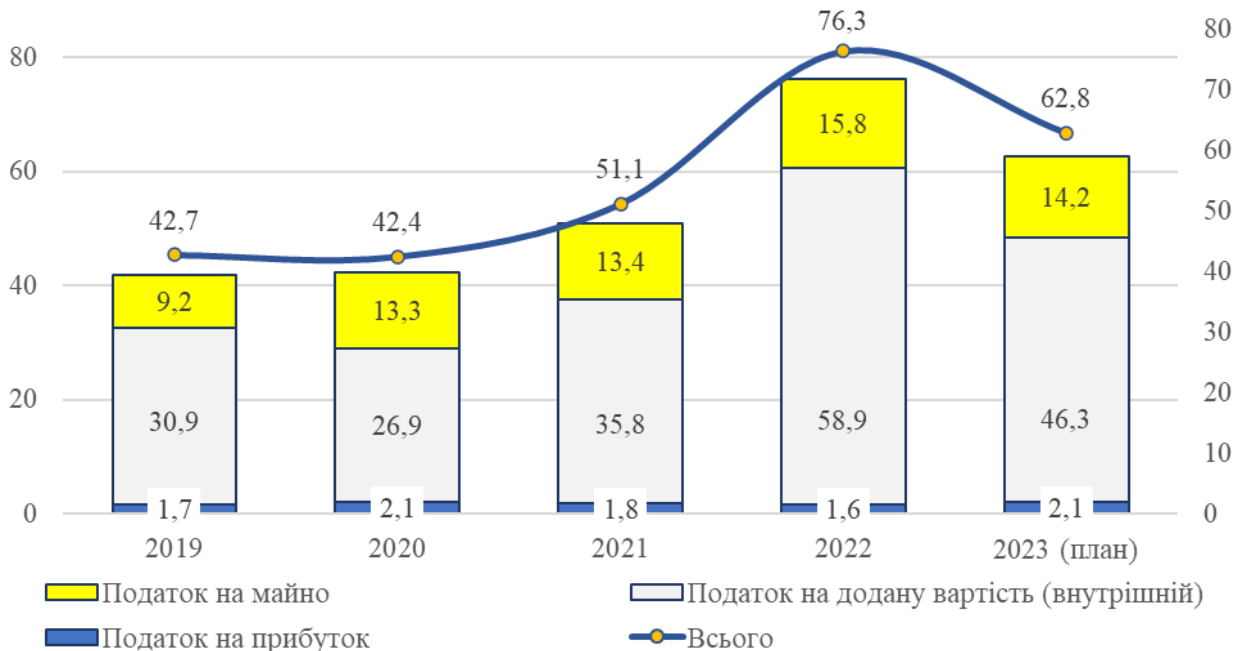
Якщо оцінити зміну податкового навантаження за факторами виробництва у 2022 році, то можна помітити, що з початком великої війни в Україні значно знизився податковий тиск на споживання та капітал, тоді як податки на працю практично не змінили свого відношення до ВВП. Причини такої динаміки – у прийнятті державою комплексу податкових заходів для підтримки економіки, які включали: скасування акцизного податку на пальне та зниження ставки ПДВ до 7% для нього, скасування митних платежів (ПДВ та акцизного податку) для усіх товарних груп імпорту, а також введення спрощеної системи оподаткування зі ставкою податку 2% для усього бізнесу. Водночас, було введено мораторій на будь-які перевірки бізнесу [5].

Надання податкових пільг з різних видів податків дало можливість уряду підтримати економіку в перші місяці війни, збалансувати ринок пального та уникнути дефіциту товарів. Загальний обсяг «від'ємних» податкових надходжень у 2022 році становив 76,3 млрд грн, з яких 3/4 становили пільги з податку на додану вартість, а 20% – пільги з майнового податку. Внаслідок цього, при усіх економічних втратах від окупації території, знищення основних фондів суб'єктів господарювання, зменшення посівних площ в аграрному секторі тощо падіння ВВП України у 2022 році склало 19,3%, хоча на початку війни прогнозувалось на рівні до 50% і більше.

Однак, фінансова підтримка економіки через «від'ємні податки» призвела до значного зростання дефіциту бюджету, який уряд змушений був покривати за рахунок зовнішніх позик та емісії грошей. Тому уже в другій половині 2022 року уряд поступово почав скасовувати окремі види податкових пільг. Відповідно до розрахунків, в проектах державного бюджету та місцевих бюджетів на 2023 рік було передбачено пільг з різних видів податків на загальну суму 62,8 млрд грн, з яких 46,3 млрд грн припадає на пільги з податку на додану вартість, 14,2 млрд грн – пільги з податку на майно (рис. 1).

У науковій літературі надання податкових пільг, або «від'ємних» податків розглядають як альтернативу бюджетній підтримці економіки через субсидії чи цільові програми. Податкові пільги є за своєю природою більш демократичним інструментом фіскального стимулювання росту економіки, між пряма бюджетна підтримка окремих галузей виробництва чи окремих підприємств. Втім, у нашій країні ефективність надання податкових пільг

сумнівна, що пояснюється різними причинами. Як зазначає Д. Марчак, більшість податкових пільг в Україні мають «розмите» формулювання їх призначення, як «стимулювання розвитку галузі» чи «збільшення кількості робочих місць» без конкретних розрахунків значень цих показників [9]. Більш того, практично немає прикладів, коли після надання пільг відповідна галузь економіки почала б швидко розвиватись.

Рис. 1. Обсяги «від'ємних» податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів від надання податкових пільг в Україні у 2019-2023 рр., млрд грн
Джерело: побудовано за даними [11].

Експерти з питань оподаткування негативно оцінюють практику надання податкових пільг як інструмента фіскальної підтримки розвитку економіки. На думку Я. Вінокурова, надані в Україні податкові пільги є наслідком процвітання лобізму в парламенті, особливо при ухваленні проекту державного бюджету, а крім бюджетних втрат, вони не мають іншого ефекту застосування. Наприклад, найбільшими бенефіціарами спеціального режиму оподаткування, який діяв до 2017 року в аграрному секторі були не дрібні фермерські господарства, а кілька найбільших агрохолдингів України [5]. Надання в перші місяці війни пільг з оподаткування операцій ввезення автотранспорту (під приводом допомоги для фронту і відновлення знищеного автопарку населення) призвело до збільшення масштабів безмитного ввезення вживаних автомобілів, що перетворилось на цілу індустрію, що завдавала значних збитків бюджету. Водночас, надання пільг з оподаткування спотворює бізнес-середовище, оскільки ставить одних суб'єктів господарювання у більш вигідне становище порівняно з іншими. Це негативно впливає на мотивацію іноземних компаній провадити бізнес в Україні, що для бюджету обертається додатковими бюджетними втратами.

Список використаних джерел:

1. Alesina A., Ardagna S. Large changes in fiscal policy: taxes versus spending. *Tax Policy and the Economy*. 2010. Vol. 24 (Univ. of Chicago Press)
2. McBride W. The Great Recession and Volatility in the Sources of Personal Income. *Tax Foundation Fiscal Fact*. 2012. No. 316. pp. 216-237.
3. Romer Ch., Romer D. The macroeconomic effects of tax changes: estimates based on a new measure of fiscal shocks. *100 American Economic Review* 763-801 (2010)
4. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання у 2022 році. Веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Вінокуров Я. Десятки мільярдів повз касу. Кому і як держава роздає податкові пільги. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/20/701342/>
6. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13. С. 11-20.
7. Качний О. Бюджетний механізм як інструмент соціально-економічного розвитку регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 94-96.
8. Лободіна З. М. Бюджетний механізм соціально-економічного розвитку держави. Дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018. 575 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/36947>
9. Марчак Д., Маркуц Ю. Податкові пільги. Кого та в якому обсязі субсидує Україна через надання податкових пільг? Аналітичний звіт. Київська школа економіки. К., 2020. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/12/CPFG-Podatkovii-pilgi_doslidzhennya_30.11-1.pdf
10. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і переробл. К. : КНЕУ, 2001. 240 с.
11. Податкова пастка української економіки. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/podatкова-pastka-dlya-ukrayinskoyi-ekonomiky/>

Володимир Валігура

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тетяна Валігура

аспірантка кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ НЕФОРМАЛЬНИХ ФІСКАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ

Формалізація взаємовідносин між суб'єктами формування та використання фінансових ресурсів держави, за відсутності фіскальних традицій, звичаїв та без належного рівня податкової культури, не забезпечить високого рівня справляння податків та фінансування суспільних благ. Неформальні інститути оподаткування присутні в кожній країні і виражені в тих чи інших нормах фіскальної моралі, яка часто може проявлятися негативно. Так, ухилення від оподаткування за певних соціально-економічних умов в окремих суспільствах може бути неформальною нормою для платників податків. Разом із тим, забезпечивши в країні належне соціально-економічне середовище, держава може добитися перетворення неформальних фіскальних інститутів у позитивні неформальні фіскальні імперативи, дотримання яких є обов'язковою нормою в суспільстві, а порушення викликає суспільний осуд.

Означене середовище формується під впливом багатьох факторів та за наявності належних передумов. Вважаємо, що першочерговими є історичні та етнографічні фактори, які становлять фундамент для майбутньої соціальної й економічної надбудови середовища утвердження неформальних фіскальних імперативів. Не вдаючись в глибоку історію, зауважимо, що функціонування ринкової економіки, а відповідно й інституту податку, налічує в Україні трохи більше тридцяти років. Це при тому, що в розвинутих країнах світу такий інститут формувався століттями. Тобто в цьому плані Україна має слабе місце в частині впливу на формування неформальних фіскальних імперативів. Неможливо заперечити й те, що за період перебування у складі Російської імперії та Радянського Союзу в Україні намагалися стерти власну ідентичність та деформувати цінності. Однак з етнографічної позиції Україна є європейською країною, з глибоким історичним корінням й основами моральної свідомості, які у відповідний момент стають домінуючими у рішеннях і вчинках народу. Підтвердженням цього є події Майдану 2014 р. та Революції гідності, які засвідчили цивілізаційний вибір України.

Важливим історико-теологічним чинником розвитку України були і залишаються християнські цінності, етика та мораль. В Україні упродовж століть церква та релігія були основою формування культурних цінностей загалом й впливали на економічну поведінку людей зокрема. Як стверджує О. Ярема: «Упродовж тривалого часу в політичному та науковому середовищі наполегливо утверджувалася думка про те, що Україна є порубіжною

складовою Православної Східно-Слов'янської цивілізації і в геополітичному змісті має стосунок до Євразійського світу і буде залучена до трансформаційних змін у цьому світі» [1, с. 168]. Східній православній церкві притаманні візантійські традиції, в яких священники були об'єднані з владою та заперечували приватну власність, цінність свободи і проповідували аскетизм й колективізм. Натомість західна християнська етика підтримувала чесну і добросовісну працю, почуття обов'язку. Католицько-протестантська християнська етика спонукала людей до цілеспрямованого збагачення в межах фахової діяльності, надавала підприємницькому процесу впорядкованість і раціоналізм, уміння керувати своїми почуттями, пристрастями. Глибинна суть західного цивілізаційного світу була сформована святим Бенедиктом, покровителем Європи: «Молися і працюй» [1, с. 169]. Хоча на окремих територіях України домінували різні релігійні конфесії, окремі з яких мали візантійські традиції, Українці завжди цінували, працю, приватну власність, особисту свободу. Таким чином, ми доходимо до висновку, що з етнографічної позиції Україна має всі передумови для утвердження стійких неформальних фіскальних імперативів, базованих на цінностях західної цивілізації.

На нашу думку, саме цінності, центральне місце в яких займає людина є базовою передумовою формування середовища утвердження неформальних фіскальних імперативів (рис. 1). Такі цінності, знову ж таки, найбільш виражено сформувалися в Західній цивілізації і підтримувалися в культурі, мистецтві, релігії, економіці та стали основою суспільного буття і поведінки людей. Зазначеними цінностями є повага до людини, її праці, свобода і відповідальність, усвідомлення її суспільної ролі.

Рис. 1. Передумови формування середовища утвердження неформальних фіскальних імперативів

Джерело: складено авторами самостійно

Економічні взаємовідносини, центральне місце в яких належить людині, обґрунтував класик економічної науки А. Сміт. Вчений доходить до висновку про домінування в економіці системи природної свободи: «Кожній людині,

поки вона не порушує закони справедливості, можна цілком вільно відстоювати за власним розумінням свої інтереси та конкурувати своєю працею і капіталом з працею та капіталом будь-якої іншої особи та цілого класу» [2, с. 497]. Попри обґрунтування природної економічної свободи людини, А. Сміт зробив застереження про необхідність не порушення законів справедливості, під якими автор розуміє не тільки правову систему держави, а й суспільні норми моралі. Таким чином, класик економічної науки ще на той час науково обґрунтовує економічну свідомість людини, яку ми виділяємо як наступну передумову формування середовища утвердження неформальних фіскальних імперативів.

Сучасні науковці Я. Ізмайлов, В. Осмятченко, Ю. Панура стверджують, що на формування економічної свідомості громадян опосередкований вплив здійснюють державні, політичні, правові, релігійні відносини тощо. Якщо не врахувати цей вплив на економічну свідомість, а виводити її безпосередньо з виробництва й виробничих відносин, це може призвести до спрощення та вульгаризації її розуміння [3, с. 36]. Ми погоджуємось з наведеною позицією науковців і зазначаємо, що передумовою формування економічної свідомості є окреслені вище людські цінності. Разом із цим економічна свідомість передбачає здатність адекватно сприймати суб'єктів економічних відносин, економічні процеси, усвідомлювати свою роль і місце в економічній системі та роль і місце інших суб'єктів, розуміти головну проблему економіки – обмеженість матеріальних ресурсів. Однак самим головним проявом економічної свідомості ми вважаємо раціональну поведінку людини, відносно ресурсів та інших суб'єктів їх споживання і розподілу, яка би їх заощаджувала та примножувала для майбутніх поколінь.

Наступною, виділеною нами передумовою формування середовища утвердження неформальних фіскальних імперативів є економічна культура, яка впливає з економічної свідомості. Якщо економічна свідомість передбачає розуміння й усвідомлення економічних явищ та процесів, то культура є проявом в дії економічної свідомості.

Я. Ізмайлов, В. Осмятченко та Ю. Панура серед основних особливостей економічної культури як способу взаємозв'язку економічної свідомості та економічного мислення виокремлюють такі: «1) охоплення соціальних норм і цінностей суспільного масштабу, що отримують в економічній сфері своє специфічне значення, а також соціальних норм, які виникають з внутрішніх потреб економіки; 2) економічна культура визначається каналами, через які вона регулює взаємодію економічної свідомості суспільства та економічного мислення індивідів і груп (до них належать економічні інтереси, соціальні стереотипи, соціальні очікування й орієнтації тощо); 3) економічна культура орієнтована на управління економічною поведінкою соціальних суб'єктів [3, с. 36].

Н. Рудан доходить до висновку, що «економічна культура – це «проекція» культури (в її широкому розумінні) на сферу соціально-економічних відносин. Саме «проекція», а не частина загальної культури, оскільки у сфері економіки і пов'язаних із нею соціально-економічних відносин працює вся культура: усі її

елементи так чи інакше проявляються, функціонують тут. Одним із головних завдань сучасного українського суспільства є розуміння сутності та специфіки розвитку економічної культури, її трансформацій у глобалізованому світі» [4, с. 129]. В іншому дослідженні, автор, аналізуючи менталітет українського суспільства, стверджує, що «своєрідність сучасної економічної культури полягає в тому, що вона виступає синтезом матеріально-економічного та духовного життя, виражає цілісність економічної системи, характеризує рівень економічного розвитку особи, засіб, форму і результат її творчої діяльності. Тому саме менталітет суспільства може допомогти позитивному розвитку як економічної культури, так і сучасних соціоекономічних ланок» [5, с. 108].

Ми, поділяючи думки наведених авторів, зауважуємо, що економічна культура є проявом рівня культури суспільства загалом, оскільки неможливо досягнути високих показників економічної культури без її прояву в інших суспільних сферах. Вважаємо, що низький рівень економічної культури не є національною рисою будь-якого народу, а українців особливо. Натомість прояв цього явища залежить від багатьох факторів, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Таким чином, ми доходимо до висновку, що сформовані в суспільстві високі людські цінності є запорукою економічної свідомості, яка своєю чергою забезпечує прояв економічної культури, що в цілому слугує передумовою формування середовища утвердження неформальних фіскальних імперативів.

Список використаних джерел:

1. Ярема О. Р. Неформальні інституційні чинники цивілізаційного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6. С. 168-170.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М., 1962. 1511 с.
3. Ізмайлов Я.О., Осмятченко В.О., Панура Ю.В. Вплив економічної свідомості та культури громадян на формування податкової культури суспільства. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. № 4. С. 34-42.
4. Рудан Н. С. Генезис та еволюційні трансформації економічної культури: соціально-філософський аналіз. *Грані*. 2018. Т. 21. № 3. С. 124-131.
5. Рудан Н. С. Вплив менталітету українського суспільства на розвиток української економічної культури. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2018. Вип. 1. С. 104-110.

Андрій Вітко

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Коваль

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна на території України зумовила масштабні руйнування виробничих та цивільних об'єктів, призвела до загибелі мирного населення та соціальних втрат. Активні бойові дії призвели до скорочення робочих місць та доходів, зниження купівельної спроможності населення і обсягів накопичених активів. За результатами 2022 р. національна економіка зазнала втрат на рівні 29,2% реального ВВП, понад 13,5 млн. українців були вимушені залишити свої домівки, більше як 7 мільйонів наших громадян опинилися за межею бідності, при цьому рівень бідності охопив 24% населення [1]. За оцінками Світового банку найбільших втрати у житловому секторі сягнули 38% від загального обсягу пошкоджень, на транспорті – 26%, в енергетиці – 8%, у промисловості і торгівлі – 8%, у сільському господарстві – 7% [1].

Післявоєнна відбудова України є надзвичайно складним завданням, оскільки потребує одночасного вирішення численних проблем: гуманітарних, необхідності відновлення інфраструктурних об'єктів, а також пошуку джерел фінансових ресурсів та їх оптимальний розподіл в умовах гострої нестачі ресурсів [2].

І хоча, війна в Україні триває, потрібно розробляти заходи державної політики спрямовані на післявоєнну відбудову економіки країни. У цьому контексті до пріоритетних напрямів економічної політики належать:

- відродження виробничого потенціалу економіки та створення робочих місць;
- підвищення інвестиційної привабливості України.

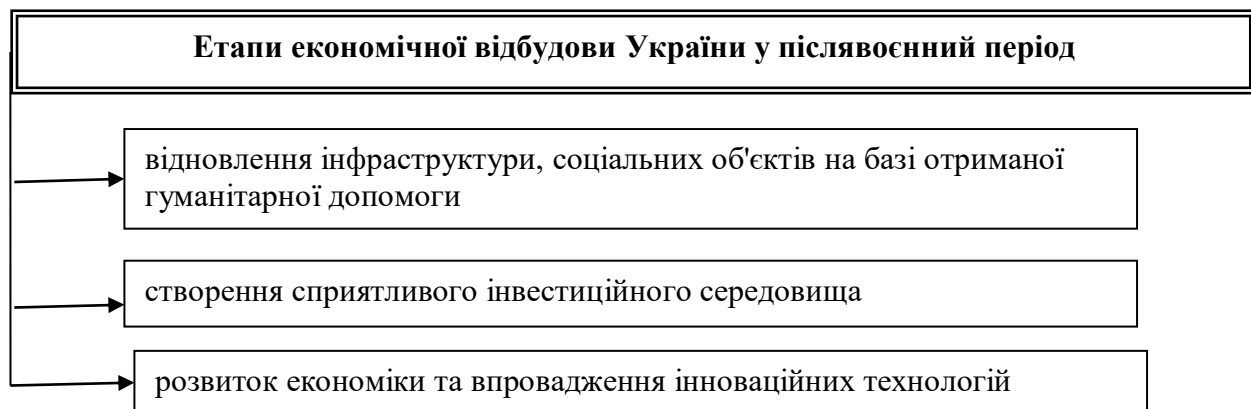

Рис. 1. Етапи економічної відбудови України у післявоєнний період
Джерело: узагальнено автором за [2; 3]

Як бачимо (див. рис. 1) на першому етапі необхідно здійснити відбудову автошляхів, мостів, залізничних колій, вокзалів, електричних мереж та підстанцій, систем водопостачання та водовідведення, житлових будинків, шкіл, закладів охорони здоров'я, адміністративних будівель. На цьому етапі передбачається здійснення відбудови інфраструктурних об'єктів, житлового фонду, установ соціальної сфери та відновлення навколишнього природного середовища. Важливим завданням даного етапу є забезпечення відновлення промисловості, створення нових робочих місць, підтримка розвитку малого і середнього бізнесу.

Важливим етапом післявоєнної відбудови є залучення інвестицій. Цей етап потребуватиме чималих зусиль, оскільки потенційні інвестори мають бути впевнені у створенні безпечних умов, які, у першу чергу, полягатимуть у гарантіях неможливості відновлення бойових дій [3]. При відсутності таких гарантій можливості залучення інвестицій не буде, при цьому економічне відновлення гальмуватиметься, а ризики безпеки перекладатимуться на інвесторів. Іншими словами, залучення інвестицій є можливим лише в створенні безпечного середовища в країні.

Передбачається, що інвестиційні ресурси спрямовуватимуться на модернізацію промислових підприємств на технологічне оновлення виробничих процесів, що відповідають європейським стандартам. Модернізація промисловості сприятиме підприємствам покращенню їх позицій на ринку та забезпечить інтеграцію в глобальні ланцюги створення вартості.

Третій етап, базуватиметься на залучених інвестиційних ресурсах та передбачає стійке економічне зростання, впровадженні інноваційних технологій при поступовому зниженні масштабів відновлювальних заходів у соціальному секторі і у секторі критичної інфраструктури.

Залучення іноземних інвестицій не лише створить фінансову основу для впровадження інноваційних продуктів, але і зумовить упровадження інноваційних «управлінських та бізнес практик, сучасних маркетингових та організаційних моделей ритейлу» [4 с. 184]. Залучення інвестицій від країн-донорів для післявоєнного економічного відновлення України дає можливості для включення України у глобальний логістичні системи, створення нової вартості на заміну знищених внаслідок війни та адаптацією до вимог ЄС вітчизняних ланцюгів створення вартості [4, с. 184].

Важливість розроблення заходів спрямованих на відбудову вітчизняної економіки після перемоги над ворогом, урядом України започатковано відповідні інституційні ініціативи (у т.ч. із міжнародними організаціями). Так, уряди країн-партнерів: США, ЄС, інших країн G7, міжнародні фінансові інституції залучаються до вирішення проблеми соціально-економічної відбудови України. Робота по залученню інвесторів спрямована на створення і реалізацію заходів по відновленню у різних сферах для забезпечення ефективного використання обмежених фінансових ресурсів.

Втілення заходів економічного відновлення України потребуватиме значного обсягу інвестицій, котрі передбачається насамперед спрямовувати в інноваційні проекти післявоєнної стабілізації. Водночас, напрями післявоєнного відновлення галузей економіки потребує розробки досконалого механізму подолання наслідків війни у площині інноваційної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Хмарська І., Кучерява К., Клімова І. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31>
2. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html
3. Богдан Т. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/>
4. Гринів В., Клепанчук О. Роль інвестиційних процесів у післявоєнній відбудові торговельної галузі України. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 2. С. 179–188. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-24>.

Ірина Гарбарець

викладач циклової комісії обліково-економічних дисциплін,
в.о. директора Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Формування інклюзивної економічної системи є ключовим елементом для досягнення стійкого і справедливого економічного прогресу. В такій системі кожен член суспільства отримує можливість активної участі в економіці, вносячи свій вклад і одночасно користуючись її перевагами.

Основною передумовою інклюзивної економіки є рівний доступ до основних соціальних благ, таких як освіта, охорона здоров'я, фінансові послуги та робочі місця, що відповідають індивідуальним здібностям і навичкам кожного. Це допомагає знижувати економічну нерівність і стимулює залучення різних верств населення до процесу економічного розвитку.

Малі та середні підприємства є основним двигуном інклюзивної економіки, створюючи робочі місця і впроваджуючи інноваційні проекти. У цьому контексті, держава відіграє роль каталізатора, застосовуючи фінансові і податкові інструменти, інвестиційні програми та надаючи консультативну підтримку.

Важливою складовою є також зміцнення системи соціального захисту, яка є ключовим аспектом державної фінансової політики. Вона забезпечує базовий життєвий рівень і зменшує економічні ризики для вразливих верств населення. Крім того, законодавче забезпечення недопущення дискримінації в робочому середовищі за статтю, расою, етнічною приналежністю, релігійними переконаннями сприяє реалізації принципів рівності у суспільстві.

Все це підкреслює необхідність дослідження проблем і можливостей, пов'язаних з формуванням інклюзивної економіки через продуману державну фінансову політику.

Фінансова політика держави охоплює комплекс заходів та стратегій, які впроваджує уряд для керування фінансовими ресурсами країни. Її основна мета полягає в підтримці економічної стабільності, стимулюванні розвитку економіки, а також у контролі та регулюванні фінансових операцій для забезпечення соціального благополуччя громадян.

За твердженнями деяких експертів, фінансова політика становить собою практичну складову фінансової науки, відзначаючись своєю прикладною суттю та акцентом на конкретних методах і підходах до розвитку.

Традиційно, фінансова політика включає дві основні галузі: фіскальну та монетарну політики.

У ширшому контексті, фінансова політика відіграє вирішальну роль у керівництві економічними та соціальними аспектами країни, сприяючи її стабільному прогресу та підвищенню рівня життя громадян. Водночас, ефективність фінансової політики залежить від адекватного планування, уваги до потреб економіки та суспільства, а також від урахування світових економічних умов.

Фінансова політика та фінансова система країни є взаємопов'язаними, оскільки фінансова система представляє собою мережу інструментів, органів, ринків і законодавчих актів, які керують збором, розподілом і використанням фінансових ресурсів у державі. У свою чергу, фінансова політика встановлює правила і норми, якими керується фінансова система.

Як зазначають дослідники, «структура фінансової системи визначається, значною мірою, типом і моделлю економічної системи і, в значній мірі залежать від: суспільного устрою; характеру та масштабів діяльності держави; методів та ступеня втручання держави в економіку; типу соціальної політики; характеру міжнародної діяльності; історичних тенденцій та рівня демократизації суспільства» [1].

Фінансова політика та фінансова система держави мають тісну взаємодію у різноманітних аспектах, що надає можливість уряду ефективно управляти державними фінансами та досягати поставлених економічних і соціальних задач. Тому при формуванні основ інклюзивної економіки критично важливо враховувати всі особливості фінансової системи країни або ж рухатися шляхом її перетворення, виходячи з принципів та ключових положень інклюзивної економіки. Таким чином, можливості розвитку є концептуально різноманітними.

При розробці стратегічних напрямків для розвитку інклюзивної економіки, важливо врахувати взаємодію між фінансовою та економічною політикою держави. Фінансова політика тісно переплітається з економічною політикою, обидві направлені на досягнення спільних цілей: стабільного розвитку економіки та забезпечення добробуту населення, що в кінцевому результаті сприяє досягненню широких соціально-економічних задач.

Тому фінансова політика є ключовим елементом, що доповнює економічну політику держави, сприяючи досягненню економічних цілей та забезпечуючи стабільність в розвитку країни. Ці дві політики взаємодіють та взаємопов'язані, спрямовуючи зусилля на формування благополучного та стабільного економічного середовища, що є фундаментом для інклюзивної моделі економічного розвитку. Перехід до такої моделі є стратегічно складним і вимагає продуманого підходу.

Вивчаючи базові дослідження у сфері фінансової політики та її вплив на соціально-економічне зростання, можна визначити ключові аспекти, через які фінансова політика держави сприяє створенню інклюзивної економіки (табл.1). Одним з основних елементів є бюджетна політика, яка відіграє вирішальну роль у розподілі фінансових ресурсів держави та її впливі на економічне зростання та визначення соціальних пріоритетів.

Таблиця 1

Передумови становлення інклюзивної економіки

Елементи фінансової політики держави	Ключові напрямки для інклюзивної економіки	Вплив на економіку та суспільство
Бюджетна політика	Підтримка соціальних ініціатив	Бюджетна політика може передбачати виділення коштів на соціальну допомогу, включаючи пенсії, допомогу для безробітних, підтримку малозабезпечених та інші соціальні ініціативи. Це сприяє підтримці мінімального рівня життя для соціально вразливих категорій та знижує соціальну напруженість.
	Інвестиції в інфраструктурні проекти	Бюджетна політика може стимулювати розвиток інфраструктури, включаючи транспорт, енергетику та забезпечення доступу до різноманітних послуг. Це сприяє економічному розвитку регіонів та створенню нових робочих місць для людей різного віку, статі та з різними фізичними можливостями.
	Фінансування освітніх програм	Збільшення бюджетного фінансування освіти та навчання забезпечує доступ до якісної освіти для всіх громадян. Інвестиції в освіту сприяють підвищенню освітнього рівня, професійних навичок та можливостей зайнятості.
	Підтримка малого та середнього бізнесу	Фінансова підтримка малого та середнього бізнесу через кредити, гранти та субсидії сприяє створенню нових робочих місць та розвитку підприємництва, що є основою для економічного зростання.
	Реалізація екологічних ініціатив	Впровадження екологічних ініціатив через бюджетну політику сприяє збалансованому економічному розвитку, створенню «зелених» робочих місць та збереженню природних ресурсів.
Податкова політика	Прогресивне оподаткування	Прогресивне оподаткування, де вищі ставки застосовуються до вищих доходів, сприяє справедливому перерозподілу багатства та зменшує соціальну нерівність.
	Податкові пільги для низьких доходів	Податкові пільги та кредити для груп населення з низькими доходами зменшують фінансове навантаження на них, сприяючи їхньому економічному добробуту.
	Підтримка соціальних інвестицій	Податкові стимули для інвестицій у соціальні проекти та ініціативи сприяють залученню приватного капіталу в соціальну сферу та розвитку регіонів.
	Стимулювання інвестицій в екологічні проекти	Податкові стимули для інвестицій у «зелені» технології та відновлювану енергетику сприяють сталому розвитку та екологічній відповідальності.
	Протидія корупції	Ефективна податкова система, яка протидіє ухиленню від оподаткування та корупції, збільшує податкові надходження та фінансування соціальних програм.
Монетарна політика	Контроль інфляції	Контроль інфляції через монетарну політику захищає купівельну спроможність низькодохідних груп, забезпечуючи соціальну стабільність.
	Сприяння економічному зростанню	Інструменти монетарної політики, такі як зниження процентних ставок, стимулюють економічне зростання, що важливо для створення робочих місць та покращення життєвого рівня громадян.
	Забезпечення фінансової стабільності	Монетарна політика сприяє стабільності фінансової системи та знижує ризик фінансових криз, забезпечуючи доступ до фінансових послуг.
	Соціальна відповідальність фінансових установ	Монетарна політика може стимулювати соціальну відповідальність фінансових установ, сприяючи розвитку фінансових продуктів для підтримки інклюзивного розвитку, як, наприклад, мікрокредити для малозабезпечених.

Джерело: побудовано автором самостійно

Дослідження впливу фінансової політики на економічні процеси дає можливість зрозуміти, як урядові рішення впливають на загальний стан економіки та суспільства. Це важливо для розробки науково-підтверджених стратегій, спрямованих на інклюзивний економічний розвиток, який забезпечує стабільність та стійкість.

Бюджетна політика, наприклад, має великий вплив на розподіл доходів та доступність соціальних послуг, відіграючи важливу роль у формуванні справедливого суспільства та зниженні соціальних розривів. Вона здійснює алокацію фінансових ресурсів держави, сприяючи підтримці найбільш уразливих груп населення та створенню рівних можливостей для всіх громадян.

Податкова політика також повинна бути орієнтована на інклюзивність та стійкість, включаючи елементи, як-от прогресивне оподаткування і податкові пільги для людей з низькими доходами, щоб забезпечити більш справедливе оподаткування та розподіл ресурсів.

Монетарна політика, зі свого боку, має враховувати довгострокові цілі сталого розвитку та соціальної справедливості, контролюючи грошову масу та процентні ставки для забезпечення стабільності та зростання економіки.

Список використаних джерел:

1. Кравчук Н. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблеми структурування. *Світ фінансів*. 2006. Вип. 3 (8). С. 80-94.

Святослав Герчаківський

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ NCTS В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Діджиталізація (завдяки штучному інтелекту, можливостям з оброблення та збирання даних, швидкісного зв'язку, технологіям блокчейн тощо) заповнила практично усі ключові сектори економіки, щорічно спостерігаємо зростаючі тренди обсягів діджитал-продуктів та послуг. Діджиталізація активно впроваджується у систему публічних фінансів та довела свою ефективність, особливо в умовах надзвичайного стану, що спричинений пандемією COVID-19 та воєнного часу. При цьому війна в Україні принесла не тільки величезні страждання громадян та відчутні економічні, соціальні, екологічні втрати, а й відкрила нові горизонти та можливості в контексті європейської інтеграції та приєднання до цифрових стандартів в багатьох галузях. Одними з таких можна вважати митну сферу та зовнішньоекономічну діяльність в Україні, де стало можливим реалізація так званого «митного безвізу».

Теоретико-методичні засади функціонування митної системи держави, здійснення митних процедур та формальностей представлені в працях українських учених, зокрема А. Артеменко, А. Бабюк, К. Ващенко, А. Войцещук, О. Гребельник, Т. Дорошенко, О. Ілюшик, І. Іващук, М. Матвеєв, П. Пашко, Т. Руда, О. Сушкова, С. Онишко, С. Шевчук та іншими вченими. Разом із тим, варто наголосити, що доволі фрагментарно розкрито проблематику імплементації конвенції спільного транзиту в митній системі України, його позитивні та негативні висліди.

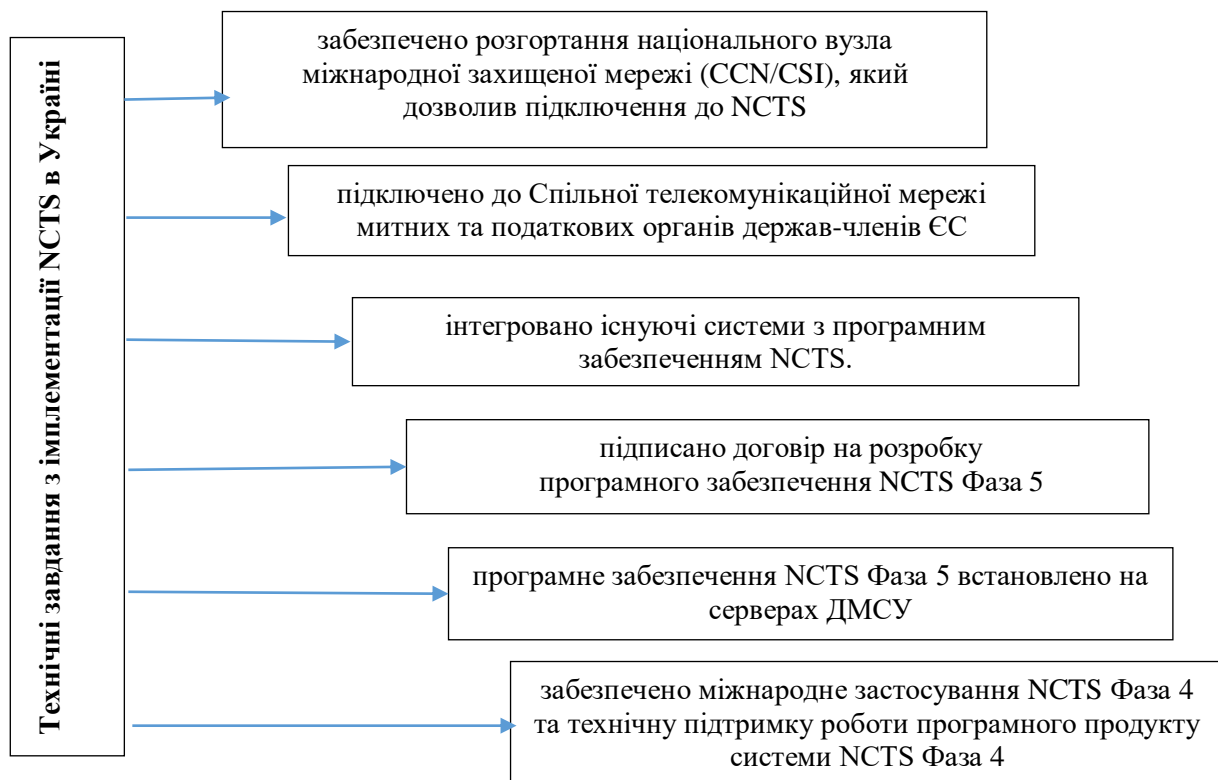
В загальному розумінні Конвенція про процедуру спільного транзиту – це угода між країнами *Європейського Союзу* та низкою інших країн про загальні процедури міжнародного транзиту товарів. Особливість цієї конвенції полягає в тому, що здійснення багатьох митних процедур та формальностей відбувається в спрощеному форматі на основі спільної цифрової платформи NCTS із активним застосуванням електронного митного декларування. Конвенція про процедуру спільного транзиту об'єднує 36 договірних сторін, які запровадили єдині правила митного оформлення, декларування та митного контролю за транзитними переміщеннями товарів. До 36 країн-підписантів відносяться усі члени *Європейського Союзу*, а також (*Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн, Швейцарія, Великобританія, Туреччина, Північна Македонія, Сербія і Україна*).

NCTS як базовий ІТ-функціонал Конвенції дає можливість налагодити обмін інформацією про всі етапи митного оформлення товарів із використанням електронних повідомлень у режимі реального часу та підвищити ефективність використання механізму аналізу митних ризиків.

Впродовж 2022 року Україна здійснила потрібні зміни в системі митного законодавства, що дало можливість гармонізувати його із відповідними митними

Директивами ЄС і з 01.10.2022 р. офіційно стати членом Конвенції про процедуру спільного транзиту. Крім законодавчого пласту, значну імплементаційну роботу виконала Державна митна служба України (далі – ДМСУ). Зокрема, під час внутрішньої апробації NCTS, що передувала приєднанню до міжнародних Конвенцій, Україна зробила досить багато у сфері інформаційних технологій.

Для виконання технічних завдань щодо імплементації NCTS в структурі ДМСУ функціонує Департамент з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації. В частині розвитку процедур електронного декларування в рамках спільного транзиту фахівцями Департаменту в 2022 році здійснено комплекс технічних завдань:

Рис. 1. Комплекс технічних завдань, що реалізовано Департаментом з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації ДМСУ

Джерело: складено автором самостійно

Водночас ДМСУ перевірила близько 150 сценаріїв готовності до роботи з NCTS на міжнародному рівні. У системі зареєстровано понад 1100 трейдерів. Тому, незважаючи на війну, люди почали активно використовувати систему на національному рівні. За час внутрішнього використання нової моделі понад 10 компаній отримали статус фінансових гарантів, виготовлено понад 7 тис. декларацій T1UA, отримано два дозволи на спрощення транзиту [1].

Водночас, зважаючи на війну, Україна забезпечила певний перехідний період: дещо пом'якшені фінансові вимоги для українських підприємств на час дії воєнного стану та ще на рік після закінчення воєнного стану. Українські

експортери, які хочуть бути більш конкурентоспроможними, приєднуються до NCTS, а також до системи спрощень, навчаються оптимізувати адміністративні фінансові витрати за допомогою таких інструментів і зможуть звільнити своїх клієнтів і партнерів від тягаря різноманітних формальностей декларування та надання гарантій. Крім того, вони також зможуть поєднувати спрощення. Наприклад, якщо імпортер чи експортер відповідає критерію фінансової стабільності, йому буде доцільно отримати дозвіл АЕО (авторизованого економічного оператора) з можливістю отримати дозвіл на всі спрощення, в тому числі на транзитний майже автоматично.

Крім того, експортери та імпортери зможуть отримувати свої товари на потужностях інших підприємств, доручати проходження транзитних процедур тим, хто надає такі послуги. Створено можливості для розвитку бізнесу для перевізників, митних брокерів, власників складів. Вони можуть розвинути додатковий спектр послуг, наприклад, проходження транзитних процедур як учасник режиму в NCTS під власну гарантію. Це розкриває потенціал для розвитку комерційних, логістичних і торгових хабів в Україні [2].

Важливим в застосуванні NCTS є те, що він заохочує бізнес до детінізації торгових операцій та чесного відображення доходів, створює більшу довіру до нас з боку європейських партнерів. Впровадження такого європейського митного механізму продовжить процес цифровізації митниці, пришвидшить митні формальності та зменшить корупційні ризики. Крім того, для клієнтів це нововведення має, у першу чергу, знизити вартість доставки, а отже ціни імпортованих товарів, сприятиме прискорення переміщення товарів через митний кордон і захистить пересічних українців від дефіциту певних товарів.

Потрібно також наголосити на наявності проблемних аспектів щодо імплементації конвенції спільного транзиту в Україні. Так, за результатами дослідження фахівців Європейської Бізнес Асоціації «спостерігається готовність компаній отримувати статус авторизованих економічних операторів, зокрема 66% компаній планують користуватися окремими спрощеннями або отримувати авторизацію АЕО в цілому. Водночас процедурою спільного транзиту наразі користується лише 4% опитаних нами компаній, а 2% користуються транзитними спрощеннями» [3].

До проблем імплементації NCTS потрібно віднести й загальні тенденції, що мають місце в митній системі держави, зокрема штучні перешкоди митному оформленню, безпідставні митні огляди, запити додаткових документів, вплив правоохоронних органів на роботу митників тощо. Найбільшими викликами у взаємодії з митними органами на сьогодні є відсутність уніфікації митних процедур в різних регіонах, бюрократія, що проявляється у витребуванні додаткових необов'язкових документів, не виконання митницею вимог законодавства України з питань митної справи або його вільне трактування, відсутність керівництва центрального органу ДМСУ. До того ж, «37% опитаних нами компаній повідомляють про проблеми з коригуванням митної вартості, а 26% – про проблеми з перекласифікацією коду УКТЗЕД за рішенням митних органів» [3].

Вважаємо, що лівову частину означених проблем можна вирішити в межах митної реформи, передбаченої в угоді про вступ України до ЄС, адже взято зобов'язання здійснити повне приєднання до Конвенції щодо процедури спільного транзиту та системи NCTS. Альтернативи «митному безвізу» на сьогодні немає, оскільки – це швидше переміщення товарів між країнами європейського регіону, що супроводжується суттєвим зменшенням корупційних ризиків та бюрократії на митниці, мінімізацією можливостей для митних деліктів, сприянням обміну даними із митними інституціями різних країн фактично в режимі реального часу. «Митний безвіз» – це один із ключових напрямів побудови в Україні зручної, ефективної та транспарентної митної системи.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при застосуванні режиму спільного транзиту з використанням електронної транзитної системи та Порядку допущення транспортних засобів та контейнерів до перевезення товарів під митними пломбами в режимі спільного транзиту: Наказ Міністерства фінансів України від 12.02.2021 № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-21#Text> (дата звернення: 09.11.2023).
2. Резнік Н. П., Становий О. С. Конвенція про процедуру спільного транзиту – «спільний транзит» чи додаткові ускладнення для митної системи України. *Молодий вчений*. 2022. №11. С. 108-113.
3. Третина компаній мають проблеми з коригуванням митної вартості. URL: <https://eba.com.ua/tretyna-kompanij-mayut-problemy-z-koryguvannyam-mitnoyi-vartosti-opytuvannya-eva/> (дата звернення: 09.11.2023).

Валентина Глухова

к.е.н., доцент кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

Христина Кравченко

студентка гр. ФБС-22-1мз,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

МІЖБЮДЖЕТНІ ТРАНСФЕРТИ В СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У сучасних умовах концентрації фінансових ресурсів на державному рівні при постійному дефіциті коштів місцевих бюджетів роль головного балансуючого інструменту виконують міжбюджетні трансферти. З їх допомогою створюються відповідні умови, які регулюють розвиток ринкових процесів у регіоні в потрібному державі напрямі, тобто здійснюється фінансове вирівнювання.

Види міжбюджетних трансфертів, які використовуються в Україні, передбачені статтею 96 Бюджетного кодексу [1], поділяються на:

- 1) базову дотацію (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);
- 2) субвенції;
- 3) реверсну дотацію (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);
- 4) додаткові дотації.

Функціональна спрямованість кожного виду міжбюджетних трансфертів визначається цільовим та адресним спрямуванням коштів з одного бюджету до іншого [2]. Формула вирівнювання передбачає, що місцеві бюджети з рівнем надходжень нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію в розмірі 80% різниці до цього порога. Для місцевих бюджетів із рівнем надходжень у межах від 0,9 до 1,1 вирівнювання не здійснюється. Якщо індекс податкоспроможності становить понад 1,1, то вилучають до фонду вирівнювання половину коштів перевищення через реверсну дотацію.

Проаналізуємо загальний обсяг реверсних та базових дотацій на 2023 рік в розрізі областей України (табл. 1). Як свідчить аналіз, найбільшу питому вагу в загальній сумі реверсної дотації по Україні мають Дніпропетровська (24,14%), Львівська (12,97%) та Київська області (10,27%). Щодо базової дотації, то найбільше отримують бюджети громад Харківської та Одеської областей – 1 186,24 млн і 1 140,61 млн грн відповідно. Найменше передбачено коштів для бюджету Полтавської області (154,67 млн грн). Аналіз підкреслює потребу в

справедливому та ефективному розподілі базової дотації для забезпечення більш рівномірного та стійкого регіонального розвитку в Україні.

Таблиця 1

Розподіл реверсних та базових дотацій по бюджетах територіальних громад областей України на 2023 рік

Бюджет ТГ областей	Реверсна дотація		Базова дотація	
	Сума, тис. грн	Питома вага в загальній сумі по Україні, %	Сума, тис. грн	Питома вага в загальній сумі по Україні, %
1	2	3	4	5
Вінницька область	463 702,8	4,15	628 943,0	3,88
Волинська область	267 057,6	2,39	650 222,0	4,01
Дніпропетровська область	2 698 714,7	24,14	394 316,8	2,43
Донецька область	174 582,4	1,56	908 902,7	5,61
Житомирська область	214 472,4	1,92	518 964,1	3,20
Закарпатська область	297 894,6	2,66	1 109 687,6	6,85
Запорізька область	924 976,2	8,27	1 124 444,8	6,94
Івано-Франківська область	257 931,6	2,31	918 890,5	5,67
Київська область	1 148 253,4	10,27	204 715,8	1,26
Кіровоградська область	199 368,2	1,78	231 675,0	1,43
Луганська область	-	-	806 350,1	4,98
Львівська область	1 449 841,7	12,97	869 845,9	5,37
Миколаївська область	221 911,0	1,99	552 993,0	3,41
Одеська область	538 878,0	4,82	1 140 613,6	7,04
Полтавська область	827 004,0	7,40	154 677,7	0,95
Рівненська область	338 208,6	3,03	704 560,3	4,35
Сумська область	172 751,1	1,55	441 205,4	2,72
Тернопільська область	203 145,0	1,82	639 643,6	3,95
Харківська область	88 933,6	0,80	1 186 242,5	7,32
Херсонська область	-	-	1 137 824,7	7,02
Хмельницька область	282 137,3	2,52	375 887,3	2,32
Черкаська область	259 131,1	2,32	301 951,9	1,86
Чернівецька область	74 898,0	0,67	836 493,2	5,16
Чернігівська область	74 460,5	0,67	367 770,4	2,27
Всього в Україні	11 178 253,8	100,00	16 206 821,9	100,00

Джерело: сформовано та розраховано за даними [3]

Таким чином, міжбюджетні трансферти відіграють важливу роль у стимулюванні розвитку місцевих бюджетів та створенні умов для збільшення доходів органів місцевого самоврядування. Якщо доходи місцевих бюджетів збільшуються, то, відповідно, поповнюється державний бюджет, тому держава як вищий орган управління фінансовими ресурсами повинна забезпечувати місцеві бюджети дохідними джерелами для виконання як власних, так і делегованих повноважень.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

2. Ревейчук Ю. М. Офіційні трансферти як складова доходів міських бюджетів в рамках політики децентралізації: кваліфікаційна робота здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2021.
3. Розрахунок горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів територіальних громад за надходженням податку на доходи фізичних осіб на 2023 рік. URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2022/09/BR_dot_2023.pdf.

Ірина Годнюк

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА МЕТОДИ ВИМІРУ

Формування людського капіталу сприяє налагодженню й зміцненню соціальних зв'язків у соціумі. Людина як головний носій соціального капіталу забезпечує його використання у відповідних цілях, але чим вищий рівень довіри та взаємодопомоги, тим ефективніше застосування усіх інших наявних ресурсів і саме в цьому полягає його продуктивна здатність.

Соціальний капітал підприємства є наслідком соціалізації кожного працівника в умовах колективної праці. Він виступає дієвим інструментом самоорганізації свідомих громадян, що передбачає формування взаємовідносин між ними, в основі яких є довіра та взаємодопомога та є тим елементом, що дозволяє забезпечити гармонізацію політичних, соціальних, економічних процесів.

Сучасна економічна наука досі не визначила остаточне поняття «соціальний капітал». Термін «соціальний капітал» зовсім недавно увійшов у науковий обіг, кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття. Уперше поняття «соціальний капітал» використав 1920 Л.-Дж. Ганіфан (у ході дискусії з приводу громадських центрів у сільських школах) на позначення субстанцій, важливих у щоденному житті людей. Такими субстанціями він вважав солідарність і соціальні зв'язки між тими, хто утворює соціальну групу [1].

Дослідник П. Бурдьє, у своїй роботі «Форми капіталу» розглядає соціальний капітал як ресурс, завдяки якому кожна людина має певні можливості, переваги. Дж. Коулмен укладає в поняття «соціальний капітал» потенціал взаємної довіри, взаємодопомоги, цілеспрямовано сформований у вигляді зобов'язань, очікувань, інформаційних каналів, соціальних норм та використовує цю категорію для характеристики соціальних мереж [4]. За визначенням Ф. Фукуями, соціальний капітал – це здатність людей утворювати колектив і працювати у ньому заради загальної мети; це сукупність норм, соціальних відносин, які й дозволяють спільно працювати, підпорядковуючи свої інтереси інтересам колективу [2].

В соціально-економічних дослідженнях Світового банку, соціальний капітал розглядається як сукупність соціальних інститутів, відносин та норм, цінностей та взаємної довіри, що формують кількість та якість соціальної взаємодії у суспільстві [3].

Отже дослідники сформували різні підходи до визначення соціального капіталу: «як рівень членства людини та сукупності ресурсів суспільства; «як соціальні структури та сукупності соціальних зв'язків; «як структура мережевих зв'язків та членства в певній соціальній мережі; як об'єднуюче поняття, такі як довіра та норми» [4].

Соціальний капітал є проявом соціально-економічних умов; він є груповим ресурсом і не може бути виміряний на індивідуальному рівні. Існує три основні методи виміру: 1) метод Фукуями; 2) індексно-рейтинговий метод; 3) спосіб Світового банку.

Під першим мається на увазі ступінь поділу і цінностей у межах певних соціальних груп. Для розрахунку використовується формула:

$$СК = ((1/rn) * rp * c * n) 1 \dots t.$$

де rn – оцінює діяльність групи «ззовні»,

rp – радіус довіри;

c – якісний поправочний коефіцієнт, що оцінює зв'язки всередині груп;

n – кількість груп у громадянському суспільстві;

t – функція часу.

Другим методом є індексно-рейтинговий метод виміру соціального капіталу. Він пов'язаний зі зверненням до готових показників, які впливають на довіру та зміцнення зв'язків у суспільстві. У міжнародних джерелах це індекс процвітання країн світу, індекс сприйняття корупції та індекс довіри.

Третій спосіб – був найпоширеніший наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., розроблено інструмент оцінки соціального капіталу SOCAT (Social Capital Assessment Tool) та інтегрований опитувальник по соціальному капіталу (Social Capital Integrated Questionnaire, SOCAP IQ).

Також дослідники використовують різні узагальнюючі показники для оцінки рівня соціального капіталу, серед яких найбільш розповсюдженими є: індекс освітнього рівня (рівень освіти), індекс довіри (рівень довіри).

Рівень освіти та ефективне використання професійних знань призводить до нагромадження соціального капіталу та виступає основним чинником економічного розвитку. А. Меддісон у своєму дослідженні «Динамічні сили капіталістичного розвитку» встановив, що чим вищою є частка освічених людей в загальній чисельності населення країни, тим вищими є темпи її економічного зростання. За його розрахунками збільшення асигнувань на освіту на 1% призводить до збільшення ВВП на 0,35%.

Другою основною складовою соціального капіталу є довіра як моральні, міжособистісні та інституційні відносини, які ґрунтуються на знаннях, вірі, чесності, впевненості і є довготривалим ресурсом економічного зростання. Рівень довіри оцінюється через індекси інституційної та міжособистісної довіри, які залежать від чинників диференціації довіри (віку, гендерного фактору, регіону проживання, освіти, рівня життя) та політико-економічної ситуації і соціально-інституціональних чинників. Залежно від ступеня міжособистісної довіри та довіри населення до державних інститутів, неурядових і політичних організацій визначається рівень членства громадян у суспільних об'єднаннях; розвиток фінансового, реального, соціального секторів та відкриваються нові перспективи розвитку національної економіки [2].

За даними Інституту Legatum ТМ Індексу процвітання на період 2017-2021 р. соціальний капітал (міцність та стабільність міжособистісних та соціальних зв'язків та відносин, соціальні норми, інституційна довіра та

громадянська активність, підтримка соціальних мереж) зміцнював та укріплював свої позиції і зайняв у 2021 році 102 місце, що порівняно з 2017 роком збільшився на 13 одиниць, наповнюючи суспільство гарантіями та перспективою розвитку [5].

Аналізуючи ситуацію, що склалася під час війни в Україні, спостерігалася ріст соціального капіталу, на що вказувало підвищення довіри до влади та впроваджуваних нею реформ, вища частка стійких політичних та інших громадських утворень, координація та співпраця між різними ланками управління держави.

Ставши на шлях інновативно-інвестиційного розвитку, українське суспільство має підвищити міжособистісні ланки довіри через розвиток сфер освіти, культури та політичної стабільності, піднесення соціально-економічного розвитку країни, а отже посилити свій соціальний капітал.

Опанувавши мистецтво довготермінового і стратегічного формування партнерства, запуску нових проєктів і спільної взаємовигідної співпраці ми отримаємо вигоди від накопичення і розвитку соціального капіталу: високий рівень використання навиків та знань; забезпечення інформацією; підвищення продуктивності праці, ефективності виробництва; стабільність внутрішньої і зовнішньої політики країни.

Список використаних джерел:

1. Єрмакова О. А. Соціальний капітал як важливий фактор економічного розвитку України та її регіонів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми економіки та управління. 2016. № 847. С. 88-96.
2. Ревко А. М. Соціальний капітал як детермінанта розвитку громади та соціального підприємництва в умовах сучасних викликів. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1743/1679> (дата звернення: 07.11.2023).
3. Міжнародний фонд Відродження. Соціальний капітал URL: https://www.irf.ua/program/social_capital (дата звернення: 07.11.2023).
4. Рябініна Н. О. Соціальний капітал як джерело індивідуально-колективної економічної стійкості. *Соціальна економіка*. 2022. Вип. 64. С. 13-22. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socoeconom/article/view/21151/20183> (дата звернення: 07.11.2023).
5. Інститут Legatum. Індекс процвітання Legatum ТМ 2021 Інструмент трансформації. Шляхи від бідності до процвітання. Соціальний капітал. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2021/12/PI2021.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).

Надія Головай

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

Віктор Томишин

студент гр. ОПДмвн-21,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ВІД ФІСКАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Ефективність податкової системи має вирішальне значення для економічного розвитку та соціальної стабільності країни. Особливо це стосується оподаткування доходів фізичних осіб, яке є одним із ключових елементів фіскальної політики. В умовах викликів, що стоять перед вітчизняною економікою, забезпечення ефективності та справедливості податкової системи стає особливо актуальним. Незважаючи на важливу роль податку на доходи фізичних осіб у фінансуванні бюджету, досі не вирішені питання, пов'язані з розподілом податкового тягаря та врахуванням соціальних потреб платників податків.

Податок на доходи фізичних осіб є ключовим елементом податкових надходжень до Зведеного бюджету України, становлячи понад 20% загального обсягу. Водночас, система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні має суттєві відмінності від європейських стандартів, особливо у контексті врахування сімейного статусу платників податків. У нинішній час, кожен платник податків в Україні несе індивідуальний податковий обов'язок, що обмежується сплатою визначених сум податкового зобов'язання без урахування його сімейного стану або платоспроможності.

Сучасні виклики вимагають ретельного аналізу та реформування існуючих підходів до оподаткування. Основна увага в цьому контексті має бути зосереджена на вивченні ефективності фіскальної функції податку та його впливу на доходи різних рівнів бюджету. Це включає в себе не лише забезпечення стабільних надходжень до бюджету, але й реалізацію регулюючих, розподільчих та соціальних функцій податку.

Міжнародний досвід показує важливість сімейного оподаткування як засобу досягнення соціальної справедливості в податковій системі. У багатьох провідних країнах, таких як Німеччина, Франція, США, Ірландія, сімейне оподаткування є законодавчо врегульованим і широко застосовуваним. Цей підхід визнає сім'ю як єдину економічну одиницю з спільними доходами та витратами, тому при визначенні податкових зобов'язань враховується загальна платоспроможність сім'ї.

Сімейне оподаткування спрямоване на адекватне визначення податкового навантаження, виходячи з фінансової спроможності сімей, тим самим сприяючи

більш справедливому розподілу податкового тягаря між різними категоріями платників податків. Основна мета такого підходу полягає у забезпеченні більш ефективного захисту прав сімей у порівнянні з самотніми громадянами, зокрема шляхом врахування їхнього економічного становища та сімейних обставин при сплаті податків. Ця практика не тільки відображає принципи соціальної справедливості, але й підтримує економічну стабільність сімей, враховуючи їхній вклад у суспільство.

У цьому контексті, розробка та впровадження сімейних підходів до оподаткування може стати ключовим кроком у вдосконаленні податкової системи. Це дозволить не тільки оптимізувати податкове навантаження на фізичних осіб, але й враховувати індивідуальні та сімейні обставини платників податків, сприяючи тим самим соціальній справедливості та економічній ефективності.

Враховуючи стан національної економіки, ключовою роллю будь-якого податку виступає його фіскальна функція. Це підкріплюється даними про обсяги податкових надходжень від податку на доходи фізичних осіб до бюджетів різного рівня. У 2022 році частка цього податку в загальному обсязі податкових надходжень та доходів Зведеного бюджету України склала 19,15% та 14,99% відповідно. Ці дані підкреслюють основну перевагу оподаткування доходів фізичних осіб – ефективне забезпечення бюджетів фінансовими ресурсами. Проте, виконання інших важливих функцій податку, таких як регулююча, розподільча та соціальна, залишається ускладненим. Однією з причин цього є відсутність практики прогресивного оподаткування та труднощі, пов'язані з інформаційно-розрахунковим механізмом пільгового оподаткування, що перешкоджають досягненню ефекту соціальної справедливості.

Підходи до оптимізації та покращення ефективності оподаткування доходів, які виплачуються у формі заробітної плати та подібних до неї виплат, передбачають застосування принципів сімейного оподаткування. Цей процес включає визначення податкових зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб, з особливим акцентом на склад сім'ї платника податків. Такий підхід дозволяє краще враховувати фінансове навантаження на сім'ї з різним складом та потребами, сприяючи більш справедливому та ефективному розподілу податкового тягаря.

Система сімейного оподаткування, яка передбачає розрахунок оподатковуваного доходу як середнього значення доходу кожного працюючого члена сім'ї, є особливо релевантною у країнах, де доходи фізичних осіб оподатковуються за прогресивною ставкою. Такий підхід дозволяє адекватно враховувати фінансове навантаження на родину в цілому, що призводить до більш справедливого визначення податкових ставок.

Розгляд альтернативних підходів до сімейного оподаткування як засобу заміни неефективних механізмів пільгового оподаткування доходів фізичних осіб передбачає два основних напрями. Перший напрям пропонує заміну традиційного права на податкову соціальну пільгу можливістю безумовного зниження податкової бази одного з батьків на суму, що еквівалентна

прожитковому мінімуму для дитини відповідного віку. Такий підхід відповідає соціальним стандартам і забезпечує більш адекватне визначення розміру податкової пільги. Другий напрям включає право кожного працівника на отримання податкової пільги, яка еквівалентна прожитковому мінімуму, відповідно до вікової групи або стану працездатності, до якої він належить.

Враховуючи вищенаведене, необхідно підкреслити, що впровадження сімейного підходу в оподаткування доходів фізичних осіб є не тільки кроком до модернізації фіскальної системи, але й засобом досягнення більш високого рівня соціальної справедливості. Цей підхід забезпечує більш гнучке врахування індивідуальних та сімейних обставин платників податків, тим самим розширюючи можливості для досягнення оптимального балансу між забезпеченням державних потреб у фінансових ресурсах і захистом інтересів громадян.

Завершуючи, слід наголосити, що реформування податкової системи з урахуванням сімейних обставин є невід'ємною частиною більш широкого процесу соціально-економічних перетворень в Україні. Такі зміни мають на меті не лише підвищення ефективності податкових надходжень, але й зміцнення соціальної згуртованості та створення більш справедливого суспільства. Перед Україною стоїть завдання не просто адаптувати податкову систему до сучасних викликів, але й перетворити її в інструмент розвитку та підтримки кожного громадянина, враховуючи його особисті та сімейні потреби. Така система буде відображати як економічні, так і соціальні аспекти сучасного суспільства, сприяючи рівномірному розподілу добробуту та соціальній стабільності.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/aktualni-problemi-reformuvannyaopodatкування-dokhodiv-fizichnikh> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Головай Н. Податкова політика та особливості її реалізації в умовах воєнного часу. *Економічні горизонти*. 2023. № 3 (25). С. 16-22. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286572](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286572) (дата звернення: 08.11.2023).
3. Найденко О. Є., Карпова В. В. Обґрунтування переваг та недоліків оподаткування сімейних доходів. *Бізнес-навігатор*. 2022. № 1 (68). С. 120-126.
4. Податковий Кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Юрій С. І., Кізіма Т. О. Оподаткування доходів сім'ї: сутність та необхідність запровадження в Україні. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 165–171.
6. Доходи держбюджету України у 2022 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/>

Володимир Горин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тарас Здирко

студент гр. ФФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДО ПИТАННЯ ПРО СУСПІЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ

Важливою умовою ефективного функціонування публічних фінансів є відповідність їх теоретичних засад та організації вимогам часу. Зміцнення основ ринкової економіки видозмінює роль держави у постачанні суспільних благ. Із безпосереднього їх виробника вона все більше перетворюється на менеджера, роль якого полягає у налагодженні відносин із суб'єктами господарювання ринкового сегменту економіки та виборі з них тих, хто забезпечить найбільш прийнятні умови постачання суспільних благ за рахунок бюджетних коштів. Це зумовлює зміну умов функціонування розпорядників бюджетних коштів, веде до трансформації методів та інструментарію бюджетного механізму. Пріоритети діяльності органів публічного управління зміщуються від організації надання суспільних благ до ефективного розподілу і використання бюджетних ресурсів у чіткій відповідності із визначеними суспільними пріоритетами.

Методологічним підґрунтям для пізнання природи ефективності видатків бюджету є розуміння їхнього суспільного призначення, характеру впливу на перебіг соціально-економічних процесів у країні. Адже тільки розуміючи, з якою метою функціонує те чи інше явище, ми можемо робити висновок, наскільки воно успішне у реалізації свого головного призначення, чи ефективним є саме його існування. Підставою для об'єктивного розкриття суспільного призначення бюджетних видатків Л. Васютинська вважає їх усвідомлення як динамічної системи, як логічно впорядкованої сукупності зв'язків між двома підсистемами – керівною та керованою. Керівну систему у системі координат видатків бюджету представляють органи публічного управління (центральний уряд та органи місцевого самоврядування), які забезпечують вироблення і реалізацію рішень з управління бюджетними ресурсами. Керовану систему представляють бюджетні ресурси, які в процесі ухвалення управлінських рішень підлягають розподілу і спрямуванню на продукування суспільних благ відповідно до поставлених пріоритетів розвитку.

Однією із визначальних ознак будь-якої системи є цілеорієнтація, тобто спрямованість на досягнення певної цілі. У випадку із видатками бюджету така ціль кореспондується із завданнями соціально-економічного розвитку, що визначені документами стратегічного і поточного планування держави в цілому і конкретних територіальних формувань зокрема. Видатки бюджету як системне утворення, мають усі ознаки відкритої системи, адже їхні параметри та спрямованість формуються під впливом чинників зовнішнього середовища.

Зв'язок видатків бюджету із зовнішнім середовищем, в основу якого покладені відповідні економічні відносини, отримує своє матеріальне вираження у русі грошових потоків, зумовлених продукуванням суспільних благ [6, с. 13].

Відкритим є питання, що вважати ефектом від функціонування видатків бюджету як системного формування. Ефективність системи визначається тим, чи ефективним є функціонування її складових компонент. Реалізацію суспільного призначення бюджетних видатків забезпечує керівна підсистема, а саме органи публічного управління, які здійснюють розробку та реалізацію управлінських рішень щодо використання бюджетних ресурсів. У вузькому розумінні, видатки бюджету спрямовані на забезпечення потреби органів публічного управління у коштах на здійснення їхніх повноважень. Проте, ці повноваження є наслідком реалізації суспільного уявлення про функції, які має виконувати держава як суспільний інститут. Тому в широкому розумінні призначення видатків бюджету полягає у задоволенні потреб суспільства у блага колективного споживання. У процесі реалізації цього призначення, органи публічного управління вступають у широкий спектр відносин з усіма суб'єктами економіки, зокрема населенням та суб'єктами господарювання ринкового сектору.

Однак питання того, що вважати корисним ефектом від функціонування бюджетних видатків до кінця не вирішене. Відповідь на питання, які видатки є продуктивними має дати усвідомлення того, яким чином функції держави, які вона реалізує через бюджетні видатки, кореспондують з суспільними потребами. У колективній монографії І. Боярко, Н. Дехтяр та О. Дейнеки наведено думку відомого італійського вченого фінансиста Л. Косси, який розмежовував видатки бюджету на продуктивні й непродуктивні. На його думку, «перша група видатків представлена такими, які збільшують майнове надбання держави або зміцнюють економічні основи приватного господарства, а до другої групи належать видатки, які не дають жодного із цих результатів, але не є марними, бо одержані моральні блага рано чи пізно перетворюються у блага господарські» [5, с. 20]. Сучасні інтерпретації продуктивних і непродуктивних видатків бюджету розвивають погляди Л. Косси. За позицією фахівців Світового банку, непродуктивні видатки бюджету представлені надмірно розширеними видатками на утримання апарату держави чи надання соціальних трансфертів (в обох випадках видатки мають негативний вплив на економіку). Натомість, видатки бюджету на здійснення інвестицій вони розглядають як продуктивні. При цьому, інвестиції у розумінні фахівців Світового банку є широким поняттям, яке об'єднує також вкладення в освіту чи охорону здоров'я (інвестиції у людський капітал, які підтримують економічне зростання) [7].

На наш погляд, галузевий підхід у розмежуванні бюджетних видатків на продуктивні на непродуктивні необ'єктивний, адже спрямування коштів навіть на такі потреби, які апріорі характеризують як продуктивні, може мати незначну віддачу у формі економічних благ. Натомість, спрямування бюджетних коштів на такі цілі, які стереотипно вважаються непродуктивними (соціальні виплати та інші трансферти) може дати вагомий ефект не тільки соціального характеру. Для прикладу, спрямування коштів на допомогу малозабезпеченим громадянам чи

особам з числа маргінальних соціальних груп може позитивно позначитись на показниках захворюваності, злочинності, мотивувати певну частину реципієнтів соціальних виплат інтегруватись до економічного та соціального життя. Хоча з комерційних позицій такі видатки є непродуктивними, адже не передбачають отримання комерційної вигоди, з погляду корисності для суспільства їхня продуктивність очевидна. Хоча в останні десятиліття все більше бізнес-структур започатковують програми корпоративної соціальної відповідальності, в рамках яких реалізують соціальні проекти, що не мають вираженого економічного ефекту. Проте, реалізація таких проектів дає вагомий економічний ефект у вигляді формування позитивного іміджу компанії, підвищення її впізнаваності та інших параметрах, які збільшують ринкову вартість бізнесу.

Поверховим є стереотипне уявлення про спрямування бюджетних коштів на інвестиційні потреби як завідомо продуктивне, на відміну від здійснення поточних видатків. Звісно, спрямування бюджетних ресурсів в економіку може забезпечити вагомий ефект у вигляді розвитку окремих галузей економіки чи загального економічного зростання. Вкладаючи бюджетні ресурси у розвиток інфраструктури, зокрема дорожнє будівництво, зведення інженерних споруд, держава формує передумови для довгострокового економічного зростання (адже поліпшення інфраструктури зменшує витрати на транспортування економічних благ, прискорює оборот капіталу в економіці). Однак, в багатьох випадках навіть зростання поточних видатків бюджету може забезпечити вагомий економічний чи інший важливий для суспільства ефект, порівняний із вкладенням коштів в інвестиційні проекти. Для прикладу, підвищення рівня оплати праці медиків чи педагогічних працівників може забезпечити значно більший ефект у контексті підвищення якості відповідних суспільних послуг, ніж видатки на спорудження нових закладів соціальної сфери чи забезпечення їх новітнім обладнанням. Тому, об'єктивне оцінювання ефективності видатків бюджету та визначення їх як продуктивні чи непродуктивні потребує розуміння їх суспільного призначення та впливу на економічні й соціальні процеси.

Важливий з погляду розкриття природи бюджетних видатків критерій їхнього розподілу обґрунтував А. Пігу. В основу розмежування видатків вчений пропонував покласти критерій, чи відбувається перетворення видатків у процесі їхнього здійснення на суспільні блага, чи ін. А. Пігу розрізняв у складі бюджетних видатків трансформаційні видатки (при використанні бюджетних ресурсів трансформуються із грошової форми у суспільні блага) і трансферти. Останні вчений визначав як просте передавання коштів з бюджету до їхнього кінцевого вигодонабувача. Ознакою трансформаційних бюджетних видатків є двосторонній рух вартості (грошовий потік взамін на потік економічних благ), а для трансфертів характерний односторонній рух вартості [1].

Похідним від розуміння природи та суспільного призначення бюджетних видатків є визначення того, який обсяг бюджетних ресурсів держава повинна концентрувати у своєму розпорядженні. Сучасна економічна наука пов'язує обсяг бюджетних видатків з масштабом функцій держави, які покладає на неї суспільство. Такий підхід узгоджується із розумінням бюджетних видатків як

цілеорієнтованої системи. Держава як суспільний інститут не може існувати сама заради себе, а концентрація бюджетних ресурсів у централізованих фондах не призначена лише для забезпечення діяльності управлінського апарату. Органи публічної влади наділені повноваженнями щодо вилучення частини фінансових ресурсів економічної системи до централізованих фондів грошових коштів, їх подальшого розподілу і використання, насамперед, для задоволення суспільних потреб. Більш того, саме у реалізації цієї мети полягає причина самого існування держави як суспільного інституту. Суспільний консенсус щодо того, який обсяг суспільних благ має бути покладений на державу стає підґрунтям для визначення масштабу її функцій та, відповідно, обсягу бюджетних ресурсів, необхідних для їхнього виконання.

Питання про масштаби вилучення фінансових ресурсів з економіки та їхнього спрямування на здійснення бюджетних видатків є одним із дискусійних напрямів наукових досліджень впродовж усього періоду розвитку економічної науки. Незважаючи на існування полярних економічних наукових течій, які мають протилежне бачення рівня державного втручання в економічні процеси, все ж у сучасному науковому середовищі утвердилось переконання, що видатки бюджету відіграють важливу роль у забезпеченні економічної рівноваги та росту економіки [3]. Однак, полярність поглядів щодо характеру впливу фіскальної політики на економічне зростання зберігається. З одного боку, як зазначає Дж. Роберт, «при централізації фінансових ресурсів економіки вище 60% податки стають репресивним інструментом, який негативно позначається на економічному зростанні» [2, с. 645-661]. Проте, наукові розробки В. Танзі переконливо довели, що високий рівень перерозподілу фінансових ресурсів економіки через видатки бюджету прямо кореспондує з рівнем соціально-економічного розвитку країни [4, с. 622-625]. Це дало підстави розвинути думку, що темпи економічного росту і рівень добробуту населення залежать передусім від ефективності використання бюджетних коштів, від впливу тіньових політичних інститутів на розподільчі процеси. Зокрема, в багатьох державах з низьким рівнем централізації економіки, але слабким розвитком політичних інститутів і громадянського суспільства темпи соціально-економічного розвитку невисокі. Натомість, держави з підвищеним рівнем централізації ВВП, але сильними політичними інститутами та контролем громадськості над діяльністю держави демонструють стабільні темпи розвитку економіки та високі стандарти суспільного добробуту.

Відсутність наукового консенсусу щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічного розвитку вказує на те, що питання про обсяги суспільних благ, які суспільство має отримувати від держави, а отже, який обсяг фінансових ресурсів економіки необхідно вилучати для їхнього забезпечення, залишається відкритим. Гострі дискусії викликають питання, що із необхідних суспільству благ держава має забезпечувати самостійно, а які блага має передати на відповідальність ринку; які підходи та інструментарій постачання суспільних благ є більш ефективним та ін. Відповідь на ці питання може дати суспільство, консолідована позиція якого формується у складному середовищі, під впливом

численних чинників різного походження, таких як історичні традиції, менталітет населення, рівень розвитку економіки та проникнення інформаційних технологій у різні сфери життя, інтегрованість у глобальні процеси розвитку та ін. Разом з тим, уособлення у видатках бюджету інтересів, потреб, ідейних переконань усіх суб'єктів економіки, різних верств суспільства, а також можливостей економіки щодо їх реалізації значною мірою визначає те, чи відповідатимуть вони такому важливому параметру, як ефективність.

Список використаних джерел:

1. Pigou A. C. A Study in Public Finance. London: Macmillan & Co. 1947. URL: <http://www.econlib.org/cgi-bin/searchbooks>.
2. Robert J., Xavier Sal-i-Martin. Public Finance in Models of Economic Growth. *Review of Economic Studies*, 1992, 59, 4 (October). P. 645-661. URL: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2297991?uid=3739232&uid=2&uid=4&sid=21102375232947>
3. Samuelson, Paul A. & Nordhaus, William D. (2010). Economics. 19th ed. URL: https://moodle.estgv.ipv.pt/201920/pluginfile.php/59329/mod_resource/content/1/samunord19.pdf
4. Tanzi V. The Economic Role of the State in the 21st Century. *Cato Journal*, Vol. 25, No. 3, Fall. 2005. P. 617-638. URL: cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/2005/11/cj25n3-16.pdf
5. Боярко І., Дехтяр Н., Дейнека О. Державні видатки в економіці країни: монографія. Суми: Сумське видавництво ПВКП «Корпункт», 2013. 109 с.
6. Васютинська Л. А. Система видатків бюджету в умовах розвитку програмно-цільового управління: Монографія. Одеса: Друк-Південь, 2014. 192 с.
7. Investment Project financing. The World Bank official site. URL: <https://www.worldbank.org/en/what-we-do/products-and-services/financing-instruments/investment-project-financing>

Ірина Гуменюк

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

Гаврушко Олег

студент гр. ПУ-21мз,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Реформування економічної системи України зумовлює необхідність підвищення ролі фінансового управління як найважливішого елемента загальної системи управління підприємством. У зв'язку з цим постає необхідність перегляду підходів до формування та використання фінансів підприємств.

У фінансовій системі держави головною, визначальною її ланкою є фінанси підприємств, оскільки вони функціонують у сфері суспільного виробництва, в якій створюються матеріальні блага, валовий внутрішній продукт і національний дохід суспільства, а також формується основна частина фінансових ресурсів держави.

Фінанси державних підприємств характеризують систему економічних відносин під час формування, розподілу та використанні фінансових ресурсів на підприємствах із державним капіталом для забезпечення ефективного розвитку їх на всіх стадіях життєвого циклу.

Фінанси державних підприємств мають на меті розширене відтворення основних і оборотних виробничих фондів праці, акумуляцію частини чистого доходу, створюваної у процесі матеріального виробництва, для забезпечення розширеного відтворення виробництва.

Фінанси підприємств безпосередньо пов'язані з рухом грошових коштів. Однак не всі грошові відносини належать до фінансових. Грошові відносини перетворюються на фінансові, коли рух грошових коштів стає дещо самостійним. Таке відбувається в процесі формування, розподілу, використання грошових доходів та фондів згідно з цільовим призначенням у формі фінансових ресурсів [1, с. 24].

Виникають фінансові відносини на підприємствах у процесі їх створення, здійснення ними виробничо-фінансової діяльності, розподілу доходів і накопичень, формування відповідних грошових фондів.

Держава є найбільшим власником активів в Україні, а також професійним та відповідальним власником підприємств. Вона повинна зосередити свої зусилля на зростанні вартості їхніх активів, тож для уряду реформа держпідприємств є одним із пріоритетів.

Сьогодні фінансова система України, як складова державного організму, характеризується наявністю багатьох проблем, які поглиблюють економічну

нестабільність та соціальні конфлікти до яких приєдналася політична нестабільність, гальмування економічних, фінансово-кредитних, правових та суспільних реформ. При цьому слід враховувати військові дії та тіньову економіку яка приховує справжній економічно-фінансовий стан підприємств усіх форм власності.

Приведені проблеми фінансової системи необхідно враховувати при проведенні реформ у окремих ланках та підсистемах, а також при урегульованні фінансово-правових норм за допомогою яких держава формує, розподіляє, перерозподіляє і використовує як централізовані, так і децентралізовані грошові фонди [3, с. 56].

Фінансові ресурси підприємств – це частина фондів підприємств, що утворюються в процесі розподілу та перерозподілу національного багатства, валового внутрішнього продукту та національного доходу, акумулюються за рахунок власних, залучених і залучених коштів, і знаходяться в розпорядженні суб'єктів комерційної діяльності та необхідні на виконання своїх фінансових зобов'язань, видатки на забезпечення розширення відтворювального процесу та видатки на отримання прибутку від провадження виробничо-господарської діяльності.

Фінансові ресурси підприємства повинні виконувати такі функції:

- забезпечення процесу створення бізнесу;
- формування стартового капіталу;
- формування ресурсного потенціалу;
- забезпечення безперервності і відтворюваності торгового процесу;
- виконання фінансових зобов'язань;
- забезпечення фінансової стійкості, платоспроможності, конкурентоспроможності та ефективності господарської діяльності [4, с. 176].

Вибір і впровадження оптимального рішення в управлінні фінансовими ресурсами залежить від його економічної ефективності, тобто результати повинні відповідати понесеним витратам з урахуванням мінімальних ризиків. Якщо управління фінансовими ресурсами розділити на управління підготовкою та управління використанням, то ефективна підготовка полягає в залученні оптимального обсягу фінансових ресурсів для виконання завдання з найменшими витратами. Ефективне використання характеризується виконанням поставлених завдань з мінімальними витратами фінансових ресурсів і мінімальним ризиком. У той же час отриманий додатковий ефект повинен перевищувати понесені додаткові витрати [2, с. 48].

Багатоплановість фінансової діяльності державних підприємств викликає необхідність оцінки результатів управління нею за окремими диференційованими напрямками.

Основними напрямками удосконалення управління фінансовими ресурсами державних підприємств мають бути: оптимальне фінансове планування, ефективний фінансовий аналіз та контроль, запровадження оборотних коштів підприємств державного сектору.

Підтримкою фінансового механізму є законодавчі та нормативні документи, такі як накази, постанови, інструкції та стандарти, прийняті керівним органом. Крім того, фінансові механізми використовують методичні вказівки, типові тарифні ставки, інструкції та інші нормативні документи. Інформаційно-технічне забезпечення функціональності фінансового механізму необхідно враховувати при збільшенні кількості як внутрішньої, так і зовнішньої інформації. Це пояснюється тим, що швидша обробка, менший час доступу та більший обсяг зберігання даних ускладнюють фінансовий механізм. Рекомендується це враховувати при розробці плану інформаційного забезпечення [4, с. 178].

Протягом дії воєнного стану Національний банк України й далі реалізує заходи, спрямовані на підтримання фінансової стійкості держави та регулювання фінансового сектору.

Державні фінанси мають стратегічне значення для регулювання, зокрема, реального сектору економіки та фінансового сектору, забезпечення розвитку регіонів, підтримки підприємницької діяльності, а їх потенціал є основою економічного та соціального розвитку України. Ефективність системи управління державними фінансами має важливе значення для забезпечення стабільності бюджетної системи, а також загальної фінансової безпеки та стійкого економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Абдуллаєва А. Є. Особливості здійснення стратегічного управління фінансовими ресурсами на вітчизняних підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2022. № 1. С. 188-191.
2. Дмитришин М. В., Данилишин М. М. Формування системи ефективного управління фінансовими ресурсами підприємства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. Вип. 11(2). С. 131-138.
3. Гайбура Ю. А. Концептуальні засади формування фінансових ресурсів підприємств за сучасних умов. *Агросвіт*. 2020. № 6. С. 14-21.
4. Герман М. Управління фінансовими ресурсами підприємства та їх вплив на його фінансовий стан. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2022. № 5. Т. 1. С. 175-181.

Василь Дем'янишин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Василь Дем'янишин

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

У процесі реформування системи управління державними фінансами держава акцентує особливу увагу на динамічному розвитку державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів. Значення цього контролю у бюджетному процесі підкреслено у Бюджетному кодексі України [1], де даним питанням відведено п'ятий розділ «Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за порушення бюджетного законодавства». Контроль за виконанням бюджету здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу, він є важливою функцією бюджетного менеджменту.

Україна в межах своїх зобов'язань щодо реалізації договору про асоціацію про ЄС започаткувала процес модернізації державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів відповідно до засад Європейського співтовариства, що знайшло своє відображення у Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1.08.2013 р. № 774 [2]. Основні функції щодо реалізації вказаної Стратегії було покладено на Державну фінансову інспекцію.

Державна фінансова інспекція у своїй роботі зосереджувала основну увагу на внутрішньому аудиті. Ефективність цього аудиту могла бути забезпеченою лише тоді, коли працівники даної служби несуть відповідальність за прийняття рішень стосовно управління публічними фінансовими ресурсами. Однак фінансова інспекція не змогла забезпечити виконання цього завдання.

Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.02.2017 р. № 142-р [3] було визначено чинники, які ускладнювали розвиток державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів в Україні, серед яких виділено такі:

– «центральний підрозділ гармонізації не виконує необхідних координаційних функцій у сфері фінансового управління та контролю у державному секторі, що передбачені концепцією державного внутрішнього фінансового контролю;

– внутрішній аудит у бюджетних установах не повною мірою виконує свої функції як інструмент із налагодження керівником ефективної системи

внутрішнього контролю, спрямованої на запобігання порушенням у бюджетному процесі, внаслідок недостатнього розуміння із сторони керівництва та неналежної професіоналізації внутрішніх аудиторів;

– керівники різних рівнів не повною мірою усвідомлюють свою відповідальність щодо забезпечення ефективного управління бюджетними коштами на всіх стадіях бюджетного процесу та не розуміють сутності державного внутрішнього фінансового контролю, зокрема внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту» [3].

Тому у жовтні 2015 р. Державну фінансову інспекцію було реорганізовано у Державну аудиторську службу. Метою реформування державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів стала його модернізація, спрямована на посилення результативності та ефективності, його підзвітності на всіх рівнях управління публічного сектору.

До основних завдань, пов'язаних з досягненням поставленої мети, віднесено:

1. Створення необхідних умов для забезпечення повноцінного функціонування центрального підрозділу гармонізації державного внутрішнього фінансового контролю у структурі Міністерства фінансів України. Цей підрозділ мав забезпечити ефективне функціонування системи даного контролю у всіх суб'єктах публічних фінансів.

2. Істотне посилення результативності та ефективності внутрішнього аудиту.

3. Повноцінне впровадження в систему державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів узгодженого порядку із напрямками реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки.

Очікуваними результатами вказаних завдань мало бути забезпечення повноцінного функціонування центрального підрозділу гармонізації внутрішнього фінансового контролю у структурі Міністерства фінансів України, а також реалізація запропонованих пілотних проектів із впровадження реформованої системи внутрішнього фінансового контролю.

Однак у процесі реалізації засад Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки не було вирішено дуже багато проблем. Так, більшість органів публічної влади не створили комплексну систему державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів, котра б функціонувала як цілісний комплекс. Самі підходи до цього контролю були зорієнтовані на дотримання бюджетного законодавства, а не на підвищенні ефективності роботи бюджетних установ. Продовжувала залишатися недостатньою інституційна спроможність більшості суб'єктів державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів та внутрішнього аудиту у публічному секторі.

Тому виникла необхідність прийняття нової Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р [4],

відповідно до якої перед міністерством фінансів України поставлені завдання щодо удосконалення системи державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів стосовно всіх розпорядників бюджетних коштів з урахуванням ефективного управління ризиками. Модернізацію внутрішнього аудиту передбачалося провести з урахуванням зовнішніх оцінок якості та переорієнтації на удосконалення й підвищення ефективності діяльності всіх бюджетних установ. Доцільно розробити ефективні моделі реалізації контрольних повноважень стосовно місцевих бюджетів, а також дієві заходи щодо впровадження системи державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів, функцій з внутрішнього аудиту органами місцевого самоврядування.

Всі стратегічні заходи передбачено здійснити за такими напрямками:

- «упровадження внутрішнього контролю, спрямованого на посилення відповідальності керівників за управління і розвиток установи в цілому;
- посилення ефективності, спроможності та незалежності внутрішнього аудиту;
- підвищення інституційної спроможності центрального підрозділу гармонізації Мінфіну» [4].

Відповідно до стратегічних завдань уряд схвалив план заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, відповідно до якої модернізація системи державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів буде здійснюватися шляхом виконання таких заходів:

1. Інтеграція аспектів внутрішнього контролю у практичну діяльність розпорядників коштів державного бюджету.

2. Упровадження навчальної програми з внутрішнього контролю для головних розпорядників коштів державного бюджету, центральних органів виконавчої влади, обласних та Київської міської держадміністрацій.

3. Підготовка методичного посібника (вказівок) щодо практичного впровадження окремих аспектів системи внутрішнього контролю, включаючи управління ризиками, розпорядниками коштів державного бюджету.

4. Переорієнтація діяльності з внутрішнього аудиту на проведення системного аналізу та оцінки ефективності системи внутрішнього контролю, виконання завдань і функцій, планування і виконання бюджетних програм, якості надання адміністративних послуг, ступеня виконання і досягнення цілей.

5. Посилення контролю за реагуванням на рекомендації, надані за результатами внутрішніх аудитів.

6. Проведення навчальних заходів та підвищення кваліфікації внутрішніх аудиторів.

7. Започаткування процесу добровільної та безоплатної національної сертифікації внутрішніх аудиторів державних органів.

8. Проведення оцінок функціонування системи внутрішнього аудиту (зовнішніх оцінок якості внутрішнього аудиту) міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим,

обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, інших головних розпорядників коштів державного бюджету з метою надання рекомендацій щодо удосконалення системи внутрішнього аудиту.

9. Інформування Кабінету Міністрів України про стан функціонування державного внутрішнього фінансового контролю та внутрішнього аудиту за результатами аналізу звітної інформації державних органів.

10. Посилення організаційної та функціональної незалежності підрозділів внутрішнього аудиту та інформування Міністерства фінансів України про вжиті заходи.

11. Запровадження діяльності аудиторських комітетів у міністерствах.

12. Проведення навчальних заходів для центрального підрозділу з гармонізації Міністерства фінансів України з питань державного внутрішнього фінансового контролю, а також робочих зустрічей з міжнародними експертами.

13. Започаткування автоматизації процесів у сфері внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту шляхом створення інтерактивного порталу з питань державного внутрішнього фінансового контролю.

14. Введення в тестову експлуатацію інтерактивного порталу з питань державного внутрішнього фінансового контролю з поступовим введенням відповідних модулів [4].

Реалізація поставлених стратегічних завдань та передбачених заходів на їх виконання, на нашу думку, сприятиме реформуванню системи державного внутрішнього фінансового контролю публічних фінансових ресурсів, підвищенню його якості та результативності, що дасть можливість ефективно використовувати бюджетні кошти та на належному рівні виконувати поставлені перед державними підприємствами, організаціями, установами завдань щодо надання публічних послуг.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 1.10.2022).
2. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1.08.2013 р. № 774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-p#Text> (дата звернення: 1.10.2023).
3. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.02.2017 р. № 142-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p> (дата звернення: 1.10.2023).
4. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-p#Text> (дата звернення: 1.10.2023).

Оксана Десятнюк

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРЕВЕНТИВНІ ФІНАНСОВІ РІШЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ФІСКАЛЬНИХ РОЗРИВІВ І ДИСБАЛАНСІВ

Дедалі очевиднішим є те, що бюджетний дефіцит, як і інші фіскальні параметри (доходи, видатки, державні борги), важливо розглядати не лише в статистиці, а й у динаміці (як формування доходів бюджету, здійснення бюджетних видатків, фінансування бюджетного дефіциту і обслуговування боргових зобов'язань держави), оскільки всі вони є відображенням процесів, що взаємопов'язано протікають у часі з різною інтенсивністю, збігаючись за напрямками чи різноспрямовано. При цьому, згідно з теорією економічної динаміки, всі ці процеси протікають, по-перше, в умовах відкритої економічної системи, зазнаючи перманентного впливу дії чинників зовнішнього середовища і внутрішніх умов реалізації фіскальної політики; і, по-друге, з різною швидкістю (в широкому розумінні як співвідношення темпів протікання взаємопов'язаних економічних процесів).

Теорія «раціональних очікувань» (Р. Лукас, Ф. Кідланд, Ф. Модільяні, Т. Саргент, Е. Прескот) збагатила, а теорія «ірраціонального начала» (Дж. Акерлоф, Р. Шіллер) [1] переконливо продемонструвала, що всі економічні явища і процеси (не є винятком при цьому і фіскальні параметри – доходи і видатки бюджету, бюджетний дефіцит і державний борг) піддаються впливу випадкових імпульсів та дії постійно існуючих асиметричних шоків, які зумовлюють появу кон'юнктурних і циклічних коливань (ефектів). Кон'юнктурний характер таких ефектів виявляється вже в поточному періоді (хоча з деяким часовим лагом), а циклічний з часом послаблюється (якщо керуватися центральною гіпотезою, що є основою теоретичного концепту А. Бернса і У. Мітчелла [2], згідно з яким циклічні коливання відбуваються навколо тренда, який піддається суттєвим випадковим зміщенням у результаті дії чинників, що зумовлюють довгострокову тенденцію на певному часовому інтервалі).

Таким чином, кон'юнктурний фіскальний розрив як різниця (відхилення) фактичних основних параметрів фіскальної політики від потенційно запланованих виникає у результаті дії ендогенних і екзогенних асиметричних шоків / імпульсів; тоді як циклічний фіскальний розрив (відхилення фіскальних параметрів від заданої тенденції з урахуванням чинника часу) є наслідком стохастичних коливань ділової активності навколо тренда.

Якість фіскальної політики значною мірою залежить від точності прогнозування макроекономічних параметрів на стадії бюджетного планування. Зокрема, зрозуміло, що завищення очікуваних доходів бюджету веде до невідповідності між зобов'язаннями держави і можливостями їх виконання. Тоді перед урядом опиняється дилема: збільшити запозичення чи відмовитися

від виконання законодавчо встановлених зобов'язань. При цьому в обох випадках існує ризик порушення макроекономічної стабільності. Натомість заниження бюджетних доходів призводить до неповного використання ресурсів держави або потребує корекції бюджету в процесі його виконання, що створює небезпеку прийняття менш відпрацьованих рішень, тобто у результаті зумовлює зниження ефективності бюджетних витрат.

Відтак, через низьку якість прогнозів виникають тимчасові кон'юнктурні фіскальні розриви, що спричинюють значні ризики для фіскальної політики й у кінцевому рахунку – для загальної макроекономічної стабільності. Завдання побудови прогнозів суттєво ускладнюється при переході до середньострокового бюджетного планування (оскільки в міру розширення горизонту планування, зростає невизначеність за усіма показниками), а надто в умовах нестабільної зовнішньої кон'юнктури.

З методологічної точки зору важливо з'ясувати, що означає «глобальний» фіскальний розрив? Зазначимо, що наразі не існує універсальної уніфікованої теорії фіскальних розривів і дисбалансів для усіх країн у масштабах глобальної економіки. У різних країнах відхилення фіскальних параметрів від заданої тенденції з урахуванням чинника часу суттєво відрізняються як за характером і причинами виникнення, так і за регулярністю і тривалістю існування у часі тощо. Очевидно, що їх динаміка і форми вияву в країнах, які значною мірою залежать від умов зовнішньої торгівлі, відрізняються від тих, що відбуваються в країнах, які менш залежні від зовнішнього світу; водночас, наприклад, країни – експортери сировини піддаються впливу іншого типу шоків, ніж країни – експортери готової продукції. Відтак у межах єдиної теоретичної концепції практично не можливо дати пояснення усій багатоаспектності вияву фіскальних розривів і дисбалансів (кожен із них може бути предметом окремих самостійно завершених наукових досліджень).

В умовах сучасної глобальної фази розвитку світової економіки, економічна система будь-якої країни через торговельні і фінансові взаємозв'язки піддається впливу зовнішніх чинників і економічних подій, що відбуваються в інших країнах і регіонах. Відповідно, в аналітичних цілях за допомогою економетричних моделей важливо прораховувати вплив не лише ендогенного (в науковій літературі зустрічаємо «домашнього»[3]), а й екзогенного (міжнародного) компонента стохастичних кон'юнктурних коливань і циклічних імпульсів. Кожен із такого роду екзогенних імпульсів чи асиметричних шоків поширюється в глобальній економіці, змінюючи фіскальні параметри макроекономічної політики окремих держав, причому спосіб поширення залежить від моделі соціально-економічного розвитку кожної конкретної держави та структури її економічної системи.

У будь-якій державі в умовах поглиблення глобальних фіскальних дисбалансів і загострення проблеми фіскальної кризи актуалізується питання збалансованого бюджету і забезпечення на цій основі фіскальної стійкості. З огляду на моделі фіскальної рівноваги сучасна економічна наука оперує

п'ятьма основними концепціями збалансування бюджету, в рамках яких прописані теоретичні моделі прийняття фінансових рішень:

1. Концепція збалансування бюджету на щорічній основі, суть якої полягає в необхідності щорічного збалансування бюджету на бездефіцитній основі.

2. Концепція циклічного збалансування бюджету, згідно з якою бюджет має бути збалансований не в календарному чи фінансовому році, а протягом усього економічного циклу. У цьому випадку державні запозичення виступають інструментом фінансування бюджетного дефіциту, що виникає в результаті скорочення доходів від оподаткування в депресивній фазі економічного циклу.

3. Концепція автоматично стабілізуючої економічної політики, що передбачає балансування бюджету протягом усього економічного циклу, проте увага акцентується у ній на так званих вмонтованих стабілізаторах.

4. Концепція компенсаційного бюджету, в якій наголошується на перманентно зростаючій стагнації економіки розвинутих країн і відповідно на неможливості зменшення постійно зростаючого дефіциту бюджету і повної відмови від державних запозичень.

5. Концепція фіскальної консолідації, науковий інтерес до якої зріс під впливом глобальної кризи 2008-2009 рр. і в умовах загострення боргових проблем у Греції, Іспанії, Ірландії і Португалії в 2010 р. В основу бюджетної політики більшості країн на найближчі роки покладено ідею забезпечення стабільності бюджетної системи за рахунок скорочення бюджетного дефіциту з умовою виконання раніше прийнятих зобов'язань і сприяння інноваційному розвитку економіки. Така корекція бюджетної політики визначається щонайменше двома причинами. По-перше, подальше нарощування бюджетних видатків суперечить політиці забезпечення фінансової стабільності і стримування інфляційних процесів. По-друге, накопичений у більшості країн за попередні періоди тягар соціальних зобов'язань потребує їхньої інвентаризації і максимально допустимого скорочення, що виявилось в посиленні жорсткості бюджетних правил і вимог до виділення бюджетних коштів.

Як підтверджує практика розвинутих країн, для досягнення фіскальної збалансованості і стійкості більшість із них застосовує спеціальні фіскальні правила. Узагальнюючи світовий досвід, автори одного із досліджень на цю тему виділяють три основних типи правил, що накладають обмеження на бюджетну політику з метою досягнення макроекономічної стабільності, зміцнення фінансової надійності і довіри до економічної політики уряду [4]:

1. Правила, що потребують збалансованого бюджету чи обмеження граничної величини бюджетного дефіциту (зокрема, йдеться про такі форми фіскальних обмежень: повну відповідність доходів і видатків бюджету (тобто повну заборону державних запозичень) чи обмеження бюджетного дефіциту певним відсотком ВВП; збалансування доходів і видатків з урахуванням циклічного фактора (це саме стосується і обсягу бюджетного дефіциту); збалансування лише поточних доходів і видатків (при тому, що позики допускаються лише для фінансування капіталовкладень));

2. Правила щодо політики державних запозичень (можуть забороняти: державні позики із внутрішніх джерел; у центрального банку; або ж обмежувати ці позики певною пропорцією до державних доходів і видатків у минулому).

3. Правила щодо обсягу державного боргу чи резервів (можуть обмежувати обсяг валової (або чистої) заборгованості відсотком у внутрішньому валовому продукті; визначати величину резервів позабюджетних фондів (найчастіше фондів соціального страхування) часткою щорічних соціальних виплат).

Закономірно постає питання: у чому полягають переваги фіскальних правил перед дискреційною фіскальною політикою? Передусім вони чинять дисциплінуючий вплив і в такому контексті здатні згладжувати негативні наслідки політичних шоків, що виникають у результаті діяльності демократично обраних урядів, які під тиском електорату схильні витратити більше, ніж дозволяють доходи, а отже, накопичувати борги і перекладати тягар їх виплат на майбутні покоління. Окрім цього, фіскальні правила є індикатором, на основі якого приймаються подальші фінансові рішення. Зміцнення у такий спосіб фіскальної стійкості дозволяє проводити реалістичну політику: незважаючи на волатильність доходів, забезпечувати стабільне фінансування бюджетних зобов'язань держави.

Для забезпечення довгострокової фіскальної стійкості у якості превентивних заходів більшість країн (особливо ті, фіскальні параметри яких залежать від експорту природних ресурсів і динаміки цінової кон'юнктури на них) створює спеціальні фонди¹. Кошти, акумульовані в цих фондах, виступають інструментом згладжування фіскальних розривів і дисбалансів в умовах несприятливої цінової кон'юнктури і спровокованого нею скорочення бюджетних видатків. Водночас важливо зазначити, що фонди створюють не лише для того, щоб стабілізувати бюджет, а й для того, щоб підтримувати макроекономічну рівновагу – обмежувати інфляцію і надмірне зміцнення національної валюти (попереджувати розвиток «голландської хвороби»).

Список використаних джерел:

1. George A. Akerlof, Robert J. Shiller. *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press, 2010, 264p.
2. Burns A. *Measuring Business Cycles* / Arthur Burns, Wesley Mitchell. New York: National Bureau of Economic Research, 1946.
3. Sachs J. *Macroeconomics in the Global Economy* / Jeffrey Sachs, Felipe Larraín B. Prentice Hall, 1993. 778 p.
4. Kopits G. *Fiscal Rules* / G. Kopits, S. Symansky. Occasional Papers, 1998. №162. P. 20-23.

¹ За даними Інституту дослідження суверенних фондів добробуту (The Sovereign Wealth Fund Institute), в світі налічується близько 50 таких фондів, які управляють активами близько 4 трлн. дол. США. Країни BRICS, особливо Китай, відіграють головну роль у цій сфері.

Олександр Дзюблюк

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

Сучасні тенденції глобалізації фінансових відносин стали поштовхом для стрімкої діджиталізації економічних процесів, появи нових фінансових моделей ведення бізнесу, надання фінансових послуг, створення віртуальних банків, підвищення ролі небанківських фінансових посередників, а також загострення конкуренції між ними і банками. У цих умовах діджиталізація економіки, що передбачає використання цифрових технологій для зміни бізнес-моделі та створення нових можливостей для отримання прибутку, стає необхідною складовою економічного зростання, запровадження інновацій і розвитку конкурентного середовища та прогресу в цілому. Очевидно, що дані процеси не могли не охопити і таку важливу сферу економічних відносин, як грошовий обіг, виходячи із його величезної ролі і значення для забезпечення неперервності економічної діяльності, розвитку бізнесу, соціальної стабільності та суспільного прогресу.

Водночас діджиталізація фінансових відносин призводить і до певних методологічних труднощів із розумінням справжньої природи грошей, їх походження, функцій та особливостей емісії, що обумовлює цілу низку проблем, пов'язаних із підміною понять, а відтак прийняття неправильних фінансових рішень як на макро-, так і на мікроекономічному рівні. А з урахування того факту, що грошові відносини позначаються не лише на економічних, а й на усіх інших сферах життя суспільства, то належне функціонування механізмів формування і використання грошових ресурсів безпосередньо впливає на національну безпеку будь-якої країни, що слід розуміти як здатність держави здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів. У цьому контексті особливо важливим видається формування адекватних методологічних підходів до розуміння основних сутнісних характеристик електронних грошей в умовах, коли процеси діджиталізації охоплюють практично всі сфери фінансових відносин суспільства.

Дані методологічні підходи мають бути спрямовані на з'ясування теоретичних аспектів функціонування електронних грошей, зокрема, в частині їхніх сутнісних характеристик та відмінностей від інших інструментів фінансового ринку. Така методологія потребує з'ясування впливу діджиталізації у процесі стрімкого розвитку та удосконалення різноманітних форм грошових відносин з огляду на необхідність забезпечення стабільності грошової системи, ефективності роботи банківського сектору, надійного емісійного механізму та вибору ефективних інструментів монетарного

регулювання.

У контексті даного дослідження потрібно відзначити значну кількість наукових праць провідних вчених, присвячених як процесам діджиталізації загалом, так і розвитку електронних грошей, зокрема. Так, Т. Андресен розглядає електронні монетарні системи з точки зору їхнього поступу у здійсненні макроекономічного контролю, надаючи уряду, серед іншого, нові та потужні інструменти керування [1]. Б. Фостер аналізує вплив розвитку фінансових технологій на зміни у платіжній системі та способах здійснення транзакцій за допомогою електронних грошей як основи сучасної цифрової фінансової системи [2]. Б. Фанг вивчає вплив діджиталізації на розвиток роздрібних платежів, зосереджуючись на банківських продуктах, пов'язаних з електронними грошима, оцінюючи їхні потенційні наслідки для державної економічної політики [3]. Дж. Крегель розглядає потенціал розширення цифрових технологій як на платіжні послуги, так і на всі інші аспекти використання електронних грошей [4]. У роботі Ю. Лу Ю. і З. Су досліджується не лише виникнення і розвиток електронних грошей, але і доводиться, що зміна форми грошей безпосередньо позначається і на зміні структури грошової пропозиції [5]. С. Луо і Дж. Жоу аналізують вплив електронних грошей на заощадження, позики, виробництво і відсоткову ставку, а також їх вплив на грошово-кредитну політику [6]. Водночас представники основних напрямів економічної науки на сьогодні не дійшли єдиної думки щодо сутності електронних грошей, їхнього місця у сучасній грошовій системі та економіці, а також і тієї ролі, яку вони відіграватимуть у майбутньому.

Потрібно розуміти, що тотальна цифровізація фінансових відносин і економічної активності призвела і до того, що сутність та зовнішні форми прояву грошей поступово почали наповнюватись новим змістом, що знаходить своє відображення у основних тенденціях розвитку грошових форм за останній період. Такими тенденціями є: подальше зниження частки готівки у платіжному обороті; глобалізація національних платіжних систем; розмивання меж між грошима і не-грошима; посилення труднощів грошово-кредитного регулювання економіки. За таких обставин правильні методологічні підходи до інтерпретації електронних грошей мають як теоретичне, так і практичне значення для сучасного етапу розвитку економіки, оскільки реалізація таких завдань як забезпечення ефективного функціонування розрахунково-платіжних систем, вдосконалення механізмів грошово-кредитного регулювання і зниження інфляційних та курсових ризиків, безпосередньо залежить від того, наскільки чітко визначені рамки функціонування різних форм грошей, зокрема і електронних.

Загалом можна стверджувати, що сучасна стадія еволюції грошових форм розпочалася ще приблизно у 1960-і рр. і за останні 60 років грошова сфера у своєму поступі пододала два основні етапи діджиталізації фінансових відносин. На першому етапі (1960-ті – кінець 1980-х рр.) відбувалося переведення на електронну основу усіх оптових платежів, що характеризувалося появою клірингових розрахункових систем, автоматизованих розрахункових палат, а

також широким використанням систем електронних трансфертів. У цей період вдалося раціоналізувати управління платіжною системою шляхом зниження кредитних та розрахункових ризиків на рівні оптових платежів, стимулювати появу нових фінансових продуктів, а також урізноманітнити засоби доступу до них. При цьому широке використання систем електронних трансфертів стало базою для впровадження в обіг роздрібних електронних платіжних інструментів, таких як кредитні і дебетові карти, що призвело до зменшення використання паперових платіжних інструментів у системі роздрібних розрахунків. На другому етапі (починаючи з 1990-х рр.) відбувалося уже переведення на електронну основу більшої частини роздрібних платежів. Даний етап характеризується появою нових платіжних інструментів на базі електронного доступу до рахунків і власне самих електронних грошей. Цьому сприяли розвиток електронної комерції, загострення конкурентної боротьби за грошові ресурси між різними фінансовими інститутами, потреба у зниженні трансакційних витрат роздрібних платежів, а також пошук нових електронних платіжних засобів, що надають безпосередній доступ до рахунків до розширюють можливості використання грошових коштів. За таких обставин активне використання економічними агентами для отримання електронного доступу до своїх рахунків індивідуальних засобів комунікацій, таких як персональні комп'ютери та мобільні телефони, а також широке впровадження відповідних терміналів у заклади торгівлі і послуг, суттєво розширило можливості застосування електронних інструментів для системи роздрібних платежів.

Разом із тим, незважаючи на значне поширення електронних грошей за останній період, визначення їх сутності супроводжується труднощами формування єдиних методологічних підходів до розуміння того, яке місце їм належить у сучасній грошовій системі, особливо в умовах цифровізації фінансових відносин та технологічних змін банківського бізнесу. Такі труднощі пов'язані із тим, що: по-перше, існують електронні засоби, які, незважаючи на те, що вони не є грошима у юридичному сенсі, проте на практиці досить ефективно виконують окремі функції грошей; по-друге, з'явилося безліч фінансових інструментів, що хоча і не мають під собою реальної грошової бази, проте дозволяють мультиплікувати кількість платіжних засобів у національній економіці; по-третє, у банківській системі, що здійснює емісію законних платіжних засобів, з'являється достатньо багато конкурентів у сфері платіжних послуг, що пропонують відповідні інструменти забезпечення платежів між учасниками ринку.

На наш погляд, важливим аспектом розуміння суті електронних грошей є з'ясування питання про те, як той чи інший фінансовий актив спроможний виконувати функцію засобу платежу, виходячи із того, чи є платіж остаточним і чи не пов'язаний він з ризиком втрати коштів. З цієї причини, електронні гроші, що містяться на банківських рахунках, як і інші форми кредитних грошей, будучи засобом платежу, являють собою право вимоги до банку. Але при цьому їх можна вважати кінцевим засобом погашення зобов'язань, на відміну від тих

фінансових інструментів, які для кінцевого врегулювання зобов'язань між контрагентами потребують ще обміну на гроші, які містяться на банківських рахунках, у результаті чого власники таких інструментів зазнають додаткових ризиків неплатоспроможності емітентів цих інструментів.

Це означає, що для обґрунтованого визначення суті електронних грошей та вирішення проблем їхньої ідентифікації потрібно враховувати особливості появи й активного розвитку величезної кількості фінансових інструментів, способи використання яких наближені до сучасних форм кредитних грошей, а відмінності між грошима і не-грошима досить нечіткі та розпливчасті. Тому для здійснення більш чіткого розуміння сутності електронних грошей спершу необхідно здійснити їх розмежування та класифікацію за двома основними формами: 1) справжні (банківські) гроші і 2) несправжні (мережеві) гроші. Із цих двох форм дійсно грошима є лише перша, тобто гроші на рахунках комп'ютерної пам'яті банків. Що ж до електронних мережевих грошей, які виступають як передоплачений фінансовий інструмент, то їх можна вважати грошима лише умовно, а відтак це несправжні гроші. Дійсно, вони володіють певною цінністю, яка визначається сумою попередньо депонованих законних платіжних засобів на банківському рахунку оператора електронної платіжної системи. Такі «гроші», в принципі, надають можливість здійснювати процес товарного обміну на ринку, але тільки в межах певної електронної платіжної системи. При здійсненні операції купівлі-продажу за допомогою таких мережевих грошей їх кількість у покупця зменшується, а у продавця – збільшується. Однак при обігу мережевих електронних грошей відбувається переуступка покупцем продавцеві права вимоги до оператора електронної платіжної системи щодо виконання грошових зобов'язань, при цьому дані операції не носять остаточний, завершальний характер, позаяк такі гроші мають цінність лише в межах відповідної електронної платіжної системи.

Потрібно наголосити, що справжні електронні гроші як законний платіжний засіб є інструментами остаточного врегулювання зобов'язань і емітуються банківською системою (центральним банком і комерційними банками) та є їхніми зобов'язаннями перед власниками грошей, при чому ці зобов'язання забезпечені відповідними активами банків. Забезпеченням мережевих грошей (що не є справжніми грошима) є законні платіжні засоби (гроші банків), попередньо депоновані на рахунках оператора платіжної системи – емітента мережевих грошей, а так звані криптовалюти взагалі нічим не забезпечені, бо в основі їхнього обігу перебуває лише надія інвесторів, що за слушної нагоди вони зможуть продати їх дорожче, аніж придбали.

Щодо ж до справжніх електронних грошей на рахунках комп'ютерної пам'яті банків, то за своєю економічною сутністю такі гроші не слід відносити до якоїсь принципово нової форми кредитних грошей, котра докорінно відрізняється від усіх попередніх форм. Адже в основі їхнього функціонування, як і при використанні чеків, є попереднє розміщення певної суми коштів на банківському рахунку, тобто у вигляді депозиту. А кінцевий платіж і погашення боргових зобов'язань за розрахунками між суб'єктами ринку

здійснюється тільки після переказу коштів із одного банківського, тобто депозитного, рахунку на інший, не залежно від того, що саме слугує інструментом ініціювання цього переказу. Тому банківські електронні гроші, як і чеки, є за своєю суттю депозитними грошима, котрі не зникнуть із появою численних фінансових інструментів, як і сам банківський бізнес, що є фундаментальною основою ринкової економіки, здійснюючи фінансове посередництво та емісію законних платіжних засобів.

Таким чином, природа електронних грошей як законного платіжного засобу не може бути відмінною від природи кредитних грошей, які власне і є цим засобом на території даної країни. А тому найбільш оптимальним підходом є такий, згідно якого під електронними грошима слід розуміти таку форму кредитних грошей як законних платіжних засобів, використання якої для платежів і розрахунків здійснюється за допомогою електронних інструментів передачі і обробки інформації. Інакше кажучи, електронні гроші можна визначити як спеціальні електронні способи зберігання грошової вартості за допомогою технічного пристрою, що може використовуватись для здійснення платежів на користь інших осіб.

Важливо наголосити, що володіючи всіма характеристиками традиційних форм грошей, включаючи універсальність їх використання та гнучкість в платежах, електронні гроші ще мають також певні унікальні властивості. Йдеться про те, що вони однаково ефективно функціонують як в традиційному, так і в електронному і мобільному сегментах сучасної економіки. Тому електронні гроші, не володіючи внутрішньою вартістю як сучасна форма кредитних грошей, сприяють інтеграції різних сегментів фінансового ринку – валютного, кредитного, цінних паперів, а також продовжують формувати універсальні зв'язки між людьми і матеріальним світом, проте уже в глобальних масштабах. Процеси глобалізації, які відбуваються в сучасному світі, призводять до дифузії національних платіжних систем, а відтак саме електронні гроші як форма кредитних грошей є основою сучасної платіжної системи як на національному, так і на глобальному рівні, слугуючи основним засобом розрахунків і платежів в міжнародних фінансово-економічних операціях.

Список використаних джерел:

1. Andresen, T. Improved Macroeconomic Control with Electronic Money and Modern Monetary Theory. *Real-World Economics Review*, 2013. Issue No. 63. Pp. 135-142.
2. Foster, B., Johansyah, S. Analysis of the Effect of Financial Literacy, Practicality, and Consumer Lifestyle on the Use of Chip-Based Electronic Money Using SEM. *Sustainability*, 2022, 14, 32. <https://doi.org/10.3390/su14010032>
3. Fung, B., Molico, M., Stuber, G. Electronic Money and Payments: Recent Developments and Issues. *Bank of Canada Discussion Paper*, 2014. No 2014-2. 34 p.

4. Kregel, J. The Economic Problem: From Barter to Commodity Money to Electronic Money. *The Levy Economics Institute Working Paper*. January 2021. No. 982. 33 p.
5. Lu, Y., Su, Z. The Development Trend of Electronic Money and Its Influence on Currency Liquidity. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 2017. volume 42. Pp. 152-156.
6. Luo, S., Zhou, G., Zhou, J. The Impact of Electronic Money on Monetary Policy: Based on DSGE Model Simulations. *Mathematics*, 2021, 9, 2614. <https://doi.org/10.3390/math9202614>

Володимир Дмитрів

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІСКАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВТРАТИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Скільки українців виїхало за кордон після початку повномасштабного вторгнення росії, ким є ці люди, скільки із них повернеться до України та якими будуть економічні втрати від того, що не всі повернуться. За розрахунками ООН, станом на кінець червня 2023 року за кордоном через війну перебуває 5,6–6,7 млн українців [1]. Це на 0,3–0,5 млн більше, ніж за оцінками станом на кінець 2022 року, їх кількість складала 5,3–6,2 млн осіб. Це стало наслідком ударів по енергосистемі України взимку 2022–23 років, посилення ракетних атак у травні на міста України, а також підриву Каховської ГЕС на початку червня 2023 року.

Переважає більшість біженців – це жінки (найбільшою є частка жінок у віці 35–49 років – 18%) та діти. Згідно з даними Європейської служби статистики, станом на травень 2023 року, найбільша частка українських біженців перебуває в Німеччині (27%) та Польщі (24%). Значна частка українських біженців втратила велику частину своїх доходів після початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, частка біженців, яким вистачало на базові та дорогі речі, скоротилася з 27,8% до війни до 6% станом на травень 2023 року. Водночас, частка тих, кому вистачало лише на їжу, зросла до 24,6% станом на травень 2023 року – це на 16,3 п.п. більше, ніж до війни [2].

Ключовими чинниками у повернення біженців додому після завершення конфлікту є безпека; наявність житла, куди можна повернутися; можливість заробляти на життя; порівняння загальних умов життя вдома та в країні їх перебування.

Переважає кількість українців (63%), які зараз перебувають за кордоном, планують повернутися до України. Однак, не всі громадяни насправді повернуться. Насамперед, що довше триватиме війна, то більше українців адаптуються до життя за кордоном. Крім цього, деякі українці (6,8%) вважають, що перспективи для їхніх дітей є кращими за кордоном. Також люди, які виїхали із зони бойових дій, можуть не мати куди повертатися. Тож їхнє повернення залежатиме від того, як швидко відбудовуватимуть їх регіони або ж чи надаватимуть їм підтримку для переїзду в інші регіони України.

Також необхідно зазначити на ряд факторів які корелюють із поверненням українських біженців. Важливим фактором повернення українців є поточний статус зайнятості, саме це є важливим чинником прийняття рішень щодо повернення. Менш схильними до повернення є студенти іноземних навчальних закладів (на 68% менш схильні, ніж респонденти, які не є студентами) та люди, що не працюють, але активно шукають роботу (на 45%, ніж ті, що не працюють і не шукають). Це може бути пов'язано з адаптацією до

життя країни перебування та перспективами майбутнього. До того ж, значущим виявився вплив доходу: люди з високим доходом до війни більш схильні до повернення, тоді як ті, які мають високий рівень доходу зараз, – менш схильні.

Можна виділити такі чотири групи біженців які виїхали з України. Перша група (25% від усіх біженців) – це класичні біженці: переважно жінки середнього віку з дітьми, які виїхали до Польщі. Вони не є дуже адаптованими до життя за кордоном, оскільки 41% українців з цієї групи ніколи раніше не були за кордоном. До того ж, вони переважно жили в населених пунктах, які перебували поза зоною бойових дій, але потерпали від ракетних обстрілів (Центральна та Західна Україна, а також Одеська область). Відповідно, основною причиною виїзду за кордон були побоювання за власну безпеку. Друга група (29% від усіх біженців) – це квазітрудова мігранти, які виїхали за кордон не тільки через війну, а й для роботи. Вони є найбільш адаптованими до життя за кордоном, скільки 25% людей цієї групи вже мали досвід роботи за кордоном. Також, для цієї групи зовнішні фактори – як бойові дії, так і політика української держави – найменше впливатимуть на їх рішення щодо повернення до України. Третя група (29% від усіх біженців) – це професіонали, особи, які переважно працюють за спеціальністю та менше готові працювати не за нею. Також, до війни вони часто мали власний бізнес. Ця група є більш лояльною до України та частіше, ніж інші, планує повернутися в Україну. Четверта група (16% від усіх біженців) – це люди із зони бойових дій, українці, які найбільше постраждали від війни. Люди з цього сегменту найбільш готові робити кроки для адаптації за кордоном. Водночас вони також висловлюють найбільшу готовність до повернення в інший регіон України, якщо повернутися до їхнього рідного буде неможливо. Їх рішення щодо повернення залежатиме від створених умов для цього.

Таким чином, за кордоном можуть залишитись від 1,3 млн до 3,3 млн українців. Така зміна є наслідком довшої тривалості воєнних дій та подальшої адаптації біженців до життя за кордоном. Неповернення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 2,7% до 6,9% свого ВВП щороку. Можуть стимулювати українських біженців повернутися до України такі заходи, а саме:

- співпраця з країнами ЄС щодо повернення українців після війни;
- швидка післявоєнна відбудова постраждалих регіонів;
- надання допомоги людям із постраждалих та окупованих регіонів на час відбудови;
- розвиток державно-приватного партнерства;
- збільшення ресурсів на комунікацію зі співвітчизниками за кордоном через дипломатичні представництва;
- спрощення реінтеграції дітей до навчання в українських школах та вступу українських випускників іноземних шкіл до українських ВНЗ;
- відкритті ринку праці ЄС для українців після війни.

З початку повномасштабного вторгнення найбільше українців виїхали до Польщі. Однак з часом кількість українців, які перебували в Польщі,

зменшувалась, а кількість тих, що виїхали в Німеччину, навпаки, збільшувалась. Станом на травень 2023 року в Німеччині перебувало близько 1,1 млн українців, тоді як у Польщі – лише 990 тис. Іншими країнами з великою кількістю українських біженців станом на березень 2023 року є Чехія (340 тис.), Іспанія (178 тис.), Італія (158 тис.) та Болгарія (157 тис.).

Поза Європою найбільшими країнами за кількістю прийнятих з початку повномасштабного вторгнення українців є США та Канада: станом на липень 2023 року в Канаді перебували близько 234,5 тисяч українців, а в США близько 280 тисяч станом на березень 2023 року. Також велика кількість українців з різних причин, у тому числі через насильний вивіз, потрапили до росії, й оцінити їх справжню кількість складно. За даними ООН від офіційних російських джерел, які стверджують, що 2,9 млн. українців перетнули кордон з росією станом на жовтень 2022 року. Однак, дані з російських офіційних джерел не завжди є правдивими. Наприклад, ці дані стверджують, що всі українці, які опинились на території росії, там і залишились. Натомість насправді багато із них згодом виїхали на територію інших країн. Разом з тим, за даними ООН, що спираються на дані офіційних російських джерел, наразі на території росії перебувають близько 1,3 млн. українців [3]. Схожі розрахунки наводить і російський комітет «Громадянська співпраця», засновуючись на даних грошових виплат українцям. Таким чином, за джерелом реєстрації в країнах перебування загальна кількість українців, що виїхали (чи були вивезені) за кордон через війну, становить 6,8 млн. осіб. Однак дані щодо офіційної кількості зареєстрованих біженців можуть бути неточними: багато українців, які виїхали з країни після 24 лютого, встигли повернутись додому або переїхати до іншої країни. За оцінкою Міжнародної організації міграції, станом на травень 2023 року, 1,1 млн. українців повернулись з-за кордону (з них 87% – з країн ЄС) [4]. Велика частина з них могла не пройти необхідні процедури для відмови від тимчасового захисту у Європі, тож вони можуть далі вважатись біженцями в такій статистиці. Відповідно до цього, дані можуть надавати дещо завищену кількість українців у країнах Європи.

Оцінюючи вищенаведенні дані, можна стверджувати, що Україну очікує демографічна криза. За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень, на початок 2037 року населення України, включно з Кримом і ОРДЛО, скоротиться на 25-30% порівняно з початком 2022-го року [5]. Адже, її населення за най оптимістичніми прогнозами може зменшитися на 5 млн. людей. Також за оцінками американських експертів прямі втрати української сторони з початку великої війни понад 70 тис. бійців. Це все впливає на податкові надходження від прямих та непрямих податків в Україні. Кількість мешканців у країні після війни значною мірою залежатиме від інших аспектів. Зокрема, й від того, чи повернуться до країни ті, хто виїхав за кордон через бойові дії, як багато звільнених із ЗСУ чоловіків залишить країну після перемоги та наскільки успішною буде державна міграційна та демографічна політика.

Рівень народжуваності в Україні, як і в усіх європейських та економічно розвинених країнах поза нашим континентом, уже давно не забезпечує навіть простого чисельного заміщення покоління батьків поколінням дітей, і, відповідно, кожне наступне покоління є меншим за попереднє. Так, за нинішніх рівнів смертності немовлят, дітей раннього віку та підлітків, для забезпечення такого заміщення пересічна жінка упродовж свого життя має народити 2,15 дитини. В Україні такого показника не спостерігається від 1960-х років.

За даними Євростату, в середньому по 27 країнах Євросоюзу сумарний коефіцієнт народжуваності 2021 року становив 1,53; найбільше значення спостерігалось у Чехії (1,83), найменше (1,19) – в Іспанії. В Україні, за даними Держстату, 2021-го цей показник дорівнював 1,16. Після початку війни сумарний коефіцієнт народжуваності впав: за розрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, до 1,0 – у 2022 році, а в 2023-му очікується ще нижчий. Таке падіння є цілком закономірним для умов воєнного часу, і питання полягає в тому, як швидко вдасться його відновити після Перемоги і до якого рівня.

Важливо зазначити, що українці хоча і вважають підвищення рівня життя критично важливим для прийняття рішення про народження дитини, першочергове значення надають не збільшенню соціальних трансфертів, а зростанню рівня оплати праці. Отже, і розмір, і тривалість надання допомоги при народженні дитини, і запровадження вагомих податкових пільг сім'ям із дітьми, і підвищення адресної допомоги родинам із дітьми є важливими для респондентів, але їхнє значення істотно поступається ролі заробітків.

Щодо податкових пільг, які є дуже поширеним і дієвим інструментом підтримки сімей з дітьми в розвинених країнах, то їхня низька привабливість в очах українців, швидше за все, пов'язана із низькими заробітками. Адже розмір податків, особливо в умовах прогресивної шкали оподаткування, має значно більше значення для людей і родин із високими зарплатами. Тому запровадження прогресивного оподаткування, що час від часу дискутується, як і очікуване зростання заробітної плати у повоєнній Україні, потребуватимуть посилення уваги саме до цього інструменту підвищення народжуваності.

Після Перемоги Україна вирішуватиме одночасно ціле коло завдань, спрямованих на покращення демографічної ситуації, поліпшення якісних параметрів людського капіталу, компенсацію неминучої депопуляції, забезпечення потреб економіки в робочій силі належної кваліфікації.

Причому важливим є не тільки розмір, а й тривалість надання допомоги. За умов запровадження прогресивного оподаткування або істотного підвищення заробітної плати надзвичайно важливу роль відіграватимуть пільги сім'ям з дітьми. Поліпшення житлових умов, актуальне для молоді і до початку війни, стало значно важливішим через масштабні руйнування. Але це завдання, як, до речі, і багато інших, потребує різних інструментів розв'язання у великому місті та в сільській місцевості, в регіоні, який зазнав карколомних втрат, і там, де мова має йти передусім про додаткове будівництво.

Держава і суспільство загалом мають розгорнути широкомасштабну діяльність щодо важливості та престижності батьківства як такого, намагаючись сформуванати у широких верств, передусім у молоді, настанови на дво-тридітну родину, і створювати умови для максимальної реалізації цих настанов.

Список використаних джерел:

1. Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. UNHCR. Accessed on January 13, 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
2. Європейська служба статистики. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/publications>
3. “How many refugees from Ukraine are there in russia?” Комитет “Гражданское Содействие.” March 10, 2023. URL: <https://refugee.ru/en/dokladyi/how-many-refugees/>
4. “Ukraine – Returns Report – General Population Survey Round 13 (June 2023).“ IOM, Ukraine. July 19, 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-general-population-survey-round-13-june-2023>
5. Лібанова Е. Народжуваність в Україні: що змінилося і що зміниться після перемоги. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/narodzhuvanist-v-ukrajini-shcho-zminilosja-i-shcho-zminitsja-pislja-peremohi.html>

Денис Загірняк

д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

Дар'я Кищик

студентка гр. МК-22-1,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ НА РОЗВИТОК НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Глобалізація – це процес зростання взаємозалежності і взаємодії між країнами та регіонами світу в різних сферах, таких як економіка, культура, політика, технології та інші.

Глобалізація є однією з найбільших та найбільш впливових суспільних та економічних тенденцій, які визначають розвиток світу у XXI столітті. Вона впливає на всі аспекти життя суспільства, включаючи економіку, політику, культуру, інновації та підприємництво. Україна, як країна, розташована в центрі Європи, не залишилася осторонь цього процесу. Вплив глобалізації на підприємництво в Україні є темою, яка вимагає ретельного розгляду.

Глобалізація відкрила для українських підприємців безпрецедентні можливості. Спрощення торгівлі та доступ до нових ринків зробили можливим розширення діяльності багатьох українських компаній на міжнародному рівні. Завдяки інтернету та цифровим технологіям, навіть невеликі бізнеси можуть ефективно вести експорт та співпрацювати з іноземними партнерами [1]. Глобалізація сприяла зростанню обсягів експорту товарів та послуг з України, що в свою чергу сприяє розвитку національної економіки та створює нові робочі місця.

Однак разом з можливостями глобалізації приходять і виклики. Змагання на міжнародних ринках стає набагато жорсткішим, і українські підприємства повинні бути конкурентоспроможними, аби успішно конкурувати з іноземними конкурентами. Це вимагає вдосконалення якості продукції та послуг, інновацій, а також ефективного маркетингу та брендування. Підприємці повинні також враховувати міжнародні стандарти та вимоги, що регулюють торгівлю та бізнес-процеси.

З іншого боку, глобалізація створює загрози для українського підприємництва. Вона може призвести до дезіндустріалізації та втрати робочих місць в національній економіці [2]. Наприклад, під впливом імпорту може зменшитися попит на внутрішню продукцію, що може призвести до скорочення виробничих потужностей та робочих місць. Також існує загроза залежності від іноземних компаній та іноземних інвесторів, які можуть впливати на рішення та стратегію українських підприємств.

Для подолання цих викликів та максимізації можливостей глобалізації, українські підприємці повинні приділяти особливу увагу декільком аспектам.

По-перше, вони повинні інвестувати в освіту та розвиток співробітників, щоб підвищити кваліфікацію та конкурентоспроможність працівників.

По-друге, підприємці повинні активно розвивати інновації та дослідження, а також сприяти розвитку технологій, які допомагають знижувати витрати та підвищувати ефективність.

По-третє, важливо забезпечити ефективне управління та гнучкість в управлінні, щоб адаптуватися до змін у міжнародному середовищі.

Глобалізація має як позитивний, так і негативний вплив на підприємництво в Україні. Вона надає можливість для розвитку та експансії на міжнародному рівні, але вимагає від підприємців адаптації до нових умов та конкурентних викликів. Для успішного функціонування в глобальному світі, українські підприємці повинні бути готові до змін, інновацій та пошуку нових можливостей. Тільки так вони зможуть використовувати потенціал глобалізації для розвитку своїх бізнесів і сприяння процесам економічного зростання в Україні.

Основні аспекти глобалізації включають:

- Світова торгівля: Збільшення обсягів міжнародної торгівлі товарами та послугами між країнами.
- Іноземні інвестиції: Поширення іноземних інвестицій у різні галузі економіки країн, що сприяє обміну капіталом.
- Культурний обмін: Розповсюдження культурних впливів, включаючи музику, кіно, мову та інші аспекти культури між національними кордонами.
- Технологічний прогрес: Обмін технологіями та інноваціями між країнами, що сприяє технологічному розвитку.
- Міграція: Зростання міграції людей між країнами в пошуках роботи, навчання або у зв'язку зі зміною місця проживання.
- Політична співпраця: Взаємодія між країнами на політичному рівні для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату або боротьба з тероризмом.
- Соціальні зміни: Зміни в суспільстві та культурі внаслідок глобальних тенденцій та впливів.

Глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки, і вона є складним явищем, що впливає на життя людей та розвиток країн у всьому світі.

Плюси глобалізації для підприємств включають:

- Розширення ринків: Глобалізація відкриває доступ до нових ринків і клієнтських баз, що дозволяє підприємствам збільшити обсяги продажів і заробітку.
- Економія масштабів: Глобальні операції можуть знизити витрати на виробництво завдяки використанню великих обсягів виробництва і закупівлі матеріалів за оптовими цінами.

– Залучення іноземних інвестицій: Підприємства можуть залучити іноземний капітал для розширення своєї діяльності і фінансування інноваційних проектів.

– Доступ до технологій і ресурсів: Глобалізація дозволяє підприємствам отримувати доступ до передових технологій та ресурсів, які можуть поліпшити їхню продуктивність і якість виробництва.

– Розвиток бренду: Міжнародний присутність може підсилити бренд підприємства і підвищити його впізнаваність на світовому ринку.

– Міжнародний талант: Підприємства можуть привертати талановитих фахівців із різних країн, збільшуючи свою інтелектуальну базу.

– Кращий доступ до фінансових ринків: Глобалізація робить доступ до фінансових інструментів та капіталу більш зручним і доступним для підприємств.

– Партнерства та співпраця: Підприємства можуть встановлювати міжнародні партнерства та співпрацювати з іншими компаніями для спільного розвитку продуктів і послуг.

Ці позитивні аспекти глобалізації можуть сприяти зростанню та розвитку підприємств, але вони також вимагають адаптації до міжнародного середовища та управління ризиками, пов'язаними з глобальною діяльністю.

Мінуси глобалізації для підприємств включають:

– Збільшена конкуренція: Підприємства стикаються зі зростаючою конкуренцією з боку іноземних компаній, що може призвести до зменшення ринкової частки і прибутків.

– Нестабільність ринків: Глобалізація може зробити підприємства більш вразливими до коливань на світових ринках, таких як зміни валютних курсів, фінансові кризи та тарифні конфлікти.

– Високі витрати на логістику і транспорт: Збільшена глобальна діяльність може вимагати великих витрат на транспорт та логістику, що може підняти загальні витрати підприємства.

– Проблеми з інтелектуальною власністю: Глобалізація може викликати проблеми з захистом інтелектуальної власності, оскільки інформація та технології стають більш доступними для крадіжок та порушень прав на власність.

– Нерівність в умовах конкуренції: Деякі компанії можуть користуватися невідповідними робочими умовами та дешевою робочою силою в інших країнах, що порушує принципи справедливої конкуренції.

– Соціальна відповідальність: Підприємства повинні бути більш обережними щодо відповідності соціальним та екологічним стандартам, що може збільшити їхні витрати.

– Зміна в регулюванні: Зміни в міжнародному регулюванні та тарифних правилах можуть впливати на підприємства, змушуючи їх переглядати свої стратегії та інвестиції.

Ці мінуси можуть становити виклик для підприємств, і їм потрібно враховувати ці аспекти та вживати заходів для зменшення ризиків та оптимізації своєї глобальної діяльності.

Глобалізація має значний вплив на підприємства світу та України [3]. Варто виділити ключові аспекти впливу глобалізації на підприємництво. Глобалізація створює нові можливості для підприємств, але вона також вимагає адаптації до нових умов і розвинутих стратегій для успішного функціонування на світовому ринку.

Глобалізація фінансів має значний вплив на розвиток підприємництва в Україні, а саме:

1) Доступ до іноземного капіталу: Завдяки глобалізації фінансових ринків українські підприємства можуть залучати інвестиції та кредити з інших країн, що сприяє розвитку та розширенню їхньої діяльності.

2) Зростання конкуренції: Глобалізація створює умови для конкуренції на міжнародному рівні, що змушує українські підприємства підвищувати якість продукції та послуг і стимулює їхній розвиток.

3) Технологічний обмін: Глобалізація дозволяє українським підприємствам отримувати доступ до передових технологій і навчальних ресурсів з усього світу, що сприяє інноваціям та підвищенню ефективності виробництва.

4) Ризики і залежність: Однак глобалізація також приносить ризики, такі як коливання на світових ринках і залежність від іноземних інвесторів, що можуть впливати на стабільність українських підприємств.

5) Регулювання та політика: Для забезпечення сталого розвитку підприємництва в умовах глобалізації необхідна ефективна регуляторна політика та заходи з мінімізації ризиків, а також сприяння підприємницькій ініціативі та інноваціям.

Глобалізація фінансів є складною та багатогранною темою, і її вплив на підприємництво в Україні варіює в залежності від багатьох факторів і умов. Звільнення фінансових ринків завдяки глобалізації стимулює доступ до іноземного капіталу для українських підприємств. Глобалізація фінансів сприяє розвитку інновацій та підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств. Але також може призвести до залежності від іноземних інвесторів та коливань на світових ринках. Необхідна балансована політика та регулювання для забезпечення сталого розвитку підприємництва в Україні в умовах глобалізації фінансів.

Список використаних джерел:

1. Єгорова Ю. В., Демакова Д. Ю. Вплив глобалізації на підприємницьку діяльність. URL: <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/2929/2769>.
2. Загірняк Д. М., Дідур С. В., Глухова В. І., Кравченко Х. В. Аналіз джерел формування бюджетних інвестицій територіальних громад. *Науковий*

*вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2022. № 1 (105).
С. 40–46.*

3. Житар М. О., Сосновська О. О. Вплив фінансової глобалізації на формування фінансової архітектури. *Економіка і організація управління. 2019. № 3 (35). С. 39–50. DOI 10.31558/2307-2318.2019.3.4.*

Денис Загірняк

д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

Ангела Клименко

студентка гр. МК-22-1,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

CASHLESS-ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Зростання популярності безготівкових платежів та цифрових грошей означає, що суспільство все менше використовує готівку. Розширення торгівлі в інтернеті та е-комерції демонструє перехід до цифрового споживання. Багато компаній активно переходять до безготівкових платежів, щоб оптимізувати фінансові процеси та полегшити оплату для клієнтів [1]. Зростання популярності мобільних платіжних додатків, таких як Apple Pay, Google Pay і інші, свідчить про розширення безготівкових опцій. Пандемія COVID-19 спричинила зростання попиту на безготівкові платежі через обмеження фізичного контакту та переносу готівки. Тому слід задуматися чи може це призвести до економіки cashless.

Безготівкова економіка (cashless-економіка) – це планомірна відмова від використання готівкових коштів на користь безготівкових розрахунків [2].

За даними Нацбанку України, статистика використання платіжних карток, емітованих банками України, протягом II кварталу 2023 року свідчить, що безготівкові розрахунки українців залишаються на високому рівні, попри другий рік війни. Так, кількість операцій (безготівкових та з отримання готівки) з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, в Україні та за її межами у II кварталі 2023 року становила 1 842,9 млн шт., а їхня сума – 1 334,9 млрд грн. З них безготівковими були 1 710,6 млн операцій на загальну суму 829,5 млрд грн. Тобто українці продовжують віддавати перевагу безготівковим операціям з платіжними картками: 9 із 10 операцій з платіжними картками – безготівкові [3].

Чималий резонанс викликала заява заступника керівника Офісу Президента України з економічних питань Р. Шурми під час міжнародної інвестиційної конференції у Лондоні, що готівкові розрахунки можуть замінити на платежі за допомогою банківських карток або P2P-перекази. Пізніше він пояснив свої слова: «Так, перехід на безготівкові розрахунки неможливий без комплексної податкової реформи, амністії капіталів, а також розбудови необхідної інфраструктури. Але в Україні є всі шанси взяти найкращий світовий досвід у цьому напрямку та реалізувати його» [4].

Однак залишається питання, чи готова до цього Україна. Щоб з'ясувати чи можливо повністю перевести економіку України на безготівкову та чи потрібно це взагалі, потрібно зважити всі за та проти.

Переваги та можливості cashless-економіки:

– Безготівкові платежі можуть бути легше відстежені та перевірені, що сприяє вищій прозорості та громадському контролю над фінансовими операціями. Це ускладнює функціонування тіньової економіки та уникання оподаткування. Це може зробити життя корупціонерів складнішим, оскільки їм важче приховувати незаконні доходи та обмінювати хабар.

– Економія і зручність для фінансових установ і банків, адже готівку потрібно зберігати, охороняти, возити, рахувати, захищати від підробок, змінювати старі купюри, тобто банківське обслуговування мало б стати дешевшим.

– Електронні платіжні системи роблять життя зручнішим для людей. Гроші можна переказувати та отримувати в будь-який момент та в будь-якому місці, використовуючи смартфони та інші електронні пристрої.

Недоліки:

– Варто розуміти, що використання готівки само по собі не є головною причиною корупції. Готівка є і в США, і в Швейцарії, і в Німеччині, і в інших країнах, де рівень корупції значно менший, ніж у нас. Отже, наявність готівки в економіці не дорівнює наявності корупції.

– Залежність від технологій – безготівкова економіка вимагає доступу до інтернету та технічних засобів, що викликає проблеми для тих, хто не має доступу до цих ресурсів. Наприклад, пенсіонери, які до сих пір пенсію отримують готівкою та не мають смартфонів.

– Зберігання особистих фінансових даних в електронній формі може ставити питання щодо приватності та безпеки інформації, особливо в умовах зловживань та кібератак.

– Електронні платіжні системи можуть мати тимчасові відмови або незручності через технічні помилки, атаки з боку зловмисників, обслуговування та оновлення програмного забезпечення тощо. Це може призвести до затримок у проведенні операцій або навіть неможливості доступу до коштів.

– Пам'ятаємо, що у нашій країні зараз війна і, що творилося у перші дні війни: до банкоматів шалені черги, те саме у касах банків, майже усі кинулися знімати кошти і переводити їх у готівку. Минулої зими, коли певний час не було електрики, термінали не працювали і магазини приймали лише готівку. Отже, при блекауті, готівка – це єдиний спосіб оплати.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що станом на зараз недоліки безготівкової економіки переважають переваги, і вони є досить великими. Ще не існує країни яка на практиці повністю перейшла на cashless-економіку. Потрібно щоб існував баланс між безготівковою та готівковою економікою. Він важливий для забезпечення ефективного функціонування фінансової системи та врахування потреб різних верств населення.

Список використаних джерел:

1. Загірняк Д. М., Глухова В. І., Кравченко Х. В. Діяльність комунальних підприємств і їх фінансове забезпечення в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/14.pdf.
2. Катан Л. І., Острініна В. В. Формування фінансової екосистеми безготівкових платежів в аграрному секторі України. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6698>.
3. Картковий ринок у II кварталі 2023 року: частка безготівкових операцій з картками – на високому рівні. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kartkoviy-rinok-u-ii-kvartali-2023-roku-chastka-bezgotivkovih-operatsiy-z-kartkami--na-visokomu-rivni> (дата звернення: 18.10.2023).
4. Планують повний перехід на безготівкові розрахунки та концентрацію функцій контролю в одному органі – Офіс Президента. БУХГАЛТЕР.UA. URL: https://buh.ligazakon.net/news/220646_planuyut-povniy-perekhd-na-bezgotvkvov-rozrakhunki-ta-kontsentratsyu-funktsy-kontrolyu-v-odnomu-organ--ofs-prezidenta (дата звернення: 18.10.2023).

Анна Іванова

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ КОМПОНЕНТИ НА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запорукою сталого економічного розвитку держави є наявність фінансових ресурсів, які акумулюються у централізовані грошові фонди держави та перерозподіляються між різними ланками бюджетної системи (державним та місцевими бюджетами). Від ефективного та раціонального використання цих ресурсів залежить рівень соціального забезпечення, добробут населення, рівень та якість життя громадян. Проте, в умовах воєнного стану, пріоритетом використання фінансових ресурсів є забезпечення обороноздатності та «життєдіяльності» країни, надання гуманітарної допомоги та державної підтримки малозабезпеченим громадянам, які постраждали в наслідок бойових дій тощо.

Військові дії на території України значно вплинули не лише на життя кожного громадянина, але й на стан економіки в країні, через значні руйнування інфраструктури промислових підприємств (подекуди їх повного знищення), окупації частити території, внутрішньої міграції населення та бізнесу. Це, в свою чергу, вплинуло на показники формування доходів місцевих бюджетів (табл. 1).

У 2018-2019 рр. у структурі фінансових ресурсів місцевих бюджетів переважали доходи від органів державного управління (дотації та субвенції), у той час як податкові платежі, які є базисом для формування фінансових ресурсів держави, становили менше 50% сукупних фінансових ресурсів місцевих бюджетів, що свідчить про значну фінансову залежність місцевих бюджетів від державного бюджету. Однак, з 2020 р. ситуація змінюється, і частка податкових надходжень вже становить понад 60%, в той час як частка доходів від органів державного управління скорочується до 34%, що свідчить про підвищення рівня фінансової самодостатності місцевих бюджетів.

У період воєнного стану (2022 р.) спостерігаємо значне підвищення ролі податків у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів (понад 70%), в той час як обсяги дотацій та субвенцій зменшуються до 25%, оскільки пріоритетним для держави є фінансування оборони, а не соціо-культурної сфери. При цьому, основним джерелом податкових надходжень є податки на доходи, прибутки, зокрема податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який покриває фінансові ресурси місцевих бюджетів на 50%. Іншим вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів є місцеві податки та збори, частка яких становить понад 15%, зокрема за рахунок єдиного податку, які сплачують фізичні особи-підприємці (ФОП) та юридичні особи, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, та податки на майно (зокрема орендна плата з юридичних осіб, земельний податок з юридичних осіб та податок на нерухоме майно відмінне від

земельної ділянки). При цьому, по цих податках, на період воєнного стану, були передбачені певні податкові пільги. Зокрема, платники єдиного податку 3 групи мали можливість перейти на 2% ставку єдиного податку без сплати ПДВ (замість 5%), а платники єдиного податку 1 та 2 групи – мали можливість добровільно сплачувати єдиний податок [2]. Проте, це не лише не зменшило доходи від даного податку, а навпаки, надходження зросли на 1,2 млрд грн, у порівнянні з 2021 р. [1].

Таблиця 1

**Динаміка та структура фінансових ресурсів місцевих бюджетів
у 2018-2022 рр., млрд грн [1]**

Вид надходжень	Роки									
	2018		2019		2020		2021		2022	
	Сума	У % до доходів	Сума	У % до доходів	Сума	У % до доходів	Сума	У % до доходів	Сума	У % до доходів
Податкові надходження	232,5	41,3	270,5	48,3	285,6	60,6	346,7	59,7	393,5	70,9
<i>Податки на доходи, прибутки</i>	147,5	26,2	175,7	31,3	187,6	39,8	228,3	39,3	285,8	51,5
<i>Рентна плата</i>	4,8	0,9	5,3	0,9	4,6	1,0	8,6	1,5	8,7	1,6
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	13,8	2,5	13,7	2,4	15,6	3,3	17,8	3,1	13,1	2,4
<i>Місцеві податки і збори</i>	61,0	10,8	73,6	13,1	75,7	16,1	89,9	15,5	84,3	15,2
<i>Інші податки та збори</i>	5,4	1,0	2,2	0,4	2,1	0,4	2,1	0,4	1,6	0,3
Неподаткові надходження	28,0	5,0	26,1	4,7	21,5	4,6	27,2	4,7	22,0	4,0
Доходи від операцій з капіталом	2,1	0,4	2,9	0,5	3,5	0,7	3,5	0,6	2,3	0,4
Доходи від органів державного управління	299,0	53,2	260,3	46,4	160,2	34,0	202,8	34,9	136,8	24,6
Цільові фонди	0,7	0,1	0,6	0,1	0,6	0,1	0,6	0,1	0,3	0,1
Всього доходів	562,4	100	560,5	100	471,5	100	580,7	100	555,1	100

Окрім того, вводяться пільги на майнові податки на територіях, де велися бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними силами РФ, де дозволялося не сплачувати земельний податок та орендну плату з 1 березня

2022 р. і до 31 грудня року, наступного за роком призупинення або скасування воєнного стану, та податку на нерухоме майно об'єктів житлової нерухомості за 2021 та 2022 податкові (звітні) роки, а також податку на нерухоме майно за об'єкти нежитлової нерухомості за період з 1 березня 2022 р. по 31 грудня року, в якому призупинено або скасовано воєнний стан [2]. Такі зміни зумовили скорочення загального обсягу доходів місцевих бюджетів від майнових податків на 6,4 млрд грн [1]. Однак, це стосується, переважно, лише конкретних областей, оскільки відбувся певний перерозподіл фінансових ресурсів, зокрема податкових, між областями України (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка податкових надходжень на одного жителя в розрізі областей України в 2018-2022 рр. [1; 3]

Області	Роки					Відхилення 2022 / 2021	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне	відносне
Вінницька	793	943	987	1157	1520	363	31
Волинська	755	692	746	936	1373	438	47
Дніпропетровська	437	1948	1900	3254	2885	-369	-11
Донецька	633	626	669	907	731	-176	-19
Житомирська	817	847	905	1122	1723	601	54
Закарпатська	587	567	607	756	1114	358	47
Запорізька	1436	1315	1328	2004	1426	-578	-29
Івано-Франківська	644	736	763	994	1292	298	30
Київська	1288	1343	1436	1763	1909	145	8
Кіровоградська	866	998	1075	1306	1524	217	17
Луганська	239	263	290	346	281	-64	-19
Львівська	924	980	1035	1322	1987	665	50
Миколаївська	804	985	1063	1237	1727	490	40
Одеська	1252	936	998	1205	1472	267	22
Полтавська	1457	1701	1641	2611	2963	352	13
Рівненська	640	692	772	957	1243	286	30
Сумська	914	963	1007	1257	1541	284	23
Тернопільська	535	619	691	873	1121	248	28
Харківська	993	1131	1140	1534	1450	-84	-5
Херсонська	600	703	759	954	604	-351	-37
Хмельницька	678	786	877	1083	1485	402	37
Черкаська	816	869	938	1147	1487	339	30
Чернівецька	506	493	541	660	929	268	41
Чернігівська	796	856	965	1166	1528	362	31
м. Київ	12539	15043	15767	15826	19962	4136	26

Найбільше сплачено податків на одного жителя у період дії воєнного стану в м. Києві (майже 20 тис. грн), що на 4,1 тис. грн або 26% більше, ніж у 2021 р., а найменше – Луганській області (281 грн), що на 64 грн., або 19%

менше показника 2021 р. і зумовлено окупацією більшої частини території даної області.

При цьому, по деяких областях спостерігається значне збільшення обсягів податкових надходжень на одного жителя, в той час, як у інших – обернена ситуація. Це зумовлено внутрішньою міграцією громадян та бізнесу із областей де велися активні бойові дії та які потрапили під окупацію до більш «помірних» областей. Зокрема, відбулося значне зростання податкових доходів на одного жителя в Житомирській (на 54%), Львівській (на 50%), Волинській та Закарпатській (на 47%), Чернівецькій (на 41%) та Миколаївській (на 40%) областях. З цього можна зробити висновок, що саме в ці області найбільше мігрував бізнес та громадяни з територій які перебували в окупації та на яких велися активні бойові дії, а саме Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська, Дніпропетровська та Харківська області, що позначилося на їхніх показниках податкових надходжень на одного громадянина. Зокрема Херсонській обл. даний показник скоротився на 37%, у Запорізькій – на 29%, у Донецькій та Луганській – на 19%.

Отже, в умовах воєнного стану, податкові надходження відіграють ключову роль у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів і дозволяють органам місцевого самоврядування виконувати покладені на них обов'язки.

Список використаних джерел:

1. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. №2120-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n5>
3. Чисельність населення (за оцінкою) станом на 1 січня у 2018-2022 рр. (за даними Державної служби статистики України). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

Оксана Квасниця

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Шикеринець

студент гр. ФФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ У СФЕРІ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ І ВИРІШЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПРОБЛЕМИ

Правове забезпечення реалізації молодіжної політики в Україні перебуває у процесі постійного вдосконалення. Останні два роки до повномасштабної війни відзначені прийняттям базових нормативно-правових документів, які осучаснюють організаційні та фінансові аспекти молодіжної політики. Проте, поряд із вдосконаленням правового забезпечення, вітчизняною реальністю є вибірковість у реалізації цільових програм, орієнтованих на молодь, винятково непослідовне фінансування завдань, передбачених у цих програмах, а також безвідповідальне ставлення держави до виконання взятих державою зобов'язань перед учасниками. Найбільш показовим є приклад з реалізацією цільових програм у сфері житлового будівництва, де через непослідовну політику держави число учасників зменшилось до мінімуму, а ті молоді сім'ї, які вирішити скористатись можливістю участі у програмі пільгового кредитування житла, через відмову держави від виконання зобов'язань потрапили у кабальну залежність від банків.

Загалом проведена оцінка практики фінансового забезпечення молодіжної політики в Україні засвідчила, що в нашій країні цільові програми, орієнтовані на молодь, характеризуються низькою результативністю, недостатні для того, щоб забезпечити повноцінний життєвий старт для молоді у царині створення родини, реалізації інтелектуального потенціалу, вирішення житлової проблеми та питань працевлаштування. У багатьох ракурсах молодіжна політика в Україні має формальний характер, недостатньо наближений до реальних потреб молоді.

Найбільш важливими векторами розвитку вітчизняної моделі фінансової підтримки молодіжної політики, на наш погляд, доцільно визначати наступні: реформування існуючих схем молодіжного житлового кредитування з метою підвищення доступності іпотечних позик та розширення участі молодих сімей; розвиток схем кредитування професійної та вищої освіти, стимулювання інших форм фінансової підтримки реалізації права молодих людей на освіту; розвиток механізму фінансової підтримки молодіжного підприємництва задля сприяння економічній активності молоді.

Сучасний етап розвитку вітчизняної системи професійної та вищої освіти характеризується активним впровадженням ринкових підходів у її фінансування. Внаслідок впровадження загального конкурсу за спеціальностями при розподілі

бюджетного замовлення відбувається концентрація бюджетного фінансування вищої освіти у столичних університетах і закладах найбільших міст країни, тоді як закладам вищої освіти в регіонах загрожує занепад. Значна частина закладів вищої освіти взагалі втратила бюджетне фінансування за державним освітнім замовленням і фактично працює на комерційних засадах. Поступально зростає роль платної вищої освіти, що дає підстави ставити під питання забезпеченість державою права людини на доступну освіту.

Вирішення проблеми доступності вищої освіти потребує оцінювання трьох можливих варіантів дій: по-перше, вдосконалення діючої моделі розподілу фінансування державного освітнього замовлення; по-друге, розвиток фінансової підтримки здобуття освіти через механізм пільгового освітнього кредитування; по-третє, розвиток освітнього страхування.

Впровадження першого способу вирішення проблеми доступності вищої освіти потребує виправлення ключових недоліків чинної моделі бюджетного фінансування державного замовлення на підготовку кадрів. На сьогодні держава виокремила низку спеціальностей, яких найбільше потребує економіка, а також інші спеціальності, попит на кадри у яких задоволено або навіть спостерігається надлишок фахівців. Перші спеціальності отримують більше замовлення, тоді як для інших спеціальностей ці показники з року в рік скорочуються. Попри це, така модель не вирішує проблеми деградації регіональної вищої освіти, оскільки при виборі місця навчання потенційні студенти керуються не тільки або не стільки рівнем якості освітніх послуг, як загальними перспективами влаштування життя. Через це переповненими є столичні університети та заклади вищої освіти низки крупних міст країни, де умови навчання та проживання студентів можуть бути значно гіршими, ніж в університетах з регіонів, проте бажання влаштувати своє життя у столиці, перспективи пошуку роботи мотивують абітурієнтів приймати ці обставини при вступі. На наш погляд, відкриті конкурси при розподілі обсягу державного замовлення на кадри мають бути збережені, однак при врахуванні регіональної потреби у спеціалістах відповідного профілю. Це забезпечить певну фінансову стабільність закладів вищої освіти регіонального рівня та створить умови для реалізації права молодих людей на доступ до якісної освіти.

На наш погляд, у контексті вирішення питання вдосконалення бюджетного фінансування освітніх послуг заслуговує на увагу ініціатива щодо переходу від повного покриття вартості освітніх послуг до надання освітніх грантів. Розмір цієї фінансової допомоги буде залежати від результатів отриманих випускником балів на ЗНО або НМТ, а використати грант він зможе для оплати навчання не тільки у закладах вищої освіти державної форми власності, але й у приватних університетах. Таким чином, ця ініціатива дає можливість досягти двох помітних позитивних результатів: по-перше, демократизація фінансування вищої освіти, перехід від принципу «фінансування закладів» до принципу «фінансування послуг», адже для держави (замовника) не важливо, хто надає освітні послуги, а важливою є сама якість підготовки кадрів; по-друге, впровадження грантової моделі, коли

розміри гранту не будуть покривати усієї вартості навчання, а лише її частину, дасть можливість розширити контингент одержувачів фінансової допомоги. За розрахунками МОН України, впровадження ініціативи збільшить контингент студентів, які отримують фінансову підтримку від держави, на 30-40% [1]. Водночас, необхідність оплачувати частину вартості навчання має стимулювати студентів до більш сумлінного здобуття освіти.

Іншим варіантом реформування фінансового забезпечення освітніх послуг для молоді є розвиток кредитування здобуття вищої та професійної освіти. Якщо в багатьох країнах Європи таке кредитування є одним із провідних механізмів фінансової підтримки молоді у питанні доступу до якісної освіти, то в Україні воно практично не функціонує. У Великобританії, Швеції, Австралії пільгові позики на оплату вартості здобуття вищої освіти отримують 9/10 здобувачів, у США цей показник перевищує 2/3. Натомість, в Україні після 2011 року надання освітніх кредитів фактично припинене. Із відсутністю доступних механізмів для кредитного фінансування освітніх послуг багато науковців і практиків пов'язують зростання масштабів освітньої еміграції, тобто виїзду випускників шкіл за кордон з метою навчання. Хоча така думка є надто суперечливою, оскільки вагомий вплив на еміграцію випускників шкіл мають інші чинники (намір облаштувати життя за кордоном впродовж періоду навчання, вищий рівень життя у країнах еміграції, а з 2022 року – виїзд з країни через війну та можливу мобілізацію), проте відсутність дієвих механізмів кредитування освітніх послуг є вагомою перешкодою для забезпечення широкого доступу молоді до якісних освітніх послуг.

У науковій спільноті серед головних причин, які стримували розвиток механізму кредитування здобуття освіти та, зрештою, призвели до фактичного припинення його існування, відзначають такі:

– законодавчі проблеми, оскільки при впровадженні цього механізму в Україні не були врегульовані питання стягнення заборгованості за освітніми позиками, застосування фінансових санкцій за невиконання зобов'язань стосовно обслуговування та повернення позики; не була розроблена методика врахування прогнозованих майбутніх доходів позичальника при визначенні розміру кредиту на здобуття освіти. Високий ризик втрати коштів кредитора змушував банківські установи відмовлятися від такої послуги, як кредитування освіти;

– надміру протекціоністські умови кредитування, оскільки законодавство передбачає широкі можливості надання пільг для позичальників. Зокрема, строк погашення освітнього кредиту був визначений на рівні 15 років, що значно більше, ніж у багатьох країнах, де функціонують механізми кредитування вищої освіти. Крім цього, вітчизняна модель кредитування вищої освіти передбачає надання позичальнику пільгового року після завершення навчання, впродовж якого він міг не обслуговувати і не повертати позичені кошти. Соціальна компонента механізму надання пільгових позик на здобуття освіти також передбачає, що позичальники мають право на звільнення від сплати процентів за кредитом при народженні однієї дитини, а при народженні двох і більше дітей –

додатково на списання певної частини основної суми кредиту, аж до повного обсягу. Звісно, з погляду політики стимулювання народжуваності ці кроки мали б раціональне пояснення, однак надмірний протекціонізм у наданні позик для здобуття освіти знижував інтерес до них з боку банківських установ, а для держави обертався додатковими втратами бюджетних ресурсів;

– відсутність необхідних економічних умов для дієвого функціонування кредитування освітніх послуг. Головна умова доступності кредитів на здобуття освіти – це низькі процентні ставки за позикою, що дає можливість позичальнику обслуговувати та погашати кредит без різкого погіршення рівня його життя. У вітчизняному законодавстві ставки за кредитами на здобуття вищої освіти були визначені на рівні 3% річних, що на порядок нижче, ніж темпи інфляції в країні за останні десятиліття. Натомість, у країнах із розвиненим кредитуванням освітніх послуг ставки за такими кредитами дещо вищі за рівень інфляції, що створює інтерес до такого кредитування з боку фінансово-кредитних установ. В Україні при збереженні високих темпів інфляції надання кредитів під винятково низькі відсотки – це свідоме завдання збитків для держави, втрата бюджетних ресурсів. На думку А. Полторак, у цьому контексті вітчизняна модель кредитування послуг вищої освіти уподібнювалась до їх бюджетного фінансування [3, с. 46-47].

Зважаючи на наведені причини, відновлення кредитування освітніх послуг в Україні потребує вирішення важливих проблем, які зроблять його економічно раціональним, а саме: забезпечення стабільного фінансування програми надання освітніх кредитів, коли позичальники будуть впевнені у тому, що держава буде належно виконувати свої фінансові зобов'язання; об'єктивізація розмірів ставок за освітніми кредитами відповідно до темпів інфляції (навіть при залучені до цієї програми безкоштовних ресурсів від міжнародних донорів та з інших джерел, ставки за кредитами на здобуття освіти мають принаймні покривати інфляційні втрати); зменшення «соціальної компоненти» кредитування послуг освіти, а саме звуження можливостей для отримання пільг з обслуговування і погашення цих позик. За інших обставин, «реанімувати» кредитування послуг освіти для молоді, на наш погляд, не вдасться, оскільки надмірний протекціонізм у їх наданні та ігнорування законів економіки роблять вітчизняну модель кредитування освіти більш подібну до численних соціальних програм з незрозумілою ефективністю.

Окремим варіантом реформування моделі фінансової підтримки здобуття освіти в Україні може стати розвиток освітнього страхування. Такий механізм є доволі поширеним у зарубіжній практиці, де батьки для накопичення ресурсів для оплати вартості навчання своєї дитини укладають на період до досягнення нею повноліття відповідний страховий поліс. За рахунок сплачених страхових внесків відбувається формування страхового фонду, який прирощується шляхом завдяки інвестуванню цих ресурсів. Страхувальниками за полісами страхування освіти можуть виступати як фізичні особи (батьки, інші родичі), так і юридичні особи (працедавці, які сплачують відповідні внески в межах соціального пакету для своїх працівників). Після завершення строків дії страхового полісу (досягнення застрахованою особою певного віку чи намір вступити на навчання

у заклад вищої освіти), накопичені у страховому фонді ресурси спрямовуються на плату вартості навчання, або якщо застрахована особа вирішила не здобувати освіти – то кошти виплачуються як страхова сума. Для стимулювання освітнього страхування, для осіб, які уклали відповідні угоди, передбачено пріоритетне право на отримання пільгового освітнього кредиту, якщо страхова сума за полісом страхування освіти не повністю покриває вартість навчання.

З економічної точки зору, освітнє страхування подібне до інших продуктів страхування, які передбачають накопичення страхових ресурсів. Специфіка цієї послуги страхування у тому, що страхові угоди дають можливість накопичувати кошти для оплати вартості навчання не залежно від того, чи доживе страхувальник до закінчення строку дії полісу. Тобто, у випадку припинення сплати страхових внесків через смерть страхувальника (одного/обох батьків застрахованої дитини, іншої особи, яка вказана у страховому полісі як страхувальник), страхова компанія все одно зберігає зобов'язання щодо виплати страхової суми особі, яка вказана у страховому полісі як вигодонабувач.

Іншою важливою відмінністю страхування освіти від страхування життя є те, що страхова сума не виплачується після настання смерті страхувальника, а лише після закінчення строків дії страхового полісу, тобто повноліття дитини чи наміру її вступити на навчання. Завдяки цьому, страхування послуг освіти дає гарантію того, що кошти страхової виплати отримає безпосередньо дитина, а не особи, які представляють її інтереси до настання повноліття. З метою зменшення можливостей для шахрайства і нецільового використання страхової виплати, у полісах освітнього страхування можуть бути передбачені норми, що страхова сума виплачується не одноразовим платежем, а рівними частинами впродовж терміну навчання безпосередньо на рахунки вказаного клієнтом закладу освіти як оплата вартості навчання. Іноді страхові компанії можуть навіть вносити у поліс страхування інформацію про обраний клієнтами заклад вищої освіти, у якому застрахована особа має намір/буде навчатися [6].

Для стимулювання участі населення в освітньому страхуванні держава передбачає додаткові інструменти фінансової підтримки цієї практики. Зокрема, у Великобританії при накопиченні особою на індивідуальному освітньому страховому рахунку визначеного обсягу страхових внесків, уповноважені органи з управління освітою надають страхувальнику додаткову фінансову допомогу у формі гранту для оплати вартості навчання. Таким чином, участь в освітньому страхуванні дає громадянам можливість забезпечити своїм дітям здобуття більш дорогої освіти. Щодо України, то поліси страхування вищої освіти практично не представлені на вітчизняному ринку страхових продуктів. Прикладами послуг зі страхування освіти є Програма «Магістр» (накопичення коштів для оплати здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти), Програма «Дитина» (передбачає накопичення коштів для оплати вартості навчання дитини після закінчення середньої школи), пропоновані страховою компанією PZU Україна [4], Програма страхування життя дітей СТ «Надія» [5] та інші.

Поряд із активізацією фінансових інструментів для розширення доступу молоді до якісної професійної та вищої освіти, важливою проблемою, яка тільки

поглиблюється в умовах війни, є забезпеченість молоді житлом. Функціонування в Україні Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву не має помітного ефекту щодо зниження вартості й доступності житла для молодих сімей. Головною причиною цього є обмеженість фінансових можливостей уряду виділяти кошти на реалізацію програм житлового кредитування та недостатня увага до цієї проблеми з боку органів місцевого самоврядування. Тому на даний час існує нагальна необхідність вироблення ринкових механізмів забезпечення доступності житла для молоді, які не передбачають фінансової участі держави.

Важливість вирішення цього питання полягає у тому, що діюча в Україні модель фінансування житлового будівництва передбачає пряме інвестування коштів для спорудження будинків самими майбутніми власниками житла з відповідним перекладанням на них усіх ризиків. Ця модель спрямована на захист інтересів банківських установ та забудовників, однак населення перебуває у винятково не вигідному та ризикованому становищі. Високі ризики кредитування житлового будівництва зумовлюють високу вартість іпотечних кредитів, що обмежує коло потенційних позичальників. Іншою причиною високої вартості іпотечних кредитів є нестача довгострокових ресурсів у банківських установ, адже більшість залучених банками ресурсів (від депозитів та в інших формах) мають поточний або короткостроковий характер, який посилюється із початком війни в Україні. Водночас, іпотечні кредити передбачають надання коштів на тривалий період, що вимагає спрямування на нього банківських ресурсів, якими банк може користуватись довго. На думку В. Новікова, «необхідне розширення інституційних структур іпотечного кредитування, вдосконалення економічних і організаційних засад реалізації пільгових програм, які підвищують доступність банківських кредитів для населення» [2, с. 94-95]. Без вирішення цих проблем активізувати кредитування житлового будівництва для молоді буде складно.

Список використаних джерел:

1. Випускники шкіл отримуватимуть гранти на вищу освіту. URL: <https://osvita.ua/vnz/90178/>
2. Новіков В. Удосконалення фінансування житлового будівництва. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 3 (34). С. 86-99.
3. Полторак А., Паламарчук В., Манукян Т. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 44-49.
4. Програма «МАГІСТР». Веб-сайт PZU Україна. URL: <https://www.pzu.com.ua/individual/life/saving/magister.html>
5. Програма страхування життя дітей. Веб-сайт ПАТ «Страхове товариство «Надія». URL: <http://www.hope.net.ua/products-and-services/life-insurance/programa-strahuvannya-zhittya-ditey/>
6. Сидорова К. Страхування для здобуття освіти. *Страхування сьогодні*. URL: <http://www.insur-info.com/press/79153/>

Ольга Кириленко

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ І СТРУКТУРУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Фінансова безпека територіальних громад виступає важливою складовою фінансової безпеки держави. З'ясування сутності та складових фінансової безпеки територіальних громад є одним із завдань на шляху формування ефективного механізму управління на рівні місцевого самоврядування, спрямованого на досягнення визначених стратегічних і тактичних цілей, попередження можливих криз в умовах новітніх викликів і загроз. Повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, спричинила підвищення наукового інтересу до теоретичних та прагматичних аспектів фінансової безпеки держави та її окремих адміністративно-територіальних формувань. Є потреба у подальших наукових пошуках змістовного наповнення та впорядкування термінології, визначення складових елементів фінансової безпеки, окреслення взаємозв'язку між фінансовою безпекою держави і територіальних громад, розробки алгоритмів її оцінювання.

В Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (далі – Методичні рекомендації), затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, фінансова безпека трактується як «стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [1].

Що стосується наукових досліджень українських вчених, то на основі ознайомлення з їх працями можна відзначити наявність різних підходів до трактування поняття безпеки загалом і фінансової зокрема; ключові слова які при цьому застосовуються, це: захищеність, стійкість, стан, стабільний розвиток (певної системи чи окремих її складових частин). Так, відомий український вчений Барановський О. визначає фінансову безпеку як ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин [2, с. 94]; такий же підхід застосовують інші вчені, зокрема Сухоруков А. [3], Бак Н. [4, с. 106]. В той же час Бурлуцький С. та Бурлуцька С. розглядають фінансову безпеку «не як стан, а як сукупність компонентів фінансової системи, спосіб взаємодії яких створює сприятливі фінансові умови для функціонування соціально-економічної системи» [5, с. 17].

В дослідженні науковців Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України фінансова безпека на прикладі територіальних громад пов'язується з їх стійкістю до дії зовнішніх і внутрішніх загроз. Автори вважають, що «поняття стійкості характеризує взаємовідношення між потенційно можливим рівнем загроз та здатністю держави й суспільства

реагувати на ці загрози» [6, с. 11]. Підтверджуючи концептуальну вірність такого розуміння, вважаємо за доцільне відзначити, що виникає питання щодо показників, які можна використати для оцінки стійкості, як кількісно визначити зовнішні і внутрішні загрози для територіальних громад.

Тому, нас наш погляд, більш прагматичним підходом щодо визначення сутності фінансової безпеки є трактування її як певного стану, в якому знаходиться та чи інша система чи окремі її частини. Саме такий підхід використовується у вище згаданих Методичних рекомендаціях. Справа в тому, що стан любого об'єкта чи системи піддається оцінюванню за допомогою кількісних параметрів, що дає змогу формалізувати процес оцінювання, мінімізувати вплив суб'єктивних чинників і контролювати стан об'єкта чи системи за допомогою спостереження за змінами кількісних параметрів оцінки.

За змістовним наповненням фінансова безпека представляє собою складне та багаторівневе явище, яке можна структурувати, наприклад, в розрізі окремих рівнів, які формують кожен систему. Так, у складі фінансової безпеки держави (чи національної безпеки) доцільно виокремлювати фінансову безпеку окремих територіальних формувань, з яких складається країна; фінансову безпеку секторів національного господарства; фінансову безпеку домогосподарств тощо.

Окремі вчені застосовують поняття «фінансова безпека території», а в його складі виділяють домогосподарства, суб'єкти господарювання й територіальні громади як учасники системи фінансових взаємовідносин у рамках територіального утворення [4; 7]. Фінансову безпеку території Бак Н. розглядає як комплексне трьохкомпонентне поняття: «1) фінансова безпека домогосподарств (населення) – індивідуальна фінансова безпека; 2) фінансова безпека суб'єктів господарювання – корпоративна фінансова безпека; 3) фінансова безпека територіальних громад – колективна фінансова безпека» [4, с. 101].

Єрмошенко М. в складі національної безпеки виокремлює безпеку держави, регіону, приватну (фірми, особи) [8, с. 41]. Розглядаючи фінансову безпеку як складову економічної безпеки держави, автор зазначає сім секторів фінансової безпеки: бюджетний, грошово-кредитний, інвестиційний, валютний, банківський, фондовий і страховий [8, с. 47]. Для кожного сектора наводяться кількісні та якісні критерії, індикатори та їх порогові значення, які характеризують стан фінансової безпеки. Зазначені вченим сектори певною мірою співпадають із складовими, передбаченими у Методичних рекомендаціях для оцінювання фінансової безпеки держави, це: банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека і грошово-кредитна безпека [1].

Структурування фінансової безпеки територіальних громад з метою її оцінювання та забезпечення, на наш погляд, доцільно проводити за іншими, аніж для національного рівня елементами, управління якими входить до компетенції органів місцевого самоврядування. Так, виключно державні інституції, зокрема Національний банк України, міністерство фінансів України, Кабінет Міністрів України, здатні забезпечити для країни валютну і грошово-кредитну безпеку,

можуть впливати на стан зовнішнього державного боргу. Слушним є висновок, що «На регіональному рівні вартим уваги є розгляд тільки тих складових фінансової системи які відображають територіальні особливості господарювання та належать до компетенції регіональних місцевих органів влади» [5, с. 18].

Таким чином, основними елементами фінансової безпеки територіальних громад, які зумовлені конституційним розмежуванням повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, структурою фінансової системи країни і побудовою місцевих фінансів, а також складом місцевих фінансових інститутів і відображають регіональну специфіку господарювання, є бюджетна безпека (щодо місцевих бюджетів), боргова безпека (щодо місцевого боргу), фінансова безпека комунального сектору територіальних громад.

На основі методологічних засад, покладених в основу чинних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки, бюджетною безпекою на рівні місцевих бюджетів слід вважати такий їх стан, який надає можливість органам місцевого самоврядування ефективно виконувати свої функції і завдання. Оцінювання бюджетної безпеки територіальних громад може здійснюватися за допомогою системи показників, які характеризують:

1) структуру доходів відповідного місцевого бюджету (за бюджетною класифікацією), співвідношення власних і закріплених доходів, частку надходжень від місцевих податків і зборів у податкових надходженнях;

2) структуру видатків місцевого бюджету в контексті фінансового забезпечення власних і делегованих повноважень, співвідношення поточних і капітальних видатків, формування резерву коштів для фінансування непередбачених потреб;

3) збалансованість місцевого бюджету, зокрема питому вагу трансфертів з державного бюджету у сукупних доходах місцевого бюджету.

Боргова безпека на місцевому рівні тісно пов'язана із бюджетною безпекою, адже кошти, залучені від місцевих запозичень, формують дохідну частину, а видатки на обслуговування і погашення місцевих позик є складовою видаткової частини відповідного місцевого бюджету. Боргова безпека територіальних громад відображає стан місцевого боргу у його нерозривному зв'язку з бюджетною безпекою в контексті здатності органів місцевого самоврядування задовольняти нагальні соціально-економічних потреби територіальних громад.

Оцінювання боргової безпеки територіальних громад може проводитися за допомогою системи показників, які характеризують: співвідношення внутрішніх і зовнішніх місцевих запозичень, вартості обслуговування місцевих запозичень, питомої ваги видатків місцевого бюджету на обслуговування місцевого боргу, ефективності використання коштів від місцевих запозичень для реалізації програм соціально-економічного розвитку і зміцнення матеріально-фінансової бази територіальних громад.

Різномплановим і складним поняттям є безпека комунального сектору як складова фінансової безпеки територіальних громад. Комунальний сектор кожної громади має свою специфіку і включає сукупність об'єктів, як належать

до права комунальної власності, зокрема це: підприємства, установи, організації, рухоме і нерухоме майно, земля, природні ресурси, житловий і нежитловий фонд, об'єкти спільної власності територіальних громад. За галузевою ознакою до суб'єктів господарювання комунальної власності належать заклади освіти, культури, фізичної культури і спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування, банки, страхові товариства, недержавні пенсійні фонди тощо. Тому оцінювання рівня фінансової безпеки комунального сектору потребує застосування спектру показників, які враховують галузеву приналежність об'єктів комунального сектору.

Підводячи підсумок, зазначимо, що фінансова безпека територіальних громад формує національну фінансову безпеку країни. Для органів місцевого самоврядування важливо мати інструменти для спостереження і оцінювання рівня фінансової безпеки, тобто систему показників, згрупованих в розрізі складових елементів фінансової безпеки територіальних громад для визначення і попередження потенційних ризиків і загроз. Постійний моніторинг рівня показників повинен стати обов'язковим напрямком роботи фінансових служб органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: КНТЕУ, 2004. 759 с.
3. Сухоруков А. Сучасні проблеми фінансової безпеки України. Київ: НІНМБ, 2004. 117 с.
4. Бак Н. Фінансова безпека територіальних громад в Україні: сутність, структурні складові, загрози. *Світ фінансів*. 2019. №1(58). С. 98-110.
5. Бурлуцький С. В., Бурлуцька С. В. Економічна та фінансова безпека регіонів в умовах децентралізації. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 6. С. 16-21.
6. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с.
7. Стащук О., Жук М. Фінансова безпека територіальних громад, як ключовий фактор забезпечення їх сталого розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. №3. 54-60.
8. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. монографія. К.: Національна академія управління, 2010. 232 с.

Андрій Кізіма

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Руслан Гурин

студент гр. ФМСм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Роман Черняк

студент гр. ФМСм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олександр Комаринець

студент гр. ФМСм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ

Важливість та необхідність функціонування ефективної митної політики на сьогоднішній день, викликана таким фактором впливу як війна, хоча крім неї можуть існувати ще ряд суб'єктивних і об'єктивних чинників впливу на неї. У зв'язку з цим ускладнюється виконання основної функції митної політики, а саме фіскальної. Вона полягає у тому, що в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів, саме за рахунок формування бюджету митними податками, які мобілізуються у процесі їх переміщення через митний кордон України відповідно до існуючої нормативно-правової бази і за допомогою митного контролю, можна його наповнити порівняно швидко.

Всі ці дії повинні відбуватись не тільки із врахуванням цілком зрозумілих інтересів держави щодо отримання митних надходжень, а із врахуванням також інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, на практиці повинен бути паритет у їхніх взаємовідносинах і не завжди абсолютний показник надходжень на той чи інший момент часу є позитивним показником у майбутньому.

На всіх етапах розвитку економіки України фіскальна функція митної політики і її виконання Державною митною службою, ефективність якої дуже часто оцінюється за сумою зібраних митних податків, була пріоритетом для держави, що є цілком зрозуміло у період кризових явищ, коли існує гостра нестача фінансових ресурсів, але викликає запитання у період стабільного розвитку економіки.

Спрямованість митних органів на виконання індикативних показників Міністерства фінансів України, викликає появу таких супутніх явищ цього процесу як бюрократія, корупція, погіршення взаємовідносин з суб'єктами господарювання, тому вважається, що фіскальна домінанта митної політики, повинна бути другорядною, на перший план має вийти функція сприяння зовнішній торгівлі, правоохоронна функція, так як це прийнято у світовій практиці митної діяльності. Крім того, збільшення митних надходжень за рахунок застосування ефективного митного контролю за повнотою, своєчасністю сплати митних платежів до бюджету і застосування заходів

митного контролю у випадку порушення встановлених правил сплати митних платежів суб'єктами бізнесу, теж може викликати супротив зі сторони господарюючих суб'єктів.

Для розуміння суті митних платежів, доцільно звернутись до існуючих в економічній літературі визначень, а саме «митні платежі є податковими платежами на експортно-імпорتنі операції та їм належить специфічне місце в системі доходів бюджетної системи держави» [2, с. 227].

Існує визначення, щодо якого «митні платежі – це обов'язкові платежі, їх справляння носить імперативний характер, вони повинні бути сплачені незалежно від бажання суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності» [5, с. 138].

Автори підручника «Митна справа» визначають митні платежі як «різновид обов'язкових платежів (податків і зборів), які нараховують та справляють у встановленому порядку під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів та інших предметів через митний кордон України під контролем митних органів» [3, с.165].

Це визначення співзвучне з визначенням митних платежів, яке наведене у Податковому кодексі (пункт 14.1.113 статті 14), де на нормативно-правовому рівні визначено митні платежі як податки, які відповідно до Податкового кодексу або відповідних норм митного законодавства «справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України, контроль за справлянням яких покладено на митні органи» [4].

Висновок про те, що митні платежі розглядаються державою як податкові, випливає з того, що Податковим кодексом, статтею 9 визначено, що мито, акцизний податок, ПДВ відносять до загальнодержавних податків [4], а у Бюджетному кодексі ст.8 «Бюджетна класифікація» п.2 вказано, що «податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі)...» [1].

Митні платежі можна розглядати як надходження, які формують дохідну частину бюджету за рахунок непрямих податків на зовнішньоекономічну діяльність, виконуючи при цьому фіскальну функцію і виступаючи як тарифний метод митного регулювання (ставки податків, пільги тощо).

Визначаючи роль Державної митної служби України у процесі мобілізації митних платежів до бюджету, зауважимо, що вона полягає у контролі митних органів за своєчасністю, достовірністю та повнотою їх нарахування і сплати у повному обсязі цих сум до дохідної частини бюджету суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і нарахуванні штрафних санкцій за порушення граничних строків сплати узгоджених податкових зобов'язань та пені після закінчення установлених строків погашення узгодженого податкового зобов'язання на суму податкового боргу.

Існуюча на протязі всієї незалежності України пріоритетність щодо фіскальної функції над регулюючою, проявляється у максимальній зацікавленості держави щодо наповнення дохідної частини бюджету за рахунок митних платежів. В історії становлення митних органів в Україні, була навіть їх реорганізація для виконання цієї мети, зокрема мова йде про створення

Міністерства доходів і зборів України і Державної фіскальної служби України, що наклало свій відбиток на діяльність митних органів і призвело до проявів корупції, бюрократії, недосконалій організаційній структурі Державної митної служби, непорозуміннях у взаємовідносинах з суб'єктами бізнесу, міжнародними партнерами.

Таким чином, митні платежі виконують як регулюючу функцію (регулюють зовнішню торгівлю), так і фіскальну, тобто збільшують загальну суму надходжень до бюджету для формування фінансових ресурсів держави. У загальному, ця їх здатність виконувати вище перелічені завдання, впливає з того, що митні податки відносяться до тарифних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Жмурко Н. В., Ілечко О. І. Проблемні аспекти стягнення митних платежів в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.7. С. 224-234.
3. Митна справа: підручник / М. І. Крупка та ін. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 572 с.
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Радченко О. М. Адміністрування митних платежів як фінансово-правова категорія. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 1. С. 137–142.

Тетяна Кізіма

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ілля Клімов

студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юрій Охотницький

студент гр. ФПФМ-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

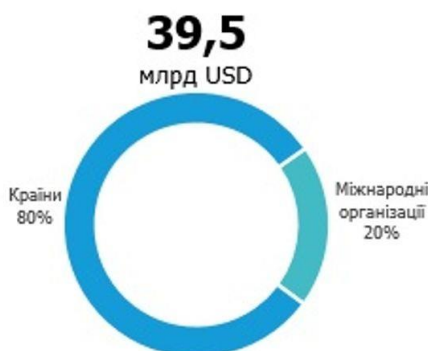
МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БОРГОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

На другому році повномасштабної війни Україна продовжує зазнавати катастрофічних збитків від неспровокованої збройної агресії РФ, здійснюючи героїчний супротив ворогу.

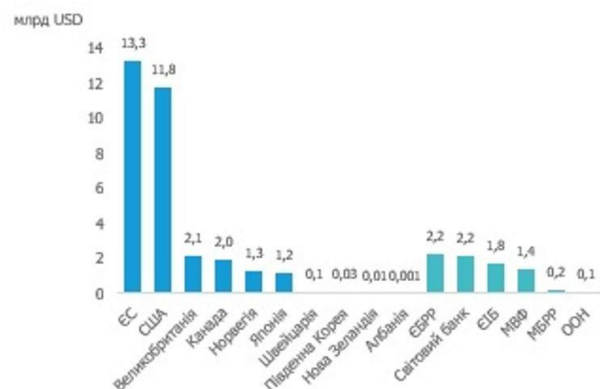
Звісно ж, що у такі скрутні часи неоціненною підтримкою для України стала військова, гуманітарна та фінансова допомога її міжнародних партнерів: фінансових організацій, європейських інституцій, урядів окремих країн та пересічних громадян. Безповоротні трансферти (гранти), кредити, матеріальна допомога, зібрані донати від небайдужих людей дали змогу не лише зупинити просування агресора територією України, але й стабілізувати складну соціально-економічну ситуацію в державі і врятувати життя мільйонів українців.

З початку повномасштабного вторгнення «міжнародні партнери України анонсували загальну фінансову допомогу для України на рівні 39,5 млрд USD» [1] (рис. 1).

Структура заявленої міжнародної фінансової допомоги за типами донорів

Географічна структура заявленої міжнародної фінансової допомоги

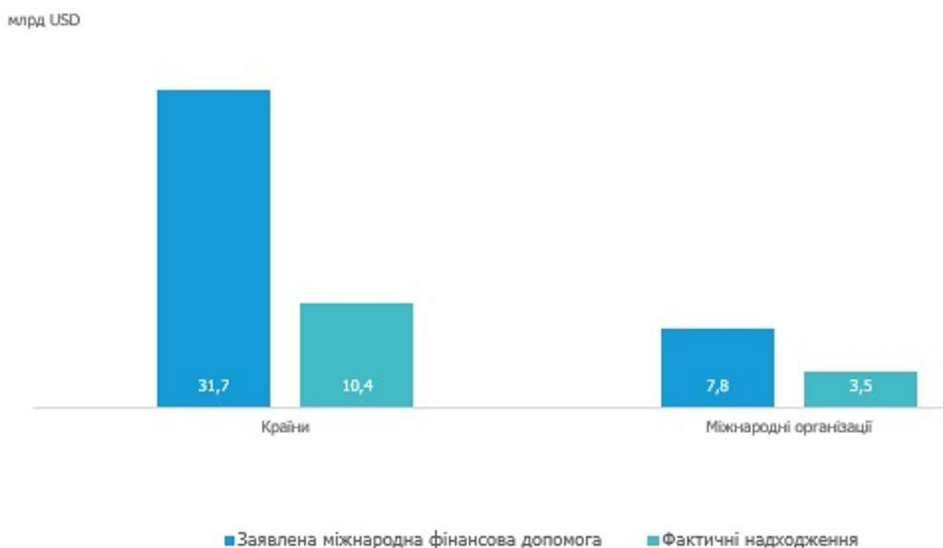
Джерело: Kreston Ukraine за даними з відкритих джерел

Рис. 1. Структура заявленої міжнародної фінансової допомоги Україні за типами кредиторів у 2022 році [1]

Причому анонсувалося, що лівова частка наданих коштів буде спрямована саме від урядів зарубіжних країн (80%), а на міжнародні фінансові організації припадатиме лише 20% заявленої суми. З-поміж ключових донорів в авангарді знаходяться США, Європейський Союз загалом і окремі його члени зокрема, а серед міжнародних фінансових організацій – Європейський банк реконструкції та розвитку, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк і Міжнародний валютний фонд.

Водночас, слід пам'ятати, що між анонсованою і реально отриманою допомогою на практиці може існувати суттєва різниця (як це фактично і трапилося в Україні) (рис. 2), позаяк між заявленим і реальним отриманням допомоги може проходити досить тривалий період часу; до того ж, анонсована фінансова допомога надходить до державного бюджету зазвичай кількома послідовними траншами (звісно ж, ризики взагалі ненадходження такої допомоги з різних форс-мажорних причин теж залишаються).

Заявлена фінансова допомога та фактичні надходження

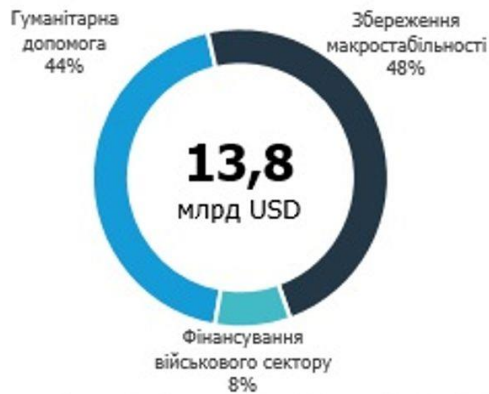
Джерело: Kreston Ukraine за даними з відкритих джерел

Рис. 2. Заявлені та фактичні обсяги надходження міжнародної фінансової допомоги в Україну у березні – серпні 2022 року [1]

При цьому, незважаючи на певні труднощі, Україна з початку повномасштабного вторгнення отримала міжнародної фінансової допомоги в обсязі 13,8 млрд дол. США. Ця допомога передусім була спрямована на такі напрями: «збереження макростабільності – покриття дефіциту держбюджету, підтримка платіжного балансу та валютного курсу, виконання боргових та соціальних зобов'язань; гуманітарна підтримка – матеріальна допомога населенню, що постраждало через воєнні дії; фінансування військового сектору — забезпечення функціонування військової сфери (крім фізичного постачання озброєння)» [1] (рис. 3).

Водночас слід акцентувати, що «лише 41% отриманої допомоги було надано на безповоротній основі, решту коштів з часом доведеться повертати» [1].

Розподіл фактичних надходжень за напрямками

Інструменти фінансової допомоги

Джерело: Kreston Ukraine за даними з відкритих джерел

Рис. 3. Структура фактично отриманої Україною міжнародної фінансової допомоги за основними напрямками та інструментами у 2022 році [1]

Проте, беручи до уваги надходження міжнародної фінансової допомоги й запевнення міжнародних партнерів у тому, що вони «будуть підтримувати Україну рівно стільки, скільки буде потрібно», все ж змушені констатувати, що наявної допомоги все ж недостатньо для повного забезпечення потреб України. Відтак, окрім збільшення обсягів такої допомоги, Україні потрібно шукати альтернативні джерела наповнення дохідної частини державного бюджету, які були б повністю адаптованими до вимог і потреб воєнного часу, а також післявоєнного відновлення вітчизняної економіки.

До того ж, значні обсяги міжнародної фінансової допомоги (лише менша половина з якої є грантовою) загрожують Україні серйозними борговими проблемами, позаяк державний борг країни уже перевищив межу у 100 млрд дол. США (і це ще далеко не кінцева цифра).

Як вихід із ситуації, що склалася у борговій сфері, експерти пропонують провести реструктуризацію, «яка має включати відстрочку виплат на 20 років, зниження відсоткової ставки з нинішніх 7 відсотків до 1-2 відсотка та списання половини боргу. За словами експерта, агресія Росії – це 100 відсотків форс-мажор, тому Україна має право почати процес реструктуризації» [2].

Тож, безумовно, українській владі уже слід визначитися з майбутньою фінансовою стратегією, щоб, з одного боку, по можливості мінімізувати виплати за державним боргом, а з іншого, не «підірвати довіру іноземних інвесторів та кредиторів, на гроші яких Україна розраховує під час майбутньої масштабної відбудови» [2].

Відтак, у кінцевому підсумку, усе залежатиме від фаховості вітчизняних урядовців і дипломатичних напрацювань української влади, а також від ефективного продовження розпочатих реформ та усунення корупції, навіть не

зважаючи на продовження воєнних дій. А ось уже після переможного завершення війни Україна зможе повернутися до назрілого питання реструктуризації державного боргу, позаяк без його вирішення державі буде вкрай важко швидко вийти на траєкторію економічного зростання й на основі передових технологій відбудувати національну економіку, котра має усі шанси стати важливою частиною єдиної європейської спільноти.

Список використаних джерел:

1. Рябушко Т. Міжнародна фінансова допомога Україні під час війни (звіт за 6 місяців). URL: <https://kreston.ua/mizhnarodna-finansova-dopomoha-ukraini-pid-chas-viyny-zvit-za-6-misiatsiv/>
2. Слуцький Б. Борг в 100 мільярдів доларів: як Україна буде виплачувати кредити в умовах війни та дефіциту фінансів. <https://www.unian.ua/economics/finance/borg-v-100-mlrd-dolariv-yak-ukrajina-bude-viplachuvati-kredit-v-umovah-viyni-ta-deficitu-finansiv-12053073.html>

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Сергій Пономаренко

студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

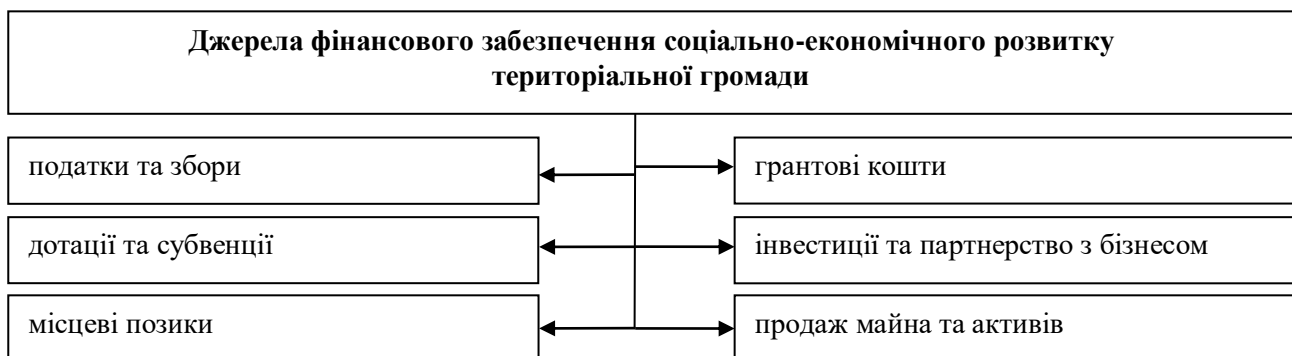
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Російське повномасштабне вторгнення в Україну призвело до нових надзвичайних викликів для українського суспільства на всіх рівнях реалізації процесів, які відбуваються в країні. Внаслідок військового конфлікту завдано значної шкоди виробничій, транспортній інфраструктурі, житловому фонду, а також установам та організаціям, які забезпечують важливі соціальні функції та забезпечують функціонування критичної інфраструктури [1].

Війна обмежила можливості формування доходів бюджетів, як за загальнодержавному рівні, так і на рівні місцевих бюджетів через зменшення надходжень та зниження податкового навантаження на населення та бізнес. При цьому потреби у фінансуванні діяльності бюджетних установ, надання соціальної підтримки населенню залишилися незмінними або навіть зросли. Крім того, зросли витрати, пов'язані з обороноздатністю та підтримкою економіки.

Такі складні умови стали викликом для ефективного управління ресурсами та змусили уряд та місцеві органи влади шукати нові шляхи фінансування та розглядати можливості для забезпечення життєво важливих потреб суспільства та держави.

Залучення коштів до бюджетів територіальних громад може відбуватися за допомогою різних методів та джерел фінансування [2, с. 34]. Традиційні джерела залучення коштів до бюджетів територіальних громад представлено на рис. 1.

Рис. 1. Джерела фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади

До бюджетів територіальних громад надходять податки та збори від суб'єктів господарювання та громадян. Дотації та субвенції, що надходять від центральних та регіональних органів влади призначені для вирішення конкретних проблем або проектів на місцевому рівні [3, с. 134].

Перспективним напрямом залучення коштів до бюджетів територіальних громад є отримання грантів від міжнародних та національних організацій, шляхом участі у проектах, які фінансуються з бюджетів інших органів або міжнародними фінансовими інституціями.

Важливим джерелом соціально-економічного розвитку територіальної громади є інвестиції приватних підприємств, для чого необхідно підтримувати та розвивати партнерські відносини з бізнесом для спільних проектів.

На всіх етапах пошуку, залучення та використання фінансових ресурсів важливо, щоб громади виважено планували та ефективно використовували фінансові ресурси з урахуванням інтересів мешканців громади. Іншими словами, необхідно забезпечити відкритий і прозорий бюджетний процес, ефективне та відповідальне управління фінансами на рівнях територіальної громади.

Післявоєнний період вимагатиме додаткових заходів щодо залучення коштів до бюджетів територіальних громад для їх відновлення і розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Перспективні напрями залучення коштів до бюджетів територіальних громад у післявоєнний період

Як свідчить досвід, у післявоєнний період міжнародні організації та країни часто надають допомогу для відновлення та розвитку постраждалих регіонів. Така допомога може бути в основі фінансових дотацій, грантів або технічної допомоги.

Можливим джерелом фінансового забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку територіальних громад можуть стати спеціальні фонди та програми фінансування постраждалих територій. Такі фонди можуть надавати фінансову підтримку для інфраструктурних проектів, соціальних програм та відновлення економіки загалом.

У післявоєнний період територіальних громад можуть отримувати інвестиційні ресурси для будівництва та відновлення інфраструктурних

об'єктів (мости, транспортні шляхи) та установ соціальної сфери (школи, лікарні та інші об'єкти). Надходження фінансових ресурсів може бути забезпечено через державні програми чи приватні інвестиції.

Післявоєнний період може бути часом для розвитку туризму, який забезпечить надходження додаткових фінансових ресурсів у регіон. Приваблення туристів може вимагати інвестицій в туристичну інфраструктуру та рекламу регіону.

Неприбуткові організації та фонди також можуть надавати фінансову підтримку для гуманітарних проектів у регіонах, які постраждали внаслідок активних воєнних дій.

Особливо перспективним напрямом додаткового залучення коштів до бюджетів територіальних громад є розвиток публічно-приватних партнерств та місцевих ініціатив. Така співпраця сприятиме створенню нових джерел фінансування та спільних проектів для розвитку територіальної громади [3].

Важливо планувати та використовувати ці ресурси, спрямовуючи їх на відновлення, розвиток та підтримку потреб місцевого населення після війни.

Список використаних джерел:

1. Як війна вплинула на бюджети територіальних громад: дослідження Програми USAID DOBRE. 26.10.2023 р. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17356>
2. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика / за заг. ред. О. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 280 с.
3. Сидор І. П., Коваль С. Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130–137.
4. Забаштанський М. М., Коваль С. Л. Державно-приватне партнерство як інструмент фінансового забезпечення розвитку сфери охорони здоров'я. *Ефективна економіка*. 2023. № 3. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1269/1278>.

Наталія Коломийчук

к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВИЙ ПАТРІОТИЗМ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Російська агресія викликала хвилю патріотизму, яка сколихнула всю Україну. Самоорганізація громадянського суспільства, відданість і героїзм пересічних українців, військовослужбовців та добровольців стали одними з визначальних факторів, що дозволять зупинити агресора.

В умовах прямих загроз національній (у тому числі й фінансовій) безпеці України з'явився новий, надзвичайно важливий різновид добродійної складової фінансової культури, яку дослідники називають «фінансовим патріотизмом». Він являє собою не лише здійснення фінансових внесків у підтримку оборони країни, а й активну участь у фінансових та економічних процесах, спрямованих на підтримку національної безпеки. Умови військового стану накладають особливі вимоги до фінансової підтримки. Свідоме використання фінансових ресурсів громадян може сприяти зміцненню обороноздатності та військової потужності країни в цей складний період

Безперечно, мейнстримом сьогодення став небачений досі у світі абсолютний фінансовий патріотизм переважної частини вітчизняного бізнесу та багатьох українців. Найбільш яскраво та очевидно його демонструє статистика розмірів благодійних коштів, які спрямовані на фінансування Збройних Сил України.

Станом на 1 листопада 2023 року залишок коштів на спецрахунку, який Національний банк відкрив для підтримки сил оборони 24 лютого 2022 року, становить майже 1,3 млрд грн. За минулий місяць на спецрахунок надійшло понад 232 млн грн. Усього з початку війни на спецрахунок надійшло понад 31 млрд грн в еквіваленті. Кошти перераховували як громадяни та підприємства України, так і міжнародна спільнота (зокрема зі США, Великобританії, Німеччини, Швеції, Фінляндії, Польщі, Швейцарії, Норвегії, Австралії, Франції, Канади, Болгарії, Гонконгу та ще багатьох країн світу). З-за кордону в іноземній валюті (долари США, євро, фунти, канадські долари, китайські женьміньбі, японські ени, швейцарські франки, польські злоті, австралійські долари) надійшло майже 12,5 млрд грн в еквіваленті. Загалом з початку війни зі спецрахунка на потреби оборони Національний банк перерахував майже 30 млрд грн, у жовтні – понад 19 млн грн, зокрема:

- на потреби Національної гвардії України – понад 1 408 млн грн;
- на потреби Національної поліції України – усього 1 650 млн грн;
- на потреби Міністерства оборони України – понад 19 724 млн грн;
- на потреби Державної прикордонної служби України – усього 1 000 млн грн;
- на потреби Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України – понад 5 415 млн грн;

- на потреби Державної служби України з надзвичайних ситуацій – понад 133,7 млн грн (23.10.2023 – 19,0 млн грн);
- на потреби РНБО України – 40,5 млн грн;
- на потреби Державної спеціальної служби транспорту – понад 207,5 млн грн;
- на потреби Служби безпеки України – понад 318,2 млн грн [1].

З часу свого заснування (2014 рік) станом на вересень 2023-го) благодійний фонд допомоги ветеранам і військовим «Повернися живим» зібрав на потреби Сил оборони України понад 9 мільярдів гривень [2].

Також функціонують інші рахунки, відкриті для військових і гуманітарних потреб. Вони щоденно поповнюються на десятки мільйонів гривень благодійними внесками від патріотів України.

З січня по вересень 2023 року три найбільші українські фонди зібрали 12,5 мільярда гривень донатів, найбільше з них – фандрейзингова платформа United24 [3].

Згідно з соціологічним опитуванням до Дня Незалежності в серпні 2023 року на тему: «Уявлення про патріотизм та майбутнє України», більшість українців на питання, що вони вважають ознаками патріотизму, обрали варіанти донатити і волонтерити (46%) та розмовляти українською мовою (45%).

Близько третини віднесли до патріотизму служити на фронті, залишатися, працювати і вести бізнес під час війни в Україні, більше чверті – цікавитися історією України.

Купувати українські товари, споживати український контент, займатися громадською діяльністю обрали 9-14% опитаних. Ходити в українську церкву – 6%, знати слова гімну – 4%, носити українську символіку – 3%.

Біженці за кордоном навпаки відносно частіше обирають варіанти донатити і волонтерити, цікавитися історією України, займатися громадською діяльністю, споживати українські товари і контент. Спілкування українською є однаково патріотичним як для опитаних в Україні, так і для біженців за кордоном. Для наймолодших патріотизм відносно частіше проявляється в тому, щоб донатити і волонтерити, служити на фронті, цікавитися історією України та займатися громадською діяльністю. Для середнього віку такою ознакою є працювати і вести бізнес в Україні, для найстарших – залишатися в Україні.

Жінки частіше вбачають патріотизм у донатах та волонтерстві, спілкуванні українською, чоловіки – у службі на фронті та перебуванні в Україні. Цікаво, що україномовні респонденти частіше відзначають як ознаку патріотизму спілкування українською, тоді як російськомовні – працювати і вести бізнес в Україні.

На нашу думку, проявом фінансового патріотизму також є сплата податків, які стають ключовими засобами забезпечення потреб суспільства. Вчасне справляння їх не лише забезпечує фінансування військової сфери, але й є своєрідним проявом громадянської свідомості та відповідальності перед державою та її майбутнім.

Крім того, важливо підтримати місцеві економічні сектори, особливо ті, що пов'язані з виробництвом товарів та послуг для оборони. Інвестування в такі сфери сприятиме не лише розвитку власної економіки, але й забезпечить необхідні ресурси для ведення оборонних дій.

Фінансовий патріотизм в умовах військового стану – це не тільки підтримка збройних сил, але й прояв відданості власній державі, її безпеці та майбутньому. Наші фінансові дії в цей період можуть мати значущий вплив на те, як Україна переживе випробування повномасштабним вторгненням з боку росії та збереже свою незалежність.

Список використаних джерел:

1. Зі спецрахунку, відкритого НБУ, на потреби оборони з початку повномасштабної війни перераховано майже 30 млрд грн, за жовтень рахунок поповнився на понад 232 млн грн. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zi-spetsrahunku-vidkritogo-nbu-na-potrebi-oboroni-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-pererahovano-mayje-30-mlrd-grn-za-jovten-rahunok-popovnivsya-na-ponad-232-mln-grn>.
2. Фонд «Повернися живим» URL: <https://savelife.in.ua/about-foundation/>.
3. Українці з початку року задонатили найбільшим фондам 12,5 мільярда – Опендатабот. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/26/705893/>.
4. Соціологічне опитуванням до Дня Незалежності в серпні 2023 року на тему: «Уявлення про патріотизм та майбутнє України». URL: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html.

Олег Коркушко

к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський
державний інститут», м. Кам'янець-Подільський

Анастасія Охотська

студентка гр. О-31Б

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський
державний інститут», м. Кам'янець-Подільський

НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ

Фінансовий механізм є важливою складовою економічної системи кожної країни. Він включає в себе комплекс фінансових відносин, інструментів та механізмів, які регулюють грошовий обіг, розподіл ресурсів, інвестицій та фінансову підтримку економіки, розуміє, як гроші та ресурси перерозподіляються і використовують для підтримки економічного розвитку та соціального благополуччя. Проте ефективності фінансового механізму притаманне коливання через зміни в економічних умовах, політиці та суспільних потребах. Основні складові фінансового механізму включають державний бюджет, фіскальну політику, грошовий ринок, банківську систему, податкову систему, страхування та інші фінансові інструменти.

Реформування складових фінансового механізму – це комплексний процес, спрямований на покращення функціонування фінансової системи країни.

Державний бюджет. Реформи бюджету можуть бути здійснені з різних причин, таких як підвищення ефективності управління фінансами, забезпечення сталого економічного зростання, відповідь на зміни в соціальних і економічних умовах, а також забезпечення фінансової стійкості держави. Важливо пам'ятати, що реформи бюджету мають бути обґрунтованими, добре продуманими і призвести до інтересу всіх громадян. Кілька можливих причин і шляхів, які можуть бути використані для реформування державного бюджету:

– збільшення доходів (для збільшення доходів бюджету можуть бути вжиті різні заходи, включаючи розвиток нових джерел доходів, таких як збільшення обсягів експорту, приваблення інвестицій, підтримки малого та середнього бізнесу тощо);

– зменшення витрат (його здійснення може бути досягнуто через оптимізацію адміністративних витрат, скорочення бюрократії, реформування системи соціального забезпечення та інших програм);

– фіскальна дисципліна (важливо встановити механізми контролю за витратами та борговим навантаженням держави, щоб забезпечити стійкість фінансового стану);

– розвиток бюджетного процесу у відкритому інформаційному середовищі (забезпечення доступу громадськості до інформації про бюджет та

участь громадян у процесі прийняття рішень щодо бюджету може забезпечити більшу відповідальність уряду перед населенням).

Податкова система. Реформи податкової системи можуть включати в себе зміни у ставках податків, розширення або скорочення податкової бази, а також боротьбу з податковими ухилами. Метою реформування – підвищення надходження до бюджету та стимулювання інвестицій [5]. Пропозиціями для змін можуть бути:

- підвищення або зниження податкових ставок (держава може підвищити або знизити податкові ставки на певні види податків, такі як податок на прибуток, ПДВ, акцизи, податок на нерухомість тощо. Це може вплинути на фінансове навантаження громадян і підприємств);

- розширення або звуження податкової бази (зміни можуть включити розширення або звуження списку предметів оподаткування. Наприклад, додавання нових видів доходів або витрат до податкової бази або, навпаки, вилучення певних видів оподатковуваних об'єктів);

- впровадження податкових пільг і звільнень (держава може надавати певні пільги та звільнення від оподаткування для сприяння певним галузям економіки, підприємствам, інвесторам або громадянам);

- податкова реформа (іноді уряд може провести загальну податкову реформу, щоб покращити систему оподаткування, спростити податковий кодекс, зменшити бюрократію та підвищити ефективність збору податків);

- зміни в податкових структурах (це може включати перегляд ставок податків для різних категорій громадян або підприємств, враховуючи їх доходи та можливість сплатити податки).

Фіскальна політика. Фіскальна політика здійснюється між доходами та витратами держави. Реформи можуть бути спрямовані на забезпечення фінансової стійкості, управління дефіцитом бюджету та створення стимулів для економічного зростання [2]. До основних шляхів, якими фіскальна політика може досягти цих цілей, належать:

- зниження податків на підприємстві (зміна ставок корпоративного податку та інших податків на прибуток може стимулювати бізнес до інвестицій у розвиток і розширення. Нижчі податки можуть збільшити прибутковість підприємств та заохочувати їх до вкладання в нові проекти та розвиток технологій);

- збільшення державних видатків у галузях інфраструктури та досліджень (інвестиції в інфраструктуру (такі як дороги, мости, енергетика), дослідження та розвиток можуть підтримати стале економічне зростання. Вони створюють сприятливі умови для підприємств і можуть стати стимулом для повернення інвестицій в регіон або країну);

- податкові пільги для інноваційних галузей (фіскальна політика може передбачати податкові пільги для компаній, що інвестують у дослідження та розвиток, а також для тих, які працюють у високотехнологічних галузях. Це може стимулювати інновації і підвищити зростання);

– зменшення податків для індивідуальних інвесторів (зниження податків на прибутки та дивіденди може зробити інвестиції на фінансовому ринку більш привабливими для індивідуальних інвесторів. Це може сприяти попиту на фінансові інструменти та підтримувати капіталовкладення);

– стабільність фіскальної політики (політика повинна бути прогнозованою та стабільною, щоб підприємство могло планувати на довгострокову перспективу. Надмірні зміни у фіскальній політиці можуть відлякувати інвесторів і створювати невпевненість).

Грошовий ринок та банківська система. Реформування грошового ринку та банківської системи може включати в себе зміни в грошовій політиці, регулюванні банківської діяльності та стимулюванні кредитування. Стабільність фінансових інститутів та грошового ринку є важливою платіжною реформою [1; 3]. Вплив змін в грошовій політиці на грошовий ринок може бути значним. Ось деякі з можливих наслідків таких змін:

– зміна процентних ставок (збільшення або зменшення процентних ставок центрального банку може вплинути на рівень відсоткових доходів для інвесторів та заощаджень для громадян. Зниження процентних ставок може стимулювати витрати та інвестиції, тоді як підвищення може сповільнити економічну активність);

– зміна грошового обсягу (зміна кількості грошей в обігу може вплинути на ліквідність ринку. Збільшення грошового обсягу може призвести до зниження відсоткових ставок і підвищення інфляції, в той час як його скорочення може призвести до зростання відсоткових ставок та зниження інфляції);

– резервні вимоги для банків (зміни в резервних вимогах для комерційних банків можуть вплинути на їх здатність надавати позики та створювати гроші. Збільшення резервних вимог може обмежити обсяг доступних грошей у системі).

Реформи в банківській системі можуть бути спрямовані на підвищення та на різні цілі, включаючи стабільність та ефективність функціонування банківської системи. Ось деякі з них:

– капіталізація банків (зміцнення капіталу банків, тобто збільшення обов'язкового капіталу, який банк повинен утримувати, щоб покрити ризики. Це знизить ймовірність банкрутства банків та збільшить їх стійкість до фінансових турбулентностей);

– регулювання та нагляд (зміцнення регуляторного та наглядового керівництва для банків, щоб забезпечити дотримання правил та стандартів, які сприяють стабільності банківської системи);

– цифрова трансформація (запровадження сучасних технологій та цифрових інновацій для підвищення ефективності банківської системи та забезпечення безпеки фінансових операцій).

Страховання та інші фінансові інструменти. Реформи в цій сфері спрямовані на покращення системи соціального захисту, розширення

можливостей для інвестицій та створення фінансових інструментів для ризикового та інвестиційного капіталу. Для підвищення доступності страхових послуг та забезпечення стабільності фінансових ринків можуть бути запроваджені різні реформи та заходи [6]. Ось деякі з них:

– регуляторна організація та нагляд (держава може посилити регулювання страхового ринку, забезпечити дотримання стандартів та захист прав споживачів. Ефективний нагляд сприятиме уникненню фінансових ризиків та забезпечить довіру громадян до страхових компаній);

– процедура спрощення (важливо спростити процедуру отримання страхових послуг. Це може включати в себе документообіг, обов'язковість деяких видів страхування, та інші аспекти, які зроблять страхування більш доступним для громадян та підприємств);

– фінансова грамотність (заходи щодо підвищення рівня фінансової грамотності важливі, адже потім вони допомагають громадянам краще розуміти страхові продукти та їх важливість. Цим можна збільшити запит на страхові послуги);

– заохочення конкуренції (забезпечення конкуренції на ринку, зниження ціни та підвищення якості страхових послуг. Розвиток конкуренції може бути здійснений через створення сприятливих умов для входу нових гравців на ринок).

Фінансова регуляція та нагляд. Реформи в даній області можуть включати в себе посилення нагляду над фінансовими установами, вдосконалення правил та нормативів, а також зміни в системі регулювання ринку фінансових послуг для запобігання фінансовим кризам [4; 7]. Основні методи реформування фінансового регулювання та нагляду включають наступне:

– забезпечення фінансової стійкості (реформи можуть бути спрямовані на зміцнення фінансової системи та зменшення ризиків фінансової кризи. Це може включати в себе введення нових правил для банків, страхових компаній та інших фінансових установ, а також збільшити нагляд за їхньою діяльністю);

– захист споживачів (реформи можуть включити в себе зміни в законодавстві, спрямовані на забезпечення захисту прав та інтересів клієнтів фінансових установ. Це може включати в себе встановлення правил щодо дозволених платіжних та інвестиційних продуктів, а також зміни у способах реклами та продажу фінансових продуктів);

– адаптація до змін у фінансовому середовищі (фінансовий сектор постійно зазнає змін, таких як технологічні інновації, зміни відносин між країнами та глобалізація. Реформи можуть бути спрямовані на адаптацію фінансового регулювання та погляду на ці зміни).

Реформування складових фінансового механізму може бути складним процесом, який вимагає узгодження та планування з врахуванням економічних, соціальних та політичних факторів. Відповідною точкою для таких реформ є аналіз поточного стану фінансової системи та визначення конкретних завдань та цілей, які необхідно досягти. Такі реформи можуть призвести до покращення

фінансового клімату, збільшення інвестицій та забезпечення сталого економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Данік Н. В., Тихонова Т. Р., Деркач М. А. Реформування банківської системи України: проблеми та перспективи. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 981-985.
2. Дуліба Є. В. Фіскальна функція держави: адміністративно-правовий аспект: монографія / під заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. І. Курила. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 355 с.
3. Іванчук Н. В. Гроші і кредит: навчальний посібник. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с.
4. Реформа та розвиток фінансового сектору. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/reforma-ta-rozvitok-finansovogo-sektoru>
5. Реформування податкової системи України. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11350
6. Реформування фінансового сектору в Україні. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/events/proyekt-usaid-reformuvannya-finansovogo-sektoru-v-ukrayini>
7. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf

Катерина Крисовата

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА З УКРАЇНИ: ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні процеси інтеграції економіки України у світове господарство і ринок Європейського Союзу свідчать про наявність проблем в організації міжнародної торгівлі, основними з яких є протидія ризикам воєнного часу, невідповідність тенденціям розвитку міжнародних економічних відносин та обмеженість можливостей пристосування до цих тенденцій у зв'язку з політичними, економічними і соціальними кризовими явищами.

Зовнішня торгівля країни сприяє розвитку національної економіки та надходженню валюти. Найближчими і найбажанішими торговельними партнерами України залишаються європейські країни та, передусім, країни Європейського Союзу.

Щороку обсяг проданої сільгосппродукції на ринку ЄС зростає, її виробники стали особливо успішними останнім часом. Однак, українські суб'єкти аграрного бізнесу не можуть суттєво збільшити продаж окремих видів сільгосппродукції, оскільки ЄС встановив досить жорсткі обмеження, насамперед у вигляді квот. До регульованих видів сільгосппродукції належить переважно продукція тваринництва, молоко, м'ясо, яйця, гриби, через що обсяг експорту вітчизняної продукції тваринництва порівняно з продукцією рослинництва нині є незначним [1, с. 87].

Тож наразі існує дисбаланс не лише між експортом рослинницької та тваринницької продукції сільського господарства України (70/30 на користь продукції рослинництва), але й між експортом пшениці й кукурудзи та інших видів зернових культур (60/30 на користь пшениці разом із кукурудзою). До того ж щорічний експорт пшениці та кукурудзи майже однаковий і коливається в межах 16-19 млн т. Офіційною причиною таких обмежень є неможливість вітчизняних сільгоспвиробників забезпечити високий рівень технологій виробництва і, як наслідок, відповідний рівень якості самої сільгосппродукції. Натомість реальною причиною обмеження доступу сільгосппродукції на ринки ЄС є захист Євросоюзом своїх сільгоспвиробників.

Натомість, основним ринком збуту зернових культур є ринок країн Азії, на що вказує найбільша кількість торговельних партнерів України серед азійських країн та найбільший загальний обсяг експортованих в Азію зернових культур. При цьому найбільшими імпортерами вітчизняної зернової продукції тривалий час залишаються КНР, Туреччина, Індонезія та Бангладеш. Недостатньо освоєними, проте дуже перспективними ринками для вітчизняних зерновиробників є Індія та Японія [2, с. 78]. Причинами незначного експорту вітчизняних зернових культур у ці країни є, по-перше, їхня значна віддаленість

від України й, по-друге, жорстка конкуренція на ринку зернових з боку інших країн.

Не менш перспективним для вітчизняних виробників зернових культур є країни Африки. Зокрема Україна практично не експортує зернових культур у Центральну та Південну Африку. Натомість вітчизняні сільськогосподарські експортери зосередилися переважно на країнах Північної Африки, насамперед, на Єгипті, який залишається найбільшим у світі імпортером українських зернових культур.

Наголосимо, що попит на зовнішніх ринках на зернових культур вітчизняних експортерів значною мірою залежить від сприятливості або несприятливості кліматичних умов. Україна має найбільші перспективи зайняти саме ці ринки, в цей період і в тих обсягах, в яких виникає гострий дефіцит в певних країнах світу через недопостачання зернових культур із інших країн – зернових експортерів (зокрема США, Канади, Австралії, Європейського Союзу). Якщо ці країни за певних умов та об'єктивних причин (наприклад, природно-кліматичних стихійних явищ і процесів) тимчасово не зможуть забезпечувати достатній обсяг експорту зернових культур, Україна може їх замінити. Зокрема йдеться не за весь зерновий ринок відповідної країни чи країн-імпортерів, а лише за його частку [3, с. 94].

З урахуванням сучасних реалій зазначимо, що Європейська комісія представила план дій, спрямований на те, щоб допомогти Україні експортувати сільськогосподарську продукцію в умовах розв'язаної рф повномасштабної війни. Представлений план націлений на допомогу Україні експортувати сільськогосподарську продукцію (зокрема, зерно), а також імпортувати необхідні нашій країні товари (як-от гуманітарна допомога, добрива, корми для тварин тощо). План передбачає такі заходи:

1. Додаткові судна та вантажівки. Єврокомісія закликала учасників європейського ринку невідкладно надати додаткові транспортні засоби, а також встановити контактні пункти за принципом «єдиного вікна».

2. Збільшення пропускну здатності транспортних мереж та перевантажувальних терміналів. Експорт сільськогосподарської продукції з України буде пріоритетним. У Єврокомісії пропонують виділити для українського експорту проміжки в графіках перевезень на залізниці. Операторам перевезень у ЄС нададуть додаткові фінансові гарантії, щоб заохотити їх відправляти транспорт до України.

3. Прискорені митні процедури та перевірки. Планується прискорити всі ці операції на кордоні між Україною та Євросоюзом.

4. Зберігання товарів на території ЄС. Єврокомісія має намір оцінити потужності для зберігання української продукції в ЄС у координації з країнами-членами Євросоюзу. Планується забезпечити більше потужностей для тимчасового зберігання експортних товарів з України.

5. Збільшення потужностей інфраструктури та покращення сполучення між Україною та Євросоюзом у середньостроковій перспективі [4, 5].

Таким чином, подальше нарощування виробництва зерна має здійснюватися на основі зростання родючості сільськогосподарської землі шляхом повсюдного застосування сучасних агротехнічних технологій, меліорації та органічного землеробства. Водночас, зерновий експорт має здійснюватися в рамках політики переходу від сировинної до інноваційної стратегії розвитку національного господарства. Замість необробленого зерна в ньому слід постійно нарощувати частку борошна, хліба і хлібобулочної продукції та отримувати від цього додаткові фінансові ефекти.

Список використаних джерел:

1. Строченко Н. І. Економічні аспекти зростання експорту продукції АПК України у контексті запровадження стандартів із вуглецевої сертифікації. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 75-81.
2. Шпичак О. М. Потенціал ринку зерна в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 82-90.
3. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-12.
4. Будзяк В., Будзяк О. Зерновий експорт України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 4. С. 90-102.
5. Євросоюз допоможе Україні експортувати зерно в умовах війни: представлено план. Факти. URL: [https://fakty.com.ua/ua/svit/20220512-yevrosoyuz-dopomozhe-ukrayini-eksportuvaty-zerno-v-umovah-vijny-predstavleno-plan/amp/](https://fakty.com.ua/ua/svit/20220512-yevrosoyuz-dopomozhe-ukrayini-eksportuvaty-zerno-v-umovah-vijny-predstavleno-plan/)

Андрій Крисоватий

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СУСПІЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

У процесі формування публічних фінансів відбувається поєднання дії двох координаційних сил – ринкового регулювання та ухвалення державно-управлінських рішень через процес представництва суспільних інтересів.

Важливо зазначити, що існує ряд причин, через які ринок не може самостійно виконувати завдання ефективного використання фінансових ресурсів. До них можна віднести недосконалість конкуренції, зовнішні ефекти, суспільні блага. У випадку, коли ринок не може забезпечити покращення у розподілі ресурсів, то держава має можливість відкоригувати результати його роботи. Однак у цьому разі можливе виникнення нових проблем.

Вважається, що в демократичній державі визначення суспільних пріоритетів публічних фінансів має відображати суспільні переваги, базуватися на суспільному виборі. Разом з тим, досвід багатьох країн, у тому числі України, свідчить про те, що реалізація цього принципу на практиці, його втілення в реальну фінансову політику держави є складною проблемою. Реальне суспільне життя, діючі механізми визначення та реалізації фінансової політики держави постійно формують виклик суспільній демократичній ідеології та відповідно й науці – не тільки економічній [6, с. 3].

Історично розвиток суспільства побудований на суперечності й одночасній єдності інтересів представників державної влади і громадян. Один із великих політичних мислителів епохи Відродження, державний секретар Флоренції Ніколо Макіавеллі (1469-1527 рр.) обґрунтував сутність категорії «держава», яка, на його думку, створена для спільних благ. У праці «Правитель» (1513 р.) він обґрунтував сутність політики як зміцнення влади правителя. В умовах демократизаційних трансформацій системи державної влади такий підхід залишається концептуально незмінним і сьогодні. Як правило, уряд, прийшовши до влади, намагається, використовуючи існуюче законодавство, адміністративний ресурс, посилити вплив влади на суспільство через відповідну політику. При цьому політику використовують як пошук компромісу між інтересами влади й суспільства. Саме на це спрямовані формування й розвиток системи та інститутів державної влади, соціально-економічна, фінансова й бюджетна політика в умовах демократизації суспільно-державних відносин [5, с. 13].

Необхідно зауважити, що суспільна реальність загалом не відрізняється від реальності фізичної у своєму існуванні, незалежному від людської уяви. Але кінцевим об'єктом спостереження у суспільній реальності є людська поведінка, а припущення щодо права вибору суб'єктів поведінки створює можливість різних варіантів інтерпретації та розуміння результатів вибору. Отже, розуміння спостережуваної дії є складним через припущення про можливість

вибору, тобто суб'єкт не є жорстко прив'язаний до саме тієї дії, яка спостерігалася.

Філософи ще у XVIII ст. визначили, що загальні риси людської поведінки насправді таки існують. Це дозволяє робити передбачення, які можуть не справджуватися, щодо моделей людських дій у відповідь на зміни в обмеженнях, незважаючи на те, що окремих суб'єкт вважається здатним свідомо вибирати з тих варіантів, які має перед собою. З цього фундаментального відкриття починається економічна теорія як наука, що знайшло своє відображення у видатному трактаті Адама Сміта «Багатство народів» (1776 р.) [2, с. 19].

Походження ідеї суспільного вибору, що пояснює економічними мотивами політичне волевиявлення та визначення державної політики в контексті критеріїв особистої вигоди та максимізації індивідуальної корисності, зараховують до здобутків філософів Томаса Гоббса і Бенедикта Спінози (1632-1677 рр.), політичних мислителів Джеймса Медісона (1751-1836 рр.) та Алексіса Токвілля (1805-1859 рр.). Визначення ролі суспільного вибору в сфері державних фінансів стосовно теоретизації процесу виявлення індивідуальних переваг у виборі тих чи інших суспільних благ належить представникам «італійської традиції» у фінансовій теорії: Антоніо Де Віті де Марко, Маффео Пантелеоні, Уго Мадзолі, Джованні Монтемартіні, Амількару Павіані, Луїджі Ейнауді [1, с. 117].

На думку Дж. Б'юкенена, «...люди у своїй ролі «здійснювачів суспільного вибору» – чи як члени спільноти виборців, чи як політичні агенти – мають сутнісно ті самі поведінкові характеристики, які вони демонструють у своїх несупільних ролях, у своїх повсякденних приватних заняттях. З цього положення безпосередньо випливає прогноз, що люди, окремо чи у групах, дбатимуть про власні інтереси – беручи участь і у суспільній, і у приватній економіці» [2, с. 88].

Оскільки всі учасники голосування не можуть мати однакові погляди стосовно ухвалення фінансових рішень, політика у сфері публічних фінансів повинна орієнтуватися на інтереси більшості. При цьому мистецтво політики полягає й у тому, щоб ухвалені рішення в сфері публічних фінансів були певною мірою й компромісними з інтересами меншості.

Наслідки фінансової політики та оцінка привабливості конкретних рішень у сфері публічних фінансів пояснюються позитивною і нормативною версіями теорії суспільного вибору. Позитивний варіант суспільного вибору обґрунтовує політичні технології процесу прийняття фінансових рішень в умовах прямої та представницької демократії з використанням різних процедур голосування, а також пояснює мотиви поведінки виборців. Нормативна інтерпретація теорії суспільного вибору пояснює проблеми соціальної справедливості, прав і обов'язків громадян, морально-етичний чинник фінансової взаємодії між суспільством і державою [1, с. 120].

Представницьке виявлення суспільних переваг є домінуючим у визначенні фінансових пріоритетів, тому що неможливо щодо кожного

бюджетного питання, а також інших загальнонаціональних або місцевих питань, проводити референдуми. Тому через представницьку форму здійснюється делегування повноважень – суспільство передає право на вирішення абсолютної більшості питань своїм вибраним представникам. Крім того, необхідно враховувати й те, що найважливішою передумовою правильного рішення будь-якого питання є компетентність у цьому питанні тих, хто бере участь у його вирішенні.

Важливо зазначити, що існує щонайменше дві моделі, які пояснюють проблеми досягнення ефективності за умов представницької демократії: низька активність електорату та наявність ділових циклів.

У разі низької активності електорату учасник голосування, виходячи з принципу максимальної корисності, робитиме певні кроки лише в тому випадку, коли вигода від його зусиль, спрямованих на одержання певних урядових послуг, перевищуватиме витрати на їхнє одержання. На думку виборця, результат буде досягнуто і без його участі, а його голос ніякого значення не має і не впливає на результат.

Модель політико-ділових циклів ґрунтується на поясненні впливу конкуруючих політичних партій на фінансування тих чи інших бюджетних програм. Згідно з цією моделлю, конкуренція між партіями зростає перед новими виборами і сприяє збільшенню фінансування соціальних програм, економічного зростання і рівня зайнятості [3, с. 99].

Вибір цілей і механізмів визначення бюджетних пріоритетів залежить також від настроїв і поведінки голосуючих, яка не завжди логічна. Згідно з теоремою Кеннета Ерроу в умовах недосконалої демократії можлива нелогічна поведінка голосуючих, що призводить до неефективного процесу розгляду і затвердження бюджету. При цьому може спостерігатися логролінг – ситуація, коли одна група голосуючих підтримує законопроект іншої в обмін на певні заохочення. Вирішенням цієї проблеми є підвищення правосвідомості громадян та громадянської відповідальності урядовців [5, с. 15].

Однією з визначальних складових системи представництва інтересів є лобізм, який розуміють як широко визнаний засіб формального і неформального впливу груп інтересів на владні структури з метою прийняття необхідних їм рішень. Взаємодія лобістів з громадянським суспільством розглядається як демократичні гарантії участі громадських об'єднань у процесах ухвалення рішень стосовно бюджетних пріоритетів, оскільки, з погляду представників інтересів громадськості на рівні політичних інститутів, кожний громадянин повинен мати реальну можливість впливати на визначення бюджетних пріоритетів. Прозорість впливу представницьких груп на прийняття рішення у провідних країнах світу визначає позитивність сприйняття суспільством зазначених процесів. В Україні спостерігається діаметрально протилежне ставлення до лобізму з боку суспільства завдяки існуванню його прихованої (тіньової) форми, заснованої на незаконному тиску та корупції [4, с. 41-42].

В умовах демократичного суспільства пріоритети у фінансовій практиці є результатом суспільного вибору. Тобто це економічно й соціально мотивовані, політично підтримані на рівні представницьких законодавчих органів влади, визначені на альтернативній основі цілі державної діяльності, забезпечені необхідними для їх реалізації фінансовими ресурсами.

З переходом до демократичних засад державотворення в Україні, за відсутності діючих механізмів обмеження та політичної волі до відмови від надмірних запитів, публічні фінанси стали «заручником» популістських закликів, що виявилось у дефіцитному фінансуванні та супутніх інфляційних явищах. Проблеми несвоечасності здійснення бюджетних процедур, обмеження перерозподільної ролі бюджету, незбалансованості доходів і видатків виявилися складним випробуванням для здійснення бюджетного процесу на усіх рівнях бюджетної системи [7, с. 6].

Важливим у визначенні суспільних пріоритетів публічних фінансів є наявність зовнішніх ефектів, котрі мають опосередкований вплив на структуру доходів і видатків бюджету. Таким чином, під час економічних криз або надзвичайних ситуацій у державі бюджетні пріоритети відмінні від тих, що визначаються за сприятливої економічної кон'юнктури. У першому випадку це спричиняється зниженням податкових надходжень до бюджету, що зумовлює скорочення бюджетних видатків, а у другому – зростанням видатків на подолання надзвичайних ситуацій.

Сьогодні очевидно, що реалізація фінансової політики передбачає обґрунтування не лише тактичних, а й стратегічних цілей, в іншому разі політика має ситуативний, популістський та, як наслідок, суперечливий і неефективний характер. Конкретизація цілей, визначення суспільних пріоритетів публічних фінансів дають змогу акумулювати адміністративний і фінансовий потенціал держави для їх виконання. Механізм реалізації державної фінансової політики – це комплекс заходів адміністративно-правового й економічного характеру, спрямованих на реалізацію стратегічних і тактичних цілей, що у підсумку забезпечує реалізацію державної фінансової стратегії.

Слід вказати на існуючу в Україні невідповідність проголошених і фактичних пріоритетів публічних фінансів. Поряд з цим, визначення саме суспільних пріоритетів публічних фінансів на сьогодні є надмірно політизованим, а методи планування бюджетних видатків призводять до нерационального розподілу наявних фінансових ресурсів. Окрім того, низький рівень прозорості бюджетного процесу не забезпечує очікувані результати у витрачанні бюджетних коштів. Оптимізація видаткових зобов'язань, посилення цільового характеру результативності бюджетних видатків та реалізація демократичних засад бюджетного процесу сприятимуть підвищенню ефективності управління фінансовими ресурсами. Рациональне визначення пріоритетів публічних фінансів можливе за умов дієвого механізму суспільного вибору, що ґрунтується на якісних законодавчих, інституційних та політичних передумовах.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів: Каменярь, 2000. 305 с.
2. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
3. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі: пер. з англ. / за ред. Ю. Немеца. К.: Основи, 1998. 542 с.
4. Карпенко О. Цивілізований лобізм як механізм державного регулювання взаємовідносин бізнес-еліти та органів публічної влади в Україні. *Україна: події, факти, коментарі*. 2011. № 5. С. 41-47.
5. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 13-19.
6. Петруня Ю. Є. Економічна політика держави: реальність та ілюзії відображення суспільного вибору. *Економічна теорія*. 2008. № 3. С. 3-10.
7. Юрій С. І., Дерлиця А. Ю. Державні фінанси і демократія: до проблеми раціоналізації суспільного вибору. *Фінанси України*. 2001. № 6. С. 3-13.

Ірина Круп'як

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олег Коваль

студент гр. ФФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ

Одним з пріоритетних завдань фінансової політики держави є ефективне управління державним боргом, перетворення державних запозичень на дієвий інструмент прискорення соціально-економічного розвитку країни. При цьому неефективний механізм управління державним боргом може призвести до понаднормового рівня боргового навантаження, при якому національна економіка характеризується низькими і нестабільними темпами економічного зростання, а також значною вразливістю до впливу зовнішніх шоків – коливань відсоткових ставок, обмінних курсів, цін на експортовані товари, попиту в країнах-партнерах. Із збільшенням обсягу боргу зростають ризики його рефінансування. В цьому контексті важливе значення має пошук шляхів вдосконалення управління державним боргом України з метою суттєвого скорочення боргового навантаження на економіку держави.

Державний борг України пов'язаний із бюджетним ризиком та ризиками з управління боргом. Рівні валютного ризику та ризику ліквідності оцінюються як помірні, а відсотковий ризик та ризик рефінансування були значно знижені у результаті здійснення операцій з активного управління державним боргом та оцінюються як невисокі. Відтак доцільно: в переговорах щодо реструктуризації не концентруватись лише на пролонгації боргу та зниженні купону, а проводити реструктуризацію за умови відкладеного траншу МВФ, що може бути більш вигідним для України.

Іншим видом заохочень для кредиторів могли б бути гарантії з боку уряду США, які б покривали всю або частину суми єврооблігацій випущених в процесі реструктуризації за прикладом «облігацій Брейді». Результат передбачає пролонгацію та зниження купону за державним і гарантованим державою боргом перед приватними кредиторами на 3 процентні пункти. Це дозволить зменшити майбутні виплати на 2 млрд. дол. США. Зниження номінальної суми боргу Укрзалізниці й м. Києва на 30% зменшить майбутні виплати ще на 0,3 млрд. дол. США.

Однак, після реструктуризації, рівень боргового навантаження буде все ще високим, а котирування єврооблігацій – низькими. При істотному зниженні ціни єврооблігацій, випущених в результаті реструктуризації, уряд України, за прикладом Греції також може здійснити їх зворотній викуп. Для цього ж після реструктуризації доцільно розпочати консультації з МВФ про виділення коштів на ці цілі.

Важливе значення має також активізація структурних реформ у секторі державного управління, що спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних коштів, перехід від пасивного залучення коштів на фінансування дефіциту бюджету до системного управління боргом. Доцільним є також запровадження середньострокового бюджетного планування.

Оптимізація механізму управління державним боргом передбачає: посилення прозорості державних фінансів за рахунок введення паралельного обліку операцій та боргових зобов'язань установ, дефіциту бюджету за касовим методом та методом нарахувань для сектора загальнодержавного управління, законодавчого уточнення сутності видів та обліку квазіфіскальних операцій, що здійснюються в цьому секторі; вдосконалення процесу надання державних гарантій в Україні шляхом встановлення верхньої межі відповідальності Уряду при настанні гарантійного випадку та кількісних обмежень їх обсягу; підвищення рівня координації у сфері боргової безпеки між Урядом, Національним банком України, Міністерством фінансів України, Державною службою фінансового моніторингу України [3].

Перспективними заходами щодо оптимізації рівня державного боргу та його структури є:

– розширення ринку запозичень, номінованих у національній валюті, що дозволить уникнути ризиків, пов'язаних з коливанням валютного курсу;

– зменшення обсягу боргу та сплата відсотків міжнародним кредиторам шляхом розробки стратегії переорієнтування на ринкові джерела фінансування та збільшення частки внутрішніх запозичень у структурі державного боргу;

– доповнення політики управління державним боргом належною бюджетною політикою, перспективними напрямками якої є: збалансування витрат і доходів державного та місцевих бюджетів; забезпечення прозорості використання запозичених коштів; спрямування державної політики на підвищення податкоспроможності господарського та фінансового сектору держави, інвестиційної привабливості вітчизняної економіки тощо [1].

Кризові явища світового масштабу у фінансовій сфері обумовили доцільність внесення значних коректив стосовно управління державними фінансами, зокрема, вдосконалення боргової політики на засадах середньостроковості й зміцнення її ризикоорієнтованості. Середньостроковість передбачає (через систему адаптованих для конкретної національної економіки бюджетних правил) забезпечення в середньостроковому періоді автоматичного регулювання рівня боргового навантаження та його поступового зниження до безпечного рівня. При цьому ризикоорієнтованість визначається необхідністю розроблення для певної національної економіки дієвої методології визначення боргових ризиків та формування системи заходів з мобілізації ресурсів, інструментів їх використання з метою нівелювання впливів цих ризиків.

Для стабілізації національної економіки та досягнення безпечного рівня боргової стійкості величезне значення має спрямування структурних реформ у напрямі зменшення корупції та відкриття економіки для зарубіжних (особливо західних) фінансово-інвестиційних інститутів. При цьому удосконалення

управління державним боргом передбачає пошук ефективних та вигідних умов запозичень кредитних ресурсів на основі мінімізації витрат щодо обслуговування боргу. Досягнення цієї стратегічної цілі забезпечує економію коштів державного бюджету, а також процес стимулювання інвестиційної діяльності, зростання середнього рівня добробуту за рахунок поживлення темпів економічного зростання та проведення структурної перебудови національної економіки.

Отже, пропонуємо наступні напрями удосконалення механізму управління державним боргом:

- видача державних гарантій суб'єктам господарювання у окремих випадках (реалізація національних інтересів);
- зменшення питомої ваги заборгованості, номінованої в іноземній валюті;
- скорочення частки заборгованості, необхідної для погашення у короткостроковому періоді;
- стимулювання на внутрішньому ринку попиту на державні цінні папери, шляхом реалізації Концепції розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів України;
- впровадження та застосування методу «цільових орієнтирів» при оцінці ефективності боргової політики;
- відмова від залучень міжнародних фінансово-економічних та організацій розвитку, які супроводжені додатковими умовами кредитування, що призводять до обмеження економічної та політичної залежності держави.

Таким чином, ефективне управління державним боргом передбачає оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням і внутрішніми та зовнішніми запозиченнями, забезпечення платоспроможності держави, пошук реальних джерел фінансування. В такому контексті важливе значення має розробка середньострокової боргової стратегії, використання запозичень для цілей розвитку, діагностика структури боргу, орієнтація на внутрішній ринок та стимулювання ділової активності тощо. При цьому формування цілісної системи законодавчого забезпечення регулювання витрат з обслуговування та погашення боргу, вдосконалення управління ризиками дозволять державі належно виконувати свої боргові зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Круп'як І. Й. Зовнішня заборгованість держави в умовах економічних перетворень. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. Вип. 1 (13), Т. 1 URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
2. Маханець Л. Л. Моделювання раціональної структури державного боргу. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Випуск 49. С. 204-209.
3. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2021-2024 роки: Постанова КМУ від 09.12.2021 р. № 1291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1291-2021-%D0%BF>

Людмила Кушнір

к.е.н., доцент, кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський,

Максим Галкін

студент гр. О-41б
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

ОСОБЛИВОСТІ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗРАЗКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нині в Україні діє воєнний стан, правовий режим якого, передбачає надання органам центральної та місцевої державної влади, військовим адміністраціям повноважень, які сприяють організації забезпечення від воєнної загрози. Затверджений Парламентом Указ Президента передбачає, що «на період воєнного стану може бути обмежено конституційні права та свободи людини і громадянина, передбачені низкою статей Основного Закону, а також запроваджено тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у необхідних межах та обсязі» [1].

Вважається, що ХХІ століття є століттям якісної освіти. Якість освіти – не національна, а глобальна проблема. Глобалізація зумовлює необхідність поліпшення якості освіти прискоренням інноваційного розвитку, реформуванням освіти загалом, що передбачає забезпечення відповідності вимогам розвитку економіки, сучасним потребам суспільства і кожного громадянина. За визначенням ЮНЕСКО якісна освіта має бути мобільною, швидко реагувати на потреби сьогодення та будь-які зміни в житті суспільства. Сьогодні ринок праці диктує необхідність перегляду традиційних підходів у системі освіти. Бізнес цікавить не стільки формат знань випускників закладів освіти, скільки їх готовність до професійної діяльності та вміння працювати в колективі. Впровадження дуальної системи освіти може посприяти вирішенню цих питань.

Згідно з Концепцією дуальна система освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти [2]. Мета дуальної освіти – це формування та розвиток компетентностей (фахових, методичних, особистісно соціальних), необхідних для вирішення прикладних завдань (відповідальність, самостійність).

Дуальна система освіти сама по собі не є інноваційним продуктом останнього часу. Її вже давно використовують у системі підготовки кадрів у багатьох європейських державах (Німеччина, Данія, Швейцарія, Нідерланди, Австрія, Велика Британія та інші європейські країни). Для запровадження

дуальної форми здобуття освіти в Україні є достатнє підґрунтя: вивчений міжнародний досвід та досвід упровадження елементів дуального навчання в освітній процес вітчизняних закладів освіти, а також частково наявна нормативно-правова база. Це, зокрема, Закон України «Про освіту», Середньостроковий план пріоритетних дій уряду на період 2017–2020 рр., Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.03.2015 № 298 «Про впровадження елементів дуальної системи навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 660 р «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти», План заходів з реалізації Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, затверджений Розпорядженням КМУ від 03.04.2019 № 214. Відтак готується наказ МОН щодо впровадження упродовж 2019-2023 років пілотного проекту з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти за обраними спеціальностями в вищій та фаховій передвищій освіті [3]. Розроблено та винесено на громадське обговорення проект Положення про дуальну форму здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти. Після узагальнення пропозицій проект положення буде доопрацьовано.

Дуальна система освіти має беззаперечні переваги: ліквідує основний недолік традиційних методів та форм навчання (розрив між теорією і практикою); створюється нова психологія майбутнього фахівця; формується мотивація на одержання знань і набуття навичок, оскільки якість знань здобувачів освіти безпосередньо відбивається на виконанні службових обов'язків; завдяки тісному контакту з замовником, освітні заклади отримують своєчасну і повну інформацію про вимоги, які висувають роботодавці до майбутніх фахівців і можуть коригувати програму навчання; підприємства отримують можливість підготувати фахівця відповідно до специфіки своєї діяльності, зводячи до мінімуму при цьому свої витрати на пошук і добір фахівців, їх перепідготовку та адаптацію; за час навчання на підприємстві у роботодавця з'являється можливість підібрати персонал з-поміж кращих здобувачів освіти; як результат застосування дуальної системи навчання збільшується чисельність працевлаштованих випускників, оскільки вони здебільшого відповідають вимогам роботодавця, а навчання максимально наближене до запитів виробництва [4].

Стримує сьогодні запровадження дуальної форми навчання в систему освіти України, відсутність програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів фахових дисциплін, майстрів виробничого навчання, а також наставників та інструкторів на підприємстві; слабка матеріально-технічна база закладів освіти, яка не відповідає вимогам і умовами дуальної форми навчання; матеріально-технічна база потребує оновлення та поповнення сучасним навчальним обладнанням, приладами і технікою; багато підприємств (роботодавців), особливо малого та середнього формату, не бажають приймати на практику здобувачів освіти з різних причин (додаткові фінансові витрати, обмеженість робочих місць, дотримання техніки безпеки на

виробництві та інше). Необхідно зауважити, що дуальну систему навчання потрібно розглядати не тільки як систему підготовки висококваліфікованих галузевих кадрів, а й як реалізацію стратегії безперервної освіти.

Використовуючи європейський досвід, впровадження дуальної системи освіти в процес підготовки фахівців можливий в разі виконання таких умов:

– пошук бізнес-партнерів та укладання договорів; опрацювання Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти та Плану заходів з реалізації Концепції;

– розробка програм навчальних модулів та навчальних планів на основі дуальної форми навчання;

– створення онлайн-курсів (комплексу методичного забезпечення) з дисциплін, модулів, окремих тем тощо;

– проведення майстер-класів, тренінгів для викладачів закладів освіти та фахівців підприємств щодо організації навчання студентів за дуальною формою [3].

Отже, в умовах воєнного стану дуальна технологія навчання ще більше забезпечує рівновагу між попитом і пропозицією фахівців на ринку праці. Адже співпраця освітніх і господарських суб'єктів передбачає підготовку саме тієї кількості фахівців і такої якості знань та вмінь, якої в певний час потребує ринок праці. За дуальною системою навчання практична (виробнича) частина становить приблизно дві третіх навчального часу, а професійно-теоретична частина, приблизно одну. Дуальна освіта за європейським зразком – це не про паперові реформи, це якісна підготовка фахівців на робочому місці, яка в умовах воєнного стану допомагає підготувати фахівців з практичним досвідом для роботи в різних економічних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти: Розпорядження КМУ від 19.09.2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p>.
3. Методичні рекомендації щодо організації та проведення навчання за дуальною системою в аграрних навчальних закладах / Т. Д. Іщенко та ін. К.: Агроосвіта, 2017.
4. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти: Розпорядження КМУ від 03.04.2019 р. № 214-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2019-p>.

Зоряна Лободіна

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юрій Лушней

аспірант кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Павло Вітківський

студент гр. ФПФМ-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Василь Хом'як

студент гр. ФПФМ-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЗДІЙСНЕННЯ

Необхідність протидії зовнішнім загрозам та внутрішнім викликам, які постали перед українським суспільством у зв'язку із російсько-українською війною, потребує переосмислення засад функціонування публічних фінансів, вироблення нових підходів до управління публічними фінансовими ресурсами та розвитку адаптивного управління ними. Важлива роль при цьому відводиться такій складовій управління публічними фінансами як контроль за формуванням та використанням публічних фінансових ресурсів. Як зазначає С. Юрій, «з одного боку, він є формою фінансового механізму держави, а з іншого – організаційною формою управління державними фінансами» [6, с. 3].

Контроль у сфері публічних фінансів спрямований на ефективне і результативне управління публічними фінансовими ресурсами та «здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу його учасниками, забезпечуючи:

- оцінку управління публічними фінансовими ресурсами (включаючи проведення державного фінансового аудиту);
- правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності;
- досягнення економії публічних фінансових ресурсів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень;
- проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів;
- запобігання порушенням бюджетного та іншого законодавства та забезпечення інтересів держави і територіальних громад у процесі управління об'єктами державної та комунальної власності;
- обґрунтованість планування надходжень і витрат публічних фінансових ресурсів» [1].

Серед суб'єктів контролю у сфері публічних фінансів найбільше функцій покладено на Рахункову палату України.

Процес аналізу і контролю за управлінням публічними фінансами, який здійснює Рахункова палата України, передбачає: прогнозування і планування надходжень і витрат публічних фінансових ресурсів, контроль за формуванням і використанням публічних фінансових ресурсів, перевірка бюджетної та фінансової звітності під час проведення фінансових аудитів [2].

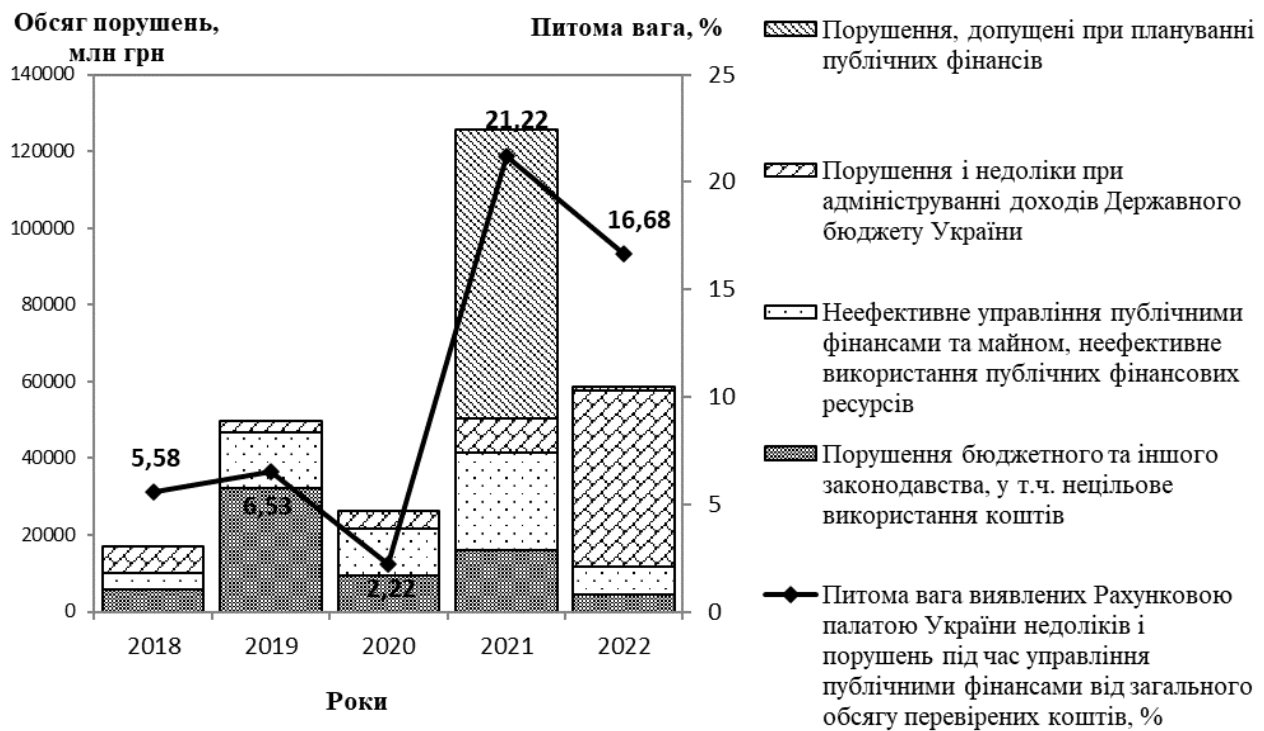
Рахункова палата України здійснює комплекс контрольно-аналітичних і експертних заходів у сфері «надходжень та використання коштів Державного бюджету України, у тому числі за виконанням довгострокових зобов'язань у рамках державно-приватного партнерства, утворенням, обслуговуванням і погашенням державного боргу, ефективністю управління коштами державного бюджету, використанням коштів місцевих бюджетів у частині трансфертів, що надаються з державного бюджету, а також за надходженням закріплених за місцевими бюджетами загальнодержавних податків і зборів або їх частки та за використанням коштів місцевих бюджетів у частині видатків, які визначаються функціями держави і передані на виконання місцевому самоврядуванню» [1].

Аналізуючи результати контрольно-аналітичних заходів, проведених аудитором Рахункової палати України за останні п'ять років, можна констатувати погіршення фінансової дисципліни, збільшення обсягу порушень бюджетного законодавства учасниками бюджетного процесу та прийняття неефективних управлінських рішень у сфері публічних фінансів.

У процесі проведення аудитором Рахункової палати України заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) (фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів) виявлено порушень та недоліків під час управління публічними фінансами в 2018 р. обсягом 17,04 млрд грн, у 2019 р. – 49,8 млрд грн, у 2020 р. – 26,3 млрд грн, у 2021 р. – 125,7 млрд грн, у 2022 р. – 58,6 млрд грн (рис. 1).

У 2021 р. порівняно із попередніми роками суттєво зросла питома вага виявлених Рахунковою палатою України недоліків і порушень під час управління публічними фінансами від загального обсягу перевірених коштів – до 21,22% із несуттєвим зниженням до 16,68% у 2022 р., що свідчить про погіршення фінансової дисципліни, збільшення обсягу порушень бюджетного законодавства учасниками бюджетного процесу та прийняття неефективних управлінських рішень.

Аналізуючи абсолютні обсяги та структуру виявлених Рахунковою палатою України порушень та недоліків під час управління публічними фінансами, вкажемо, що у 2019 р. серед порушень переважали порушення бюджетного та іншого законодавства, зокрема і нецільове використання бюджетних коштів – 64,53%; у 2020 р. – неефективне управління публічними фінансами та майном, неефективне використання публічних фінансових ресурсів – 45,43%; у 2018 р. та 2022 р. – порушення і недоліки при адмініструванні доходів Державного бюджету України – відповідно 40,11% і 78,26%.

Рис. 1. Обсяг та види виявлених Рахунковою палатою України порушень та недоліків під час управління публічними фінансами у 2018–2022 рр.

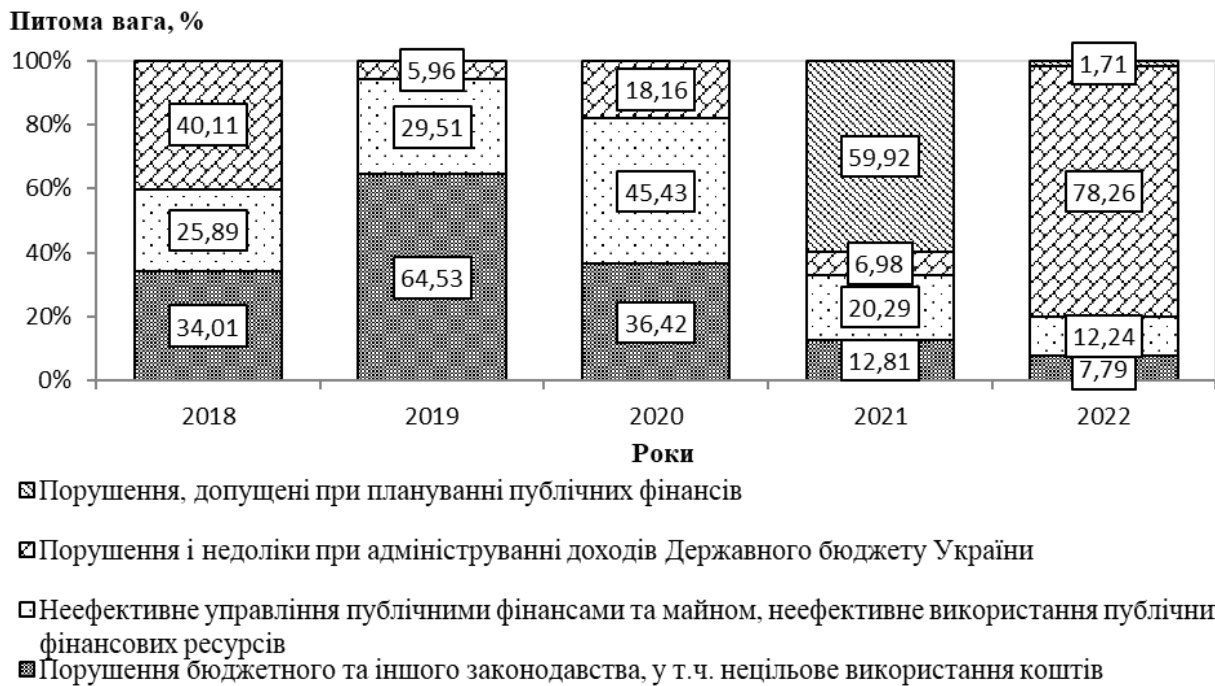
Джерело: побудовано авторами на основі даних [2].

З 2021 р. у звітах Рахункової палати України окремо відображаються порушення, допущені при плануванні публічних фінансів, які раніше відносилися до групи порушень «Порушення бюджетного законодавства, у тому числі нецільове використання коштів і порушень при плануванні». Саме у 2021 р. їхня питома вага у структурі виявлених порушень і недоліків є найбільшою – 59,92% (рис. 2).

У 2022 р. у складі порушень та недоліків під час адміністрування доходів державного бюджету (45,9 млрд грн) переважали порушення, пов'язані з несвоєчасним та неповним перерахуванням до бюджету коштів (обов'язкових платежів) – 37,3 млрд грн (81,3%). Значно меншою були частки таких порушень: неналежний контроль органів виконавчої влади за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) – 7 млрд грн (15,2%), недосконалість законодавства, що дає можливість господарюючим суб'єктам застосовувати схеми мінімізації платежів до бюджету – 0,9 млрд грн (2%), незастосування штрафних санкцій та пені – 0,6 млрд грн (1,4%), недоплати до бюджету за результатами фінансово-господарської діяльності об'єктів контролю – 0,05 млрд грн (0,1%).

Найбільш характерними видами неефективного управління публічними фінансами і майном, їх неефективного використання (7,2 млрд грн) були такі порушення: неефективне управління державними коштами – 4,3 млрд грн (60,1%), нерезультативне використання – 1,3 млрд грн (18,6%), непродуктивне використання – 1,2 млрд грн (16,1%), неефективне управління державним майном – 0,18 млрд грн (2,5%), неекономне використання – 0,17 млрд грн

(2,4%), втрати (збитки) бюджету внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень – 0,02 млрд грн (0,3%).

Рис. 2. Структура виявлених Рахунковою палатою України порушень та недоліків під час управління публічними фінансами у 2018–2022 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних [2].

«У Бюджетному кодексі України порушується проблема забезпечення ефективного витрачання бюджетних ресурсів, обґрунтовуються доцільність та необхідність здійснення оцінювання і проведення контролю за цим процесом, але відповідальність учасників бюджетного процесу за бюджетні правопорушення настає у разі нецільового (а не неефективного) використання бюджетних ресурсів, порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо взяття ними бюджетних зобов'язань та ін. З огляду на це, доцільно у Бюджетному кодексі України передбачити заходи впливу у випадку неефективного використання бюджетних ресурсів. Зазначене видається можливим в умовах запровадження програмно-цільового методу на рівні всіх бюджетів, який дає змогу провести оцінювання ефективності бюджетних програм» [3].

Однак, незважаючи на обов'язкове запровадження програмно-цільового бюджетування у бюджетному процесі на державному та місцевому рівнях з 2018 р., його постійне удосконалення, на сьогодні залишається безліч проблем, які посилились у зв'язку із обмеженнями запровадженого режиму військового стану, які потребують вирішення. Зокрема, доцільно відновити, як і передбачається з 1 січня 2024 р., складання документів середньострокового бюджетного планування та забезпечити їх узгодженість із стратегічними планами. Необхідно, також удосконалити методику оцінювання ефективності

бюджетних програм, підходи до їх формування та оптимізації. Розпорядникам бюджетних коштів варто, як передбачено у наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету» [4] від 25.08.2023 р. № 465, забезпечити зв'язок бюджетної програми із цілями державної політики під час визначення назви бюджетної програми, її мети, завдань, напрямів використання бюджетних коштів, результативних показників, а результативні показники формувати, враховуючи мету і завдання бюджетної програми. Такі заходи поряд із регулярним проведенням оглядів витрат публічних фінансових ресурсів та ефективним моніторингом результативності сприятиме підвищенню ефективності управління публічними фінансами.

Серед порушень бюджетного та іншого законодавства (4,6 млрд грн) у 2022 р. обсяг порушень, пов'язаних з неналежним веденням бухгалтерського обліку становив 1,54 млрд грн (33,7%), використання коштів державного бюджету з порушенням чинного законодавства – 1,18 млрд грн (25,9%), порушень, допущених при управлінні та використанні державного майна – 1,12 млрд грн (24,0%), порушень під час здійснення публічних закупівель – 0,36 млрд грн (7,8%), нецільового використання бюджетних коштів – 0,35 млрд грн (7,6%), втрат (збитків) внаслідок прийняття управлінських рішень з порушенням норм законодавства – 0,019 млрд грн (0,4%) [2].

З огляду на зазначене, не втрачають актуальності визначені Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки цілі:

- «підвищення ефективності публічних видатків та покращення якості надання публічних послуг шляхом регулярного проведення оглядів витрат державного бюджету та посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за їх раціональне використання для реалізації цілей своєї діяльності;
- посилення контролю за оцінюванням впливу на бюджетні ресурси нових ініціатив центральних органів виконавчої влади для забезпечення збалансованості державних фінансів та недопущення прийняття фінансово необґрунтованих рішень;
- забезпечення вчасного виявлення фіскальних ризиків та здійснення заходів для мінімізації їх негативного впливу на публічні фінанси;
- підвищення якості та ефективності адміністрування податків і зборів та посилення інституційної спроможності органів, які реалізують податкову та митну політику;
- подальша підтримка процесу бюджетної децентралізації шляхом забезпечення чіткого розподілу відповідних повноважень і ресурсів та посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування;
- забезпечення подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління публічними фінансами;

– підвищення рівня професійної компетентності працівників системи публічних фінансів;

– упровадження внутрішнього контролю, спрямованого на посилення відповідальності керівників за управління і розвиток установи в цілому, та посилення ефективності, спроможності та незалежності внутрішнього аудиту;

– удосконалення системи державного фінансового контролю, яка сприятиме ефективному державному управлінню, виявлятиме і попереджатиме порушення вимог законодавства та неефективне використання фінансових і матеріальних ресурсів на державному та місцевому рівні; посилення ролі та підвищення ефективності зовнішнього фінансового контролю відповідно до стандартів INTOSAI» [5].

Практична реалізація заходів у межах визначених цілей сприятиме ефективному і результативному управлінню публічними фінансами.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n527>.
2. Річні звіти Рахункової палати України за 2018–2022 роки. Офіційний сайт Рахункової палати України. 2023. URL: <http://rp.gov.ua/Activity/Reports/>.
3. Лободіна З. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 412 с.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету: Наказ Міністерства фінансів України від 25.08.2023 р. № 465. URL: https://mof.gov.ua/uk/decrees_2023-609.
5. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>.
6. Юрій С. Розвиток державного фінансового контролю в Україні. *Проблеми фінансової теорії і практики в постстабілізаційний період*: матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу (Тернопіль, 13 квітня 2006 р.). Тернопіль: ТДЕУ, 2006. С. 3–5.

Богдан Малиняк

д. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

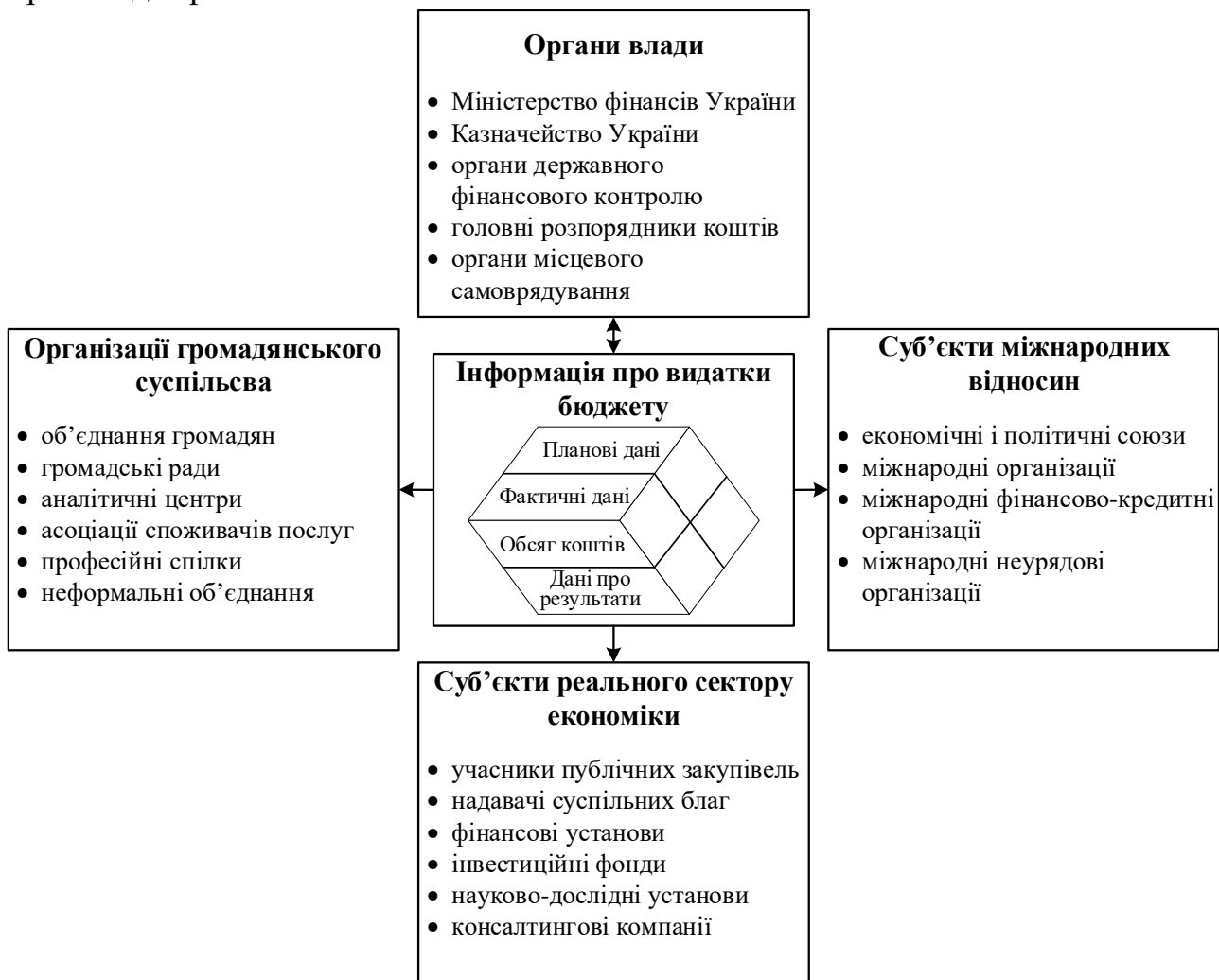
ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМИ ВИДАТКАМИ

Сучасні умови організації управління фінансовими операціями і публічного менеджменту зумовлюють актуальність впровадження новітніх цифрових технологій. Цифровою трансформацією в офіційних документах ЄС визначається процес впровадження урядових інновацій на основі інформаційно-комунікаційних технологій, що приводить до зміни організаційних структур, документів та способів надання послуг, загальної політики і систем управління. Саме цифрове урядування базується на застосуванні та повторному використанні даних й аналітики з метою спрощення трансакцій для громадян, компаній і державних установ [1, с. 10]. Хоч простір цифрових технологій радикально розширює можливості для ефективного управління бюджетними видатками, він породжує нові ризики насамперед у сфері інформаційної безпеки, що потрібно враховувати у процесі проведення реформ. Результати опитування «Глибинні зрушення», які провела міжнародна експертна рада на початку 2015 р., показують, що в більше, ніж 21 виокремленій технологічній зміні, порушено інтереси суспільства насамперед у забезпеченні приватності життя й дотримання конфіденційності інформації [2, с. 8–27].

Як слушно зауважує В. Геєць, соціальна реальність у цифровому просторі алгоритмізується, все більше витісняючи безпосередню комунікативність соціального характеру як основу соціальної взаємодії та формуючи тим самим загрози не лише для подальшого розвитку суспільства на засадах демократизації, а й для його існування [3, с. 7]. Вважаємо, що розвиток цифрового урядування у бюджетній сфері має враховувати такий ризик. Для цього слід адаптовувати моделі цифрового урядування до сучасних способів комунікування із суспільством, що передбачають безпосередні взаємовідносини суб'єктів управління видатками бюджету з громадськістю.

При забезпеченні готовності суб'єктів управління видатками бюджету до цифрових трансформацій, центральне місце доцільно відводити формуванню розгорнутої, достовірної та оперативної інформації про видатки бюджету. Відповідно до основних постулатів побудови цифрового урядування, база даних з означеною інформацією має формуватися і підтримуватися в актуальному стані органами публічного управління (рис. 1). Наголосимо, що необхідно формувати деталізовані показники не лише планових та фактичних значень використання бюджетних коштів, а й очікуваних і досягнутих результатів. Відповідальність за формування актуальних баз даних має бути сконцентрована у суб'єктів публічного управління, наділених повноваженнями щодо формування та виконання видатків бюджету. При цьому, означені

суб'єкти будуть одночасно споживачами інформації бази даних, консолідованої з різних джерел.

Рис. 1. Формування й використання даних щодо видатків бюджету в межах цифрового урядування

Джерело: розроблено автором самостійно

Роль цифровізації у загальній логіці розвитку управління економічними процесами, як акцентує, А. Гриценко, визначається структурою співвідношення людського розуму і зовнішньої реальності [4, с. 37]. Результатом же цифрового урядування є формування нової екосистеми прийняття рішень різними суб'єктами економічних відносин, що сприяє вирішенню проблеми асиметрії інформації. Для цього протоколи доступу до баз даних щодо видатків бюджету держави мають передбачати їхнє використання не лише органами публічного управління, а й населенням, організаціями громадянського суспільства, суб'єктами реального сектору економіки та суб'єктами міжнародних відносин. З урахуванням питань національної безпеки глибину такого доступу слід варіювати для різних суб'єктів.

Відкритість до цифрових трансформацій розглядається значно ширше, ніж спроможність застосовувати певні електронні ресурси. Адже вона

передбачає готовність впроваджувати значно глибші зміни у своїй діяльності, центральне місце в якій займає організація онлайнпослуг через портали електронного урядування. Зазначене вище потребує від суб'єктів управління видатками бюджету формування вміння будувати свою діяльність таким чином, щоб вона була зручною для споживачів послуг і здатною забезпечувати найкращу взаємодію з суб'єктами, а головне – виявлення здатності до покращення власне побудови свого функціонування. Отже, відкритість у впровадженні цифрового урядування має орієнтуватися на досягнення прогресу в чотирьох сферах:

- інновації у внутрішніх процесах (адміністративних, системних, організаційних);
- інновації зовнішнього процесу (управління);
- інновації політики (діяльності);
- інновації послуги (продукту) [1, с. 10].

Побудова цифрового урядування створює добре підґрунтя для окреслення ще одного вектора організаційного розвитку суб'єктів управління видатками бюджету – впровадження у цей процес та активне застосування штучного інтелекту. В офіційних документах України штучний інтелект трактується як організована сукупність інформаційних технологій, використання якої дає змогу виконувати складні комплексні завдання шляхом застосування системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та встановлювати способи досягнення визначених завдань [5]. Доволі влучне визначення штучного інтелекту наведено в дослідженні ОЕСР, де він трактується як система, яка для певного набору визначених людиною цілей може робити прогнози, надавати рекомендації або приймати рішення, що впливають на реальне чи віртуальне середовище [6]. В економічній площині штучний інтелект спроможний реалізувати свої важливі властивості щодо спостереження за навколишнім середовищем, навчання і виконання інтелектуальних дій на основі отриманих знань та досвіду. Варто вказати, що хоч перші вчення про штучний інтелект з'явилися в середині ХХ ст., увага до нього посилилася на початку ХХІ ст., чому сприяли активне накопичення цифрових даних та активізація потреби в їхньому опрацюванні.

Важливість запровадження штучного інтелекту в процес формування і виконання видатків бюджету зумовлена значними потенційними позитивними наслідками його застосування в суспільних і економічних відносинах. З допомогою його використання виникають можливості для поліпшення послуг охорони здоров'я, зростання ефективності публічного управління та безпеки на транспорті й підвищення конкурентоспроможності промисловості й сільського господарства [7]. Враховуючи його важливі позитивні властивості, країни ЄС скоординували план дій для розвитку штучного інтелекту [8].

На нашу думку, використання суб'єктами управління видатками бюджету штучного інтелекту дасть змогу:

- підвищити ефективність використання коштів бюджету в результаті зростання якості суспільних благ;
- вдосконалити процес планування видатків бюджету на основі великого масиву різних даних;
- розвинути розуміння результативності видатків бюджету через конструювання і застосування оптимального набору результативних показників, що відображають чіткі ефекти від здійснених видатків;
- підвищити прозорість видатків бюджету шляхом підбору найактуальніших елементів інформаційного масиву даних та продукування найбільш привабливих форм і способів подачі інформації;
- зміцнити контроль за використанням коштів бюджету за допомогою застосування ризикоорієнтованих моделей відбору операцій та суб'єктів для предметного документального контролю і розвитку механізмів та процедур моніторингу.

Таким чином, цифрова трансформація та впровадження штучного інтелекту в управлінні бюджетними видатками – необхідний крок для підвищення ефективності та транспарентності в цій сфері. Цифрові інновації дають змогу органам влади оптимізувати процеси планування видатків, покращити контроль за їхнім використанням та підвищити якість наданих послуг громадянам і компаніям. Впровадження штучного інтелекту допомагає зробити процеси управління бюджетними видатками більш прогнозованими та аналітичними. На фоні всіх переваг цифрової трансформації, слід не забувати про важливість захисту інформації та приватності в контексті інформаційної безпеки. Однак, за належного впровадження та обережного підходу, цифрова трансформація та штучний інтелект мають потенціал зробити управління бюджетними видатками більш ефективним та сфокусованим на потреби громадян.

Список використаних джерел:

1. Barcevičius E., Cibaitė G., Codagnone C. etc. Exploring Digital Government transformation in the EU. Analysis of the state of the art and review of literature. Editor: Gianluca Misuraca. Luxembourg, 2019. 100 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268886171.pdf>.
2. Deep Shift. Technology Tipping Points and Societal Impact. World Economic Forum. Global Agenda Council on the Future of Software & Society. Survey Report. September 2015. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf.
3. Геєць В. Соціальна реальність у цифровому просторі. *Економіка України*. 2022. № 1. С. 3–28.
4. Гриценко А. Інформаційно-цифровий етап розвитку соціально-економічних систем. *Економіка України*. 2022. № 1. С. 29–46.

5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
6. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. Adopted on: 22/05/2019 / OECD. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.
7. Factsheet: Artificial intelligence for Europe. European Commission. European Commission. 2018. 2 p. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/factsheet-artificial-intelligence-europe>.
8. Member States and Commission to work together to boost artificial intelligence «made in Europe». URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_6689.

Оксана Онищенко

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

Анжеліка Чоботарьова

студентка гр. ФБС-21-1,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

ПОШИРЕННЯ ІНДУСТРІЇ 5.0 У ФІНАНСОВОМУ СЕКТОРІ

Світ увійшов у п'яту промислову революцію (також відому як І5.0), яка характеризується як людиноцентрична революція, оскільки вона покладається на інноваційні та творчі здібності професіоналів для керування швидкими, розумними та точними машинами. Проблеми несправності та втрати продуктивності під час автоматизації зробили суттєвим використання досвіду людей для керівництва та контролю виробництва товарів і продуктів. У контексті фінансових установ (банків) застосування технологій І5.0 може допомогти банкам знизити вартість своїх продуктів і послуг, утримувати наявних клієнтів, підтримувати конфіденційність і конфіденційність клієнтів, покращувати їхні практики управління ризиками, пропонувати безпомилкові фінансові послуги, сприяти культурі, що керується даними, у прийнятті рішень та успішній інтеграції цифровізації.

Появу Індустрії 5.0 можна пов'язати з Індустрією 4.0 (І4.0), і це була рушійна революція у виробничому секторі на основі штучного інтелекту (AI), Інтернету речей (IoT), хмарних обчислень, кіберфізичні системи (CPS) і когнітивні обчислення [1]. Однією з ключових особливостей І4.0 була автоматизація через взаємозв'язок машин і пристроїв, які контролюють функціонування один одного протягом життєвих циклів [2]. І4.0 автоматизувала діяльність компаній шляхом зменшення людського втручання під час виробництва, яке створювало горизонтальні виробничі розриви, що призводило до втрати продуктивності через системні помилки та інші несправності [2, 3]. Співпраця людини з потужними машинами підвищить ефективність фірм завдяки постійному контролю та покращенню якості продукції. Таким чином, І5.0 зосереджується на масовому виробництві та продуктивності завдяки співпраці людей із потужними, розумними, високошвидкісними та точними машинами. Іншою ключовою особливістю І5.0 є масова персоналізація, керована критичним мисленням людей, яка може допомогти фірмам, орієнтованим на надання послуг, персоналізувати та налаштувати продукти та послуги відповідно до смаків і потреб клієнтів.

Фінансові установи можуть розгорнути технології І5.0, щоб отримати значні переваги шляхом цифровізації своїх операцій, що задовольнить банківські потреби клієнтів. Опитування, проведене McKinsey, показало, що понад три чверті цифрових ініціатив призвели до значного скорочення витрат і

покращення досвіду співробітників. Опитування також засвідчило збільшення доходів компаній, які використовують цифрові технології для створення нових продуктових ліній за допомогою цифрових технологій [4]. Подібним чином консалтингова фірма для фінансових установ вважає, що інвестиції в цифрову трансформацію є обов'язковими в сучасному гіперконкурентному середовищі [5]. Ще одне опитування 343 організацій зі списку Digital Performance Index показало, що лише 6% фірм вдалося покращити свої фінансові показники та доходи завдяки інвестиціям у цифрові ініціативи. Відсутність інвестицій у цифрові ініціативи стала результатом невдачі в розробці цілісної стратегії цифрової трансформації, а опитування також підкреслило, що компанії з чіткою стратегією цифрової трансформації зазнали на 50% більшого зростання, ніж їхні конкуренти [6].

Існують різні технології, які дозволяють реалізувати І5.0. До них належать периферійні обчислення, цифрові двійники, аналітика даних, кобот, а також 6G і не тільки. Інтеграція цих технологій із когнітивними та творчими здібностями людей може сприяти зростанню та персоналізації продуктів у різних галузях. Розглянемо їх детально.

Граничні обчислення (Edge computing - EC)

Розвиток ЕС можна пов'язати з розвитком Інтернету речей і доступністю різних хмарних сервісів, що дозволяють обробляти дані на межі мережі. ЕС має багатогранний потенціал у перспективі І5.0 завдяки переходу на І4.0, який допоможе задовольнити очікування клієнтів щодо зниження витрат, подолання проблем із терміном служби продуктів, прискорення часу відповіді послуг, захисту даних клієнтів та конфіденційності. Банки можуть використовувати функції ЕС, щоб зменшити вартість і комісію за свої продукти, щоб залучити та утримати нових клієнтів, підвищити рівень задоволеності клієнтів шляхом покращення якості обслуговування шляхом своєчасного розгляду скарг та забезпечення конфіденційності та конфіденційності даних клієнтів. ЕС також допомагає мінімізувати комунікаційні бар'єри та забезпечує продуктивність програм у віддалених районах. Крім того, банки використовують цю функцію для надання банківських послуг людям у віддалених районах, що сприятиме фінансовій доступності.

Цифрові близнюки (Digital twins - DT)

DT представляє цифрову реплікацію фізичної системи або об'єкта. DT можна використовувати для цифрового представлення об'єктів реального світу, таких як вітрові електростанції, фірми, реактивні двигуни, будівлі чи навіть міста. Незважаючи на те, що концептуалізація DT ще нова, вона стала реальністю протягом кількох років завдяки зростанню Інтернету речей, що зробило її економічно ефективною та доступною для більшості галузей [7]. Пристрої IoT збирають дані з фізичних об'єктів і передають їх своїм цифровим аналогам для цифрової імітації об'єкта. DT можна інтегрувати в І5.0 для створення цінності та налаштування продуктів на ринках для покращення функціонування бізнесу, зменшення дефектів і розробки інноваційних бізнес-моделей для максимізації прибутку. Експорт цієї функції DT у банківський

сектор шляхом інтеграції технологій І5.0 сприятиме персоналізації продуктів і послуг і націлюванню клієнтів на основі їхніх фінансових потреб, подоланню технічних помилок у автоматизованих фінансових звітах і розробці інноваційних бізнес-моделей. ДТ також має можливість значно швидше виявляти технічні проблеми, дозволяючи реконфігурувати або оновлювати елементи на основі їх продуктивності, що сприяє прогнозуванню майбутніх подій і пов'язаних помилок і ризиків. Контекстуалізація цієї функції для банків сприятиме їхнім практикам управління ризиками, уникаючи інвестування та фінансування ризикованих проектів.

Коботи (роботи для співпраці) (Cobots (collaborative robots))

Нові тенденції в автоматизації та робототехніці зробили взаємодію людини з роботами суттєвим, оскільки ці роботи розроблені з використанням розумних технологій і штучного інтелекту, які зазнають величезних коливань. Особливо роботизовані пристрої з обчислювальними можливостями можуть краще працювати при взаємодії з людиною та відомі як коботи. Хоча ефективність роботів набагато краща у виробництві великих обсягів ідентичних продуктів, однак роботи не можуть персоналізувати та налаштовувати продукти через відсутність критичного мислення.

Тому І5.0 пропонує співпрацювати між людьми та роботами, щоб виготовляти індивідуальні продукти з вищою швидкістю та точністю. Сучасні клієнти бажають точного та швидкого персонального банківського обслуговування, тому використання коботів дозволить банкам пропонувати безпомилкові та швидкі персоналізовані банківські послуги великій клієнтській базі.

Інтернет всього (Internet of Everything – IoE)

Ця технологія І5.0 відноситься до взаємозв'язку між співробітниками, операціями, комунікацією та всіма іншими речами в організації. ІОЕ пропонує унікальні цінності для створення динамічних можливостей для впровадження І5. Застосування ІоЕ в І5.0 підвищить лояльність і задоволення клієнтів, розробить персоналізований досвід за допомогою даних, згенерованих ІоЕ. Науковці передбачили, що використання ІоЕ в І5.0 сприятиме зниженню операційних витрат шляхом усунення вузьких місць у каналах зв'язку та допоможе зменшити затримку. Утримання та задоволеність клієнтів завжди залишалися складною проблемою для банків, яку тепер можна вирішити за допомогою технології ІоЕ І5.0.

Аналіз великих даних (Big data analytics – BDA)

BDA відіграв значну роль у переході на І5.0, оскільки його можна використовувати для розуміння поведінки споживачів для розробки стратегій ціноутворення, підвищення ефективності виробництва та зниження накладних витрат [8]. Організації інвестують величезний капітал, щоб зрозуміти існуючу поведінку своїх клієнтів і соціальну приналежність, створюючи великий обсяг даних, які можна використовувати для просування існуючих продуктів, налаштування процесів і інтелектуальної автоматизації своїх операцій. BDA також використовувався під час прийняття рішень для досягнення конкурентної

переваги над конкурентами, сприяючи масовому налаштуванню операцій. Дійсно, банки є найбільшими виробниками великих даних і використовують дискретний потенціал BDA, щоб зрозуміти поточну поведінку своїх клієнтів для просування бажаних фінансових продуктів. Крім того, технологія BDA I5.0 також може використовуватися банками як інструмент прийняття стратегічних рішень для просування культури, що керується даними, для прийняття точних рішень і підтримки висококонкурентного середовища.

6G

Очікується, що 6G створить сервіси на основі вартості підпису для I5.0. Досі складно створити щільну радіоінфраструктуру, що включає мільйони датчиків, апаратних компонентів і роботів. Крім того, зростаючий потенціал існуючих мереж, що працюють на основі 4G і 5G, не може створити інтелектуальну інфраструктуру, задовольняючи вимоги до пропускної здатності. У зв'язку з цим технології 6G та інші можуть відігравати важливу роль у поширенні I5.0 для створення високоякісних послуг, виконання вимог інфраструктури IoT [9]. Ці мережі відповідатимуть стандартам інтелектуального інформаційного суспільства, забезпечуючи надвисоку пропускну здатність даних, високонадійну, ефективну та з максимальною пропускну здатністю. Ця технологія I5.0 має вирішальне значення для банків, оскільки майже всі банки оцифровані, тому 6G і вище є обов'язковими для утримання великої кількості клієнтів, які намагаються здійснити свої фінансові операції. Крім того, ця технологія дозволить банкам успішно створювати безконтактний банкінг, який є новою нормою для сучасних банківських клієнтів.

Як бачимо, поява I5.0 пов'язана з попередньою промисловою революцією I4.0. Однак проблеми збоїв і втрати продуктивності під час автоматизації зробили суттєвим використання досвіду людей для керівництва та контролю виробництва товарів і продуктів. Творчі та інноваційні здібності професіоналів також можуть допомогти в розробці індивідуальних послуг із доданою вартістю. Впровадження технологій I5.0, таких як периферійні обчислення, цифрові близнюки, коботи, Інтернет усього, аналітика великих даних, 6G може допомогти банкам знизити вартість своїх продуктів і послуг, утримати наявних клієнтів, зберегти конфіденційність і конфіденційність клієнтів, вдосконалювати свої практики управління ризиками, пропонувати безпомилкові фінансові послуги, сприяти культурі, що керується даними, у прийнятті рішень та успішній інтеграції цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Maddikunta, P.K.R., Pham, Q-V., Prabadevi, B., Deepaa, N., Dev, K., et al. Industry 5.0: A survey on enabling technologies and potential applications. *Journal of Industrial Information Integration*, 2021. <https://doi.org/10.1016/j.jii.2021.100257>.

2. Pham, Q-V., Dev, K., Maddikunta, P.K.R., Gadekallu, T.R., Huynh-The, T., et al. Fusion of federated learning and industrial internet of things: A survey, 2021. arXiv preprint arXiv:2101.00798.
3. Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H-G., Feld, T., & Hoffmann, M. Industry 4.0. Business & information systems engineering, 2014. 6(4), 239–242. <https://doi.org/10.1007/s12599-014-0334-4>.
4. Hermann, M., Pentek, T., & Otto, B. Design principles for Industry 4.0 scenarios. In 2016 49th Hawaii international conference on system sciences, 2016. pp. 3928–3937. IEEE.
5. Skilton, M., & Hovsepian, F. The 4th industrial revolution: Responding to the impact of artificial intelligence on business, 2017. Springer, Cham, Switzerland.
6. Nicoletti, B. Industry 5.0 and Banking 5.0. In Banking 5.0. Palgrave Studies in Financial Services Technology. Palgrave Macmillan, Cham., 2021. https://doi.org/10.1007/978-3-030-75871-4_2.
7. Jiang, Z., Guo, Y., & Wang, Z. Digital twin to improve the virtual-real integration of industrial IoT, Journal of Industrial Information Integration, 2021. 22, 100196.
8. Fukuda, K. Science, technology and innovation ecosystem transformation toward society 5.0. International Journal of Production Economics, 2020. 220, 107460.
9. Chowdhury, M.Z., Shahjalal, M., Ahmed, S., & Jang, Y.M. 6G wireless communication systems: Applications, requirements, technologies, challenges, and research directions. IEEE Open Journal of the Communications Society, 1, 2020. pp. 957–975.

Олена Петрушка

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Мар'яна Кашицька

студентка гр. ФФМз-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Державний бюджет виступає основним фінансовим планом держави та передбачає необхідність зосередження необхідного обсягу грошових коштів для виконання державою суспільних функцій. Відповідно до постійно зростаючих потреб держави і суспільства в цілому виникає необхідність у своєчасному, повному та постійно зростаючому обсязі доходів державного бюджету. Одним із основних джерел наповнення дохідної частини державного бюджету є податкові надходження, які у структурі цих доходів займають близько 80% і більше за винятком 2022 року – року початку російсько-української війни.

Складовими податкових надходжень Державного бюджету України є загальнодержавні податки і збори, механізм нарахування і сплати яких регулюється Податковим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами у сфері оподаткування.

Економічна природа податків і зборів характеризує їх з позиції матеріального змісту та суспільного призначення. За матеріальним змістом податки є обов'язковими платежами, які надходять у розпорядження держави з метою виконання нею своїх функцій. Суспільне призначення податків і зборів виражається через сукупність виробничих відносин та визначаються шляхом перерозподілу через бюджет частини доходів платників податків для всього суспільства.

Економічний зміст податків проявляється найбільш повно через притаманні їм функції: фіскальну та розподільчо-регулюючу. Якщо фіскальна функція податків передбачає наповнення бюджету шляхом визначеного механізму нарахування та сплати податкових платежів, то розподільчо-регулююча функція має на меті здійснення перерозподілу через податки фінансових ресурсів в межах окремих регіонів, територіальних одиниць в контексті забезпечення кожного громадянина відповідними благами і послугами, гарантованими державою.

Динаміка надходження загальнодержавних податків і зборів до Державного бюджету України за період 2019-2021 років вказує на тенденцію щодо зростання показників з 799,8 млрд грн до 1107,1 млрд грн, або на 307,3 млрд грн. У 2022 році відбулося скорочення податкових надходжень внаслідок ведення військових дій на значній частині території України, а також скороченню і припиненню діяльності значної кількості суб'єктів

господарювання, значної зовнішньої міграції населення країни, даний показник становив лише 949,7 млрд грн, що склало 53,1% усіх доходів державного бюджету.

До складу податкових надходжень Державного бюджету України, які мають найбільші обсяги надходження відносять чотири податки: податок на додану вартість, акцизний податок, податок та збір на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств. Зазначені податки формують основу усіх бюджетних надходжень, а відтак і доходів державного бюджету загалом. Їх частка у структурі податкових надходжень до державного бюджету у 2022 році становила більше 90%.

Серед податкових надходжень до державного бюджету найбільшим за обсягом мобілізації є ПДВ, динаміка надходжень якого за період 2019-2022 років має строкатий характер і коливається в межах 400,6 млрд грн – 536,4 млрд грн. Питома вага ПДВ у структурі податкових надходжень державного бюджету знаходиться в межах 47,1% – 66,3%.

Наступним податковим платежем за обсягом його надходжень до державного бюджету є акцизний податок. Його частка у структурі податкових надходжень державного бюджету за аналізований період знаходиться в межах 10,8% – 16,2%. Значні обсяги надходження акцизного податку в 2020-2021 роках обумовлені зростанням ставок цього, особливо на алкогольні та тютюнові вироби [1].

Податок на прибуток підприємств становить 13-14% усіх податкових надходжень державного бюджету. За підсумками виконання бюджету у 2022 році суттєво скоротилися фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання, а відтак суми надходження податку на прибуток підприємств до державного бюджету скоротилися на 25%.

Податок на доходи фізичних осіб є одним із основних бюджетоформуєчих податків, який справляє значну роль у процесі перерозподілу доходів громадян країни та у забезпеченні фіскальної достатності державного і місцевих бюджетів. Питома вага ПДФО у структурі податкових надходжень державного бюджету становить 13-15%. У складі ПДФО найбільшим обсягом надходжень характеризується ПДФО, сплачений податковими агентами із заробітної плати платника податку.

Основними макроекономічними показниками, які безпосередньо впливають на надходження ПДФО, є показники середньомісячної заробітної плати по Україні, чисельності працівників та грошового забезпечення військовослужбовців. У 2022 році обсяг надходження ПДФО до державного бюджету зріс на 10,8 млрд грн, що в умовах повномасштабної війни є винятком з правил. Причинами такого стану є зростання обсягу надходжень податку з військового утримання військовослужбовців, значення якого зросло з 6,2 млрд грн у 2021 році до 28,3 млрд грн у 2022 році, або більше як у 4,5 рази. Усі інші податкові надходження державного бюджету України: рентна плата, екологічний податок, мито становлять до 10%.

За результатами діяльності органів ДПСУ у 2022 році в частині проведення контрольної-перевірочної роботи донараховано до державного бюджету 19585,8 млн грн, з яких: 75% або 14691,6 млн грн за результатами планових перевірок; 17,7% або 3473 млн грн – за результатами позапланових перевірок та 7,3% або 1421,2 млн грн – за результатами проведення фактичних перевірок [1].

Діяльність органів ДПСУ у 2022 році була спрямована на максимальну підтримку платників податків, які продовжували у складних умовах здійснювати свою фінансово-господарську діяльність, а також на ефективні процеси щодо адміністрування податкових платежів для забезпечення критично важливого для країни наповнення державного бюджету.

Сучасними проблемами формування ефективної податкової системи в Україні є:

- складність та суперечливість чинного податкового законодавства, внесення частих і численних змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів, що перешкоджає ефективній діяльності суб'єктів підприємництва та порушує принцип стабільності податкового законодавства;
- надмірний та нерівномірний розподіл податкового навантаження на платників податків, що стримує розвиток підприємницької діяльності та спонукає до ухилення від оподаткування;
- конфлікти між органами податкового контролю у сфері оподаткування та платниками податків;
- тінізація економіки через ухилення від сплати податків [2].

Подолання зазначених проблем є необхідною умовою успішного реформування податкової політики держави. Для реалізації пріоритетів розвитку податкової системи необхідно здійснити комплекс стимулюючих заходів, які передбачають:

- стимулювання інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку малого підприємництва;
- підвищення фіскальної ефективності податків за рахунок розширення податкової бази;
- поліпшення адміністрування податків і зборів;
- скорочення обсягів тінізації та ухилення від сплати податків і зборів тощо.

Напрямами оптимізації дохідної бази державного бюджету за рахунок податкових надходжень є:

- 1) реформування податкової системи України в частині її узгодження із завданнями побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки;
- 2) забезпечення незмінності складу загальнодержавних податків і зборів, зокрема тих, які становлять основу податкових надходжень до державного бюджету: ПДВ, податку на прибуток підприємств, акцизного податку. Зміни повинні стосуватися механізму їх справляння та пошуку шляхів уникнення можливостей використання тіньових схем ухилення від оподаткування;

3) перегляд діючих податкових пільг в напрямі їх використання виключно як інструмент проведення соціальної, інвестиційної, структурної політики та політики прискорення НТП, тобто як інструменту ефективної реалізації регулюючої функції податків та запровадження мораторію на надання нових податкових пільг [3];

4) розширення бази оподаткування акцизним податком через збільшення переліку підакцизних товарів. Зокрема, до них можна віднести предмети розкоші: ювелірні вироби, антикваріат, хутряні вироби, окремі косметичні засоби;

5) диференціювати ставки ПДВ з метою оподаткування товарів першої необхідності за ставкою, наприклад, 10%, що зумовить зростання споживчого попиту та доступ малозабезпечених категорій громадян до ринку даних товарів;

6) реформування механізму справляння ПДФО, що включають такі основні напрямки модернізації як розширення об'єкта оподаткування при зниженні податкових ставок і прогресії при побудові їхньої шкали. Дана тенденція обумовлена, з одного боку, необхідністю підвищення трудової активності населення й забезпечення більш справедливого оподаткування фіскальних суб'єктів, що володіють різними рівнями доходів, а з іншого боку – посиленням боротьби з ухиленням від сплати податків;

7) продовжити інституційну реформу ДПСУ, стратегічною метою якої є:

– підвищення податкової культури та податкової дисципліни у взаємозв'язку з ефективною співпрацею органів ДПС та латниками податків;

– удосконалення податкового і митного контролю з метою уникнення шахрайських схем зі сплати податків і зборів до державного бюджету

– якісне та ефективне адміністрування податків, яке повинно досягатися підвищення якості та результативності надання адміністративних послуг органами ДПС;

– розроблення програм з координації ризик-менеджменту, оцінки рівня тіньових доходів суб'єктів підприємництва та розробки заходів щодо мінімізації втрат надходження податків і зборів до бюджетів різних рівнів;

– продовження процесу цифровізації діяльності органів ДПС з метою надання своєчасних і у повному обсязі послуг для платників податків і зборів.

Список використаних джерел:

1. Державний web-портал для громадян «Open budget». URL: <https://openbudget.gov.ua/localbudget?id=26000000000>
2. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>
3. Третяк Д., Медведкова Н. Управління фіскальними ризиками Державного бюджету України в умовах війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. Випуск 4 (221). С. 64-73.

Вікторія Руденко

д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий
інститут економіки ЗУНУ, м. Вінниця

РОЛЬ МИТНОГО КОМПЛАЄНСУ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗЕД

Суб'єкти ЗЕД несуть відповідальність не тільки за виконання своїх юридичних зобов'язань згідно із міжнародним і національним митним законодавством, а й за впровадження ефективних засобів контролю для запобігання порушенням митного законодавства. Відповідно внутрішні процеси суб'єктів ЗЕД повинні бути організовані таким чином, щоб запобігти ризику порушення митних правил. Тому актуалізуються питання митного комплаєнсу як способу поєднання правового розуміння та внутрішніх процесів, спрямованих на забезпечення юридичних обов'язків суб'єктів ЗЕД відповідно до митного законодавства.

Історично митний контроль відбувався на кордоні, знаменуючи завершення процедур імпорту чи експорту після випуску товарів з митного оформлення. Однак різке зростання обсягів торгівлі з 1980-х років унеможливило перевірку кожного товару, транспортного засобу чи транзакції. Відтак у 1990-х роках контроль за дотриманням митних правил перейшов від митних органів до суб'єктів ЗЕД. Він трансформувався із перевірок на кордонах у спеціальні виїзні митні перевірки суб'єктів ЗЕД. Позаяк акцент перемістився на внутрішні контрольні мікрорівневі процеси, що призвело до змін у корпоративній культурі.

На світовому рівні Міжнародна організація стандартизації визначає комплаєнс як «безперервний процес і результат виконання організацією своїх зобов'язань» [1]. На державному рівні Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» розглядає комплаєнс як «регламентований внутрішніми документами ... безперервний процес, спрямований на забезпечення та покращення: а) опису всіх внутрішніх процесів, пов'язаних з провадженням професійної діяльності ...; б) відповідності внутрішніх документів ... вимогам законодавства ..., стандартів, правил, інших внутрішніх документів ..., а також відповідність бізнес-плану (бізнес-стратегії) ...; в) виконання працівниками ... правил та процедур, що описують передбачені підпунктом «а» ... процеси» [2].

Митний комплаєнс, на наш погляд, є безперервним процесом дотримання правил міжнародної торгівлі незалежно від того, з якої країни здійснюється імпорт та до якої країни спрямовується експорт. Він характеризує горизонтальну діяльність у суб'єкта ЗЕД, яка пересікає кілька структурних підрозділів і напрямів діяльності. Так, правила походження товару впливатимуть на відділ продажів і закупівель, адже походження товару відіграє вирішальну роль у прийнятті рішення про стягнення митних платежів. Це

також вплине на фінансовий відділ, адже будь-які помилки у застосуванні правил походження товару можуть призвести до неочікуваних витрат на сплату митних платежів, що вплине на вартість товару, потенційно зменшуючи маржу прибутку. Отже, мета митного комплаєнсу виходить за межі зменшення ризику, охоплюючи захист фінансових інтересів суб'єктів ЗЕД та їх стейкхолдерів.

Загалом митний комплаєнс має бути одним із центральних елементів національної митної політики, адже приносить вигоди різним учасникам митних відносин [3]:

1. Для суб'єктів ЗЕД сприяє якісному управлінню ризиками, що допомагає їм уникнути проблем і зіткнень з органами державної влади в майбутньому.

2. Для митних органів забезпечує своєчасність і повноту надходжень митних платежів до бюджету. Відсутність митного комплаєнсу призводить до погіршення митної дисципліни суб'єктів ЗЕД.

3. Для держави покращує регулювання експортно-імпортних операцій. Останнє включає елементи прикордонного контролю та вимагає від суб'єктів ЗЕД відстежувати та розуміти більше про свої ланцюжки поставок.

Загалом підходи митних органів та інших регуляторних органів держави до дотримання правил міжнародної торгівлі, мають дуже прямий і відчутний вплив на поведінку суб'єктів ЗЕД. Останнім наразі надходить чіткий сигнал, що митний комплаєнс є важливим, особливо в контексті зняття митних бар'єрів.

До належної організації митного комплаєнсу у суб'єктів ЗЕД висувуються певні вимоги, зокрема [4]:

- правильне декларування товарів;
- правильна класифікація товарів;
- своєчасна та повна сплата митних платежів;
- дотримання норм митного законодавства;
- ведення точного обліку операцій ЗЕД;
- отримання необхідних ліцензій і дозволів;
- врахування вимог маркування та пакування товарів;
- дотримання стандартів безпеки товарів;
- врахування вимог щодо країни походження та преференційної торгівлі;
- своєчасна подача необхідної документації.

Відповідати вимогам означає розуміти та дотримуватися митних законів, правил і процедур, встановлених національним урядом і багатонаціональними органами для регулювання міжнародної торгівлі.

Наявність митного комплаєнсу у суб'єктів ЗЕД характеризується низкою переваг, а саме:

- 1) уникнення фінансових санкцій і пені;
- 2) покращення зовнішньоторговельних відносин;
- 3) поліпшення управління ланцюгом поставок;
- 4) зростання якості управління ризиками;
- 5) економія часу та зусиль;
- 6) уникнення конфіскацій і затримок товарів;

- 7) підвищення ділової репутації;
- 8) економія коштів;
- 9) зростання конкурентоспроможності;
- 10) підвищення рівня задоволеності клієнтів.

Водночас суб'єкти ЗЕД у разі невпровадження митного комплаєнсу можуть зіштовхнутися з ризиками недотриманням правил міжнародної торгівлі, серед яких:

- фінансові санкції та пені;
- конфіскація товарів;
- затримки поставок;
- шкода діловій репутації;
- втрата бізнесу;
- адміністративна та кримінальна відповідальність;
- торговельні санкції;
- втрата торговельних привілеїв;
- зростання витрат;
- адміністративні оскарження та судові процеси.

Крім того, сучасні суб'єкти ЗЕД стикаються з багатьма викликами для митного комплаєнсу. Найважливіші з них [5]:

1. Проблемність митного комплаєнсу через безліч нормативних актів, що охоплюють глобальний, національний і регіональний рівні, з додатковою складністю частих змін.

2. Окремі суб'єкти господарювання мають обмежені фінансові та людські ресурси для впровадження митного комплаєнсу.

3. У багатьох суб'єктів ЗЕД митний комплаєнс передбачає ручні процеси, схильні до помилок (накопичення даних, ведення записів, перевірка безпеки).

4. Суб'єктам ЗЕД доводиться комунікувати зі значною кількістю контрагентів по всьому ланцюжку поставок, тому організація митного комплаєнсу є надзвичайно складною.

5. Не всі митні органи тлумачать митні правила однаково, що ускладнює суб'єктам ЗЕД передбачення потенційних проблем митного комплаєнсу.

6. Впровадження митного комплаєнсу передбачає велику кількість документації, зокрема сертифікатів походження, пакувальних листів і комерційних рахунків-фактур, страхових сертифікатів, дозволів і ліцензій, митних декларацій тощо.

Отже, у сучасній економіці митний комплаєнс стикається із різними ризиками та викликами, тому вкрай важливо впроваджувати найкращі практики для його ефективної організації. До таких практик відносять [65]:

1. Обізнаність у змінах митного законодавства дозволить уникнути потенційних проблем, а використання цифрових платформ для керування товаросупровідними документами та автоматизації процесів може допомогти зменшити ризик помилок і підвищити ефективність митного комплаєнсу. Забезпечення доступу контрагентів до інформації та даних також є важливим для забезпечення повноцінної реалізації митного комплаєнсу.

2. Належна документація є основою міжнародної доставки та дотримання правил міжнародної торгівлі. Тому суб'єкти ЗЕД повинні бути впевнені, що всі транспортні документи, включаючи комерційні рахунки-фактури, пакувальні листи та коносаменти, є точними, повними та відповідають нормам.

3. Відповідність митним правилам, які відрізняються в різних країнах. Зазначене включає розуміння правил імпорту та експорту товарів, обмежень щодо певних продуктів, а також ставок митних платежів.

4. Вибір відповідних перевізників, які відповідають міжнародним правилам доставки. Важливо також вибрати перевізника, який може перевозити певні вантажі, включаючи небезпечні матеріали, швидкопсувні вантажі та великогабаритні вантажі.

5. Управління митним оформленням, що включає кілька етапів, зокрема перевірку, визначення митних платежів і випуск товарів. Важливо мати досвідченого митного брокера або експедитора, щоб керувати процесом митного оформлення та забезпечувати дотримання правил.

6. Навчання та освіта персоналу для забезпечення дотримання міжнародних правил доставки та митних правил. Щоб мінімізувати ризики та уникнути дорогих помилок, надзвичайно важливо навчити персонал належній документації, митним правилам і процедурам відповідності.

Запровадження найкращих практик для митного комплаєнсу може здатися складним, але це критично важливий аспект ведення міжнародного бізнесу суб'єктами ЗЕД.

Таким чином, митний комплаєнс є одним із наріжних каменів міжнародної торгівлі та експедирування товарів. Він гарантує, що товари імпортуються, експортуються та проходять транзитом належним чином і відповідно до законодавства.

Список використаних джерел:

1. ISO 37301:2021. Compliance management systems – Requirements with guidance for use. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:37301:ed-1:v1:en> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 р. №3480-IV. Дата оновлення: 29.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#top> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Jerzewska A. Why customs compliance matters for traders, customs authorities and policy-makers? URL: <https://www.linkedin.com/pulse/why-customs-compliance-matters-traders-authorities-jerzewska-phd> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Understanding Customs Compliance: What You Need to Know. URL: <https://emmasys.com/understanding-customs-compliance/> (дата звернення: 10.11.2023).

5. Kim Ngan Tran. The Importance of Customs Compliance for Freight Forwarders. URL: <https://www.beinformed.com/blog/the-importance-of-customs-compliance-for-freight-forwarders/> (дата звернення: 10.11.2023).
6. Best practices for international shipping and customs compliance. URL: <https://www.noatumlogistics.com/best-practices-for-international-shipping-and-customs-compliance/> (дата звернення: 10.11.2023).

Віктор Русін

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Альона Данильчук

провідний спеціаліст відділу обслуговування розпорядників коштів та інших
клієнтів УДКСУ у Хмельницькому районі Хмельницької області,
м. Хмельницький

КАЗНАЧЕЙСЬКЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ РОЗПОРЯДНИКІВ КОШТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бюджетним кодексом України визначено, що «при виконанні державного бюджету і місцевих бюджетів застосовується казначейське обслуговування бюджетних коштів». Казначейство України забезпечує казначейське обслуговування бюджетних коштів на основі ведення єдиного казначейського рахунку, відкритого у Національному банку України, що передбачає розрахунково-касове обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, а також інших клієнтів відповідно до законодавства [1, 2].

Особливості організаційних взаємовідносин між органами Державної казначейської служби, розпорядниками бюджетних коштів, одержувачами бюджетних коштів, а також розподіл обов'язків та відповідальності між ними в процесі обслуговування державного бюджету за видатками регламентує «Порядок казначейського обслуговування державного бюджету за витратами», який затверджений наказом Міністерства фінансів України №1407 від 24.12.2012 р. [3], а у процесі обслуговування місцевих бюджетів «Порядок казначейського обслуговування місцевих бюджетів», який затверджений наказом Міністерства фінансів України №938 від 23.08.2012 р. [4]. Ці два нормативні акти, які розроблені для деталізації визначених у бюджетному кодексі норм є основними в процесі казначейського обслуговування розпорядників бюджетних коштів за звичайних умов.

Однак в умовах воєнного стану казначейське обслуговування розпорядників коштів відрізняється від звичайного порядку в мирний час, і регулюється «Порядком виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 590 від 09.06.2021 р. [5]. Відзначимо, що дана постанова КМУ була прийнята ще до початку повномасштабного вторгнення росії в Україну та початку війни на виконання норм прикінцевих положень Бюджетного кодексу України, затверджених ще у 2015 р. Цю постанову спільно розробляли Кабінет Міністрів України, Міністерством фінансів України та Державна казначейська служба України з метою унормування механізму реалізації повноважень Казначейства України в умовах воєнного стану намагаючись визначити основні проблеми із яким може стикнутись Казначейство України на випадок запровадження воєнного стану.

Однак, початок повномасштабної війни продемонстрував, що не усі особливості воєнного стану в країні були враховані при розробці нормативного акту для регламентації забезпечення повноважень органів Казначейства України щодо обслуговування бюджетних коштів в умовах воєнного стану. Це зумовило необхідність внесення після запровадження воєнного стану в Україні багатьох змін. Лише у 2022 р. до цієї постанови зміни вносились 19 разів.

Розробка на законодавчому рівні нормативного акту із спеціальними вказівками, що діють у період воєнного стану, або надзвичайних ситуацій в першу чергу була спрямована на визначення заходів для забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів у надзвичайних ситуація в умовах воєнного стану. Забезпечення безпеки фінансових транзакцій держави та посилений контроль за видатками бюджетів є надзвичайно важливим у ситуації воєнного конфлікту. Використання захисних технологій та процедур повинно бути посилене для уникнення фінансових атак та зловживань.

У зв'язку із агресією росії щодо України, ще із 2014 р., органи Державної казначейської служби України стикнулись із багатьма проблемами. Перш за все, ще до початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 р., частина територіальних органів Казначейства України не мали змоги працювати у штатному режимі. Окремі територіальні органи не мали змоги взагалі працювати, інші для виконання своїх функціональних повноважень були переміщені на інші території до інших органів на підконтрольних українській владі територіях. Запроваджена ще у 2015 р. системи дистанційного обслуговування (СДО) «Клієнт казначейства – Казначейство» дала можливість в умовах воєнного стану працівникам органів Державної казначейської служби України обслуговувати розпорядників коштів дистанційно, маючи доступ до робочого місця у будь-якому територіальному органі. Це дало можливість значній частині працівників евакуюватись на більш безпечні для життя території, і у той же час отримати віддалене робоче місце в органі Державної казначейської служби України для обслуговування своїх клієнтів. Таким чином, системи дистанційного обслуговування «Клієнт казначейства – Казначейство» продемонструвала свої переваги не тільки в умовах поширення світової пандемії «COVID-19», але й в умовах воєнного стану. Працівники системи казначейства за таких умов дистанційно обслуговують своїх клієнтів 24/7.

Розрахунково-касове обслуговування розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів, інших клієнтів в умовах воєнного стану здійснюється Казначейством та територіальними органами Казначейства в особливому режимі в установленому законодавством порядку з урахуванням особливостей, визначених «Порядком виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». Розпорядники бюджетних коштів, які у зв'язку із введенням воєнного стану переміщені в населений пункт, на території якого органи державної влади здійснюють свої повноваження, звертаються до відповідного територіального органу Казначейства, який працює у штатному режимі, щодо розрахунково-касового обслуговування у цьому органі. Також органи Казначейства можуть

забезпечувати розрахунково-касове обслуговування розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів у централізованому порядку в разі прийняття головним розпорядником бюджетних коштів відповідного рішення. У випадках прийняття рішення головним розпорядником бюджетних коштів щодо здійснення видатків у централізованому порядку або необхідності здійснення перерозподілу бюджетних асигнувань розпорядників бюджетних коштів, що включені до його мережі та розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих, і не здійснюють свою діяльність у штатному режимі, документи таких розпорядників бюджетних коштів можуть підписуватись керівником установи вищого рівня та керівником її фінансового підрозділу або бухгалтерської служби [5]. Головні розпорядники бюджетних коштів можуть також звертатись до органів Казначейства щодо припинення здійснення видатків з рахунків розпорядників бюджетних коштів, які включені до їх мережі та розташовані у населених пунктах на тимчасово неконтрольованій території. У таких випадках Казначейство негайно вживає заходів до припинення здійснення видатків відповідних розпорядників бюджетних коштів.

Казначейство та територіальні органи Казначейства здійснюють платежі за дорученнями розпорядників бюджетних коштів із урахуванням ресурсної забезпеченості єдиного казначейського рахунка та у певній черговості, залежно від того, до якої групи видатків відносяться саме ці видатки. Таких груп визначено 3.

Першочергово органами ДКСУ здійснюються видатки віднесені до 1 групи, зокрема: на національну безпеку і оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану, а також розпорядників (одержувачів) коштів державного бюджету, які забезпечують обладнання робочих місць для виконання функціональних обов'язків оперативним складом пунктів управління у можливих місцях розгортання Ставки Верховного Головнокомандувача та здійснюють матеріально-технічне, транспортне, соціально-побутове та інше забезпечення діяльності Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, Офісу Президента України, розпорядників коштів державного бюджету, які забезпечують здійснення організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням [5].

Далі, за умов ресурсної забезпеченості єдиного казначейського рахунка здійснюються органами ДКСУ платежі віднесені до 2 групи, яка включає досить широкий список. Відзначимо основні та найбільш поширені платежі розпорядників бюджетних коштів, які відносяться до цієї групи, зокрема: за видатками загального фонду державного та місцевих бюджетів на оплату праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату; за видатками державного бюджету на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, соціальних виплат; витратами на погашення та обслуговування державного (місцевого) боргу, виконання гарантійних зобов'язань, виплати за державними

деривативами; виконання зобов'язань за укладеними договорами фінансового лізингу; виплату винагороди присяжним; дослідження і розроблення, окремі заходи з виконання державних (регіональних) програм, субсидії та поточні трансферти підприємствам, установам та організаціям у частині оплати праці з нарахуваннями; соціальне забезпечення; реалізацію програм державних гарантій медичного обслуговування населення; придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів; на забезпечення діяльності військових адміністрацій, утворених на територіях, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих територіях; придбання води питної (зокрема бутильованої); забезпечення продуктами харчування; забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення для індивідуального користування, послугами з їх ремонту і технічного обслуговування; одноразову натуральну допомогу «пакунок малюка»; оплату послуг з оздоровлення і відпочинку дітей, які потребують особливої уваги та підтримки, в дитячих оздоровчих таборах державних підприємств; придбання захищених носіїв особистих ключів; придбання канцтоварів, миючих та дезінфікуючих засобів (зокрема для закладів соціального захисту); оплату послуг зв'язку та поштових послуг, придбання засобів зв'язку, оплату за послуги інтернет-провайдерів за користування Інтернетом; придбання систем та засобів оповіщення та інформування населення; придбання предметів ритуальної належності; оплату послуг з утримання місць поховання; заходи (зокрема ремонтні роботи) з усунення аварій в житловому фонді, бюджетних установах, закладах, утримання та поточний ремонт світлофорних об'єктів, охорону приміщень та заходи із захисту цих приміщень; закупівлю санітарно-гігієнічних товарів та поліетиленової продукції для пакування відходів; виготовлення бланків документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, паспортів, бланків документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус; оплату послуг з монтажу, установки та ремонту охоронної та пожежної сигналізації, системи відеоспостереження; придбання пально-мастильних матеріалів (талонів), запчастин та матеріалів для ремонту і оренду автомобільного транспорту; придбання матеріалів та запчастин для міського електричного транспорту (трамваїв, тролейбусів, електробусів, метрополітену); придбання шкільних автобусів; придбання спеціалізованої техніки (сміттєвози, трактори, причепи для тракторів тощо) для комунальних підприємств; оплату послуг з технічного обслуговування і ремонту автомобільного транспорту; оплату послуг з обслуговування автомобільним транспортом; утримання та обслуговування електромереж; виготовлення проектної (проектно-кошторисної) документації, нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт пошкоджених або знищених внаслідок збройної агресії об'єктів критичної інфраструктури та житлового призначення; тощо [5].

До третьої групи видатків відносяться усі інші видатки, які в основному не пов'язані із витратами для фінансового забезпечення заходів із відсічі збройної агресії проти України та ліквідації її наслідків, національної безпеки

та оборони, відновлення, підтримки і розвитку України та фінансуються в останню чергу за умов ресурсної забезпеченості Єдиного казначейського рахунку.

Отже, казначейське обслуговування розпорядників коштів в умовах воєнного стану відрізняється від звичайного порядку у зв'язку з особливостями та обставинами воєнного часу. З моменту введення воєнного стану, вводяться певні заходи для забезпечення ефективного управління фінансами та ресурсами держави в системі казначейства. Як демонструє практичний досвід, передбачити усі нештатні ситуації неможливо. Саме тому, в міру потреби унормування проблемних аспектів казначейського обслуговування розпорядників бюджетних коштів в умовах воєнного стану до «Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 590 від 09.06.2021 р. вносяться зміни та доповнення, що дає можливість органам Державної служби України забезпечувати за таких умов належне обслуговування розпорядників бюджетних коштів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Казначейська система: підручник / За ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого, д.е.н., проф. О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 364 с.
3. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування державного бюджету за витратами: Наказ Міністерства фінансів України №1407 від 24.12.2012 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-13#Text>.
4. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України №938 від 23.08.2012 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12#Text>.
5. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>.

Світлана Савчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Діана Нагулик

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РЕЗЕРВИ ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГІВ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Реформа децентралізації, спрямована на зміцнення ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні розвитку територіальних громад, підтверджує необхідність підвищення ефективності формування фінансових ресурсів, які надходять у розпорядження місцевої влади. Без належної фінансової підтримки досягти поставлених цілей стабільного розвитку місцевої економіки, зростання рівня добробуту мешканців, підвищення якості бюджетних послуг, вирішення соціальних, екологічних проблем територіальних громад є складним завданням. Поряд із вивченням зарубіжного досвіду формування ресурсної бази місцевого самоврядування, не менш важливо активізувати наукові дослідження щодо пошуку і використання резервів фінансових ресурсів, способів їхньої мобілізації до бюджетів місцевого самоврядування. Нарощування ресурсної бази не тільки зміцнює фінансові можливості органів місцевого самоврядування, але й дає їм підґрунтя для проведення самостійної фінансової політики у різних напрямках соціально-економічного розвитку.

Суперечливим наслідком добровільного об'єднання територіальних громад в рамках реформи децентралізації стало формування значної кількості дрібних фінансово незабезпечених громад, які не мають внутрішнього потенціалу для швидкого розвитку. Між тим, як свідчать наукові дослідження, більш потужний фінансовий та загалом ресурсний потенціал мають крупні територіальні громади. Більша кількість населення зумовлює більш об'ємний ринок товарів і послуг, що в поєднанні із більш кваліфікованою робочою силою створює сприятливі умови для активного розвитку малого і середнього підприємництва. Звітність, яку подає Мінрегіонбуд вказує на виражену залежність між кількістю населення громади та її податковим потенціалом – чим більше мешканців проживає у громаді, тим вищим є показник власних надходжень місцевого бюджету в розрахунку на одну людину. Вищий податковий потенціал громади розширює можливості органу місцевого самоврядування розвивати місцеву економіку, належно фінансувати об'єкти інфраструктури, підвищувати якість бюджетних послуг [2].

Стійку економічну основу для збільшення фінансових ресурсів місцевого самоврядування може забезпечити розвиток місцевої економіки. Збільшення кількості працюючих суб'єктів господарювання на території громади спричиняє зростання не тільки надходжень від сплати податків та зборів, але й додаткових надходжень неподаткового характеру від надання ліценцій, патентів на право

здійснення певних видів діяльності. Загалом у вирішенні питання збільшення кількості зареєстрованих на території громади суб'єктів економіки – платників податків можна виокремити два варіанти:

1) інтенсивний, який передбачає зростання кількості суб'єктів економіки – наповнювачів місцевого бюджету за рахунок створення сприятливих умов для ведення бізнесу на території громади. Для цього органи місцевого самоврядування вживають заходів для спрощення бюрократичних процедур отримання різних дозволів та погоджень, підготовки інвестиційних пропозицій для бізнесу, надають потенційним інвесторам податкові пільги з тих платежів, які належать до їхньої компетенції, здійснюють підготовку територій для можливого розміщення на них нових виробництв, підводять комунікації (лінії електропередач, водопостачання і водовідведення, транспортне сполучення та під'їзні шляхи).

2) екстенсивний, який передбачає «переманювання» бізнесу з інших громад на власну територію з метою нарощування податкової бази. Очевидно, що такі цілі також вимагають створення більш конкурентних умов для бізнесу порівняно з іншими громадами, оскільки для перереєстрації бізнесу на новому місці власники повинні бачити у цьому економічну доцільність. Створення сприятливого клімату для інвестицій дає підстави очікувати збільшення обсягів залучення в економіку громади прямих інвестицій, в тому числі іноземних, а також переведення філій та представництв крупних вітчизняних компаній у податкову юрисдикцію громади для отримання економічних переваг.

Оскільки провідну роль у формуванні власних фінансових ресурсів громад відіграють надходження від податку на доходи фізичних осіб, то у пошуку резервів збільшення фінансових можливостей місцевого самоврядування слід приділити увагу вдосконаленню функціонування цього фіскального платежу. У довгостроковому плані нарощування надходжень від сплати податку на доходи фізичних осіб потребує підвищення зайнятості та загального рівня трудових доходів населення, базованого за стабільному зростанні місцевої економіки й державних соціальних стандартів у сфері доходу. За низького рівня доходів від трудової діяльності маніпулювання елементами податку (ставки, коло платників чи база оподаткування) є малоефективним, адже тільки спричинятиме труднощі у розрахунку сум податку, а також стимулюватиме підвищення рівня тінізації фонду оплати праці.

На думку О. Михайловської і Т. Головачук, зростання обсягу надходжень податку на доходи фізичних осіб у короткостроковому часі вимагає «вирішення таких проблем, як нелегальна зайнятість та виплата зарплат у «конвертах»; розміщення на території громади підрозділів суб'єктів господарювання з інших територіальних формувань без реєстрації як податкових агентів; стимулювання реєстрації на території громади підприємств з найманими працівниками» [3, с. 35].

На сьогодні проблема реєстрації відокремлених структурних підрозділів крупних компаній як платників податків на території громад, де вони працюють

уже вирішена внесенням відповідних поправок у податкове законодавство. Натомість, питання контролю за тіньовою зайнятістю залишається актуальним, а органи місцевого самоврядування практично позбавлені можливості брати участь у цьому процесі. Однак, варто погодитись із думкою В. Дмитріва, Ф. Ткачика, В. Валігури [4], які резерви збільшення надходжень від податку на доходи фізичних осіб пов'язують із спрощенням звітності з податку та поглибленням цифровізації процесів оподаткування, а також із проведенням інформаційно-роз'яснювальної кампанії з популяризації добровільності декларування доходів громадян та сумлінності сплати податків. На думку В. Горина «актуальність діджиталізації процесів оподаткування винятково посилюється в умовах війни в Україні, коли значна частина платників податків змушені були змінити місце проживання та не мають фізичної можливості подавати звітність за місцем реєстрації. Такий підхід дасть змогу зберегти як платників податків в Україні, так і підприємців чи самозайнятих осіб, які у зв'язку з військовими діями залишили територію нашої держави» [1]. Щодо другого завдання – проведення роз'яснювальної роботи для підвищення рівня податкової культури, то у цьому процесі головну роль можуть відіграти саме органи місцевого самоврядування, які найбільш зацікавлені у зменшенні проявів ухилення від сплати податків.

На відміну від зарубіжних країн, де податок на нерухоме майно має вагомий фіскальний значення як джерело фінансових ресурсів місцевого самоврядування, в Україні він практично непомітний серед дохідних джерел місцевих бюджетів. Причини цього полягають у проведенні надмірно ліберальної політики щодо визначення бази оподаткування цим податком і ставок його сплати. Кількісний підхід до встановлення бази оподаткування «вихолощує» фіскальний потенціал цього податку і має негативний вплив на реалізацію його регуляторної функції. Чинна модель справляння податку на нерухоме майно дискримінаційна щодо платників з низькими доходами і ліберальна до заможних прошарків населення. Крім цього, впровадження неоподаткованої площі практично до мінімуму звузило коло платників податку на нерухоме майно, перетворивши його на «декоративний» податок, витрати на адміністрування якого співмірні з обсягом надходжень.

Вирішення цієї проблеми є перехід до вартісного принципу встановлення бази оподаткування, що створить передумови для відновлення справедливості в оподаткуванні нерухомості та сприятиме реалізації фіскального потенціалу цього податку. Крім цього, поширення вартісного принципу визначення бази оподаткування для розрахунку сум податкового зобов'язання для комерційної нерухомості матиме вагомий «санаційний» ефект, оскільки стимулюватиме тих платників, які мають комерційні площі, що не використовуються, позбуватись їх. Це оживить ринок комерційної нерухомості та здешевить купівлю чи оренду комерційної нерухомості для функціонуючих чи новостворених платників.

Значні потенційні резерви збільшення обсягів фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування закладені у вдосконаленні транспортного податку. Його впровадження було продиктоване двома причинами – намаганням

наповнити місцеві бюджети додатковими доходами та впровадити інструмент відновлення соціальної справедливості у майновому оподаткуванні. Проте, на теперішній час транспортний податок практично не реалізує свого фіскального і регуляторного потенціалу. Причини цього не у значних масштабах ухилення від його сплати, а в апріорі слабких нормах, які визначають елементи цього податку. «На 2023 рік до числа платників цього податку зараховують власників транспортних засобів вартістю понад 375 МЗП, тобто більше 2,51 млн грн, а також віком автомобіля до 5 років» [1]. Перелік марок автомобілів, які підлягають оподаткуванню цим податком, а також їхня оціночна вартість щорічно затверджується урядом.

У питанні виправлення недоліків транспортного податку варто погодитись із позицією В. Горина, який вважає, що в сучасних умовах при високих ризиках корупції та зловживань щорічне затвердження переліку марок і орієнтовної вартості автомобілів для цілей їхнього оподаткування виправдане. Проте, визначена мінімальна межа вартості автомобіля, після якої він підпадає під оподаткування транспортним податком є надміру завищена. Внаслідок цього, податок сплачують лише власники автомобілів вищого класу (вартістю майже 68 тис. дол.), тоді як практично усі автомобілі представницького класу вартістю від 40 до 70 тис. дол. виведенні з-під оподаткування. На наш погляд, враховуючи рівень добробуту населення в Україні та високі показники майнового розподілу вітчизняного суспільства, таке ліберальне ставлення до заможних громадян є не виправданою позицією, що несе фіскальні та репутаційні втрати для влади. Тому ми поділяємо позицію В. Горина щодо необхідності зниження порогу оподаткування транспортним податком до рівня 150 розмірів мінімальної заробітної плати, а також встановлення самої ставки податку на рівні 5 розмірів мінімальної зарплати [1]. Це дасть можливість виправити алогічну ситуацію, коли ставка транспортного податку уже впродовж кількох років залишається сталою, попри високі темпи інфляції в країні. Також прості розрахунки свідчать, що лише підвищення ставки податку у його прив'язуванні до мінімальної зарплати дасть можливість збільшити надходження від його сплати більш, ніж на третину. А при розширенні кола платників завдяки зниженню порогу оподаткування, фіскальна віддача податку буде значно вищою.

Стосовно збільшення надходжень бюджетів місцевого самоврядування від оподаткування земельних ресурсів, то це потребує вирішення двох важливих питань: по-перше, проведення грошової оцінки вартості усіх земельних площ, які перебувають під контролем територіальної громади; по-друге, інвентаризація наявних земельних ділянок із встановленням їх власників, а також приведення документації про право власності на земельну ділянку до вимог законодавства із внесенням цих даних до відповідного реєстру. За оцінками фахівців ринку землі, в Україні значні масиви земельних ресурсів вважаються такими, що виведені із господарського обороту. У реальності вони обробляються, але місцеві бюджети не отримують від цього податкових надходжень. Інвентаризація «нічийних» земель, їхня вартісна оцінка та передача в оренду чи продаж можуть суттєво поповнити місцеві бюджети, а

виведення з тіньового обороту земельних ресурсів сільськогосподарського призначення може значно розширити коло платників податків на території громади.

В період війни, коли використання ресурсів місцевих бюджетів на проекти розвитку призупинене, перспективним джерелом фінансових ресурсів місцевого самоврядування для інвестиційних цілей може стати активізація проектної роботи із пошуку і залучення зовнішніх ресурсів від донорських організацій та програм сприяння реформам. Фандрайзингова діяльність на рівні територіальних громад полягає у пошуку грантових конкурсів та програм, налагодження співпраці з бізнес-структурами, які реалізують власні програми корпоративної соціальної відповідальності, а також міжнародними організаціями-донорами для залучення зовнішнього фінансування інвестиційних цілей. Така діяльність вимагає від органів місцевого самоврядування відповідного організаційного забезпечення у вигляді спеціалістів, які володітимуть основами проектного управління, навиками розробки і просування проектних пропозицій, пошуку донорів та ведення угод та ін. Зважаючи на те, що непровоквана війна проти України спричинила загальне співчуття з боку цивілізованого світу, в сучасний період існує багато програм цільової фінансової допомоги з боку іноземних донорів для реалізації проектів в Україні, які стосуються реабілітації інфраструктури, житлового фонду, допомоги ветеранам війни, внутрішньо переміщеним особам й іншим категоріям населення, яке постраждало від воєнних дій. Професійна підготовка проектів, спрямованих на вирішення проблем цих цільових груп, пошук донорів та залучення коштів на їх фінансування можуть реалізувати потенціал фандрайзингу як альтернативного джерела фінансування суспільних потреб на рівні місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Горин В., Савчук С. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13. С. 11-20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273>
2. Козюк Я. 20 лідерів ОТГ та що є визначальним критерієм для сталого розвитку громад. Прес-центр ініціативи «Децентралізація влади». URL: <http://decentralization.gov.ua/news/5981> (дата звернення 2.01.2021).
3. Михайловська О. В., Головачук Т. І., Ширманов О. А. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів у сучасних умовах розвитку України. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки. 2010. № 6. С. 33-37.
4. Ткачик Ф., Валігура В., Дмитрів В. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 29. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602/576>

Ірина Сидор

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тарас Сидор

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ілона Зінченко

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ БЮДЖЕТІВ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ

У сучасних умовах ринкових відносин, послуги вищої та професійної освіти мають ключове значення для людського розвитку та відіграють важливу роль у формуванні інтелектуального, духовного та економічного потенціалу держави. Якість надання послуг вищої та професійної освіти безпосередньо впливає на розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, виховання громадян, а також модернізацію суспільних відносин. Покращення цих освітніх послуг є одним із ключових аспектів подолання кризових процесів, поліпшення якості життя громадян та зміцнення держави.

Фінансове забезпечення розглядається як метод фінансового механізму, що передбачає сукупність джерел, форм і напрямів фінансування господарської діяльності суб'єктів господарювання, держави та населення для досягнення певного позитивного економічного результату чи корисного соціального ефекту. Щодо джерел фінансування вищої освіти, вони включають кошти державного та місцевих бюджетів, а також кошти юридичних та фізичних осіб. Фінансування забезпечується й за рахунок власних коштів навчальних закладів (некомерційне самофінансування), які формуються через платні освітні послуги, національні та міжнародні гранти та інші додаткові джерела.

Вища освіта в Україні передбачає функціонування навчальних закладів фахової передвищої освіти та вищої освіти. Співвідношення між цими видами навчальних закладів вказує на значну кількісну перевагу закладів фахової передвищої освіти (370 одиниці проти 282 закладів вищої освіти). З огляду на чисельність студентів, вагома перевага надається закладам вищої освіти, а саме: 1322,2 тис. осіб або 86,8% проти 199,9 тис. осіб чи 13,2%, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти. Загальна кількість студентів у закладах професійної освіти у 2022 році становила 245,8 тис. осіб, що навчаються у 723 закладах ПТО. Відтак, зазначимо скорочення як чисельності учнів, так і навчальних закладів ПТО.

Якщо розглядати чисельність студентів за джерелами фінансування здобуття освіти, то найбільш чисельними у цьому складі є студенти, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб (52,6%) та фінансування з

державного бюджету (39,2%), а саме, за видами вищої освіти, фінансування закладів фахової передвищої освіти на 52,6% забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, а на 33,9% – коштів фізичних осіб; а заклади вищої освіти на 55,4% забезпечуються за рахунок коштів фізичних осіб і на 43,1% фінансування за рахунок коштів державного бюджету.

Динаміка видатків зведеного бюджету на освіту в Україні за період 2019-2021 років вказує на її зростання з 238,7 млрд грн до 312,9 млрд грн, або на 74,2 млрд грн. У 2022 році даний показник скоротився на 22,2 млрд грн до показника 290,7 млрд грн. В цілому за період, який аналізується, спостерігається приріст обсягу бюджетного фінансування освіти на 52 млрд грн. Разом з тим, видатки зведеного бюджету на вищу освіту характеризуються такою ж тенденцією, у період 2019-2021 років відмічено їх зростання з 43 млрд грн до 53,8 млрд грн, ріст склав 10,8 млрд грн, а у 2022 році відбулось скорочення бюджетного фінансування вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету на 3,9 млрд грн до рівня 49,9 млрд грн.

Частка видатків зведеного бюджету на фахову передвищу та вищу освіту у ВВП країни скоротилася на 0,1% і у 2022 році цей показник становив 1,2%, що менше за аналогічний показник 2016 р. (1,47%), це вказує на негативну тенденцію щодо бюджетного фінансування фахової передвищої та вищої освіти в Україні за залишковим принципом, що дозволяє покривати видатки на оплату праці з нарахуваннями та інші захищені статті кошторису. Більше 85% бюджетного фінансування закладів фахової передвищої та вищої освіти покривається за рахунок коштів державного бюджету і тільки 15% припадає на фінансування місцевих бюджетів.

За рахунок коштів державного бюджету забезпечується фінансування закладів вищої освіти державної форми власності і окремі заклади фахової передвищої освіти. Динаміка видатків державного бюджету на фахову передвищу і вищу освіту вказує на їх зростання за період 2019-2022 років з 43 млрд грн до 49,9 млрд грн, або на 6,9 млрд грн. Динаміка видатків на фінансування ПТО також зросли на 0,2 млрд грн (з 0,3 млрд грн у 2019 році до 0,5 млрд грн у 2022 році). Однак, зростаючі обсяги фінансування фахової передвищої, вищої і професійної освіти не забезпечують нарощення її матеріально-технічної бази чи інші потреби навчальних закладів.

За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансується діяльність закладів фахової передвищої освіти та професійної освіти на 90% і тільки на 10% забезпечується фінансування закладів вищої освіти. За останні 2020-2022 роки значна кількість закладів фахової передвищої освіти передані на утримання ВНЗ вищої освіти або місцевих органів влади за рахунок коштів субвенційних коштів.

Дослідження світової практики свідчить, що з метою ефективного фінансування професійно-технічної освіти використовується багатоваріантні підходи, зокрема: різне співвідношення джерел фінансових ресурсів, використання формули розподілу грошових коштів, залучення приватних інвестицій тощо. У світі успішно функціонують кілька основних моделей фінансування професійно-технічної освіти:

1) модель централізованого державного фінансування, при якій державні органи влади проводять планування діяльності закладів ПО й безпосередньо здійснюють розподіл коштів між ними на підставі окремих індивідуальних критеріїв. Державою визначено кількість таких закладів освіти, регулюються напрями підготовки фахівців та чисельність випускників;

2) модель державного фінансування при активному використанні інструментарію міжбюджетних трансфертів, коли кошти спрямовуються з державного бюджету до місцевих бюджетів, і на місцевому рівні використовується формульний підхід для перерозподілу цих фінансових ресурсів на цільові потреби між окремими освітніми закладами;

3) модель конкурентного державного фінансування, при якій держава виділяє відповідний обсяг фінансових ресурсів на функціонування професійної освіти, у конкурсі беруть участь незалежні надавачі освітніх послуг з метою отримання фінансових ресурсів виходячи з критеріїв результативності та ефективності;

4) модель диверсифікованого фінансування, при якій заклади професійної освіти отримують кошти з різних джерел: державного і місцевих бюджетів, спеціалізованих національних фондів. Фінансові ресурси таких фондів можуть бути сформовані за рахунок податкових надходжень, а також внесків підприємств, зацікавлених у підготовці кваліфікованих фахівців;

5) модель індивідуального фінансування, при якій кошти надаються безпосередньо здобувачу певного рівня освіти, котрий має право самостійно обрати заклад професійної освіти та бажану спеціальність;

6) модель дуального фінансування спрямована на функціонування дуальної системи підготовки фахівців, при якій теоретична частина здобуття освіти фінансується за рахунок коштів держави, а практична – підприємств, зацікавлених у відповідних фахівцях.

Світовий досвід вказує на те, що успішні моделі фінансування професійної освіти базуються на сталих принципах, які є простими і прозорими. Фінансове забезпечення має бути прогнозованим, щоб заклади та установи освіти могли планувати власну діяльність, визначити його обсяг, який вони можуть отримати у майбутньому. У багатьох країнах світу для розподілу коштів використовується певна формула фінансування. Базовими критеріями при цьому виступають: чисельність студентів та рівень їх підготовки, навчальні програми підготовки фахівців, характеристика закладів освіти, індивідуальні потреби студентів (інклюзивна освіта). Окрім того, активно використовуються критерії результативності та ефективності.

Формування складу фінансового механізму для сегмента вищої освіти в Україні зараз триває в частині досягнення стратегічної мети, а саме долучення до європейського освітнього простору. Фінансове забезпечення вищої освіти здійснюється за рахунок багатоканальних джерел, проте вагомою часткою цих коштів є ресурси державного бюджету. Основними джерелами фінансування закладів вищої освіти є бюджетні кошти, кошти фізичних і юридичних осіб та доходи від основної і допоміжної господарської діяльності закладів.

Наразі точиться дискусія щодо активного використання ринкових інструментів здобуття вищої освіти в Україні. Зокрема, щодо використання освітніх кредитів, способів їх використання, можливу пільгову державну підтримку. Однак, на сучасному етапі пільгова кредитна підтримка студентів в Україні практично відсутня, спеціалізованих довгострокових кредитів на здобуття освіти не існує. Банківські продукти, які пропонуються у вигляді кредиту на освіту, виступають звичайними споживчими кредитами. Відсотки за такими кредитами є такими самими як і на інші споживчі кредити.

Аналіз освітніх програм кредитування в тих країнах, де активно використовується модель багатоканального фінансового забезпечення із залученням коштів самих студентів використовується у США, Великій Британії та інших країнах. Він показав, що програми освітнього кредитування можуть бути масовими і при цьому ефективними. Проте, умови освітньої програми щодо студентського кредитування, яка реалізується в Україні, суттєво відрізняються від прийнятих у розвинутих країнах світу. Національна програма характеризується від'ємною реальною відсотковою ставкою на протязі усього періоду її погашення, відсутністю дієвих механізмів безпосереднього впливу на боржників, які, зазвичай, можуть вільно ухилятися від сплати заборгованості. При таких умовах рівень державних видатків за освітньою програмою може бути досить високим, відповідно, при умові дефіциту бюджетних ресурсів програма освітнього кредитування не може охопити великий контингент студентів. Тому використання в Україні передового світового досвіду є доцільним у разі удосконалення системи державного пільгового кредитування здобуття освіти.

Іншим фінансовим інструментом є освітні ваучери на фінансування вищої та професійної освіти для обдарованих дітей із малозабезпечених сімей, освітні облігації, схожі на ті, які діють в європейських країнах. Однак, низький рівень ВВП та високий показник інфляції значно звужують можливості практичного використання даних інструментів.

У короткостроковій перспективі актуальними є питання щодо підвищення ефективності використання і визначення пріоритетів у бюджетному фінансуванні вищої освіти. Важливими заходами в даному напрямі стали:

- впровадження адресного розміщення державного замовлення;
- введення формульного розподілу бюджетного фінансування на підготовку кадрів;
- запровадження вступних іспитів для вступу до магістратури на кшталт здачі ЄВІ і ЄФВВ, а також ЄДКІ та ін.

Такі підходи дозволили забезпечити належну якість вищої освіти, відповідальність ЗВО та ефективному використанню бюджетних коштів. Проте, такі кроки потребують удосконалення в частині збору і використання більш релевантної і повної статистичної бази даних про систему та заклади вищої освіти.

Таким чином, нарощення обсягів фінансового забезпечення вищої освіти в розрахунку на одного студента через зростання загального обсягу фінансування можливе при умові економічного розвитку та зростання обсягу ВВП. Зазначене стосується фінансування як за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, так і за рахунок приватних джерел фінансування. Співвідношення між різними джерелами фінансування залежить, насамперед, від державної політики у сфері перерозподілу ВВП через доходи державного та місцевих бюджетів. При збереженні тренду останніх років в частині скорочення цього показника можна очікувати прискореного зростання фінансування освітньої галузі зі сторони бізнесових структур, яке сьогодні складає лише незначну частку у загальному обсязі фінансування вищої освіти. Дане фінансування може бути прямим – через замовлення на підготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів, оновлення матеріально-технічної бази, стипендії, благодійну допомогу, так і непрямим – через фінансування спільних проектів, оплати консультаційних, експертних і аналітичних послуг ЗВО. У будь-якому разі таке фінансування буде орієнтуватися на розвиток і покращення фінансових показників діяльності суб'єктів підприємництва. В умовах воєнного стану, спаду економіки країни та необхідності її відбудови дане джерело фінансування вищої освіти є недоступним.

Список використаних джерел:

1. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.
2. Заклади вищої освіти. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html
3. Сидор І. П. Вища освіта в Україні та джерела її фінансового забезпечення: практика та проблематика. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Том 23. Випуск 6 (71). С. 162-168.
4. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
5. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування: монографія / за ред. С. Л. Лондара; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.

Галина Сидор

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

Уляна Савків

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і маркетингу,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

МИТНО-ТАРИФНІ ТА НЕТАРИФНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України внесли коригування у діяльність всіх держав світу. Більшість держав оголосили карантин, що негативно вплинуло на економіку самих країн. Карантин, війна призвели до економічної кризи у світових масштабах. Багато держав вводили обмеження й зіткнулися з погіршенням економічних показників. Пандемія, війна суттєво вплинули на тренди розвитку міжнародної економіки, не залишивши осторонь жодну державу світу. Відповідно пандемія COVID-19, війна змінили весь світ, у тому числі Україну.

Національний інтерес держави має бути критерієм оцінювання. Близько трьох століть у центрі уваги вчених і державних органів перебуває вибір шляхів розвитку зовнішньої торгівлі. У світовому просторі немає жодної країни, яка в реальних умовах не регулювала би зовнішньоекономічну діяльність.

Митний тариф – це вагомий інструмент митно-тарифного регулювання експортно-імпортних операцій. Мито у процесі надходження конкретного імпортного товару на внутрішній ринок збільшує його ціну, дає можливість національним товаровиробникам отримувати додатковий прибуток і підвищувати ціни на вітчизняні товари.

Митний тариф використовують всі держави. Ввізне й вивізне мито загалом становить податок на товари, що перетинають митний кордон. Для усіх суб'єктів діє єдина система ставок мита.

Реагуючи на COVID-19, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, багато держав, з одного боку, зовсім відміняли або знижували ввізні мита на певні товари, а з іншого боку – забороняли або обмежували експорт «критично важливих» товарів.

Проаналізувати результативність митно-тарифного регулювання опосередковано можна через розрахунок Індексу залучення країн у міжнародну торгівлю. Цей індекс становить композиційний індикатор, який складається із субіндексів, що характеризують стан окремих чинників сприяння зовнішній торгівлі (табл. 1).

У рамках дослідження встановлено, що субіндекс доступ до ринку дає можливість оцінювати складність та сприятливість тарифного режиму держави як для імпортерів, так і для експортерів, тому що містить дві складові, а саме:

- доступ на зовнішні ринки;
- доступ на внутрішній ринок.

Таблиця 1

Індекс залучення держав у міжнародну торгівлю

Субіндекс А: доступ до ринку	Субіндекс В: адміністрування на кордоні	Субіндекс D: ділове середовище	Субіндекс С: інфраструктура
Складова субіндексу А1: доступ на внутрішній ринок			Складова субіндексу С1: доступність та якість транспортної інфраструктури
Складова субіндексу А2: доступ на зовнішні ринки			Складова субіндексу С2: доступність та якість транспортного сервісу
			Складова субіндексу С3: доступність і рівень використання інформаційно- комунікаційних технологій

Джерело: побудовано за [1]

Субіндикатор доступу на зовнішні ринки складається із двох індикаторів, що дають можливість оцінювати тарифні бар'єри, на які наражаються вітчизняні експортери. Субіндикатор доступу на внутрішній ринок складається із шести індикаторів та дає можливість оцінювати рівень тарифного захисту держави в процесі її зовнішньоекономічної діяльності.

У рамках дослідження встановлено, що субіндекс адміністрування на кордоні дає змогу оцінювати результативність адміністрування під час перетину товару меж митного кордону, а саме:

- витратність;
- прозорість;
- корумпованість;
- усереднену тривалість;
- інформаційну забезпеченість митних процедур.

Вагоме питання, на яке в контексті наукового дослідження варто звернути увагу, – це дослідження субіндексу інфраструктури, що дає змогу оцінювати якість і доступність інфраструктури країни, що потрібна для сприяння перетину митного кордону експортними товарами та їх подальше просування.

Субіндекс інфраструктури охоплює три складові, а саме:

- якість та доступність транспортної інфраструктури;
- якість та доступність транспортного сервісу;
- рівень та доступність використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Субіндикатор якості та доступності транспортної інфраструктури оцінюється через індикатор стану морського, повітряного, залізничного, автомобільного сполучень у державі. Субіндикатор якості та доступності транспортного сервісу оцінює конкурентоздатність логістичних фірм у державі, тривалість та витратність перевезень та ін.

Субіндекс ділового середовища дає можливість оцінювати рівень захищеності прав власності; криміногенність; неупередженість і якість громадських інституцій; відкритість держави для залучення іноземних інвестицій тощо.

Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що в процесі агрегації індикаторів у діапазоні до 7 (найкраща) від 1 (найгірша) здійснюється оцінювання за кожним із наведених вище субіндексів та формулюється підсумкове значення Індексу залучення країни в міжнародну торгівлю.

Наступне питання, на яке в рамках наукової роботи варто звернути увагу, – це оцінювання інструментів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Встановлено, що нетарифне регулювання як один з основних інструментів зовнішньоторговельної політики країни становить певну сукупність засобів, а саме:

- приховані засоби протекціонізму;
- кількісні обмеження;
- технічні бар'єри тощо.

У секторах технічної стандартизації, безпеки продукції, маркування та пакування продукції класифікуються головні технічні вимоги. Процедуру оцінювання відповідності здійснює третя сторона або виробник продукції, який відповідальний за таке оцінювання.

Одним із результативних і порівняно уживаних з іншими інструментами (обмеження під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності) нетарифного регулювання вважаються тарифні квоти. Їхнє оцінювання підтвердило, що саме тарифні квоти на ввезення конкретних продуктів з нашої держави є вагомим чинником і бар'єром зниження переваг з введення зони вільної торгівлі між нашою країною та Євросоюзом.

У 2021 р. Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі ухвалила рішення щодо проведення антидемпінгових розслідувань щодо імпорту в Україну деяких видів товарів з таких держав, як: російська федерація, Республіка Білорусь, Китайська Народна Республіка тощо. Крім того, приймалися рішення щодо застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну товарів незалежно від держави походження та експорту.

За станом на 01 січня 2022 р. наша держава проводила розслідування щодо імпорту товарів (табл. 2). Крім того, з 2016 р. діє заборона на ввезення на митну територію України товарів, що походять з російської федерації.

Встановлено, що постійно розширюється діапазон інструментів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Констатовано, що від якості обґрунтування економічної доцільності застосування інструментів нетарифного регулювання залежить їхня результативність. Аналіз досвіду

практики вказує на те, що ступінь впливу нетарифних інструментів на зовнішньоекономічну діяльність важко оцінювати кількісно, оскільки їхній вплив ще чітко не вироблений.

Таблиця 2

Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну

Держави	Продукція
Спеціальні розслідування незалежно від країни походження	
Всі держави	гіпохлорид натрію ПВХ-профіль тришарові бурові долота деякі види сирів
Антидемпінгове розслідування	
російська федерація	деякі вироби з асфальту або аналогічного матеріалу (євроруберойд та бітумна черепиця)
Республіка Білорусь	деякі вироби з асфальту або аналогічного матеріалу (євроруберойд та бітумна черепиця) склотара
Китайська Народна Республіка	прокат з вуглецевої сталі з покриттям дріт із сталі кремнієво-марганцевої сталеві безшовні холоднотягнуті та холоднокатані труби

Джерело: побудовано за [1]

Встановлено, що використовуються методи (цінової різниці, частотні, імітаційного моделювання тощо) з метою проведення кількісного оцінювання результатів застосування нетарифних інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Недоліки та переваги ми згрупували у табл. 3.

Таблиця 3

Порівняння методів кількісної оцінки нетарифних заходів

Методи	Переваги	Недоліки
Частотні	ідентифікація наявності вартісної частки імпорту/експорту та нетарифних заходів	неможливість оцінити реальний рівень конкретно визначеного товарного ринку
Цінової різниці	визначення різниці між цінами товарів після і до застосування нетарифних інструментів	складність оцінювання (порівняння) для великої кількості країн та груп
Імітаційне моделювання	оцінювання нетарифних інструментів на макроекономічні параметри розвитку країни	результативність імітації суттєво залежить від застосованого алгоритму

Джерело: побудовано за [5; 6]

Останніми роками у державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності спостерігаємо надто суттєве посилення значення та ролі інструментів нетарифного регулювання у забезпеченні захисту внутрішнього ринку.

Одним із вагомих чинників забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку нашої держави є дієва система державного регулювання

зовнішньоекономічної діяльності. Сьогодні у сфері міжнародної економічної взаємодії зосереджені ключові можливості для вирішення завдання економічного зростання, модернізації національної економіки та переведення її на інноваційний шлях розвитку. Результативна реалізація цього напрямку потребує максимального використання потенціалу міжнародного економічного співтовариства, зокрема за допомогою системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Подальший результативний розвиток цієї системи має відбуватися на засадах впровадження цілісного комплексу технічних та організаційно-правових заходів, спрямованих на підвищення результативності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах подальшої інтеграції нашої держави у світову економічну систему.

Варто зазначити, що в процесі зовнішньоекономічної діяльності відбувається узгодженість інтересів її суб'єктів на всіх рівнях. Система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності залежить від зовнішніх чинників, впливу соціальних, геополітичних, економічних змін, а результативна реалізація регуляторної політики відбувається як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях.

З огляду на це пропонуємо окреслити такі пріоритети державної політики у галузі регулювання зовнішньоекономічної діяльності:

- підвищення ролі зовнішньоекономічної сфери у вирішенні завдань інноваційно-орієнтованої модернізації національної економіки та забезпечення необхідних умов для досягнення стратегічних цілей у міжнародній економіці;
- результативний розвиток системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на засадах постійного обстоювання вітчизняних інтересів у процесі міжнародного економічного співтовариства з урахуванням мінливих умов зовнішнього середовища;
- формування доступної на міжнародній арені й конкурентоспроможної для всіх суб'єктів господарювання національної системи інститутів й інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що митно-тарифні інструменти державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які регламентує Верховна Рада України, можуть передбачати застосування високих ставок мита на імпорتنі товари у відповідь на недружні дії деяких держав, так і забезпечувати підтримку імпорту товарів з держав, які користуються режимом найбільшого сприяння.

Нетарифні інструменти державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності здебільшого спрямовані на застосування обмежувальних інструментів регулювання. Їх можна застосовувати як до окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і до держав загалом. Це дає змогу захистити національних товаровиробників від імпорту товарів, які будуть конкурувати з вітчизняними товарами, та забезпечити митну й економічну безпеку держави. Крім того, нетарифне регулювання може бути спрямоване на обмеження експорту, тому що в Україні діють експортні обмеження на певний перелік товарів.

Список використаних джерел:

1. Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku>
2. Сидор Г. В., Кушнір В. В. Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи*: матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Київ, 08 груд. 2021 р.). Київ, 2021. С. 182–184.
3. Сидор Г. В., Савків У. С. Удосконалення митно-тарифного регулювання в Україні. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 14–15 квіт. 2022 р.) Полтава, 2022. С. 410–411.
4. Ціна держави. Бюджет України. Доходи. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/#29>
5. Andriamananjara S., Dean J. and Ferrantino M., Feinberg R. and Ludema R. and Tsigas M. (2004). The Effects of NonTariff Measures on Prices, Trade, and Welfare: CGE Implementation of Policy-Based Price Comparisons. URL: http://www.usitc.gov/publications/332/working_papers/ec200404a.pdf
6. Deardorff A. V. and Stern R. M. (1997). Measurement of Non-Tariff Barriers, OECD Economics Department Working Papers, № 179. URL: <http://www.oecdilibrary.org/docserver/download/5lgsjhvj865f.pdf?expires=1409687683&id=id&accname=guest&checksum=6D9C575A7A106C5BB5AEC6CEBB5E8C4>
7. The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf>

Вікторія Сідляр

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВА ВІЙНИ

Сучасна міжнародна політика спрямована на підтримку співпраці між країнами та розвиток світової торгівлі й характеризується прагненням максимально спростити митні процедури. В цьому контексті широко застосовується практика відмови від загального контролю за суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, яка передбачає зменшення втручання митних адміністрацій в операційну діяльність учасників міжнародної торгівлі. Проте необхідно враховувати, що сьогодні Україна перебуває в умовах повномасштабної війни, що створює нові загрози на тлі необхідності збереження євроінтеграційного курсу. Тому важливо, щоб уряд України зосереджував зусилля на координуванні процесів переміщення товарів через митні кордони та коригував дії учасників зовнішньоекономічної діяльності. Ці заходи обумовлені необхідністю максимального захисту національних інтересів і забезпечення стійкості економіки в умовах війни.

Умови воєнного стану в Україні генерують специфічні виклики для державного регулювання, особливо враховуючи обмежені фінансові можливості уряду. Негативний вплив зовнішніх обставин обумовлює потребу в нових механізмах впливу на зовнішньоекономічну діяльність та ефективному поєднанні інструментів для стимулювання та стримування міжнародної торгівлі, оскільки балансування обсягів експорту та імпорту набуває великого значення в умовах війни.

Сьогодні для державної влади складним завданням є забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку та збільшення доходів державного бюджету з огляду на вкрай нестабільні умови для розвитку бізнесу та функціонування національної економіки. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, включаючи використання митних інструментів, повинен бути не лише адаптивним, але й ефективним у забезпеченні та розвитку міжнародних торговельних відносин, максимізації доходів держави, підтримки економічної активності та пошуку нових ринків для вітчизняної продукції та послуг.

Війна суттєво впливає на стратегію митної політики, яка спрямована на оптимізацію торговельних відносин. З одного боку, акцент робиться на підтримці імпорту товарів, які є стратегічно важливими для держави та суттєвими для економіки та громадян. З іншого боку, уряд повинен активно сприяти експорту вітчизняної продукції, забезпечуючи фінансові ресурси державного бюджету.

Розглянемо зміни в митній політиці України та відповідні заходи державного регулювання, які відбулися з початку повномасштабної війни.

Одним із перших кроків, спрямованих на забезпечення національної безпеки, було прийняття Постанови КМУ № 153 [1] у виконанні вимог якої резидентам дозволено проводити імпорتنі операції, пов'язані із закупівлею товарів критичного імпорту, в умовах обмеження банків щодо транскордонних валютних операцій. Згодом ця Постанова була переглянута і доповнена, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 року № 761, що призвело до зміни її назви на «Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту» [2].

Також, на ранніх етапах повномасштабної війни, були внесені зміни у роботу окремих митних пунктів пропуску, які розташовані на кордоні з Росією та Білоруссю. Дане рішення було прийняте Державною митною службою України, а його ключові аспекти були закріплені в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 188-р [3]. Пізніше, Уряд України прийняв Постанову від 09.04.2022 р. № 426, якою було введено повну заборону на імпорт товарів з Російської Федерації [4].

Паралельно з контролем над імпортом, були вжиті заходи щодо регулювання експорту товарів. Зокрема, за допомогою Постанов КМУ від 05.03.2022 р. № 207 [5], від 09.04.2022 р. № 422 [6], та від 03.05.2022 р. № 549 [7], були внесені зміни до переліку товарів, що підлягають ліцензуванню та квотуванню на 2022 рік, зокрема стосовно окремих аграрних продуктів.

Важливим і необхідним заходом в умовах війни стало встановлення спрощеного порядку пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України, відповідно до Постанови КМУ від 01.03.2022 р. № 174 [8]. Це дозволило транспортувати гуманітарну допомогу від донорів без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД, лише шляхом представлення товаросупровідних документів чи декларації, яку заповнює особа, що перевозить відповідний товар. Додатково, Уряд ухвалив рішення щодо спрощення митного оформлення товарів групи 27 УКТЗЕД, зокрема бензину та пального [9].

Це мало важливе значення у забезпеченні гуманітарної допомоги Збройним Силам України та сприяло ефективному транспортуванню товарів оборонного призначення. Однак проблема недостатнього контролю над кінцевим призначенням товарів гуманітарної допомоги та товарів подвійного призначення сприяла їх неконтрольованому потраплянню на вільний ринок.

У зв'язку з високим рівнем небезпеки для економіки України, було внесено зміни не лише в організацію митних процедур і контролю товарів у контексті взаємодії з Російською Федерацією та Білоруссю, а й змінено інші митні процедури. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 330 [10] було встановлено два способи митного оформлення та контролю: спрощений та стандартний. Перший передбачає можливість оформлення без справляння митних платежів, але з поданням попередньої митної декларації, без проведення процедур митного огляду, фітосанітарного контролю та без застосування заходів нетарифного регулювання. Другий спосіб включає весь обсяг процедур митного оформлення та оподаткування на

загальних підставах згідно з вимогами законодавства. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право обрати один із цих способів. При цьому, для суб'єктів ЗЕД, які здійснюють імпорт алкогольних та тютюнових виробів, застосування спрощеного способу обмежені.

Постановою КМУ № 330 передбачено спрощення митних процедур з забезпеченням пропуску товарів, їх митного оформлення та митного контролю з поданням попередньої митної декларації у строк до десяти хвилин [10]. Також визначено швидкий пропуск гуманітарної допомоги, військових товарів, медичних засобів та виробів медичного призначення без митного огляду і рішень обласних адміністрацій, щодо їх статусу гуманітарної допомоги. Цей порядок митних процедур запропоновано лише на період дії воєнного стану в державі, коли окремі потреби громадян і військовослужбовців складно задовольнити внутрішніми резервами країни.

Повномасштабне вторгнення агресора має значний вплив на імпорт в Україну через руйнування складів, логістичних маршрутів, блокування портів та обмеження валютних операцій. Тому з урахуванням невизначеності ситуації та з метою підтримки економіки під час війни важливо знайти баланс між стимулюванням імпорту та забезпеченнями надходжень митних платежів до державного бюджету.

Розглянемо заходи, які прийняв Уряд для впровадження пільг з митних платежів. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 09.03.2022 р. № 236 [11] дозволено відстрочення сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України таких видів товарів:

- лікарські засоби, зареєстровані в Україні та внесені до Державного реєстру лікарських засобів;
- медичні вироби, що внесені до Державного реєстру медичної техніки та виробів медичного призначення або відповідають вимогам технічних регламентів;
- певні категорії харчових продуктів;
- товари військового призначення;
- товари критичного імпорту.

5 квітня 2022 року набув чинності Закон України № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [12], який встановив податкові пільги на імпорт товарів і транспортних засобів. Цей закон став важливим кроком для підтримки зовнішньоторговельного обороту та забезпечення критичного імпорту.

Згідно з положеннями Закону № 2142-IX [12], на території України встановлені тимчасові податкові пільги на імпорт, включаючи:

- Звільнення від оподаткування ПДВ операцій з ввезення товарів на територію України в митному режимі імпорту для платників єдиного податку першої, другої й третьої груп, за винятком тих, які обрали ставку єдиного податку 3% при сплаті ПДВ.

– Звільнення від оподаткування ПДВ та акцизним податком при ввезенні на територію України легкових автомобілів, кузовів до них, мотоциклів, причепів, транспортних засобів для перевезення 10 і більше осіб та транспортних засобів для перевезення вантажів.

– Звільнення від мита на імпортовані товари (за винятком алкогольних напоїв та тютюнових виробів) та на легкові автомобілі, кузови до них, мотоцикли, причепа, транспортні засоби для перевезення 10 і більше осіб та транспортні засоби для перевезення вантажів, які ввозяться громадянами для вільного обігу на територію України.

– Згідно з законодавством, вказані митні пільги не застосовуються до товарів, що походять з країни, визнаної державою-окупантом або державою-агресором стосовно України, або імпортованих з території держави-окупанта (агресора) або окупованої території України.

Ці пільги набули чинності з 1 квітня 2022 року та передбачалось, що вони діятимуть протягом періоду воєнного стану. Проте 21 червня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2325 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування», яким скасовано раніше надані податкові пільги на імпорт. Основною метою закону було збільшення надходжень до Державного бюджету України за рахунок ПДВ, акцизного податку та мита.

Найбільш неоднозначним рішенням та предметом дискусій серед науковців та практиків були зміни митного законодавства щодо тимчасового звільнення від оподаткування імпортованих автомобілів, особливо у контексті потенційних втрат державного бюджету,

Серед переваг цього рішення зазначено [13]:

– «Нульове розмитнення» надало можливість громадянам придбавати доступні автомобілі без сплати митних платежів, що стало актуальним в умовах війни, коли багато осіб втратили роботу та стабільні доходи. Це значущо вплинуло на сімейний бюджет.

– Стимулювання розвитку споріднених секторів економіки. Тимчасове звільнення від митних платежів не виключало повного скасування митних процедур, що зберегло попит на митно-брокерські послуги, сертифікацію автомобілів, експертний огляд та реєстрацію у Сервісних центрах МВС, а також сплату збору до Пенсійного фонду. Збільшення кількості автомобілів на внутрішньому ринку сприяло розвитку автостраховання, автосервісу, продажу паливних матеріалів та інших галузей, а також підвищило мобільність та економічну активність громадян, що сприяло збереженню робочих місць та запобігло вимушеному виїзду українців за кордон.

– Збільшення мобільності в умовах війни. За даними ООН, кількість вимушених переселенців в Україні досягла приблизно 11 мільйонів. Залізницею було евакуйовано близько 2,8 мільйона осіб, тоді як 8-9 мільйонів українців скористалися автомобільним транспортом.

– Створення можливостей для економічної активності. Володіння особистим автомобілем дозволяє людям діставатися на роботу, займатися бізнесом, включаючи такі сфери як таксі, доставка товарів і пасажирів тощо.

За даними Держмитслужби України за період квітень–червень 2022 року, коли були надані пільги з оподаткування імпорту транспортних засобів, передбачені Законом № 2142-ІХ, на територію України було ввезено приблизно 237 тисяч транспортних засобів, і сума пільг склала 26,1 млрд гривень [14].

Ми погоджуємося з тими, хто стверджує, що цю суму не можна називати втратами бюджету, оскільки без пільг не було б такої великої кількості ввезених транспортних засобів. Проте важливо враховувати аргументи опонентів пільг з оподаткування імпорту автомобілів, серед яких особливу вагу мали проблеми черг на кордонах, що ускладнювали процес ввезення гуманітарних та військових вантажів, а також можливість зловживань і використання пільг для імпорту автомобілів преміум класу. Головною метою звільнення від оподаткування імпорту транспортних засобів було надання можливості компенсувати втрати, знищених російськими окупантами автомобілів. На наш погляд, цієї мети було досягнуто, оскільки кількість імпортованих автомобілів в Україну перевищила приблизну кількість втрачених авто за перші місяці війни. Згідно з результатами звіту Київської школи економіки [15], прямі втрати приватних легкових автомобілів станом на березень 2023 року склали близько 1,86 млрд доларів США або 207 тисяч автомобілів.

Однак, дослідження проблем оподаткування імпорту вказують на те, що діючий алгоритм нарахування акцизного податку на імпорт транспортних засобів суперечить принципам оподаткування Європейського Союзу через свій регресивний характер. Автори дослідження [16] аргументують, що скасування акцизного податку на імпорт авто не завдасть шкоди бюджету, оскільки збільшення надходжень від імпортного ПДВ та мита компенсують можливі втрати від скасування акцизного податку. Крім того, дослідники вказують на збільшення надходжень від акцизного податку на пальне та інших податків, пов'язаних з експлуатацією та ремонтом транспортних засобів.

Загалом, питання пільгового оподаткування імпорту має велике значення для імпортозалежних країн у контексті забезпечення національних потреб та підтримки економіки, особливо під час війни. Проте, це завдання ускладнюється обмеженими ресурсами та необхідністю мобілізації фінансових засобів для потреб оборони. Надання податкових пільг на імпорт може бути дієвим інструментом для забезпечення доступу до необхідних ресурсів та технологій, проте важливо враховувати кілька аспектів цього питання.

По-перше, важливо збалансувати надання пільг зі здатністю країни забезпечити стабільність бюджету. Великі обсяги пільг зі сплати податків можуть призвести до значного зменшення доходів держави, що негативно вплине на її фінансову стійкість.

По-друге, варто враховувати можливість зловживання системою пільг та їх спрямування не лише на передбачені цілі. Тому контроль за використанням

пільг та їх максимально цільове спрямування на першочергові потреби держави є важливим завданням для визначення ефективності таких заходів.

По-третє, слід враховувати соціальні та економічні наслідки податкових пільг. Вони можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на рівень зайнятості, розподіл доходів, інфляцію та інші аспекти економічного життя.

Загалом, надання податкових пільг на імпорту у воєнний період може бути короткочасним рішенням, але вимагає ретельного аналізу, планування та контролю, щоб забезпечити ефективне використання цього інструменту для потреб оборони та збереження економічної стійкості країни.

Зауважимо, що крім війни, значним фактором соціально-економічного розвитку України є великі обсяги тіньової економіки. Ця проблема негативно впливає на конкуренцію, створює негативний імідж держави й спричинює збитки для бюджету, загрожуючи фінансовій безпеці країни. З тим, що тіньовий сектор економіки має значний потенціал для оподаткування, важливо забезпечити його зменшення.

Таким чином, сьогодні необхідними рішеннями, спрямованими на наповнення бюджету, мають бути, передусім: підвищення ефективності податкового та митного контролю, адміністрування податків; удосконалення заходів з протидії ухиленню від оподаткування; скорочення видатків, включаючи оптимізацію діяльності державних органів за допомогою новітніх технологій та цифрових рішень.

Як свідчать дослідження, податкові пільги мають вагомі недоліки, включаючи порушення основних принципів оподаткування, викривлення конкуренції, втрати бюджетних надходжень та незначний вплив на залучення інвестицій. Крім того, експерти доводять, що в Україні відсутня система аналізу ефективності пільг, внаслідок чого неможливо оцінити соціально-економічний ефект від їх надання [17].

Загалом, надання податкових пільг на імпорту у воєнний період може бути короткочасним рішенням, але вимагає ретельного аналізу, планування та контролю, щоб забезпечити ефективне використання цього інструменту для потреб оборони та збереження економічної стійкості країни.

Зауважимо, що крім війни, значним фактором стримування соціально-економічного розвитку України є великі обсяги тіньової економіки. Ця проблема негативно впливає на конкуренцію, створює негативний імідж держави і спричинює збитки для бюджету, загрожуючи фінансовій безпеці країни. З тим, що тіньовий сектор економіки має значний потенціал для оподаткування, важливо забезпечити його зменшення.

Таким чином, сьогодні необхідними рішеннями, спрямованими на наповнення бюджету, мають бути, передусім: підвищення ефективності податкового та митного контролю, адміністрування податків; удосконалення заходів з протидії ухиленню від оподаткування; скорочення видатків, включаючи оптимізацію діяльності державних органів за допомогою новітніх технологій та цифрових рішень.

Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні необхідними рішеннями, за допомогою яких можна частково покращити стан наповнення бюджету, мають бути, передусім: підвищення ефективності податкового та митного контролю, адміністрування податків; удосконалення заходів з протидії ухиленню від оподаткування; скорочення видатків, включаючи оптимізацію діяльності державних органів за допомогою новітніх технологій та цифрових рішень.

Список використаних джерел:

1. Про перелік товарів критичного імпорту: Постанова КМУ від 24.02.2022 р. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2022-%D0%BF/ed20220224#Text>
1. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153 та визнання таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 289 : Постанова КМУ від 07.07.2022 р. № 761. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2022-%D0%BF#n2>
2. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю : Розпорядження КМУ № 188-р від 26.02.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-%D1%80#Text>
3. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації: Постанова КМУ від 09.04.2022 р. № 426. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text>
4. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 05.03.2022 р. № 207. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2022-%D0%BF#Text>
5. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 09.04.2022 р. № 422. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2022-%D0%BF#Text>
6. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 03.05.2022р. № 549. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-2022-%D0%BF#Text>
7. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 01.03.2022 р. № 174. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-%D0%BF#Text>
8. Деякі питання визнання товарів гуманітарною допомогою та їх використання у період дії воєнного стану : Постанова КМУ від 09.03.2022 р. № 238. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2022-%D0%BF#Text>
9. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 20.03.2022 р. № 330. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2022-%D0%BF#Text>
10. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану : Постанова КМУ від

- 09.03.2022 р. № 236. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF/ed20220309#Text>
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>
  12. Український авторинок: історія проблем та як їх розв'язати. URL: <https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozv-yazati>
  13. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (01-31.07.2022). Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/podatkovopolitika-2.pdf>
  14. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Київська школа економіки. 2023. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf
  15. Доступне авто проти «вітчизняного виробника»: що приніс українцям протекціонізм автомобільної галузі? 2020. URL : https://cost.ua/content/uploads/sites/2/2020/11/CASE_zvit_dostupne_avto.pdf
  16. Марчак Д., Маркуц Ю. Податкові пільги. Кого та в якому обсязі субсидує Україна через надання податкових пільг? Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/12/CPFГ-Podatkovipilgi_doslidzhennya_30.11-1.pdf

Володимир Слободян

к.е.н., доцент, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування ім. С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

Дмитро Слободян

студент гр. О-31б,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Висвітлення проблем, пов'язаних з розробкою основних напрямів фінансової політики держави, реформуванням складових фінансового механізму, удосконалення управління фінансами на мікро-, мезо- та макрорівнях було і залишається актуальним на даний час і прогнозовану перспективу. Про це переконливо свідчить невтомна діяльність визначного вченого і організатора науки та освіти С. І. Юрія і сучасна практика державного управління з залученням до вирішення нагальних фінансових проблем наукових установ та громадськості.

Прикладом такої взаємодії може стати недавно створена Наукова школа «Інклюзивна економіка» нашого навчального закладу, діяльність якої орієнтується на проблеми розвитку економіки Подільського регіону з позицій інклюзивності (інклюзія від англ. *inclusion* – включення, залучення), тобто максимально орієнтований на залучення до всіх сфер життєдіяльності усіх членів суспільства, незалежно від фізичних можливостей, віку, національності тощо. Тому акцент в дослідженнях Наукової буде робитись на суттєві моменти інклюзивного розвитку економіки: зростання та розвиток, інклюзивність, наступність поколінь та стійкість розвитку. Серед цих проблем важливе місце займають фінансові аспекти.

Слід зазначити, що Всесвітнім економічним форумом впроваджено альтернативну систему показників економічного

розвитку країн, яка є більш сучасним аналогом валового внутрішнього продукту (ВВП) – головного економічного показника, яким визначається становище країни в світі. Рекомендовано використовувати індекс інклюзивного розвитку, який включає 12 показників [1].

До першої групи показників під назвою «Зростання та розвиток» відносяться :

- ВВП на душу населення;
- продуктивність праці – ВВП на одного працівника;
- очікувана тривалість здорового життя (роки);
- зайнятість населення (відсотки).

До другої групи показників «Інклюзивність» віднесено:

- коефіцієнт розшарування суспільства за доходами (0-100 балів);
- рівень бідності (відсотки);

- коефіцієнт розшарування суспільства за розподілом багатства (0-100 балів);
- медіанний дохід.

До третьої групи «Наступність поколінь і стійкість розвитку» входять показники:

- скориговані чисті заощадження (відсотки від валового національного доходу);
- парникова інтенсивність ВВП (викиди вуглекислого газу);
- державний борг (відсоток від ВВП);
- коефіцієнт демографічного навантаження (відсотки) [1].

Проаналізувавши світові та вітчизняні тенденції в питанні інклюзивної економіки Науковою школою «Інклюзивна економіка» затверджено тематику наукових досліджень, серед яких значну частку займають фінансові аспекти, а також загальні питання, що стосуються багатьох економічних сфер наукових досліджень.

Діяльність Наукової школи «Інклюзивна економіка» нашого навчального закладу регламентується відповідним Положенням, схваленим Вченою радою інституту [2]. В Положенні, зокрема, відмічено, що Наукова школа здійснює науково-дослідну, науково-інноваційну, науково-організаційну, науково-методичну, винахідницьку, грантову та проектну діяльність [2, с. 2]. Відповідно до вимог Положення затверджено тематику наукових досліджень.

Одним із напрямків наукових досліджень Наукової школи є тема «Науково-практичні засади інклюзивного розвитку економіки України у воєнний та післявоєнний період», в розвиток якої розглядаються питання (підтеми) забезпечення конкурентоспроможності національної економіки; публічного управління в контексті сталого інклюзивного розвитку країни; економічна парадигма соціально-економічного розвитку інклюзивних інституцій; стійкості місцевих фінансів в умовах інклюзивної економіки; формування фінансових ресурсів для реалізації соціальної та регіональної політики.

Іншим напрямком досліджень є тема «Обліково-фінансове забезпечення інклюзивної економіки». При цьому, зокрема, розглядаються проблемні питання: інструменти фінансової інклюзії у розвитку інклюзивної економіки; обліково-аналітичне забезпечення інклюзивної економіки; державні фінанси в умовах суспільного вибору та інституалізації інклюзивної економіки; людський капітал у формуванні потенціалу інклюзивної економіки.

Ще одним колективом досліджується інструментарій цифрової трансформації економіки України. При цьому розглядаються такі проблеми: інформаційно-аналітичний супровід цифрової трансформації; діджиталізація в умовах євроінтеграції; цифрова трансформація освіти в умовах воєнного стану; технології відкритого навчального середовища та «хмарні» системи у підготовці здобувачів ЗНО; компаративістика інформаційно-освітніх інновацій.

Безумовно, що в своїй діяльності Наукова школа «Інклюзивна економіка» буде орієнтуватись на здобутки українських і світових вчених, серед яких

чільне місце займає С. І. Юрій. Наші рекомендації щодо функціонування інклюзивної економіки України, безперечно, будуть слугувати на благо нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Індекс інклюзивного розвитку. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/індекс_інклюзивного_розвитку
2. Положення про наукову школу «Інклюзивна економіка» НРЗВО
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Ольга Смагло

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИТИ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У економічній літературі щодо сталого споживання регулювання поведінки домогосподарств переважають концептуальні та нормативні підходи. Як наслідок, багатьом пропозиціям бракує твердої емпіричної основи. Окрім еластичності за ціною та доходом, увага приділяється індивідуальним соціально-економічним особливостям і психологічним факторам, таким як ставлення, знання, сприйняття та цінності. Потенційні психологічні детермінанти та пов'язані з ними ідеї далі розглядаються шляхом обговорення низки репрезентативних та ілюстративних статистично-психологічних досліджень фінансової поведінки домогосподарств. Важливим загальним висновком є те, що існує дуже мало емпіричних досліджень, які систематично поєднують соціально-економічні та психологічні детермінанти.

Домогосподарства накопичують цільові заощадження, щоб впоратися зі значними витратами, такими як придбання товарів тривалого користування, оплата навчання, витрати на відпустку тощо. Витрати матеріалізуються, домогосподарства відповідно не будуть заощаджувати. Іншими словами, чергування періодів цільового збереження та припинення збереження через «невідповідність часу» між ними доходів та витрат на споживання. У багатьох випадках процес може бути зворотним: домогосподарства спочатку купують блага, а потім накопичують необхідні заощадження. Цільове збереження також може бути результатом «примусового процесу». Деякі окремі домогосподарства, особливо молодь, яка бажає придбати товари тривалого користування, але не може позичити в банках, внаслідок поганої застави та низьких доходів. Таким чином, ці обмежені домогосподарства будуть змушені заощаджувати, щоб придбати товари тривалого користування. Зрештою, цільове заощадження може включати потребу або бажання накопичити багатство для мета збільшення початкових внесків у майбутньому придбанні дорогого товару тривалого користування та зменшення вартості кредиту за договором. Регуляторні органи та/або банки також можуть встановлювати вищі співвідношення кредиту та вартості, викликаючи загалом подібний вплив на суму цільових заощаджень.

Позитивний зв'язок між зростанням реального доходу та нормою заощаджень означає, що зростання споживання є набагато стабільнішим, ніж зростання доходу, оскільки підвищення доходу спостерігається за рахунок додаткових заощаджень. Інфляція працює в тому ж напрямку (тією мірою, якою інфляція залежить від циклічних факторів), також згладжуючи споживання. Певною мірою згладжування споживання виглядає нелінійним. Таким чином, шоки негативного доходу не обов'язково знижують норму заощаджень, але

можуть навіть підвищити її через запобіжний мотив як відповідь на зростання невизначеності; висновок, який узгоджується з останнім досвідом фінансової кризи та пандемії Covid-19. Насправді також інфляція – і навіть реальна відсоткова ставка мають нелінійний вплив на норму заощаджень, тому коефіцієнти для від'ємних ставок для інфляції та реальних ставок не є значущими, тоді як позитивні значення мають сильний позитивний вплив на заощадження.

Політика, яка підвищує інфляційні очікування домогосподарств, є життєздатними кандидатами, оскільки в часи фіксованих номінальних ставок інфляційні очікування повинні бути вищими знизити сприйняті домогосподарствами реальні процентні ставки (рівняння Фішера), що має підвищити їхні стимули до споживання (рівняння споживача Ейлера).

Макроекономісти та політики нещодавно запропонували дві нетрадиційні політики, спрямовані на управління інфляційними очікуваннями домогосподарств отже, споживання – нетрадиційна фіскальна політика і перспективне керівництво. Хоча теоретично обидві політики повинні стимулювати сукупний попит шляхом підвищення інфляційних очікувань, їхня емпірична ефективність викликає великі суперечки. Високі значення норми заощаджень визначалися, з одного боку, бажанням мати можливість фінансувати різні придбання, особливо товарів тривалого користування чи автомобілів, а з іншого боку, через дефіцит споживання товарів. Соціальні та культурні трансформації загострили споживчу поведінку та рівень заощаджень зареєстровано значне зниження.

Серед факторів, які впливають на обсяг заощаджень домашніх господарств, виокремлюють такі:

– величина доходу і тривалість інтервалу між його отриманням і витрачанням. Якщо людина не впевнена у регулярності й достатності рівня своїх доходів, вона віддасть перевагу тому, щоби тримати заощадження в готівковій формі;

– ризик і невпевненість щодо майбутньої ставки відсотка. Якщо потреба в готівці може виникнути до закінчення терміну боргового зобов'язання, то є ризик, що покупка останнього може обернутися збитками порівняно з простим зберіганням грошей;

– недоліки зберігання готівки та ненадійність способів її отримання. Якщо людина без затримки може отримати необхідні їй кошти, то немає необхідності тримати непрацюючу готівку.

У той час як економічне зростання залишається пріоритетом соціального розвитку багатьох країн світової економіки, особливо бідних, спрямована на економічне зростання не вирішує всіх проблем розвитку, і загальні втрати від такої орієнтації можуть бути більшими. Розвиток визначається численними чинниками, які формують кількісні та якісні характеристики всіх структурних елементів національного багатства – людського капіталу, фізичного капіталу, природного капіталу, який виникає між компонентами залежно від способів і цілей їх використання. Встановлено, що на сучасному етапі розвиток досягається

виключно шляхом інвестування фінансових ресурсів, тобто через інвестиції; при цьому джерелом розвитку є не тільки прямі інвестиції у фізичний капітал, а й інвестиції в природний капітал та інвестиції у формування людського капіталу. За таких умов споживання стає інвестицією в природу. Загальні цілі стратегічного управління споживанням і заощадженнями для розвитку можна підсумувати як: управління економічним та інвестиційним потенціалом країни; сприяння ефективному використанню мобілізованих заощаджень та інвестиційних ресурсів. Створення передумов для масового залучення населення з низькими та середніми доходами в економічні та інвестиційні процеси. Забезпечення обсягу та структури кінцевого споживання, що сприяють економічному зростанню. Скорочення неформального сектора економіки, де зосереджені великі потенційні фінансові ресурси розвитку.

У літературі існують дві фундаментальні теорії щодо заощаджень:

1. Теорія життєвого циклу – фінансова поведінка відрізняється – для молоді і літні люди порівняно зі зрілими. Все ще важлива частина молодих людей, які це зробили не досягли віку працевлаштування, але зменшують норму заощаджень, оскільки їхні батьки виділяють значну частину своїх доходів для утримання своїх дітей. У цьому ж напрямку накладає збільшення середньої тривалості життя підвищення норми заощаджень протягом активного життя з метою збереження рівня споживання (рівень життя) протягом активного життя. Таким чином, збільшення маси людей похилого віку в популяції є еквівалентно зменшенню заощаджень населення, оскільки цей сегмент зберігає або заощаджує дуже знижений темп. Призначення літнього сегменту дуже важливе з точки зору його фінансового характеру поведінки, оскільки це категорія, яка витрачає, таким чином споживає заощадження, накопичені під час активного життя.

2. Теорія постійного доходу стверджує, що в певних контекстах активне населення може стимулюватись до збільшення своїх заощаджень, щоб компенсувати можливе відносне зниження їхнього доходу після виходу на пенсію.

Узагальнення та аналіз факторів, що впливають на фінансову поведінку домогосподарств, свідчить, що така поведінка залежить насамперед від стану економіки (та відповідно активного розвитку фінансових ринків) та фінансової грамотності населення, його фінансової культури, соціальної відповідальності та інформаційно-комунікаційних навичок. Також суттєвий вплив на фінансову поведінку домогосподарств мають пропозиція послуг/продуктів на фінансовому ринку та маркетингові заходи. Крім того, вирішальною є система цілей і мотивів домогосподарств та фінансова спроможність їх реалізувати. Прийняття фінансових рішень та їх реалізація домогосподарствами регіонів України в умовах війни суттєво звужується, особливо в регіонах підвищених ризиків – тимчасово окупованих та прифронтових.

Оскільки заощадження частини доходів є добровільною справою домашніх господарств, то впливати на даний процес можливо лише через їхні економічні інтереси. Попри всю складність фінансової ситуації, в Україні є об'єктивні передумови для формування заощаджень населення та перетворення їх в

інвестиції. Тому вважаємо, що основними завданнями, які необхідно розв'язати найближчим часом задля стимулювання заощаджувальної поведінки вітчизняних домогосподарств та підвищення ролі заощаджень населення у зростанні національної економіки, є:

- відновлення довіри населення до фінансових установ;
- посилення інституційного захисту заощаджень через підтримку ліквідності банківських установ та створення дієвої державної системи гарантування вкладів;
- переорієнтація заощаджень населення з депозитних рахунків комерційних банків та кредитування житлового будівництва у корпоративні цінні папери та страхові фонди;
- забезпечення перетворення заощаджень громадян в інвестиційні ресурси, шляхом їх спрямування у довгострокові проекти, оскільки кошти населення не залучені повною мірою в інвестиційний процес країни.

Цілком очевидно, що виконання вищезазначених завдань матиме позитивний вплив на заощаджувальну поведінку домогосподарств та може радикально змінити макроекономічну ситуацію в країні.

Отже, стратегією прогресивного розвитку, яка виведе Україну з бідності та злиднів, є розвиток ринку заощаджень, як соціально-економічного механізму мобілізації грошових накопичень населення і трансформації їх в інвестиції для реального сектора економіки. Однак для цього, перш за все, необхідно здійснити економічні реформи, щоб досягти економічного зростання та збільшення обсягів фінансових ресурсів домогосподарств як потужного внутрішнього джерела нарощування національного інвестиційного потенціалу. Необхідність залучення в економіку України заощаджень домогосподарств вимагає запровадження заходів, які збільшать довіру населення до держави, її економічної політики, забезпечать цінову та курсову стабільність. Також необхідно запроваджувати заходи, які більш ефективно дозволять контролювати діяльність банківських та небанківських фінансових інститутів з метою забезпечення їх ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, що дозволить скоротити кількість випадків зловживань на цьому ринку, уникнути настання банкрутства та сприятиме захисту інтересів вкладників. Поряд з цим потребують використання заходи, які дозволять покращити обізнаність населення щодо інструментів інвестування коштів.

Список використаних джерел:

1. Мельник В. М., Якушик І. Д., Ломачинська І. А., Драган О. О. Формування фінансової поведінки домогосподарств в Україні. Херсон: ВД Гельветика, 2014. 212 с.
2. Кізима Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 19-26.
3. Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 280-286.

Андрій Тимків

к.е.н., викладач кафедри фінансів, обліку і оподаткування ім. С. Юрія
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

ІНКЛЮЗИВНА ЕКОНОМІКА ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

Тема інклюзивної економіки є надзвичайно актуальною в сучасному світі з кількох причин. Перш за все це подолання нерівності, так як інклюзивна економіка прагне зменшити різницю в доходах і багатстві, сприяючи більш справедливому розподілу ресурсів і можливостей. Із зростанням нерівності доходів у багатьох країнах зростає визнання необхідності вирішення цієї проблеми для забезпечення соціальної стабільності.

Наступний аспект, що актуалізує наукові дослідження інклюзивної економіки, є проблематика сталого розвитку, адже інклюзивна економіка надає пріоритет сталому розвитку, цілісно розглядаючи соціальні, економічні та екологічні фактори. Це спрямовує зусилля на сприяння економічному зростанню, яке принесе користь усім членам суспільства, мінімізуючи негативний вплив на навколишнє середовище, а відтак і на майбутні покоління.

Формуючи на основі теоретичних досліджень практичну основу у вигляді інклюзивної економічної політики та ініціатив, що спрямовуються на скорочення величини бідних як соціальної верстви та підвищення рівня життя населення та надаючи доступ до освіти, охорони здоров'я, фінансових послуг і можливостей працевлаштування, інклюзивна економіка прагне створити конкретні можливості висхідної динаміки у доходах конкретного індивіда. Усе це дослідження у сфері інклюзивної економіки є актуальними, а проблематика навколо якої формуються предметна площина дослідження охоплює широке коло питань, вирішення яких до сьогодні не віднайшло конкретних результатів.

Інклюзивна економіка як об'єкт наукового дослідження цікавила і відомих вчених лауреатів Нобелівської премії. Так, Амартіа Сен – індійський економіст і лауреат Нобелівської премії, багато досліджував і писав про проблеми розвитку економіки, добробуту та соціальної справедливості.

Одним із найважливіших внесків Сена є розвиток підходу до можливостей. Цей підхід підкреслює важливість зосередження на здібностях і свободах індивідів, а не виключно на доходах чи матеріальних ресурсах. Сен стверджує, що розвиток слід вимірювати суттєвими свободами, які мають люди, щоб жити життям, яке вони цінують.

Дослідження Сена щодо бідності та голоду пролило світло на основні причини злиднів і голоду. Він стверджує, що голод спричинений не лише браком продовольства, але часто є наслідком соціальних і політичних факторів, таких як нерівний розподіл і неадекватний доступ до ресурсів.

Поряд із тим, А. Сен зробив значний внесок у теорію соціального вибору, зокрема завдяки своїй роботі над теоремою неможливості Ерроу (Парадокс

Ерроу). Він досліджував складності та виклики колективного прийняття рішень і наслідки для соціального добробуту.

У своїй книзі «Розвиток як свобода» Сен стверджує, що розвиток слід розуміти як розширення свободи та можливостей людей [1]. Він наголошує на важливості політичних свобод, соціальних можливостей і доступу до предметів першої необхідності для сприяння людському розвитку.

А. Сен також детально досліджував питання нерівності та соціальної справедливості. Він підкреслив багатовимірну природу нерівності, наголошуючи на важливості вирішення проблеми нерівності в доходах, освіті, охороні здоров'я та інших аспектах для досягнення більш справедливого суспільства.

Дослідження Амарті Сена справили глибокий вплив на інклюзивність економічних процесів, дослідження розвитку та соціальні науки. Його робота допомогла сформувати глобальне розуміння добробуту людей, бідності, нерівності та ролі державної політики в сприянні інклюзивному та сталому розвитку.

Джозеф Стігліц – американський економіст і лауреат Нобелівської премії, відомий своїми дослідженнями інформаційної асиметрії та ролі інституцій в економічному розвитку. Він багато писав на тему інклюзивної економіки, виступаючи за політику, яка сприяє рівності можливостей і зменшує різницю в доходах і багатстві.

Робота Стігліца про інформаційну асиметрію підкреслила важливість недосконалої інформації у формуванні економічних результатів. Він показав, як інформаційна асиметрія між різними економічними агентами може призвести до провалів ринку та потреби втручання уряду для виправлення цих провалів [5].

Дослідження Дж. Стігліца підкреслюють негативний вплив нерівності на економічне зростання та стабільність. Він стверджує, що надмірна різниця в доходах і багатстві може перешкоджати інвестиціям, інноваціям і розвитку людського капіталу, тим самим перешкоджаючи довгостроковому економічному процвітання.

Дж. Стігліц проаналізував різні вади ринку, які перешкоджають інклюзивному економічному зростанню. Він дослідив, як зовнішні ефекти, монополії, інформаційні проблеми та неповні ринки можуть призвести до неефективних результатів і необхідності політичного втручання для сприяння інклюзивності [6].

Дослідження Дж. Стігліца підкреслює критичну роль інституцій у розвитку інклюзивної економіки. Він наголошує на важливості добре функціонуючої правової та нормативної бази, прав власності, мереж соціального захисту та ефективних механізмів управління для сприяння справедливим економічним результатам. Тим самим вченим сформулювало низку рекомендацій щодо політики, спрямованих на сприяння інклюзивній економіці. Він виступає за прогресивне оподаткування, інвестиції в освіту та

охорону здоров'я, системи соціального захисту та реформи для усунення недоліків ринку та зменшення нерівності.

Бангладешський економіст і засновник Grameen Bank Мухаммад Юнус відомий своєю фундаментальною роботою в сфері мікрофінансування та концепції соціального бізнесу. Зосередженість Юнуса на наданні фінансових послуг бідним і маргіналізованим верствам населення значно сприяла розумінню інклюзивної економіки.

Його Grameen Bank представив концепцію мікrokредитування та надавав невеликі позики бідним особам, особливо жінкам, які були виключені з традиційних банківських послуг. Його дослідження та впровадження мікрофінансування продемонстрували, як доступ до фінансових послуг може розширити можливості людей, зменшити бідність і сприяти інклюзивному економічному розвитку. М. Юнус відстоює ідею соціального бізнесу, який відноситься до підприємств, які прагнуть вирішити соціальні та екологічні проблеми, а також отримувати стійкі фінансові прибутки. Він досліджував, як соціальний бізнес може вирішувати різноманітні суспільні проблеми, такі як охорона здоров'я, освіта та екологічна стійкість, поєднуючи бізнес-принципи з акцентом на соціальний вплив [7].

М. Юнус також зробив внесок у розробку показників і основ для вимірювання соціального впливу бізнесу та ініціатив. Він підкреслив необхідність вийти за рамки традиційних фінансових показників і включити соціальні та екологічні результати в оцінку успіху та ефективності інклюзивних економічних ініціатив [8].

Загалом дослідження та практичний внесок Мухаммеда Юнуса значно вплинули на розуміння та впровадження принципів інклюзивної економіки. Його зосередженість на мікрофінансуванні, соціальному бізнесі, боротьбі з бідністю, розширенні прав і можливостей жінок і вимірюванні соціального впливу надихнула багатьох людей, організації та політиків на впровадження інклюзивних економічних підходів, які надають пріоритет соціальному та екологічному добробуту поряд з фінансовою стабільністю.

Естер Дюфло та Абхіджит Банерджі є економістами, відомими своїми дослідженнями подолання бідності та економіки розвитку. Їхня робота, яка часто проводиться за допомогою рандомізованих контрольних досліджень, досліджує ефективні заходи для покращення життя бідних і маргіналізованих верств населення, сприяючи розумінню інклюзивної економічної політики [9].

Вони провели ретельні експериментальні дослідження, щоб оцінити вплив різних втручань і стратегій на скорочення бідності та економічні результати. Їхній дослідницький підхід дав цінну інформацію про ефективність конкретних програм і політик у сприянні інклюзивному розвитку.

Е. Дюфло та А. Банерджі вивчали вплив окремих нововведень у сфері освіти та охорони здоров'я на бідність та людський розвиток. Вони вивчали такі нововведення, як програми шкільного харчування, умовні грошові перекази, кампанії з дегельмінтизації та доступ до медичної допомоги,

оцінюючи їхню ефективність у покращенні результатів навчання, здоров'я та загального добробуту [10].

Вчені застосували ідеї поведінкової економіки, щоб зрозуміти механізми, які сприяють пасткам бідності та стійкій бідності. Вони досліджували такі фактори, як обмежений доступ до кредитів, поведінкові упередження та соціальні норми, які можуть увічнити бідність і перешкоджати економічній мобільності [11]. В контексті цього, вони також провели дослідження щодо розширення прав і можливостей жінок, доступу до ресурсів і впливу гендерної нерівності на економічні результати. Їхня робота підкреслює важливість гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок для досягнення інклюзивного економічного зростання.

Південнокорейський економіст Ха-Джун Чанг який багато писав про економіку розвитку та нерівність, кидає виклик звичайним економічним теоріям і виступає за більш інклюзивний і неортодоксальний підхід до економічної політики.

Дослідження Х.-Дж. Чанга зосереджені на неортодоксальній економіці, яка охоплює альтернативні економічні теорії та погляди, які кидають виклик неокласичній економіці. Він критикує домінування ідеології вільного ринку та виступає за більш плюралістичний та інклюзивний підхід до економіки [12].

Вчений підкреслює роль промислової політики в сприянні економічному розвитку та інклюзивності. Він стверджує, що активне державне втручання, стратегічне планування та цілеспрямована політика мають вирішальне значення для підтримки промислових секторів, сприяння технологічному прогресу та створення можливостей для працевлаштування.

Робота Х.-Дж. Чанга в галузі економіки розвитку спрямована на проблеми, з якими стикаються країни, що розвиваються, і політику, необхідну для сприяння інклюзивному зростанню. Він розглядає історичний досвід успішного розвитку та кидає виклик підходу «одного розміру для всіх», який відстоюють звичайні інституції, наголошуючи на важливості політики, що залежить від контексту [13].

Не оминає увагою вчений і питання нерівності доходів та її вплив на інклюзивний розвиток. Він підкреслює роль інституцій, таких як регулювання ринку праці, оподаткування та політика соціального забезпечення, у зменшенні нерівності та сприянні більш справедливим економічним результатам.

Х.-Дж. Чанг досліджує роль фінансових систем у сприянні або перешкоджанні інклюзивного розвитку. Він наголошує на необхідності ефективного фінансового регулювання та важливості фінансових установ у підтримці продуктивних інвестицій, запобіганні спекулятивним бульбашкам і зниженні вразливості економіки до фінансових криз.

Відтак, Ха-Джун Чанг кидає виклик традиційному економічному мисленню та пропонує альтернативні перспективи інклюзивного економічного розвитку. Його робота підкреслює роль державного втручання, промислової політики, збалансованої торгівлі та справедливих інституцій у розвитку

інклюзивної економіки, яка надає пріоритет соціальному добробуту та сталому зростанню.

Індійський економіст і колишній губернатор Резервного банку Індії Рагурам Раджан досліджував і писав про інклюзивне зростання, фінансову доступність і роль інституцій у сприянні економічному розвитку.

Р. Раджан дослідив роль фінансових систем у сприянні інклюзивному зростанню та фінансовій доступності. Його дослідження зосереджено на розумінні перешкод, які заважають маргіналізованим верствам населення отримати доступ до офіційних фінансових послуг, і потенційних рішень для розширення фінансового доступу, таких як технологічні інновації та інклюзивні банківські моделі [14].

Ці дослідження сприяють розумінню фінансової доступності, нерівності, інститутів, реформ фінансового сектору та економічної політики в сприянні інклюзивному зростанню. Незважаючи на те, що його робота пропонує важливе розуміння, для забезпечення комплексного підходу до інклюзивного розвитку необхідні постійні дискусії та розгляд ширших соціальних і політичних аспектів.

Це далеко не вичерпний однак фундаментальний перелік досліджень економістів і вчених, які зробили значний внесок у науковому обґрунтуванні становлення та розвитку інклюзивної економіки. Їхні дослідження та ідеї допомогли сформуванню розуміння інклюзивної економічної політики та практики застосування різноманітних методів та моделей економічної та фінансової інклюзії.

Список використаних джерел:

1. Sen A. K. (1999) *Development as Freedom*. New York: Oxford University Press. 366 P.
2. Löfgren Karl-Gustaf, Persson Torsten, Jörgen W. Weibull (2002) *Markets with Asymmetric Information: The Contributions of George Akerlof, Michael Spence and Joseph Stiglitz*. *The Scandinavian Journal of Economics*. Vol. 104, No. 2 (Jun., 2002), pp. 195-211
3. Слесарев Є. Нобелівський лауреат Стігліц про тягар глобалізації. URL: https://lb.ua/economics/2014/12/04/288112_kniga_nobelivskiy_laureat_pro.html
4. Кононенко С. Досвід для натхнення. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/dosvid-dlia-natkhnennia/
5. Приходько О. Мухаммад Юнус: банкір, який врятує світ. URL: https://zn.ua/ukr/foreign_economics/muhammad_yunus_bankir,_yakiy_vrya_tue_svit.html
6. Banerjee, A., Duflo, E. (2011). *Poor economics: a radical rethinking of the way to fight global poverty*. NY. Public Affairs
7. Benhassine, N., Devoto, F., Duflo, E., Dupas, P., Pouliquen, V. (2013). *Turning a Shove into a Nudge? A “Labeled Cash Transfer” for Education*. URL: <http://economics.mit.edu/files/8936>

8. Banerjee, A., Ghatak, M., Duflo, E., Lafortune, J. (2013). Marry for What? Caste and Mate Selection in Modern India. American Economic Journal: Microeconomics 2013. URL: <http://economics.mit.edu/files/4114>
9. Ha-Joon Chang. URL: <https://mas.ps/en/featured-economists/4570.html>
10. Chang, H.-J. (2011) Institutions and economic development: theory, policy and history. Journal of Institutional Economics. № 7. P. 473-498.
11. Raghuram G. Rajan: Katherine Dusak Miller Distinguished Service Professor of Finance. URL: <https://www.chicagobooth.edu/faculty/directory/r/raghuram-g-rajan>

Володимир Титор

викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ігор Кекіш

викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОЦЕДУРА СПІЛЬНОГО ТРАНЗИТУ: ВЗАЄМНА ДОПОМОГА ПРИ СТЯГНЕННІ ВИМОГ

Долучення України до сучасної європейської транзитної системи, шляхом впровадження в національне законодавство положень Конвенції Про процедуру спільного транзиту (далі – Конвенція) [1], передбачено в Додатку XV до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони [2].

Завдяки реалізації комплексу правових та організаційно-розпорядчих заходів, наша держава досягла в 2022 році відповідності всім критеріям, встановленим для приєднання до Конвенції [1], включаючи правові, структурні та IT-вимоги.

Завершальним етапом вказаного процесу стало прийняття Закону України від 30.08.2022 № 2555-IX «Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту» [3] та початок повноцінного застосування в Україні Нової комп'ютеризованої транзитної системи (NCTS) з 01 жовтня 2022 року.

Передбачена Конвенцією [1] процедура спільного транзиту з застосуванням системи NCTS полягає, зокрема, у використанні для одного транскордонного переміщення товару єдиної гарантії та єдиного адміністративного документа (митної декларації) під час здійснення митного контролю товарів митницями країн – їхнього відправлення, транзиту та призначення.

Відображення відомостей про товари в графах єдиного адміністративного документа (ЄАД) – декларації типу T1 чи T2 здійснюється в уніфікований спосіб, узгоджений на міжнародному рівні, задля забезпечення однакового сприйняття та тлумачення таких відомостей митними органами різних країн світу. Це сприяє:

- належній ідентифікації асортименту та кількості товарів, що обертаються у зовнішній торгівлі, з метою застосування щодо них передбачених законодавством заходів митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та належного формування дохідної частини державного бюджету;

- полегшенню торгівлі та збільшенню товарообігу через спрощення та прискорення митного контролю товарів завдяки он-лайн використанню спільної електронної транзитної системи NCTS;

– протидії транскордонним комерційним шахрайствам (через неможливість фальсифікації на шляху транзиту відомостей про товари), боротьбі з порушеннями митного законодавства, ефективному захисту суспільства.

Використання системи фінансових гарантій для забезпечення сплати заборгованостей, пов'язаних з застосуванням процедури спільного транзиту, передбачено Главою IV («Гарантії») Доповнення I до Конвенції Про процедуру спільного транзиту [1].

Відповідно до положень ст. 10 Доповнення I до Конвенції [1] суб'єкт процедури повинен надати гарантію для забезпечення сплати боргу, який може виникнути щодо товарів, поміщених під процедуру спільного транзиту.

При цьому гарантію емітує гарант, котрим, згідно з ст. 316 Митного кодексу України (далі – МКУ) [4] можуть виступати банки, страховики, фінансові компанії, які мають право на провадження діяльності з надання гарантій. Ці установи мають відповідати умовам, передбаченим ст. 316 МКУ та бути включеними до Реєстру гарантів NCTS. Чинний на сьогодні національний Реєстр фінансових гарантів розміщено на офіційному веб-сайті Держмитслужби у розділі «Статистика та реєстри» (<https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>).

Гарант, у відповідності з нормами ст. 12 Доповнення I до Конвенції [1], зобов'язується сплатити забезпечену суму боргу, що може виникнути щодо товарів, які поміщуються під процедуру спільного транзиту.

Проте не завжди такі зобов'язання здійснюються гарантом належним чином добровільно та в повному обсязі, а отже потребують примусового виконання.

В Доповненні IV («Здійснення взаємної допомоги при стягненні за вимогами») до Конвенції [1] фактично регламентовано взаємну, в тому числі адміністративну, допомогу, яка заснована на заходах інформаційного й фіскального змісту і стосується забезпечення стягнення в кожній договірній країні гарантованої суми імпорتنих або експортних платежів та інших зборів, відсотків і витрат, які виникають в іншій країні стосовно товарів, поміщених під процедуру спільного транзиту. Зокрема, у Доповненні IV до Конвенції [1], серед іншого передбачено, що:

1. На запит органу, який надсилає запит, орган, який отримує запит, повинен надати будь-яку інформацію, яка буде корисна для органу, який надсилає запит, у процесі стягнення його вимоги. Для отримання цієї інформації орган, який отримує запит, користується повноваженнями, передбаченими законами, підзаконними нормативно-правовими актами та адміністративними положеннями, що застосовуються до стягнення подібних вимог, що виникають у країні, де розташований такий орган.

2. Орган, який отримує запит, на запит органу, який надсилає запит, та відповідно до чинних правових норм щодо повідомлення про подібні інструменти чи рішення у країні, в якій розташований орган, який отримує запит, повинен повідомляти адресата про всі документи і рішення, в тому числі

судового характеру, які виникають у країні, в якій розташований орган, який надсилає запит, та які стосуються вимоги та/або її стягнення.

3. На запит органу, який надсилає запит, орган, який отримує запит, повинен стягнути вимоги, які є предметом документа, що дозволяє їх примусове виконання відповідно до законів, підзаконних нормативно-правових актів і адміністративних положень, що застосовуються до стягнення подібних вимог, що виникають у країні, де розташований орган, який отримує запит.

4. У відповідних випадках та згідно із законодавством, чинним у країні, що в ній розташований орган, який отримує запит, документ, що дозволяє примусове виконання вимоги, повинен бути прийнятим, визнаним, доповненим або заміненним документом, що уповноважує на примусове виконання на території такої країни.

Необхідність повноцінного здійснення наведених вище у пунктах 1-4 заходів зумовлює потребу їхньої відповідної нормативно-правової реалізації на національному рівні.

Зважаючи на вищевикладене, для забезпечення відповідно до положень Доповнення IV до Конвенції [1] взаємної допомоги при стягненні за вимогами, доцільно запропонувати:

1. Врахувати зарубіжний досвід організації взаємної допомоги при процедурі спільного транзиту.

2. Ініціювати зміни до національного законодавства стосовно взаємної допомоги при процедурі спільного транзиту, зокрема щодо об'єктивізації/визначення розміру суми потенційного боргу, повноважень та завдань національних державних органів, що залучатимуться до його стягнення.

3. Спроекувати національну модель стягнення боргу в контексті здійснення взаємної допомоги при процедурі спільного транзиту в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Про процедуру спільного транзиту: міжнародний документ від 20.05.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-87#Text.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
3. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту: Закон України від 30.08.2022 р. № 2555-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555-20#Text>.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17>.

Федір Ткачик

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ SWOT-АНАЛІЗУ У СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Створення та подальше посилення конкурентних переваг – це прямі функції менеджменту на державному, галузевому та регіональному рівні, а конкурентоспроможність формується у процесі вдосконалення управлінської діяльності, концептуалізації професіоналізації, посилення управлінської складової, впровадження управлінських інновацій.

У 1963 році у Гарварді професор К. Ендрюс вперше запропонував метод структуризації та оцінювання інформації, який отримав назву SWOT-аналіз. Назва цього методу складена із початкових літер об'єктів стратегічного аналізу: S – Strength – сильні сторони; W – Weakness – слабкі сторони; O – Opportunities – можливості; T – Threats – загрози [1].

Методологія SWOT передбачає першочергове виявлення сильних та слабких сторін і подальше встановлення між ними взаємозв'язків, які можуть бути використані для формулювання стратегії розвитку органів місцевого самоврядування в Україні.

SWOT-аналіз – це один з найпоширеніших методів аналізу в стратегічному управлінні. Універсальність цього способу дає змогу використовувати його різнобічно для вивчення унікальних властивостей об'єктів: аналіз продукції, підприємства, конкурентного середовища, розвитку держави, міста, регіону тощо [2, с. 175].

Але важливо акцентувати, що SWOT-аналіз покликаний згенерувати успішні й загрозливі ситуації для певної інституції, сформулювати базис для їх попередження з метою ефективного втілення в реальність задекларованих планів. SWOT-аналіз не містить конкретизованої фінальної інформації для прийняття управлінських рішень, але він надає змогу систематизувати й раціоналізувати процес обмірковування сукупності інформації з метою прийняття найбільш вдалих рішень [3, с. 201].

Слід зауважити, що вже на першому етапі SWOT-аналізу, коли вивчаються конкурентні переваги, поряд із ціною, прогресивністю технології, вартістю ресурсів, станом основних виробничих фондів об'єктом дослідження є й кваліфікація кадрів, а також, власне система менеджменту органів місцевого самоврядування [4, с. 42].

Основним загрозливим чинником в умовах сьогодення виступає протидія ризикам воєнного часу в Україні, що, в свою чергу, вимагає від органів місцевого самоврядування кооперації та вжиття оперативних заходів в контексті стабілізації фінансування пріоритетних напрямків розвитку певної громади (громад), залежно від обсягів заподіяної шкоди, руйнації інфраструктури та житлових об'єктів, а також динаміки внутрішньої міграції.

Використовуючи методологію SWOT-аналізу та доміанти фіскального федералізму органи місцевого самоврядування матимуть змогу задіяти мультиаспектний спектр фіскальних інструментів стимулювання економічної активності в регіоні, в т.ч. міжнародного рівня.

Органи місцевого самоврядування комплексніше повинні бути долучені до процесу адміністрування майнових податків, зокрема вони мають отримати додаткові повноваження у цій сфері: найбільш оптимальною на даному етапі видається модель кооперативного (спільного) адміністрування місцевих податків органами місцевого самоврядування та контролюючими органами, при цьому передача окремих повноважень територіальним утворенням в частині адміністрування має відбуватися за згоди (згідно рішення) місцевої ради [5].

Повертаючись до головних аксіом SWOT-аналізу зазначимо про його корисність в контексті імплементації для Тернопільської міської територіальної громади (табл. 1).

Таблиця 1

**Імплементація аксіом SWOT-аналізу для пріоритетів розвитку
Тернопільської міської територіальної громади**

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
Зручне географічне розташування та транспортне сполучення; Відсутність потужних джерел промислового забруднення; Наявність навчально-наукового потенціалу; Співпраця з міжнародними організаціями у сфері місцевого соціально-економічного розвитку; Сприятливі умови для розвитку новітніх сфер економіки, зокрема ІТ-галузі; Мотивація органів місцевого самоврядування у контексті нарощування фіскального потенціалу; Інформаційна база щодо суб'єктів фіскального простору; Бажання позитивних змін та патріотизм територіальної громади.	Низький рівень ефективності адміністрування податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки; Централізований підхід по фіскального адміністрування; Наявність необґрунтованих пільг в оподаткуванні; Дефіцит (відтік) кваліфікованих людських ресурсів; Обмежена інформація щодо власності як об'єкту оподаткування; Недостатній рівень бюджетно-податкової автономності; Регіональні органи ДПС України мають недостатній ресурс і мотивацію для адміністрування податкових платежів; Знос матеріальних виробничих активів для цілей оподаткування.
O Можливості	T Загрози
Запровадження фіскальних преференцій для перспективних суб'єктів підприємницької діяльності; Ефективне адміністрування місцевих податків і зборів, оскільки органи місцевого самоврядування краще поінформовані про майно та активи платників;	Залежність місцевого бюджету від трансфертних потоків між бюджетами різного рівня; Витрати на оновлення даних реєстрів нерухомого майна з урахуванням змін кон'юнктури ринку; Шахрайські схеми та корупційні явища в оподаткуванні;

Продовження табл. 1

Налагодження співпраці органу місцевого самоврядування з органами Державної податкової служби та платниками щодо адміністрування місцевих податків і зборів; Наявність відкритих джерел інформації для покращення результативності фіскального адміністрування; Застосування сучасних технологій у фіскальній політиці регіону.	Недосконалість та нестабільність бюджетно-податкового законодавства; Зростання податкового боргу; Збільшення трудових, часових та матеріальних витрат на адміністрування податків органами місцевого самоврядування; Зростання рівня навантаження на бюджети громад; Ризики військового часу.
---	---

Джерело: складено автором на основі [6]

Вирішення цих проблем, на нашу думку, можливе за умови реформування міжбюджетних відносин шляхом забезпечення органів місцевого самоврядування достатнім обсягом власних доходних джерел, необхідним обсягом надходжень загальнодержавних податків, зборів та обов'язкових платежів, зменшення обсягу міжбюджетних трансфертів, збільшення частки їх нецільової частини (дотацій). Необхідним є підвищення прозорості бюджетного процесу на всіх рівнях бюджетної системи, без чого неможливою є реалізація відповідного принципу самостійності. Зокрема, мають бути також ужиті заходи, спрямовані на вирішення проблеми неpubлічності управління місцевими бюджетами, їх доходними та видатковими частинами. Для цього необхідно зацікавити органи місцевого самоврядування в результатах своєї роботи, залучити населення для вирішення проблем відповідної місцевості.

Список використаних джерел:

1. Kenneth R. Andrews/ Harvard Business School Professor and Father of Corporate Strategy, Dead at 89. HBS Press Release. September 12, 2005. URL: <http://www.harbus.org/2005/kenneth-r-andrews-hbs-3270/>
2. Синчук І. В. Вплив SWOT-аналізу на прийняття управлінських рішень в умовах фінансової кризи. *Молодий вчений*. 2016. № 3 (30). С. 174–178.
3. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підруч. Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. К.: Вид-во КНЕУ, 2004. 699 с.
4. Сафонов Ю. М. Методологія застосування SWOT- та PEST-аналізу для оцінки конкурентоспроможності менеджменту на прикладі морегосподарського комплексу України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. Том 19. № 3 (46). С. 36–47.
5. Вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків: тези з обговорення. Децентралізація. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16898>
6. Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року. Тернопільська міська рада. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/strategichni-ta-programni-dokumenty/plan-strategichnogo-rozvitku-mista-ternopolya-do-2025-roku/18938.html>

Антон Шевчук

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Володимир Угрин

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ

Управління податковими ризиками передбачає прогнозування імовірності позитивного або негативного фінансового результату та вжиття заходів щодо зниження ризиків або ж перетворення їх на переваги. Ураховуючи те, що податковий ризик визначається ймовірнісними показниками, що характеризують можливі фінансові втрати (чи можливий додатковий дохід), виникає необхідність розроблення спеціальних процедур, методик оцінки і способів їх прогнозування [2, с. 28].

Управління податковими ризиками передбачає такі дії [2, с. 28]:

- формування політики управління та прийомів щодо менеджменту податкових ризиків;
- проведення оцінки та ідентифікація податкових ризиків;
- визначення чинників, що впливають на податкові ризики;
- прогноз можливих фінансових утрат податкових ризиків;
- оцінку результативності нейтралізації та моніторинг податкових ризиків.

Для визначення податкового ризику необхідно розуміти, в якому вигляді він може виникнути, тому необхідно розглянути види податкових ризиків.

Основною класифікаційною ознакою, вважає П. К. Бечко, виступає залежність від причин, що призвели до того або іншого податкового ризику. До них варто віднести такі:

- податковий ризик економічної кризи;
- податковий ризик інфляції;
- податковий ризик зниження платоспроможності платників податків;
- податковий ризик зміни правової бази;
- податковий ризик затримки податкових та інших перерахувань;
- податковий ризик помилки в плануванні;
- операційні ризики адміністрування податків [1, с. 94].

Зробивши ґрунтовне дослідження різновидів податкових ризиків, до загальних ризиків відносять такі:

По-перше, ризик відповідності, який, своєю чергою, може бути:

- або ризиком технічної чи фактичної неточності;
- або ризиком неправильного кодування витрат;
- або ризиком запізного пред'явлення повернень;
- або ризиком недосконалого податкового планування.

По-друге, ризик планування, а саме: його відсутності, технічних

недоліків, зайвого тиску в плануванні чи недоліків упровадження запланованого.

По-третє, бухгалтерський ризик, що являє собою неправильне відображення податкових зобов'язань [8, с. 119].

Операційні ризики класифікують на:

1. технічний – різновид операційних ризиків, за якого технічна основа збору податків піддається сумніву;

2. бухгалтерський – різновид операційних ризиків, за якого податковий аналіз залежить від бухгалтерського обліку, що неприпустимо;

3. зміни закону – різновид операційних ризиків, за якого зміна закону впливає на операцію до набрання чинності, зміщує точку беззбитковості та очікуваний дохід;

4. протиріччя – різновид операційних ризиків, за якого режим, прийнятий для однієї операції, призводить до помилок під час виконання іншої операції;

5. концентрації – різновид операційних ризиків, за якого значна кількість операцій не виконуються в результаті одного технічного збою;

6. реалізації – різновид операційних ризиків, за якого виникає ризик того, що операція не буде реалізована належним чином;

7. адміністративний – різновид операційних ризиків, за якого поточне адміністрування операції неправильно відображається в бухгалтерському обліку або податковій декларації, не проведено відбір або є деякі оперативні збої;

8. репутації – різновид операційних ризиків, за якого операції або підхід значно погіршують взаємини з податковими органами [8, с. 119].

Основні види податкових ризиків І.О. Цимбалюк поділяє на:

– ризик несплати податків (сплата штрафів, пені, неустойок);

– ризик податкового контролю (виникнення санкцій і втрат через невиконання платниками податків законодавчих податкових актів);

– ризик податкової мінімізації (ймовірність понести фінансові втрати, пов'язані з діями платника податків щодо мінімізації податкових платежів);

– ризик посилення податкового навантаження (диференційований по видах господарської діяльності та податкам залежно від податкових ставок, пільг, обсягу створюваної доданої вартості);

– ризик карного переслідування податкового характеру (веде або до істотних фінансових утрат, або до позбавлення волі платника податків за здійснення податкових правопорушень, передбачених чинним законодавством України) [9, с. 21].

Здійснюючи підприємницьку діяльність, суб'єкти підприємництва з початку їх реєстрації підпадають під дію внутрішніх та зовнішніх загроз, і це не надає мотивації керівникам досягати бажаних цілей. У системному бізнесі управлінський персонал прагне керувати всіма процесами і за ефективного менеджменту, бізнес націлений на рішення, в яких не ігноруються і приймаються до уваги фінансово-податкові ризики, та знижують їх до мінімального рівня.

До зовнішніх чинників ризику, що впливають на податкову безпеку підприємства, належать: недосконалість податкового законодавства, що допускає неоднозначне трактування деяких норм закону Державною фіскальною службою; недостатня кваліфікація персоналу, що здійснює податковий контроль над сплатою податкових платежів; відсутність незалежного інформаційного забезпечення держслужбовцями ДФС платників податків; надмірне податкове навантаження через значну кількість податків та зборів; посилення державного регулювання оподаткування підприємств та відповідальність за порушення податкового законодавства [10, с. 35].

Внутрішні чинники: недотримання працівниками вимог податкового обліку; допущення арифметичних чи методологічних помилок, що призвели до заниження чи завищення суми податкового зобов'язання; зниження податкового навантаження нелегальним шляхом; низька питома вага власних фінансових ресурсів для погашення податкових зобов'язань та податкового боргу; неможливість передбачення дій контрагентів або інших третіх осіб.

Управління податковими ризиками – одна з умов успішного бізнесу. Керівники з метою уникнення дестабілізації та створення дієвої системи економічної безпеки виявляють і контролюють потенційні ризики та загрози, усвідомлюючи ймовірні наслідки за порушення податкового законодавства.

Створення дієвої системи економічної безпеки підприємства передбачає чітке визначення потенційних загроз та ризиків. В умовах ринкової економіки виділяють п'ять основних сфер податкового ризику в зонах економічної безпеки та небезпеки підприємства:

1. Відносно безризикова сфера: за легального нарахування та сплати податків ризик підприємства мінімальний, у процесі господарської діяльності підприємство сплачує встановлені податки й одержує прибуток, якщо рівень податкового навантаження сприяє розвитку бізнесу.

2. Сфера мінімального ризику: у результаті діяльності підприємство ризикує частиною або всією величиною чистого прибутку, якщо воно сплачує штрафні санкції та пені через порушення податкової дисципліни.

3. Сфера підвищеного ризику: підприємство ризикує тим, що в найгіршому разі зробить покриття всіх витрат, а в найкращому – дістане прибуток набагато менше розрахованого рівня. Це характерно для умов неадекватного характеру висновку договорів, порушення договірної дисципліни.

4. Сфера критичного ризику: підприємство ризикує втратити не тільки прибуток, а й недоодержати передбачувану виручку від реалізації, що можливо, якщо підприємство, прагнучи мінімізувати податки, порушує податкове законодавство. У результаті штрафи та санкції істотно перевищують суму податків, що сплачуються легально. Наслідки такого господарювання катастрофічні для підприємства. Підприємство скорочує масштаби своєї діяльності, втрачає оборотні кошти, має значні борги. У цьому разі, якщо немає альтернативи, фінансове становище підприємства стає критичним.

5. Сфера неприпустимого (катастрофічного) ризику: за надмірно високих

податкових санкцій підприємство, сплативши їх, може стати банкрутом. У цьому разі оборотні кошти відсутні або являють собою сумнівну заборгованість, засновники виходять зі складу акціонерів, курс акцій падає, вимоги кредиторів посилюються, можливе банкрутство стає реальністю. Як правило, така ситуація характерна для ризику карного переслідування податкового характеру.

Запропонований О. Ю. Лашенко системний підхід до управління ризиками знаходить своє вираження у тому, що: розглядається зв'язок управління ризиками з ефективністю систем і витратою ресурсів на декількох ієрархічних рівнях: держава, територія, фінансово-промислова група або холдинг, підприємство або підприємець; як деяка єдина система розглядаються заходи щодо управління ризиками на різних етапах життєвого циклу товару (розроблення, виробництво, утилізація) та циклу розроблення товару (ескізний проєкт, технічний проєкт, дослідні зразки); розробляється комплекс заходів, що обмежують ризик на різних циклах підприємства; визначається сукупність дій, об'єднаних із метою підвищення безпеки діяльності за рахунок використання обмеженого обсягу ресурсів, розподілених у часі і просторі, розглядають операції з попередження, зниження, страхування і поглинання різних за своєю природою ризиків; деяку кількість взаємопов'язаних елементів розглядають як систему управління ризиками з використанням законодавчих заходів, економічного та фінансового впливу, конструктивних і технологічних рішень, організаційних заходів, природоохоронних заходів; в управлінні доцільно досліджувати ризик цілей, визначення способів і засобів їх досягнення (ризик-маркетингу), менеджменту; управління ризиками повинно мати свою стратегію, тактику і оперативний складник; управління ризиками має розглядатися водночас як наука. На всіх стадіях проєктування систем повинен ураховуватися вплив людського чинника в умовах жорсткого обмеження в часі [3].

Т. Мисник вважає не менш важливим чинником забезпечення ефективного управління податками і, як наслідок, зниження податкових ризиків платника податків є механізмом податкового планування. Податкове планування на рівні суб'єкта господарської діяльності – це невід'ємна частина управління його фінансами в рамках єдиної стратегії економічного розвитку, що являє собою процес системного використання оптимальних законних податкових способів і методів установлення бажаного майбутнього фінансового стану об'єкта в умовах обмеженості ресурсів і можливості їх альтернативного використання [5, с. 164].

Використання системи податкового планування забезпечує підприємству можливість дотримання податкового законодавства в частині правильності обчислення розмірів податкових платежів, мінімізації, у законодавчих рамках, розмірів податкових зобов'язань у розрізі окремих податків і зборів, максимізації прибутку шляхом оптимізації розмірів сплачених податків, які є частиною витрат підприємства, обґрунтованого вибору та узгодження форм взаємовідносин із контрагентами залежно від використовуваних систем оподаткування, забезпечення ефективного планування та управління

грошовими потоками, уникнення штрафних санкцій [5, с. 164].

Якщо стратегічне планування можна розглядати як визначення місця підприємства в економічному середовищі, то тактичне планування слід розглядати як процес створення передумов для реалізації намічених цілей. Тактичне податкове планування передбачає розроблення планів за окремими видами податків відповідно до видів діяльності, що включає у себе перелік податків, зборів та обов'язкових платежів; визначення структури та складу служби, в обов'язки якої буде входити реалізація податкової стратегії; форму, зміст та терміни подання управлінської звітності щодо податкових відносин [3, с. 137].

Оперативно-календарне планування є завершальним етапом у податковому плануванні підприємства. Його основне завдання полягає у конкретизації показників тактичного плану з метою організації своєчасного нарахування та сплати податків, зборів та обов'язкових платежів, що трансформується в календарний план податкових платежів. У процесі оперативно-календарного податкового планування виконуються такі планові функції: визначаються сума та дата сплати окремих податків, зборів та обов'язкових платежів; здійснюється оперативна підготовка для здійснення відповідних платежів шляхом систематичного обліку, контролю та аналізу грошових потоків підприємства; ведеться систематичний облік, контроль і аналіз податкових відносин. Під час податкового планування слід урахувувати узгодженість податкової стратегії із загальною стратегією підприємства, що ґрунтується на прогнозуванні соціально-економічного розвитку економіки країни; можливі зміни податкового законодавства, що висуває особливі вимоги до кваліфікації працівників бухгалтерської служби – їх можливості аналізувати та прогнозувати можливі зміни у законодавстві [3, с. 137].

Одним із важливих етапів управління ризиком є його оцінка, стверджує В. А. Нехай. Серед науковців немає розбіжності у визначенні методів оцінки ризику, які поділяють на якісні та кількісні. Якісна оцінка, як правило, зводиться до визначення сфери можливих ризиків, визначення чинників, що на них впливають, та попередньої оцінки їх небезпеки у разі реалізації. За якісної оцінки ризиків важливо не тільки порівняти доходи з можливими втратами, а й проаналізувати можливі наслідки після реалізації ризику. Основним завданням якісної оцінки ризиків є прийняття рішення про реалізацію чи відмову від господарської операції, а в разі прийняття рішення про здійснення – визначення числового значення ступеня ризику, тобто кількісної оцінки [6, с. 135].

Кількісні методи оцінки ризиків об'єднують у чотири групи:

– експертні – дають змогу визначити рівень ризику в тому разі, коли відсутня необхідна інформація для здійснення розрахунків або порівняння, ґрунтуються на опитуванні кваліфікованих спеціалістів із подальшою статистично-математичною обробкою результатів цього опитування;

– економіко-статистичні – застосовуються лише за наявності достатньо великого обсягу статистичної інформації для отримання точної кількісної величини рівня ризику;

– розрахунково-аналітичні – призначені для розрахунку відносно точного кількісного вираження рівня ризику на основі внутрішньої інформаційної бази самого підприємства;

– аналогові – дають змогу оцінити рівень ризику за окремими операціями на основі порівняння з аналогічними [6, с. 135].

Отже, виходячи зі специфіки податкових ризиків та наявності інформаційної бази для його оцінки, науковці вважають найбільш доцільним методом для оцінки податкових ризиків розрахунково-аналітичний метод, підґрунтям якому слугуватиме планування.

Ефективне управління податковими ризиками – одна з умов успішної підприємницької діяльності. Податковий ризик-менеджмент охоплює вибір оптимальної форми ведення бізнесу і системи оподаткування, попередню оцінку податкових наслідків кожного управлінського рішення й оформлення господарської операції, визначення допустимого рівня ризику, а також вибір найбільш підходящої стратегії мінімізації встановленого ризику.

Для того щоб дати платникам податків самостійно оцінювати податкові ризики, Міністерство фінансів України затвердило Порядок формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків. У цьому документі визначено критерії ризиків, на підставі яких платник податків потрапляє у план-графік податкової планової перевірки. До плану-графіка включаються платники податків, які за результатами господарської діяльності мають найбільші ризики несплати в бюджет податків і зборів. Нормативний акт розмежовує платників податків за ступенем ризиковості: високий, середній та незначний ризик [7]. Критерії відбору платників податків за ступенем ризику детально розглядаються у затверджених Наказом ДПС України від 27.06.2012 № 553 Методичних рекомендаціях щодо складання плану-графіку планових перевірок суб'єктів господарювання [4].

Розглянемо найбільш важливі напрями роботи з управління та мінімізації податкових ризиків. Роботу у цьому напрямі можна розділити на три основні групи: робота всередині компанії, взаємодія з контролюючими органами, взаємовідносини з контрагентами (табл. 1).

Сьогодні є очевидним, що управління в системі оподаткування і прийняття рішень для бізнесу проводиться в умовах невизначеності, конфліктності, впливу дестабілізуючих чинників і зумовлених ними ризиків.

Таблиця 1

Напрями роботи з управління та мінімізації податкових ризиків

Групи за напрямами роботи	Зміст роботи
1. Робота безпосередньо в компанії	
Самостійна оцінка ризиків за допомогою «підказок» держави	Порядок формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків (відбір платників податків за ступенями ризику).
Автоматизація процесів і документообігу	Автоматизація бізнес-процесів і впровадження електронного документообігу допоможе нівелювати помилки, пов'язані з людським фактором.

Продовження табл. 1

Уніфікація і формалізація процесів, пов'язаних з оподаткуванням	Упровадження структури управління податковими ризиками залежить безпосередньо від розміру компанії та специфіки її бізнес-процесів. Для ефективності управління податковими ризиками повинні бути задіяні всі структурні підрозділи підприємства. Досягти цього можна за допомогою прийняття в компанії локальних актів, таких як внутрішні регламенти та політики, накази, положення, деталізуючи в них вимоги до складання документів і механізм прийняття рішень
Підвищення кваліфікації співробітників, які працюють із податками	Передусім це стосується бухгалтерської служби.
Податковий консалтинг	Ефективним методом зниження податкових ризиків є співпраця із зовнішніми консалтинговими компаніями, які спеціалізуються на питаннях оподаткування.
Відстеження змін законодавства	Для зниження податкового ризику співробітникам, які працюють із податками, доцільно знати всі останні зміни в податковому і бухгалтерському законодавстві.
2. Взаємодія з податковими органами	
Отримання індивідуальних податкових консультацій	Податкове законодавство складено так, що постійно викликає питання в трактуванні тієї чи іншої норми і складності у визначенні податкових наслідків. Тому дієвим механізмом в мінімізації податкових ризиків є отримання у податковій індивідуальної податкової консультації щодо конкретної господарської операції.
Моніторинг відсутності заборгованості по податках	Проведення звірок станом розрахунків по податках особисто в податковому органі або за допомогою електронного кабінету платника податків
3. Робота з контрагентами	
Ретельний аналіз договорів та складання первинної документації	Умови договору й оформлення первинної документації безпосередньо впливають на податкові наслідки.
Перевірка благонадійності контрагента	Недобросовісний контрагент може стати джерелом проблем на підприємстві. Обов'язково підлягають перевірці реєстр судових рішень, відкриті реєстри та бази даних, а також наявність повноважень у підписанта на укладення угоди.

Останнім часом у державній фіскальній політиці відбувається чимало змін, що провокують появу нових податкових ризиків, якими суб'єкти підприємництва повинні навчитися управляти. Податкові ризики істотно впливають на економічну безпеку підприємства та потребують постійного контролю.

Сформувавши податкову політику на підприємстві, управлінський персонал здатний не лише здійснювати ефективний фінансовий менеджмент та зменшити рівень податкового навантаження, а й підвищувати професійний рівень підготовку спеціалістів із питань оподаткування на підприємстві, тим самим забезпечуючи моніторинг та мінімізацію податкових ризиків. Такий підхід дасть змогу своєчасно виявляти ризики та ліквідувати їх причини, що є

запорукою високого рівня фінансової стабільності та поліпшення інвестиційної привабливості підприємства.

Список використаних джерел:

1. Бечко П. К., Лиса Н. В. Податковий менеджмент: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 288 с. URL: http://lukyanenko.at.ua/_ld/4/410.pdf (дата звернення: 07.10.2023).
2. Болдова А. А., Гаглоєва Ж. Е., Моргун М. О. Податковий ризик-менеджмент на фінансовому ринку України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 1. С. 27–33.
3. Лащенко О. Ю., Томашевська В. В. Системний підхід щодо управління податковими ризиками на підприємстві. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2011. Вип. 29. С. 105–111. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/287> (дата звернення: 07.10.2023).
4. Методичні рекомендації щодо складання плану-графіку планових перевірок суб'єктів господарювання: Наказ ДПС України від 27.06.2012 р. № 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0553837-12> (дата звернення: 10.10.2023).
5. Мисник Т. Г., Безкровний О. В., Романченко Ю. О. Податкові ризики: характеристика та шляхи мінімізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 6. С. 158–166.
6. Нехай В. А., Гнедіна К. В. Податкові ризики: зміст та методи зниження. *Науковий вісник Полісся*. 2015. Вип. 2. С. 132–138.
7. Порядок формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків: Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2015 № 524 (у редакції від 26.03.2018 № 386). URL: <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2023).
8. Седих О. І. Податкові ризики підприємства в умовах глобалізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 3 (25). С. 118–122.
9. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави. *Стратегічне управління національним економічним розвитком: монографія: у 2-х т. / за ред. О. В. Кендюхова*. Донецьк: ДонНТ, 2013. Т. 2. С. 13–23.
10. Чернякова Т. М., Дрозняк О. В. Урахування факторів ризику в процесі забезпечення податкової безпеки підприємства. *Часопис економічних реформ*. 2012. № 2 (6). С. 34–37.

Наталія Шевчук

доктор філософії (PhD) з обліку і оподаткування,
викладач кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

Марія Білик

студентка гр. Ф-41б,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

ВПЛИВ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

В сучасному світі, де вимоги до корпоративної відповідальності й сталого розвитку стають все більш насущними, інтегрована звітність виступає ключовим інструментом відображення впливу підприємства на соціальний капітал. Спостереження за тенденціями розвитку бізнес-середовища свідчить про те, що не лише фінансові результати, але й взаємодія з різними зацікавленими сторонами стають вирішальними факторами для сталого успіху підприємств.

Соціолог і філософ П'єр Бурдьє розглядає соціальний капітал, як сукупність реальних або потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею (durable networks) більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання – іншими словами, з членством в групі [1].

Social Value UK професійна організація з управління соціальною цінністю та наслідками пояснює, що соціальна цінність – це вартість, яку люди приділяють змінам, які вони переживають у своєму житті. Частина, але не вся ця вартість враховується у ринкових цінах [4].

Управлінці вже давно усвідомили користь від якісних відносин між внутрішніми стейкхолдерами, так і, між підприємством та його зовнішніми стейкхолдерами. Однак, підприємствам необхідно, так вести управління бізнесом, щоб збалансувати власні вигоди із вигодами для суспільства. Адже, соціальна політика підприємства – це не тільки витрати, а сукупність інструментів, що мають забезпечити основи стійкого розвитку та сприяти підвищенню ефективності економічної діяльності, формуванню соціального капіталу за рахунок: соціальних мереж шляхом комунікації між суспільством та бізнесом.

Водночас, користувачів звітності все більше цікавить інформація про фінансові результати в соціальних, в економічних показниках й процес створення власної вартості в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах [2]. Відображення соціального капіталу у звітності дозволяє підприємствам продемонструвати свою соціальну відповідальність та внесок у розвиток громадськості. Створення позитивних відносин із

співробітниками, громадами та іншими зацікавленими сторонами сприяє підвищенню репутації та стійкості підприємства в довгостроковій перспективі.

Інтегрована звітність, що включає в себе не лише фінансові показники, але й соціальні та екологічні аспекти, відображає розширений погляд на діяльність підприємства. Однією з ключових причин включення соціального капіталу в інтегровану звітність є розпізнання того, що підприємство взаємодіє не лише з фінансовими, але й з соціальними стейкхолдерами, такими як співробітники, клієнти, громади та інші зацікавлені сторони.

Соціальний капітал включає в себе не лише позитивні аспекти, але й ризики, що пов'язані з негативним впливом на громадські відносини та репутацію підприємства. Включення цих аспектів у звітність допомагає підприємству ефективно управляти ризиками та вчасно реагувати на потенційні виклики.

Інформація в звітності про соціальний капітал сприяє впровадженню принципів сталого розвитку у стратегії підприємства. Відображення соціальних ініціатив та взаємодії з громадами допомагає підтримувати баланс між економічними, соціальними та екологічними аспектами бізнесу.

Інтеграція соціального капіталу у звітність допомагає привертати та утримувати талановитих співробітників, які дедалі більше приділяють увагу соціально-відповідальним підприємствам.

Включення соціального капіталу в інтегровану звітність підвищує рівень прозорості та відкритості підприємства перед різними стейкхолдерами, що сприяє збільшенню довіри та підтримки.

Процес підготовки інформаційного наповнення розділу «соціальний капітал» у інтегрованої звітності досить трудомісткий, передбачає необхідність вивчення, аналізу та систематизації низки специфічних результативних показників, які відображають взаємодією підприємства з різними соціальними стейкхолдерами: у галузі організації праці, у забезпеченні гідної праці, прав людини, відповідальності за якість, комунікації із соціумом, дотриманні сталого розвитку. Фінансові та нефінансові показники соціального капіталу інформують щодо:

- форми і структури мереж комунікацій підприємства, їх якість з точки зору довіри та взаємності, спільні норми та цінності;
- усі отримані зиски підприємством завдяки соціальним інвестиціям;
- рентабельність інвестицій інвестора, якій здійснив ці інвестиції.

Для визначення показників інтегрованої звітності, при оцінці соціального капіталу використовують наступні методи визначення показників: витратний, результативний, структурний, ефективності.

Витратний метод визначення показника полягає у підсумуванні усіх витрат пов'язаних із соціальними заходами та (суми доплат за шкідливі умови праці, обсяг витрат на соціальну інфраструктуру, обсяг додаткових стипендій для працівників, що навчаються, обсяг витрат на охорону праці та безпеку виробництва, обсяг витрат на соціальне страхування і медичні огляди, витрати на соціальні інвестиції і спонсорство і т. д.).

Результативний метод визначення соціальних показників підлягає у визначенні вигоди від проведених соціальних заходів для:

- підприємства прями вигоди (репутаційні вигоди) та непрямі вигоди (зниження оподаткування, дохід від покращення комунікацій зі стейкхолдерами);

- суспільства кількість і якість культурних та соціально-побутових умов (рівень забезпеченості житлом, забезпеченість харчуванням, забезпеченість місцями в дитячих садках, забезпеченість місцями в будинках відпочинку, оплата проїзду до місця роботи, оплата обідів, оплата лікарняних листів, матеріальна допомога, доплата до пенсій тощо).

Структурне визначення показників надає можливість надати оцінку змінам структури капіталу, показати їх у динаміці (коефіцієнт плинності кадрів, частка працевлаштованих молодих спеціалістів в середньообліковій чисельності працюючих; темп приросту кількості робочих місць, частка соціальних інвестицій у сумарному обсязі продажів).

Показники ефективності показують ефективність управління та якість здійснених витрат за співвідношенням доходу до витрат.

З іншого боку, інтегрована звітність має значущий вплив на розвиток самого соціального капіталу підприємства, створюючи механізми взаємодії зі стейкхолдерами та вдосконалюючи соціальну відповідальність підприємства. Формування інтегрованої звітності вимагає докладної інформації щодо соціальних ініціатив та взаємодії зі стейкхолдерами. А це:

- створює відкритий та прозорий контекст для спілкування з громадськістю, співробітниками та іншими зацікавленими сторонами, сприяючи розвитку довіри та взаєморозуміння.

- допомагає підприємствам чітко визначити свої соціальні цілі та рівень відповідальності перед різними стейкхолдерами. Що може включати стратегії з покращення умов праці, екологічної сталості та соціальної відповідальності.

- стимулює залучення стейкхолдерів до процесу визначення ключових аспектів соціального капіталу та визначення пріоритетів для підприємства. Це може включати діалог із співробітниками, клієнтами, постачальниками та громадами.

- сприяє розвитку міжсекторальної взаємодії, коли підприємство співпрацює з громадськими організаціями, урядом та іншими партнерами для досягнення соціальних цілей.

- позитивно впливає на репутацію та бренд підприємства, створюючи позитивний імідж як соціально відповідального та сталого бізнесу.

- сприяє формуванню довгострокових відносин із співробітниками, клієнтами та іншими стейкхолдерами, що в свою чергу позитивно впливає на соціальний капітал.

Так, інтегрована звітність стає інструментом, який допомагає підприємствам враховувати соціальний капітал у стратегічному плануванні, сприяючи розвитку сталого та відповідального бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Бурдьє П. Формы капитала. URL: <https://gtmarket.ru/library/articles/2601>
2. Шевчук Н. С. Інтегрована звітність: поняття та економічна сутність. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 95–102.
3. Prodanchuk M., Bezdushna J., Mykhalkiv A., Shevchuk N., Popova O. Development of integrated reporting in ensuring a balanced system of management system indicators. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. No 6 (47). pp. 111–123.
4. Social Value UK. URL: <http://socialvalueuk.org/what-is-social-value/the-principles-of-social-value/>

Людмила Штефан

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Саме нашій країні випала важка доля емпіричним шляхом проторувати стежку для майбутніх історичних успішних чи невдалих рішень щодо правильного вибору інструментів грошово-кредитної політики під час війни. Трохи полегшити цей шлях може аналіз тих відносно нечисленних прикладів застосування монетарних інструментів різних держав світу під час війни, які було вивчено. При цьому в таких умовах вкрай важливим є провадження адекватної грошово-кредитної політики, яка дозволить зберегти грошову стабільність та стане запорукою для нашого майбутнього зростання.

Таке завдання дійсно є нетривіальним, оскільки ще жодна країна у сучасному світі не зіштовхувалася з такими викликами. Тож важливим є вивчення всього доступного досвіду проведення грошово-кредитної політики під час війни, а також теоретичних напрацювань на цю тематику, для того, щоб уникнути найболючіших помилок під час імплементації інструментів монетарної політики в поточних досить складних умовах.

Варто розуміти, що ефективність тих чи інших інструментів монетарної політики в мирний час не обов'язково свідчить про їх ефективність під час війни. Так, наприклад, в умовах значних ризиків та невизначеності війни погіршується робота трансмісійного механізму, що зменшує значення ключової ставки як основного інструменту грошово-кредитної політики, та ускладнює інфляційне таргетування [1]. Водночас, під час війни з'являються додаткові стимули до фіксації обмінного курсу – це дозволяє зменшити негативні ефекти психологічної паніки та зберегти соціально-економічну стабільність.

Однак жодна монетарна теорія не здатна дати відповіді щодо того, яка грошово-кредитна політика точно буде успішною в умовах війни – не в останню чергу через те, що вплив таких великих і непередбачуваних потрясінь, як великі війни, складно достовірно оцінити, дослідити та викласти теоретично. На щастя, за останні десятиліття людство бачило небагато повномасштабних конвенційних воєн з мобілізацією економіки. Зрештою, теорія – це узагальнення практики, тож малий практичний досвід не сприяє формуванню теоретичних напрацювань стосовно монетарної політики під час війни [2].

Монетарний досвід іноземних країн під час війни демонструє, що немає єдиного рецепту монетарного реагування на виклики воєнного часу. Більше того, історичний досвід неможливо напряму застосувати в Україні з ряду причин, ключовою з яких є безпрецедентність нашої війни та її впливу на економічні процеси (як внутрішні, так і глобальні). Водночас, варто взяти до уваги ряд напрацювань щодо вибору тих чи інших інструментів грошово-

кредитної політики воєнного часу, які можуть стати корисними для нашої держави вже сьогодні та після нашої перемоги під час повоєнного відновлення.

Воєнні облігації дійсно є одним із ключових джерел фінансування масштабних воєн, які застосовувалися під час Першої та Другої світових воєн, і знову стали актуальними під час російсько-Української війни. Важливою умовою успішного для бюджету розміщення воєнних облігацій є координація дій центрального банку та урядової установи, яка є відповідальною за фінанси – тобто спільне бачення кінцевої мети та інструментів економічної політики, що застосовують всі державні інституції.

Ізраїльський досвід функціонування економіки, фінансування видатків та проведення грошово-кредитної політики демонструє важливість іноземних фінансових вливань, що дозволяють зберегти стабільність навіть під час війни. Для України досить важливим є збереження та примноження в подальшому іноземної фінансової підтримки, що дозволить послабити тиск на нашу грошову систему.

Розпад Югославії, Хорватська війна за незалежність та гіперінфляція у Югославії (Сербії) дає дві цінні настанови: по-перше, монетарні установи держави є таким же важливим учасником війни, як і збройні сили, і від кмітливості центрального банку напряду залежить наближення перемоги; по-друге, як демонструє сербський досвід, неконтрольована емісія грошей з метою покриття бюджетного дефіциту під час війни є вкрай небезпечною і призводить до гіперінфляції [3].

Зрештою, більш сучасні приклади проведення грошово-кредитної політики під час та після війни в Афганістані та в Іраку дають наочний приклад того, що економічна політика всіх урядових інституцій – починаючи від міністерств і закінчуючи центральним банком – має бути узгодженою та працювати на досягнення спільної стратегічної мети.

Початок повномасштабної війни в Україні став великим викликом для всієї країни, для всіх державних інституцій. Зараз, коли пройшло вже майже два роки з початку війни, можна впевнено сказати, що Національний Банк України та грошово-кредитна система гідно витримали цей виклик та вистояли під натиском потрясінь. Україна мала низку переваг для успішної грошово-кредитної політики, які вона здобула за роки важкої роботи: інституційно спроможний та незалежний центральний банк, що успішно перейшов зі спорадичного застосування різних монетарних інструментів до визначених стратегічних цілей та планомірної роботи з їх досягнення; стійка банківська система, що була здатна абсорбувати значні зовнішні потрясіння [4].

На початку повномасштабного вторгнення росії Національний банк України ухвалив низку важливих рішень: збільшив облікову ставку, зафіксував обмінний курс, запровадив ряд адміністративних обмежень, що допомогли зберегти стабільність банківської системи. У подальшому Національний Банк переглянув основні засади монетарної політики на час воєнного стану, дозволивши фінансувати бюджет за рахунок емісії грошей.

В той же час існують розбіжності між позицією Національного банку, пріоритетом якого є макроекономічна стабільність та стабільність банківської системи, та позицією Міністерства фінансів, ключовою проблемою якого є наповнення бюджету; ці позиції потребують додаткового узгодження та кращої координації дій між цими двома державними інституціями. На нашу думку, НБУ досить зарано перейшов на керовано-плаваючий обмінний курс, а облікова ставка навпаки, досить довго перебувала на високому рівні, її потрібно було знижувати поступово для стимулювання економічного відновлення, але значно раніше, ніж це зробив нещодавно Національний банк.

Ми вважаємо, що сьогодні за рахунок від'ємної реальної ставки НБУ (базова ставка нижче інфляції), помірного інфляційного імпульсу в 10-15% та стимулювання економіки внаслідок зростання платоспроможного попиту (за рахунок державних програм, в тому числі) можливо запустити економіку на відрізок системної кризи. Таку модель в свій час застосовувала Туреччина, яка не боялася ні емісійного імпульсу, ні дефіциту бюджету. Помірна емісія буде пом'якшувати криву падіння та готувати економіку до більш швидкого відновлення на відрітку виходу з кризи [4]. Головне при цьому правильно визначити на якому відрітку знаходиться економіка: неокласичному (стимулюємо пропозицію) або кейнсіанському (стимулюємо платоспроможний попит). І яка при цьому є природа інфляції: інфляція попиту (зростають доходи населення) або інфляція пропозиції (зростають витрати бізнесу).

Ми вважаємо, що сьогодні в нашій країні спостерігається досить специфічна комбінація: інфляція пропозиції та кейнсіанський відрізок економічного циклу. Тому, в цій ситуації, нам потрібно знижувати базову ставку центрального банку та розширювати дефіцит бюджету. Звичайно, друк грошей дозволяє оперативно профінансувати цей дефіцит, що вкрай важливо для обороноздатності країни. Утім, це дає змогу лише частково приховати тягар війни, тоді як масштабне фінансування бюджету, що триває роками, може, навпаки, посилити проблеми.

Центральний банк Ізраїлю під час війни на виснаження (1967-1970 рр.) концентрувався не на інфляційних ризиках, а на підтримці економіки. Спрямування додаткової грошової пропозиції у виробничі об'єкти та робочі місця дозволило створити фундаментальні основи довгострокової стійкості економічної системи. Ми сьогодні вже бачимо, що війна в Україні набуває ознак війни на виснаження, і тому, щоб перемогти в такій війні нам необхідна повна мобілізація виробничих та трудових ресурсів економіки. Для цього Ізраїль зберігав стимулюючу монетарну та фіскальну політику впродовж всієї війни. Фіксація обмінного курсу була ключовим елементом стабілізації економіки Ізраїлю. Тому Україні сьогодні не варто передчасно переходити до гнучкого курсоутворення. Причому процентні ставки державних запозичень повинні бути релевантними темпам ВВП і мати адекватне співвідношення із ставками кредитування бізнесу. Це дозволяло Уряду ефективно проводити реформи, формувати точки зростання для бізнесу, надавати пільгові кредити в

стратегічно важливі галузі економіки і одночасно з цим – зберігати боргову стійкість державних фінансів [5].

В той же час, не варто забувати, що масштабна монетизація значно підвищує ризик галопуючого зростання інфляції. Це підтверджує досвід Німеччини, Австрії після Першої світової війни, Японії, Німеччини, Угорщини, Австрії – після Другої світової війни, Південної Кореї під час Корейської війни, Сербії після розпаду Югославії, Ізраїлю після Ліванської війни [2].

Таким чином, підбиваючи підсумок проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки: по-перше, аналіз досвіду проведення монетарної політики під час війни засвідчує відсутність якогось певного стандарту як потрібно діяти, а тому в таких умовах необхідно запроваджувати власну грошово-кредитну політику, яка б була придатна для конкретної економічної ситуації і при цьому була досить гнучкою; по-друге, досвід інших країн засвідчив, що ще під час війни необхідно думати про післявоєнне відновлення; по-третє, дуже важливо, щоб економічне зростання та створення нових робочих місць забезпечувалось насамперед завдяки лідерству приватного сектору, а не за рахунок державних витрат.

Список використаних джерел:

1. Transmission mechanism of monetary policy / European Central Bank: URL: <https://www.ecb.europa.eu/mopo/intro/transmission/html/index.en.html>
2. Goldstein J. War and Economic History / THE OXFORD ENCYCLOPEDIA OF ECONOMIC HISTORY / editor. by Joel Mokyr. Oxford, 2003. P. 215-217.
3. Three world wars: Fiscal-monetary consequences / PNAS: 2022. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.2200349119>
4. Introduction to Monetary Policy / Course Hero: URL: <https://www.coursehero.com/study-guides/boundless-economics/introduction-to-monetary-policy/>
5. Данилишин Б. Про досвід Ізраїлю під час Війни на виснаження (1967-1970 рр.). LB.ua URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/547260_pro_dosvid_izrailyu_pid_chas_viy_ni.html

Богдана Шулюк

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІНВЕСТИЦІЙНА УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Актуальним завданням сьогодення є необхідність забезпечення активної участі громадськості в реалізації партнерських проєктів органів державної влади чи місцевого самоврядування і суб'єктів підприємницької діяльності. Враховуючи те, що метою реалізації проєктів є задоволення життєвих потреб суспільства, до вибору проєкту та здійснення його експертної оцінки необхідно залучити громадськість. Населення повинно бути інформоване про вибір того чи іншого інфраструктурного проєкта, причини відхилення пропозицій приватного партнера щодо бажання інвестувати певну сферу та яку альтернативу пропонують органи влади для вирішення певної проблеми. Водночас громадян варто залучати не тільки в якості експертів задля оцінювання досягнутих результатів, але безпосередньо і до фінансування проєктів ДПП.

Залучення до фінансування проєктів коштів населення є перспективним напрямом розвитку форм фінансового механізму партнерських відносин держави і бізнесу. Форма «державно-приватно-громадського партнерства» дасть змогу долучити суспільство до інвестування соціально значимих проєктів.

Відповідно до рівня та регулярності доходу, стандартів та якості споживання громадяни реалізують різні види інвестиційної поведінки: від консервативної (спрямованої на збереження та примноження активів) до ризикованої (вкладення заощаджень у високодохідні активи). Зважаючи на специфіку згаданої поведінки, громадське інвестування доцільно поділити на пасивне та активне (рис. 1). Характерною особливістю першого є передання активів громадянами на контрактній основі професійним інвесторам (банкам, кредитним спілкам, недержавним пенсійним фондам, інвестиційним фондам, страховим компаніям) та очікування виконання ними взятих зобов'язань. У цьому випадку населення відіграє другорядну роль в інвестуванні проєктів, оскільки головні функції виконують інші суб'єкти.

Натомість другий вид передбачає активну участь громадськості в інвестиційному процесі. Альтернативними способами взяття участі цими суб'єктами у реалізації довгострокових проєктів є інвестиційний краудфандинг, створення кредитно-інвестиційних кооперативів, придбання цінних паперів. Варто зазначити, що перший з них є перспективним способом залучення коштів громадськості у довгострокових проєктах. Він передбачає співробітництво певної частини населення, яка добровільно поєднує власні кошти чи здійснює пошук фінансових ресурсів переважно за допомогою використання можливостей мережі Інтернет, щоб здійснювати інвестування соціально значимих проєктів. Інвестиційний краудфандинг може застосовуватись у вигляді роялті (отримання фінансової винагороди інвесторами залежить від доходів, які генерує проєкт),

акціонерного краудфандингу (передбачає наявність прав інвесторів на отримання визначеної частки бізнесу, тобто певної суми акцій), краудлендингу (так зване «народне кредитування»).

Рис. 1. Види інвестиційної участі населення в реалізації проєктів державно-приватного-громадського партнерства

Джерело: побудовано автором самостійно

Поширення інвестиційного краудфандингу у вітчизняній практиці потребує усунення бар'єрів, які перешкоджають його розвитку. Зокрема, першочерговими заходами є:

- законодавче врегулювання прав, обов'язків і відповідальності учасників інвестиційного краудфандингу;
- створення Інтернет-платформ різної спеціалізації, адже згадані платформи переважно використовуються для реалізації благодійних проєктів. Окрім того, варто передбачити їх функціонування на ліцензійних умовах, що сприятиме добросовісній діяльності інвесторів;
- забезпечення інформаційної відкритості та прозорості функціонування краудфандингових платформ, що дасть змогу підвищити довіру громадськості до такого виду інвестування проєктів. Водночас необхідно розвинути комунікацію між організаторами інвестиційних проєктів та вкладниками задля можливості відстеження останніми процесу реалізації таких проєктів.

На відміну від першого виду активного громадського інвестування, який передбачає здійснення інвестиційної діяльності громадян через мережу Інтернет, другий вид базується на створенні фінансової установи декількома добровільно об'єднаними особами (кредитно-інвестиційного кооперативу) з метою отримання прибутку від наданих кредитів чи інвестованих коштів у проекти ДПП. Крім того, громадяни можуть брати фінансову участь у проектах ДПП шляхом придбання цінних паперів, які емітують органи державної влади чи місцевого самоврядування, приватні партнери чи проектна компанія.

Таким чином, розвиток такої форми фінансового механізму, як «державно-приватно-громадське» фінансування відкриває новий спектр можливостей для залучення коштів громадськості у реалізацію соціально значимих довгострокових проектів. Однак ситуацію ускладнює недовіра громадян до вітчизняної банківської системи, небажання вкладати кошти в ризиковані проекти, що передбачають отримання прибутку в майбутньому. Тому необхідним є створення інформаційного простору для популяризації згаданих інструментів серед населення з метою відновлення довіри та посилення обізнаності населення про особливості їх використання.

Негативний вплив на співпрацю громадян з державою і бізнесом здійснюють непослідовна фінансова політика, нестабільне макроекономічне середовище, недостовірність фінансового прогнозування та планування тощо. Формальне стратегічне планування соціально-економічного розвитку, яке здійснюється в Україні, негативно позначається на результатах реалізації довгострокових проектів. Значні відхилення між прогнозованими і фактичними показниками призводять до підвищення цін на надані послуги, недоотримання очікуваного обсягу прибутку приватним партнером, а також переважно до завчасного припинення терміну дії проекту ДПП. Основними проблемами неефективного функціонування фінансового механізму ДПП є відсутність державного стратегічного документа з визначенням цільових орієнтирів розвитку партнерських відносин держави і бізнесу. Зважаючи на це, доцільним є розроблення і затвердження стратегії розвитку ДПП на загальнодержавному чи місцевому рівні, що спрятиме розвитку важливих об'єктів економічної інфраструктури у довгостроковому періоді, створенню умов для ефективної реалізації партнерських проектів держави і бізнесу з населенням, вирішенню суспільних проблем.

Список використаних джерел:

1. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.01.2023).

Юлія Ярова

к.е.н., викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

СУТНІСТЬ, МЕТА ТА ЦІЛІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Управління являє собою діяльність уповноважених органів, що спрямована на досягнення конкретних завдань за допомогою управлінських методів, способів та функцій.

Фінансовий менеджмент являє собою систему економічного управління і частину фінансового механізму. Питаннями фінансового менеджменту є – економічні, організаційні, правові та соціальні проблеми, які виникають у процесі управління фінансовими відносинами в компаніях (організаціях, торгових структурах).

Фінансовий менеджмент безпосередньо стосується господарюючого суб'єкта та поєднує в собі в дві категорії: «фінанси» та «менеджмент».

Г. Кірейцев [1] поєднує ці поняття та визначає фінансовий менеджмент як процес управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів суб'єкта господарювання та оптимізації обороту його грошових коштів з метою найбільш повної реалізації цілей підприємства.

Достатньо повно визначення фінансового менеджменту дається І. Бланком: «це система принципів та методів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів підприємства і організацією обороту його грошових коштів» [2].

А. Поддєрьогін розкриває фінансовий менеджмент як систему принципів, засобів та форм організації грошових відносин підприємства, що спрямована на управління його фінансово-господарською діяльністю, в яку входять:

- розроблення і реалізація фінансової політики підприємства;
- інформаційне забезпечення (складання і аналіз фінансової звітності підприємства);
- оцінка інвестиційних проектів і формування «портфеля» інвестицій;
- поточне фінансове планування та контроль [3].

У практичному застосуванні фінансовий менеджмент пов'язаний з управлінням різними фінансовими активами, кожен з яких потребує використання відповідних методів управління та врахування особливостей відповідної ланки фінансового ринку. Тому фінансовий менеджмент можна розглядати як комплексний управлінський комплекс, що включає:

- 1) управління ризиками;
- 2) управління кредитними операціями;
- 3) управління операціями з цінними паперами;
- 4) управління валютними операціями;
- 5) управління операціями з дорогоцінними металами та дорогоцінним

камінням;

б) управління операціями з нерухомістю.

Основною метою фінансового менеджменту є максимізація благополуччя власників суб'єкта господарювання як в поточному так і в перспективному періодах, що досягається максимізацією ринкової вартості суб'єкта господарювання [4]. Матеріальною основою фінансового менеджменту є грошовий оборот підприємства, який спричинює зміну форм вартості і супроводжується потоками платежів і розрахунків.

Фінансовий менеджмент в компанії займається в основному трьома напрямками [5]:

1. фінансове прогнозування та аналіз;
2. управління оборотним капіталом;
3. інвестиції та фінансування.

Основними завданнями фінансового менеджменту є:

- планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- формування необхідної ресурсної бази;
- оцінка ефективності капіталовкладень і забезпечення їх фінансування на найбільш вигідній основі;
- забезпечення ведення кваліфікованого бухгалтерського обліку;
- управління грошовими фондами підприємства;
- формування й реалізація ефективної податкової політики;
- характер взаємовідносин з інвесторами.

Фінансовий менеджмент – це система управління економікою, рухом фінансових ресурсів та організацією фінансових відносин, функціонування якої спрямоване на досягнення загальних цілей господарювання.

Фінансовий менеджмент – невід'ємна частина загальної системи управління підприємством що має дві підсистеми:

- керувану підсистему (об'єкт управління);
- керуючу підсистему (суб'єкт управління).

Основним об'єктом управління у фінансовому менеджменті є грошовий оборот підприємства як безперервний потік грошових виплат і надходжень. Управляти грошовим оборотом означає передбачати його можливі стани, вміти визначати інтенсивність та обсяг надходження, визначати витрати грошових коштів як на короткострокову, так і довгострокову перспективу.

Виділяють такі основні функції об'єкта фінансового менеджменту: організація грошового обігу; надання коштів та інвестиційних інструментів; забезпечення основними та оборотними засобами; організація фінансової роботи.

Суб'єктом керуючої підсистеми фінансового менеджменту, є апарат управління, фінансові менеджери. Керуюча підсистема виробляє і реалізує цілі фінансового менеджменту.

До основних цілей фінансового менеджменту належать:

- максимізація прибутку;

- збільшення доходів вашої компанії (організації, бізнес-структури);
- збільшення ринкової вартості акцій;
- досягнення стійкої ліквідності активів.

Ефективний фінансовий менеджмент дозволяє правильно управляти фінансовою діяльністю, доцільно використовувати фінансові ресурси та вирішувати практично всі проблеми, щодо господарської діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: підручник. Житомир: ЖІТІ, 2001. 440 с.
2. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент: Навчальний курс. К.: Ніка-Центр, 1999. 528 с.
3. Поддєрьогін А. М., Невмержицький Я. І. Фінансовий менеджмент. К.: КНЕУ, 2005. 535 с.
4. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент: Навчальний курс. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Ельга; Ніка–Центр, 2004. 656 с.

**Дев'ятий Всеукраїнський конкурс
наукових есе, приурочений пам'яті
видатного вченого-економіста С. І. Юрія**

ЖУРІ

Восьмого Всеукраїнського конкурсу наукових есе, приуроченого пам'яті видатного вченого-економіста С. І. Юрія

Голова журі:

Ольга Кириленко – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім.
С. І. Юрія

Члени журі:

Вікторія Булавинець – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім.
С. І. Юрія

Світлана Савчук – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Ірина Круп'як – к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

ПЕРЕМОЖЦІ ТА НОМІНАНТИ КОНКУРСУ

I місце

Пацан Юлія

студентка гр. 272-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Тема есе: «Дорогами Херсонщини: до питання про бюджетні пріоритети в умовах війни»

II місце

Олександр Кузьменко

студент гр. Фвн-21,

Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

Тема есе: «Фінансова незалежність – маяк свободи для України»

III місце

Врубель Юлія

студентка гр. ФМПС-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тема есе: «Роздуми майбутнього фінансиста»

Номінанти конкурсу:

Вітюк Емілія

студентка гр. 372

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Калинчук Андрій

студент гр. 172-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Ковалевський Павло

студент гр. ФМПС-43

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Кондратюк Богдана

студентка гр. ЕК-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Лушней Тетяна

студентка гр. ФФ-11

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Матляк Анастасія

студентка гр. ФМПС-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ратушняк Діана

студентка гр. 572-1

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Статник Ксенія

студентка гр. 372

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Харовська Ангеліна

студентка гр. 572

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Чесановський Михайло

здобувач гр. Ф-21б

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський

Човгун Анна

студентка гр. 372

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Юлія Пацан

студентка гр. 272-2,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ДОРОГАМИ ХЕРСОНЩИНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО БЮДЖЕТНІ ПРІОРИТЕТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ще до початку повномасштабної війни мене турбувало питання ефективного використання державних фінансових ресурсів за цільовим призначенням. На мою думку, основною проблемою України ніколи не були дороги; головними є відсталість технологій, криза системи держуправління, конкурентоспроможність національних товаровиробників, незацікавленість молоді залишатися та вносити вклад у процвітання України, а також розвиток оборонної сфери. Проте навіть в умовах війни фінансування дорожніх робіт залишилося цільовим пріоритетом для державного бюджету країни. Зокрема, одна з державних цільових програм, що фінансується з дорожнього фонду, на функціонування якого в 2023 році спрямовано майже 65 млрд грн бюджетних ресурсів, – це «Велике будівництво». Її реалізація відбувається навіть на прифронтових територіях, у тому числі в моїй рідній Херсонській області.

Один з найбільш постраждалих населених пунктів Херсонської області та й усієї України внаслідок руйнувань, спричинених війною, – це с. Посад-Покровське. Програма для відбудови цього селища – пілотна та реалізується в рамках урядового експерименту щодо комплексного відновлення населених пунктів. Проте сьогодні державна допомога людям, які втратили свої житла, обмежується лише будівельною плівкою та парою мобільних домівок, які виявилися малопридатними під час складних погодних умов. Селище позбавлене вцілілих будівель, проте регулярно перекладається дорога, яка веде до нього. Зазвичай програма «Велике будівництво» спрямована не лише на ремонт доріг, але й на відновлення соціальних об'єктів. Тож питання, чому першочергово відбудовуються дороги, залишається без відповіді. Також суперечлива ідея зробити платну дорогу на трасі М-14 після завершення ремонту, оскільки вона має велике значення для постраждалого від війни регіону, а не кожна людина в змозі нести додатковий фінансовий тягар. Загалом неефективні соціальний, безпековий і значною мірою економічний результати відповідного використання бюджетних ресурсів по програмі відбудови с. Посад-Покровське легко передбачити.

Це тільки один з численних прикладів порушення канонів фінансової науки. Як відзначав проф. С. І. Юрій, розподіляючи ВВП, держава зобов'язана обирати оптимальну модель, за умови дотримання якої можна було б якнайкраще задовольняти потреби усіх учасників бюджетних відносин, забезпечуючи при цьому необхідне співвідношення між виробництвом і споживанням матеріальних благ [1, с. 10].

Ймовірно, неефективне використання бюджетних ресурсів в Україні часто зумовлюється відхиленням від стандартів законотворчої діяльності. Так,

програма «Велике будівництво» запроваджена Президентом України. Проте згідно зі статтею 10 Закону України «Про державні цільові програми», загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля затверджуються законом за поданням Кабінету Міністрів України. Інші державні цільові програми затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням державних замовників [2]. З цього випливає, що Президент України не має повноважень для ініціювання та затвердження державних цільових програм, реалізація яких потребує використання бюджетних ресурсів.

Тому вважаю, що посилення дієвості механізму використання бюджетних ресурсів в Україні можливо досягнути при неухильному дотриманні законодавства, його розробці на основі доведених положень фінансової науки, а також з урахуванням реальних соціальних, економічних і безпекових потреб територій і населення, яке там проживає.

Список використаних джерел:

1. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. *Світ фінансів*. 2010. Вип. 4. С. 7-27.
2. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (дата звернення: 05.11.2023)

Олександр Кузьменко

студент гр. Фвн-21,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ФІНАНСОВА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – МАЯК СВОБОДИ ДЛЯ УКРАЇНИ

*«Фінанси – основа економічного іміджу держави,
добробуту народу, база економічної політики»*

С. І. Юрій

Незалежність. Свобода. На перший погляд звичайні слова серед великої кількості інших, які ми щодня промовляємо, висловлюючи свої думки, бажання, почуття. Промовляємо, не усвідомлюючи їх цінності і значення. Вводимо у звичку буденності та одноманітності, ніби тавруючи печаткою «нічого особливого».

І дійсно, чи може бути особливим наше життя щодня? Адже не має нічого особливого у тому, що ми кожен день прокидаємось, робимо собі ранкову каву і неспіхом йдемо в університеті або на роботу, будуємо свої плани на сьогодні, завтра, тиждень, місяць і мріємо про речі, які мають робити нас щасливими. Що може бути особливого у тому, що ми щодня вільні здійснювати вибір, думати і говорити?

Лише тоді, коли ми хоча б трохи позбавляємось такої можливості, ми починаємо усвідомлювати та відчувати екзистенційність слів «свобода», «незалежність», їх глибину і усе те, що за ними стоїть: щоденна боротьба, щоденна робота, щоденне вдосконалення. І саме ця щоденна боротьба вимагає кривавих жертвоприношень, робота – зусиль і поту, а вдосконалення не залишає вибору на компроміси та слабкість. Саме ці щоденні дії складають складний механізм функціонування нашої держави, складають її імідж. Вони загартовують нас і примушують акумулювати сили і витривалість, для того щоб дрейфувати в океані глобалізаційних змін, який штормить від геополітичної невизначеності та економічної нестабільності.

І ми, потрапляючи в холодні течії залежності від зовнішнього світу і забуваючи про те, що тільки самотужки можемо врятувати себе, неумисно потрапляємо на цвинтар затоплених мрій сорока одного мільйона бажаючих мати прожитковий мінімум на рівні реалізації реальних потреб; мінімальну заробітну плату, що буде забезпечувати твоє право на життя; оплату праці, що буде свідчити про те, що ти є достойним громадянином держави, яка піклується про кожного; рівень створення умов для ведення бізнесу, що буде давати змогу реалізовувати найсміливіші мрії підприємців; суттєвий профіцит Державного бюджету з вагомими соціальними складовими; рівень ВВП, що промовляє: «Ми працюємо і нам все вдається»; можливість ЖИТИ на власній землі і пишатись цим.

Саме тому маємо дивитися на яскраве світло маяка, що вибудований з демократії, законності, «антикорупційності», доброчесності, і прислухатись до усіх його сигналів, що можуть формувати нашу незалежність (у тому числі і фінансову).

Фінансова незалежність – це як навігаційний прибор, що має лімб зорієнтований на прибуток, інвестиції, страхування та заощадження. А його стрілка у вигляді стратегічних цілей має обирати такий напрям руху, щоб реалізувати усі стратегічні плани з розбудови держави та формування добробуту народу, оминаючи системотворчі ризики та волатильність тих індикаторів, змінних і параметрів, що відображають небезпечну поверхню фінансово-економічного простору. А на звороті цього пристрою мають бути слова відомого українського науковця С. І. Юрія: «Шлях до успіху – щоденна наполеглива праця, помножена на чіткий стратегічний план, орієнтацію на передовий світовий досвід, відкритість для співпраці з вітчизняними та зарубіжними партнерами». Адже тільки такі слова і дії можуть стати запорукою побудови незалежної і незламної країни – України!

Список використаних джерел:

1. Юрій С. І. Шлях до успіху – щоденна наполеглива праця. URL: <http://www.tneu.edu.ua/gazeta/>

Юлія Врубель
студентка гр. ФМПС-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РОЗДУМИ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСИСТА

Мабуть, у сьогоднішній день, думки кожної людини, незалежно від її професійної сфери діяльності та побутового життя, пов'язані з однією з найбільших проблем кожного українця – війною. Військова агресія призвела до масштабних соціальних втрат, руйнувань інфраструктури та зниження виробничого капіталу. Спричинила падіння ВВП, дефіцит державного бюджету та ріст інфляції. На разі, гостро стоїть питання відновлення економічної ситуації в Україні.

В одній із своїх праць професор С. І. Юрій зазначав: «Ще ніколи в історії будь-яке суспільство не робило спроб здійснити величезні економічні перетворення за короткий час» [1]. Не є виключенням і теперішнє становище. Не відомо скільки часу буде тривати відродження країни, та держава повинна забезпечити цей процес, шляхом створення стратегії та запровадження внутрішніх перетворень. Суттєвим елементом для прискорення відродження економіки є фінансова допомога США та країн Європи. Проте більша частина залучених коштів є запозичення, які позначаються на обсязі державного боргу. Це дає поштовх для ефективного використання інших можливостей, до прикладу іноземні інвестиції та інновації.

Україна залишається привабливим ринком для іноземних інвестицій навіть в умовах війни. Географічне розташування в центрі Європи з виходом в море, формує транзитний коридор, який є вигідним для транспортно-логістичної галузі, вигідною є і дешева кваліфікована робоча сила. Це можна обміняти на відбудову інфраструктури, працевлаштування населення, розширення на нові ринки і надання досвіду та певних вмінь для нашої бізнес сфери.

«...доводиться наголошувати на необхідності переходу до інноваційної моделі розвитку... На виході з кризи найбільш слушний момент – прийняти нормативно-правові акти, які забезпечать функціонування інноваційної системи...» [1], писав С. І. Юрій. Інновації – один із ключових напрямків відбудови економіки країни. Актуальний стан інноваційної діяльності значно відстає порівняно з іншими країнами. Низька конкурентоспроможність, структурна нестабільність, фізичний та моральний знос виробничого потенціалу підприємств є причинами такого стану інновацій. Основою для розвитку будь-якої інноваційної системи є насамперед якісна та сучасна освіта.

Розвиток науки є ще однією можливістю для відбудови економічної ситуації в Україні. Але ця складова певною мірою залежить від нас, як від студентів. Отриманий рівень знань, наша продуктивність та наполегливість вплине на країну. З цим перегукуються слова С. І. Юрія: «Освіта і наука

повинні стати пріоритетними напрямками для держави, адже від них залежить її майбутнє» [2]

Отже, у світлі сьогоднішніх викликів, відновлення економіки України є не тільки бажаним, але й необхідним. Це вимагає злагодженої роботи, стратегічного планування та впровадження реформ. Важливо пам'ятати, що цей процес не буде швидким або легким. Проте з урахуванням потенціалу України, її ресурсів та людей, можна бути впевненим у тому, що майбутнє економіки країни світле. Завдяки спільним зусиллям, ми можемо побудувати стабільну, сильну та процвітаючу економіку.

Список використаних джерел:

1. Юрій С., Савельєв Є. Світова фінансова криза та структурні реформи в Україні. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. 2009. Ч. 3. С. 1023-1028.
2. Соколова Є. Юрій С. І.: «Освіта і наука повинні стати пріоритетними напрямками для держави, адже від них залежить її майбутнє»: [розмова з ректором ТНЕУ С. Юрієм]. *Дзеркало тижня*. 2008. 16-22 лют. (№ 6). С. 15.

Наукове видання

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**Дев'яти Всеукраїнські наукові читання
пам'яті С. І. Юрія**

17 листопада 2023 року